AUGUST CESAREC

CAREVA KRALJEVINA

ROMAN O NAMA KAKOVI SMO BILI

NAKLADNA KNJIŽARE V. VOŠICKOG U KOPRIVNICI.

OD PREDZORJA DO JUTRA

Nad carevom kraljevinom vladao je tada, devetstotina i dvanaeste tutor, i jedan je atentatorski hitac, opaljen u njega, kresnuo u njenoj tami, i naskoro potom, u oktobru, gruhnuli su kroz tišinu njenu balkanski topovi. Baš u te pozne jesenje dane, u noći, zapravo pred zoru, pretrgnuo je tišinu zagrebačkog sudbenostolskog uzišta mukao lomot i treskot o vrata jedne samotne ćelije u drugom spratu.

Još čas pre na balkonu susedne zgrade čavrzgao je kanarinac. I mačka se jedna derala, a onda kao da je nešto palo, čuo se šum, i odmah potom nastao je tajac; i mačka i kanarinac su utihli. Samo se iz ćelije pronosio očajan vapaj:

— U pomoooć!

Sve su ćelije, tihe ko grobnice i zaključane, a jedna se ipak otvara. Na pragu se ukaza čovek visok, nabrašnjen sedinama, plosnat ko pekarska lopata.

— Deci mir! Koji je to opet lopov? — zvera bunovno po hodniku. A to si ti, plemeniti Petkoviću, tat Kristušev, opet ti vrag ne da mira!

Ljuti se stari ključar Burmut. Ko svi stari ključari razdražljiv je i lako zapaljiv. Ljuti se medjutim većinom prividno, jer vikati, to za njega obično znači razonodjenje Četrdeseta se godina njegove službe, započete u žandarmeriji na granici, doskora svršava, i ceo se njegov život već godinama kreće izmedju tog uzišta i doma negde na Lašćini. Često je on medjutim i preko reda ovde, jer se sa ženom običaje protiv volje posvadjati. Tako je to bilo i sinoć. Zlovoljan je radi toga, usprkos vinske kapljice, legao, pa se sad razdražen zaletio do ćelije i gviri kroz bušu i reži nekim šumnim hriputljivim

zvukom iz samog grla ko da su mu se čavli zadeli u grlu i muči se da ih povrati.

— Ghrraa, šta je opet?

— Pustite me! Opet su ovde! Smrtnu osudu pišu! I vešala dižu! Tu dole pod prozorom!

— A vražju osudu pišu! Legni i spavaj! Zašto drugi mogu biti mirni? Tas hajst — točka deseta!

Na točku desetu kućnoga reda, koja zabranjuje uznicima pevanje, vikanje i zviždanje, taj stari graničar se uvek poživa, i u njegovom skraćenom prevodu ta točka glasi: šuti pa muči. Ali ta krilatica sada ne pali.

— U ime njegovoga Veličanstva, pustite me! Ja sam neduažn! Ja sam pisao za pomilovanje, a tamo pišu smrtnu osudu!

Prišao je Burmut do prvog prozora na hodniku. Preko u Sudbenom stolu su sobe državnog odvetnika, a prozori su osvetljeni i brzo, neumorno piše neko tamo na pisaćoj mašini. Vidi i ko: zamenik državnog; ustao je i on. Dao mu Burmut znak o čemu se radi i vratio se k ćeliji.

— Ej, prestani ti lupati! Vrag neka zna šta oni tamo pišu, ali sigurno i ne misle na tebe! A sad su i prestali!

Kolebljiv stoji pred vratima, bi li otvorio, ne bi li. Očevidno je taj čovjek lud, kako da ga stiša vikom? No stišao se odjednom i Petković sam, stišao? Leži na krevetu, zatisnuo je glavu u strunjaču i rida mučno i jezovito.

— Ej, brzo ćeš ti odavde! — zagundjao je Burmut tiho se vraćajući u svoju ćeliju. No nije još seo ni na krevet, a s druge strane zacvilio je lelek, ženski, elementaran: joooj!

Ali na taj jauk je Burmut ostao nepomičan. Zna, to u prvom spratu leleče jedna trudna kradljivka koju još od sinoć stalno tako spopadaju trudovi. Pa kad je doktor ne će da da u bolnicu, šta joj on može pomoći? Baš ko i tom ludom Petkoviću! No nije on tako ni lud! Mogla su doista biti tu dignuta vešala, ne doduše za

njega, no dobar je car, pomilovao je onog atentatora što je pucao u komesara! Pomilovanje, sve on, stari dobričina, pomiluje! Na primer one veleizdajce, njih pedesetitri, ti vrag! — posegnuo je Burmut ispod kreveta za bocom, no boca je prazna — pedesetitroja vešala, veli državni, a car: nijedna! A zgodno je onda bilo, nikad nije boca bila prazna! Zakopali se veleizdajnici u svoje perine, salone napravili iz ćelija, uvek veseli, uvek svega u njih, ko onda na primer, kad su na uzničkom dvorištu pekli na ražnju odojka i popili bure vina, sa srpskim trobojkama u zapučku. I igrali kolo, a dvojica se od njih išetala u Kožarsku da i tamo malo proslave krsnu slavu! To su bili dani, a ne ovako, kraj ovih raznih lopova danas! Bogatih je medju njima, a napojnica kaplje ko voda na starom pokvarenom vodovodu. Kad mu je na primer taj Petković šta dao? Na slobodi svima sve, a njemu ovde ništa! No ima tu i drugih, oni zadrugaši, baš će da vidi kako će se poneti danas; danas, valjda je ponoć već prešla?

Danas je starome Burmutu rodjendan šezdeseti po redu i već nekoliko dana unatrag tuvi on to u glavu svima za koje drži da imaju novaca; pisarima, »inteligenciji« u prvom redu; baš će da vidi kako će se ti iskazati! No ako mu samo čestitaju? Vrag im i čestitke, daće on onda njima, prišarafiće ih na posao! Treba njemu koji groš, sinoć je malo više nagnuo, zato ga je i napala njegova stara, samo koji groš bi je opet mogao umiriti! A ne umiri li je, kako da podje kući? A ne podje li kući, ne će li mu izmaknuti prilika da popije koju na trošak sinova koji će mu doći čestitati, pogotovo onaj najstariji, detektiv! Tako, tako, neka se ti pisari samo usude zaboraviti šta je danas, daće on njima — ljuti se već unapred stari Burmut. A misli mu se zapleću, vraćaju na Petkovića i zamršuju u neku pospanu saznaju da Petković više ne buči, pa sigurno i ne plače, valjda spava. I zašto je baš plakao? Zeva Burmut, prilegnuo je, tone u san.

Celo je uzište ko drevna, napuštena gradina i du-

hopiri njome tišina mrtvačka. Tek na nedalekoj stanici zabugario je dubok zvižduk i zamneo je po uzištu ko zloguk vapaj sove. U svojoj ćeliji, obučen, naslonjen na sto pun knjiga, sedi nepomično Petković i pilji u vrata. Nekaka plosnata neman sa škiljavim okom gviri u njega i baca na njeg prigušen svetli pogled. To Burmut nije zaklopio bušu pa se kroz sitan otvor krade u ćeliju s hodnika zraka svetla, a Petković je njome hipnotisan. Nepomičan je. Pilji. Ko uklet.

Celo uzište bilo je obavito mrakom noći ko odar crnim suknom. A sad bledi to sukno, bledi na suncu. Dan je negde daleko u crvenoj mreži izvukao iz crnih dubina sunčanu loptu i diže je polako u vis. Na jednoj jedinoj lampi u hodniku auerova je mrežica ko beli pauk stegnula svoj mrežasti kolobar svetla pa goruca usred njega umorno i dremovno. Dvorište je živahnulo od ispretrganih uzvika stražara. U ćelijama su uznici već ustali, peru se, rede. Samo u jednoj ćeliji uznici još leškaraju, znajući da ih Burmut otvara poslednje. I smeju se upravo i zabavljaju, i spremaju neko iznenadjenje Burmutu: Katzenmusik, s is kolossal!

U gradu rominjaju jutarnja zvona i u dvorištu je negde zabrenčalo zvono oštro i prgavo. Trgnuo se Burmut iz sna, otro lice mokrim ručnikom, pograbio ključeve i izašao na hodnik. I grakće svoju običnu budnicu:

— Deci, auf! Kible iznosi! Sobu pometi! Fruštuka sebi zasluži! Auf, deci!

I ide od vrata do vrata i sve ih otvara istovremeno. Rasklapaju se crne ploče na grobnicama. Rasiplju se po hodnicima sive, blede, ošišane figure uznika. Mnogo koraka šobonji po crvenožutim kamenim pločama i vika se, istrgana, mutna, razleva ko da ti ljudi jalovo jedan drugog gone nekud kud je doći nemoguće. Neko nosi kabao, neko metlu, i svi su zaposleni ili se bar tako prave. Nad svima njima galami i vitla ključevima

Burmut, a nije ni čudo, jer se jednome uzniku spuznuo kabao iz ruke, smrad se razlio i poplavio hodnik.

— Ghrraa! I ti si nekaki plemeniti!

A plemeniti Petković — on je taj uznik — smeška se i gleda ga ravno u oči. Krupan je, s kosturom čvrstim i jakim, a u osmagnutom licu oči mu se cakle i gori u zenicama crni pigment ko kaplje usijane pakline. Obučen je u uzničko odelo, sivo, zgužvano, a na nogama su mu teške, glomazne uzničke bakandže.

Gleda dakle Burmuta u oči i smeje se grohotljivo, bez reči. Čini se Burmutu, da to nije onaj čovek koji je noćas bubao u vrata, plašio se smrtne osude, vešala, i ridao. Nekakav drugačiji, no što se to njega tiče kakav je, glavno je, da treba neko hodnik počistiti.

Obratio se Burmut na dečka koji se upravo motlja medju sjaćenim uznicima i tuška krišom nešto u džep. Grošičar, tako ga zovu svi, jer je pijan na putu blizu svog sela posle sajma ubio i orobio jednog kokošara, orobio ga za groš, to je sve što je u tog kokošara našao. Petnaest mu je godina i na isto toliko godina tamnice je osudjen i jer je osuda potvrdjena, za koji dan će sam on u kaznionu. Inače je tu zatvoren na sasvim drugom kraju hodnika, no na ovaj kraj se došuljao da od jednog svog zemljaka izmoli duvana i upravo ga trpa u džep, a Burmut ga je udario ključevima te se dečko savio, nacerio, jauknuo navlaš preterano i obazro se brzo za metlom.

— Zašto ga tučete? Ne smete nikoga tući! — pretrgnuo se Petković u smehu i uzvrpoljio se bled — Ja sam razlio, ja ću i počistiti!

— Počistiću ja tebe ključevima! Uvek ti govorim da to ne radiš sam! Ti si mi baš pravi vlastelin. A šta ste vi tu, lopovi, stali pa se cerite? Ideš, gade! Fruštuka zasluži!

I razganja Burmut uznike i ljuti se na one što metu pa dižu prašinu. A Petković uzima metlu i krpu iz ruku grošičara pa čisti sam. Zgrbio se nad pločama poda.

Smeška se i kao da radi najčišći posao pevuca zadovoljno. Čini se da posle tog posla očekuje nešto lepo.

— Da vam ja pometem ćeliju — nudi se grošićar.

— Ne, ne treba nama tu gospode. Nego ti uzmi sebi kruh sa stola, hohoho!

Grošićar potrči u ćeliju i s hlepcom pod pazuhom mune mimo Burmuta. A Burmut ga i ne zapaža. Donesli su kuhari u drvenom čabru prežganu juhu pa sad ide Burmut s njima od vrata do vrata. I prošao je s njima mimo kancelarije, to su odmah prva vrata kraj ulaza u hodnik. Odmah do kancelarije pisarska je soba, i stao je sad Burmut pred njom, poslao kuhare dalje da dele supu sami; pisari je ne trebaju, jer dobivaju hranu izvana. Pre reda nego obično otvorio je on danas njihovu sobu. I turnuo je zapravo istom ključ u bravu, a unutra je prasnuo štropot, lupa i zvek ko da se prevrnula cela soba. Ječi limen kabao, djipa stolica po stolu, ori se lavež i mijauk i u sav taj frkljevački rusvaj uletio je Burmut pa vitla nad njim ključevima ko dirigent.

— Fakini! Niste kod kuće! To je Sudbeni Stol! Mir!

Odbacili su pisari svoje instrumente, pa jurišaju na Burmuta sa svih strana i šeponja se jedan gura k njemu ko da hoće sve prestići:

— Ich gratuliere, Papa — čestitamo, čestitamo!

Burmut kao da će istom pravo da plane.

— Šta čestitati? Šta je danas? Vrag ti i čestitku! — gleda ih on u ruke — Katzenmusik, tas hajst, točka deseta, a ne Katzenmusik! Rodjendan, lepi je to rodjendan s ovakim lopovima.

A iz kuta, ne približivši se dosad, šunja mu se iza ledja čovečac, bled, izgriženih upalih obraza, grbav. Plašljivo čeka da se Burmut okrene prema njemu i grčevito stište u ruci trbušastu bocu.

— Pap-pica, č-č-čest — muca drhtavo, a Burmut se okrenuo naglo i ko kobac pile istrgnuo mu bocu iz ruke.

— A otkud i šta će tebi to, fakin? I ispitljivo gleda bocu spram svetla i svi pisari podsmehivajući se zirkaju u nju. Samo jedan od njih, debeo, sa sitnim očima, meri zajedljivo grbavca:

— Ne dajte se, papica, prevariti, to je voda.

— Daj ti meni takve vode svaki dan — odvraća Burmut, pa se naglo obrće do guravca. — Čuješ, to ti ne smeš imati! — hoće on pred uznicima koji s hodnika zavirkuju u sobu predstaviti kao da to nije mito, nego zaplena na koju ima pravo — ako ti doktor dopusti, ja ću ti vratiti.

— Ja to vama, pap-, za rodj-djendan — penta grbavac, a Burmut ga zaskočio i uhvatio za grlo.

— Kakvi rodjendan! Ti ludo grbava! — pridavio ga, te su se oči grbavcu izbečile ko obešenom. I otisnuo ga, skočivši spram onih na hodniku tako naglo, da je guravac zateturao i udario glavom o zid; bulji preda se zaprepašten, a pisari grohoću. — Fakini! Ghrraaa! Šta blejite tu! U sobe! — razmahao se Burmut ključevima nad uznicima u hodniku. A upravo se mimo vraćaju kuhari sa čorbom i jedan se pisar, visok, u licu žut dugonja nagnuo spram njih, sa zdelicom. I naherio je glavu, a sve mu nešto škripuće u šiji:

— Papica, ja ću danas uzničku menažu. Da opet ne zaboravite!

— Opet, ti lopov! A gospodina bi se igrao! No dajte tom proždеruhu te vode! Neka se udebeli, fakin!

— Potrošio Likotić novac na francusku rakiju, smeje se neko od pisara, no ne sluša Burmut, jer na drugom kraju hodnika razgalamili su se uznici. Poletio je dole, nadvikuje ih, zaključava. Zaključao bi i Petkovića, no nema ga u ćeliji! Gde je? Valjda već na dvorištu! A lepo je to počistio što je uprljao! Treba to još jednom. Hausarbajter! Izvukao se iz kuta gde je vodovod čovečac, zarasao u čekinje, s naherenim ramenima i uopće ne može da razume gde bi prao. Rečkaju se njih dvojica, a eto, pomolio se isto iz kuta vodovodnog Petković i nosi kiblu, oblu i plavu. Nosi

je zadovoljan i nasmejan, nekako svečano. A mlad ga jedan čovek, naslonjen na prozor pred pisarskom sobom gleda bled i pita ga:

— Dokle ćete vi tako, gospodin Petković, u Hrvatskoj nositi kiblu?

Čudno ga pogleda Petković i nasmeje se još čudnije.

— Dotle, dok u Hrvatskoj bude kibla na vladi.

— Ili i vlada u kibli... — ne dovrši, jer Petković govori dalje:

— Nema vlade koja ne bi mogla biti bolja, a najbolje je kad je nema nikakve.

I ulazi u svoju ćeliju. A mlad čovek, zakoraknuvši kao da će za njim, stao je, premestio se samo na drugi prozor i gleda u dvorište, crno, sa zelenom prevlakom od plesni.

Burmut se dotle vratio na ovu stranu, zaključava uznike i ovde.

— Šta je, ti Jurišić, bombaš, — govori on baš njemu — ideš li unutra?

— Na dvorište ću, samo ću knjigu još uzeti.

Knjigu! Mnogo su ti knjige pomogle da si došao u zatvor! Trebalo je tebi bombi, siromaku.

I ide Jurišić da uzme knjigu, a Burmut je i zaboravio na njega, odsmucao je spram pisarske sobe.

No poteraće on njih doskora u kancelariju na posao — čestitaće on njima bolje, nego li su oni njemu. I zaviruje malo dublje u ćeliju, jer spetio je tamo na kraj stola nekaki beli smotuljak.

— Papica —

— A ti si još tu, Rašula, fakin — šišti Burmut na čoveka koji se, brišući ručnikom ruke, pojavio iza vrata.

— Noćas je bilo opet posla, što, papica? Šta je to opet bilo s Petkovićem?

— Ti vrag i Petkovića — razočarava se Burmut. On je očekivao, da će mu Rašula nešto drugo reći, nešto

drugo. — Ti to bolje znaš nego ja — lud je, to je bilo.

— Vi mislite da je lud? To on samo simulira! Hoće se izvući iz zatvora.

Gleda ga Burmut mrko. Zar taj Rašula, bogataš, prevarivši sirotinju, nema danas ujutro na papičin rodjendan baš ni o čemu drugome da govori nego o Petkoviću?

— Tako si i jučer govorio, a s Petkovićem je sve gore. Fakin! Svi ste vi fakini, vidiš, izgubili se već, misle ja ću pisati mesto njih. Svi gore, natrag hajd, hajd, žuri se, reci im to.

Pomalo se već doista srdit povlači Burmut s vrata, sam će on da pozove pisare na posao, a naj prag se za njim natiskuje i Rašula, ko da i on hoće da izadje, no vidi se da mu je namera baš druga, da Burmuta dobije natrag u ćeliju.

— Papica, papica! — i zaćuti naglo, jer upravo je prema njima s knjigom pod pazuhom mrko ga mereći kao da je što čuo, išao Jurišić.

— Šta je? — ni ne obazirući se na Jurišića,gurnuo ga Burmut natrag u ćeliju, i sam ušao.

Iznutra se čuje nerazumljiv šapat, i Burmut kao da se nečemu opire. Jurišić je stao nešto podalje, i opet na prozor, misli o Petkoviću i gleda u dvorište. Čuo je on noćas Petkovića, čuo ga je i jutros ne razumevši što viče, no sigurno se ko i juče bojao smrti na vešalima! To je on sigurno smrt koja je lebdela nad jednim drugim u uobraženju ludjačkom počeo prenositi na sebe. No šta onda opet znači onako lucidan odgovor koji mu je dao čas pre? Samo jedan lucidan tren, i ništa više?

Napetih živaca, s mnogo pitanja i teskobe, ali i odlučnosti, on opuči hodnikom, no ne na dvorište, nego spram Petkovićeve ćelije.

Jurišić je bio učiteljski pripravnik i djakovanje je njegovo započelo kako to obično započima za si-

romašnu seljačku decu: u orfanotrofiju. Hteli su od njega da bude božji čovek, no pravovremeno se još otkrilo, da su želje i sposobnosti njegove odviše zemaljske, pobunio je on naime jednom gotovo pola orfanotrofija, pa su ga zato isterali. Tako su ga na izdržavanje k sebi uzele dve njegove sestre modistice, i sam on prešao je na preparandiju — da je ne dovrši, jer je tik pred maturom pao u zatvor.

Kao djak pripadao je onom tipu koji je previše sazreo da mu školska klupa ne bi bila pretesna za horizont koji se čitanjem i životom razotkrio u njihovoj svesti. Temperamenat je pridoneo još svoje, tako da se Jurišić već zarana strastveno bacio u život kakav mu je dakako bio moguć kao bednome, ali inteligentnom djaku: da juriša na devojke, to ne treba ni reći, važnije je: da se za svoja uverenja, mahom razume se politička, bije u djačkim redovima. Javni život Hrvatske tada je politički sve više padao u groznicu, a moralno sve dublje u skandal. Borbenost i ogorčenje Jurišićevo ko i svih njemu sličnih djaka rasla j . 'esreća je bila samo u tome, da je sa sve jače osecanom potrebom borbe sve vidljivija bila i slabost borbenih redova, ne samo što se tiče naroda i njegovih političkih stranaka nego i same njegove tadanje avantgarde, djačke omladine. Svi njezini stariji pokreti tada su ležali u razvalinama. Jurišić je, ogorčen i težeći za pobedom morao da danomice vidja kako je sve oko njega već unapred poraženo bez borbe. Vreme je bilo kao izabrano da obeshrabri i one najpoletnije. To bi se možda i s Jurišićem po vremenu desilo, da baš te iste godine nije došlo do poznatog štrajka srednjoškolaca. U nj se dakako, Jurišić bacio s prirodjenom svojom neobuzdanošću. No time se i zamerio svojim profesorima, tako te je, da svrši škole i da maturira, morao otići nekud u provinciju. Ovde ga je i zatekao onogodišnji atentat. Sa zanosom je primio o tome vest, no nikada to ne bi bilo razlogom njegovog uapšenja da se nije izdao u jednom pismu iz koga je

policija, slučajno ga uhvativši, saznala da je i on bio upleten u atentat, barem tako što je za nj unapred znao. No i iz te neprilike izvukao bi se sigurno Jurišić da se na sudu, nazvavši zatvor čistilištem koje će osudjene pročistiti samo za još veću borbu, nije zamerio i sucima. Tako su ga suci pronašli opasnim i osudili ga. Svi drugovi njegovi su medjutim baš jučar otpremljeni u kaznionicu, a on, jer mu je kazna zato preniska, ostao je ovde. Ostao je sam, sam usred ljudi mahom stranih i odvratnih. Treba naime primetiti još jedno: dok je još na slobodi priroda Jurišićeva, onako poput slavonske ravnice, išla u šir, imajući značaj više plodne ali zato i pliće poplave, ovde se u zatvoru dugim posmatranjem istih ljudi i razmišljanjem u samoći nekako suzila, ali zato i produbila, osposobila se da pronikne u bezdnima ljude ili barem našla u tome neke vrste svog zaposlenja pa i poziva da ih pronikne. Stranim i odvratnim ih je većinom prosudio; medju retkima koji su mu još ostali blizi danas je još Petković, no ne odlazi li mu i taj?

U tome leži njegova teskoba sada na putu u Petkovićevu ćeliju.

Po želji svog oca, korenitog zagorskog šljivara, Marko plemeniti Petković trebao je biti oficir. Nije on medjutim bio čovek stege, i osim toga, nikako sposoban da zapoveda drugima; tako je i napustio kadetsku školu. Kad je posle očeve smrti i posle deobe sa sestrom Jelenom ostao na nasledjenom imanju sam, pokazalo se još očevidnije nego pre, da ne zna vladati ni nad samim sobom. Nesmiren, pokretan uvek nekim neodoljivim silama da putuje, on je sa svojom večnom zanošljivošću i raspoloženjem nasmejanim i vedrim, ostavljao u drugima utisak čoveka srećnog. No kakova je to bila sreća, kad se ipak uvek činilo da je ceo njegov život beg od sebe sama? Zar srećni ljudi beže od sebe samih ili su baš zato srećni što tako čine? Njegov beg od sebe sama mogao bi se medjutim nazvati i begom medju ljude. Medju ljudima, ma i najstranijima, osećao

se Petković ko u svom elementu. No nikad njegove veze s ljudima nisu bile duboke i intimne. Taj društveni čovek nikad nije imao prijatelja i u životu bio je osamljen.

Dve glavne njegove strasti bile su politika i žena. No košto u svemu nestalan tako je bio i u tome: naročito poslednjih godina on je paničnom brzinom menjao žene, a menjao se i u politici. Što se tiče žena, prema svima se on, bile to kokete ili matrone, vladao podjednako, kavalirski. Verovatno da se zbog toga svog površnog, u lepe forme zaodetog saobraćaja sa ženama nije mogao ni zaljubiti ni oženiti. Ljubav i brak možda bi za njega ipak značili sredjenje, i tako je on to možda osećao sam kad se zapleo u poslednji svoj odnos s glumicom Reginom Rendeli.

U politiku se on bacao s toliko strasti, da se ta strast često činila nekim erotičkim zanosom, prenesenim od žene na ideju. No nikad to nije bilo s kakim većim planom. Uvek je tek improvizirao i improvizirajući stavljao se na čelo uličnih demonstracija; uopće čovek od neke dobronamerne, ali rasparčane i zapravo besciljne akcije. Vlasti su ga htele ipak sebi skinuti s vrata, te se pred njima morao baš te godine da sklone u Švicarsku, gde je protiv njih izdao posebni list. Vrativši se pred atentat u domovinu, taj hrvatski Don Kihot javno se, promenivši pre toga nekoliko stranaka, počam od pravaške do socijalističke, počeo nazivati lojalnim anarhistom. No sve kao lojalni anarhist finansirao je neke saučesnike atentata za nabavu streljiva, i posle, sam radi saučestvovanja osumnjičen i zatvoren, nije to tajio nego u smehu priznao. Ipak su ga pustili, i otputio se on u Sloveniju da tamo protiv vlasti izdaje i opet ilegalnu štampu. No zatvorili su ga naskoro i opet, zar radi te štampe? Ovaj put tobože ni iz kakih političkih razloga nego radi — prevare!

Taj čovek koji je za celog svog života samo davao i delio i razdelio malone celo svoje imanje, imao je da na koncu sedne u zatvor kao prosti varalica. Tako

su ga bar, s namerom da ga time politički kompromituju, optužili. Prevara je trebala da bude u tome da se on prigodom svoga boravka u Sloveniji restorateru jednom prikazao lažno kao veleposednik i izdao mu za učinjene troškove krivi ček. Taj ček je, i onako po poslu putujući u Zagreb, imao taj restorater uzgred iskupiti u banci. Medjutim mu ga banka nije htela da isplati, jer Petković više u njoj nije imao nikakih uložaka ni kredita. Ne znajući tada za njegov boravak restorater ga tužio policiji. I ako je ta jedva dočekala da dobije protiv Petkovića ovaki materijal, stvar se još uvek mogla da završi bez daljnjih posledica za Petkovića srećno; spasiti ga je mogao njegov svak, advokat doktor Pajzl, koji je odmah bio od policije o svemu obavešten. Medjutim, Pajzl je imao svojih računa da tako ne postupi. Šta više, on je zajedno s policijom iskoristio ceo taj slučaj, proračunano postupivši da mu se šurjak nadje onkraj brave.

Glasinu o tome, kunući se za njenu istinitost, (čuo ju je, kaže od same policije), doneo je u zatvor pred dve nedelje novinar Maček, i za nju se Jurišić zainteresirao naročito od momenta kad je, gotovo nekako istovremeno s Mačekom, radi jedne zbiljske kudikamo veće prevare, pao u zatvor doktor Pajzl sam. Uzbunjen još najviše time, da je doktor Pajzl bio vlastiti njegov branitelj na procesu, pokušao je Jurišić da što pobliže dozna od Petkovića sama. Uzalud, jer Petković je inače priznajući da ga Pajzl hoće staviti pod kuratelu, otklanjao svaki dalnji razgovor o tome, da bi u zatvoru bio radi Pajzla; jednom se čak, što kod njega inače nije bio običaj, naljutio, da se o njegovom svaku može uopće šta takova i pomisliti. No zašto se onda uvek može opaziti kako se Pajzl unatoč ukazivane srdačnosti uklanja duljim susretima sa svojim šurjakom i zašto je ovaj baš od Pajzlova dolaska ovamo počeo da gubi staro svoje veselje i počeo da se smućuje, postao sve mračniji? Zna li on celu istinu, i štedi Pajzla radi svoje sestre Jelene, a ipak radi te istine trpi; ne hoteći

je nikome iskazati, opraštajući je, trpi? Da, možda on baš radi toga i propada što previše oprašta, a ipak ga boli da je prevelika žrtva?

Pre nego je Jurišić ušao u Petkovićevu ćeliju, provirio je kroz bušu. Jer moglo je biti da Petković opet piše svoje apele na dvorske kancelarije u kojima tvrdi da je nevin i krivo optužen te traži od cara pomilovanje. Takve apele piše on gotovo mesec dana dva tri puta u sedmici. A u poslednje vreme, kad piše te apele, on je ćutljiv i s nepoverenjem gleda na svakoga koji ga posećuje te plaho i brzo sakriva hartiju u ladicu.

Medjutim u ovaj čas pred Petkovićem na stolu leži doduše hartija, ali on ne piše na njoj, nego je kida u sitne komadiće. Zar to on molbu na cara dere u komade? Hartija je neispisana. I sedi Petković ledjima na po koso okrenut k prozoru i digao je spram njeg glavu te i ne gleda u prste s kojih mu se rune bele pahulje papira. Gornji deo prozora spušten je vodoravno. Na staklu, tu i tamo posutom mrvicama kruha, lepršaju i hotkaraju golubovi, totrču kljunovima i guču muklo, u altu.

— Gugu, gugu — ponavlja za njima Petković i sigurno se divno zabavlja, jer u muklom gugutanju njegovom kao da ima neke duboke radosti i smeha — Gugu, gugu —

I digao je ruku pa na prstima šalje golubima celov. I digao se sav, šakom punom pahulja papira, pa to sve rasprostire na staklo od prozora. Poplašili su se golubovi na tren. Otprhnuli. Pa se vraćaju opet. Kljuju i prevrću papiriće, traže mrvice kruha. I ne razume Jurišić šta se to zapravo dogadja, a u isti tren teskobno mu je i jasno da Petković sigurno papiriće smatra mrvicama kruha i hoće s njima da nahrani golubove.

— Gugu, gugu — guče Petković i silazi nasmejan i vedar. I bacio je pogled spram vrata pa se nasmejao,

sigurno je na buši spazio nečije oko. Jurišić se hitro odmakne. No sad nije bilo druge, no da udje i sam nasmejan i tako razbije nenadan Petkovićev strah.

— A vi ste to? — smirio se odmah Petković, čim ga je spazio u ćeliji. I odobrovoljen ko pre, uzvrpoljio se uskom ćelijom da mu negde nadje mesto gde bi seo. — Izvolite, izvolite, gospodin Jurišić! — ponudio mu naposletku stolicu, a sam je seo na krevet.

Jurišić sa smeškom s kojim je zapravo sakrivao svoje uzbudjenje, sedne u stolicu.

— Ja sam vas smeo, gospodin Petković, a kako vidim, i vaše prijašnje goste — pogleda Jurišić prema prozoru koji je bio prazan, jer na šum vrata golubovi su odleteli.

— O, ništa, ništa, doći će oni opet. Mi smo stari znanci, još iz Beznje.

— No golubovi ne jedu papir.

— Papir? Ah, da. No kruh je znate, odnio onaj dečko, grošićar kako ga zovu. A zatim, kad sam mogao prevariti restoratera,hohoho, zašto ne bih malo i golube — to nije kažnjivo —

— Ja ne verujem, gospodin Petković, da ste vi ikoga prevarili, a najmanje restoratera. Vi to sami nazivate podvalom.

— Podvalom? Što to vama pada na um? — digao se Petković i smeh mu se briše s lica i neka teskoba osenjuje ga. Pa se opet razvedri. — A vi to mislite da sam ja golubima podvalio ili zapravo sebi, uveren da su oni papirići zbilja mrvice kruha? Ne, ne, ja znam da su ono papirići. A ko vam je kazao da sam ja restorateru podvalio?

— Niko. I niste vi njemu, nego je neko vama podvalio. Ja se baš pitam — oprezno se zagleda Jurišić u Petkovićevo lice — nije li to učinio doktor Pajzl?

— Doktor Pajzl? — namršti se opet Petković i opet se osmehne. — Da, kad je bio malen, znam ja

njega, išli smo zajedno u gimnaziju, on je silno volio golube hvatati na konopac i kuruzu.

— A niste li i vi možda, gospodin Petković, kojom nesrećom progutali Pajzlovu kuruzu? Vi verujete, da on vama dobro želi. Ja uostalom ne znam. Čini mi se ipak da vas je na nekakom konopu dovukao ovamo u ovu ćeliju baš on.

Da sakrije oštrinu svojih reči, Jurišić se smejao. S Petkovićem se mora, uvideo je, oprezno postupati, jer eto, i sad kao da se opet uznemirio. Trgnuo se, dignuo s kreveta, shvatio ga je, sad ga je, verovatno, istom shvatio. Dosad kao da je neprestano mislima letio za odletelim golubovima.

— Šta vi hoćete? Ko vam je to rekao? Ja znam Rašula. On me stalno hoće nahuckati na Pajzla

— Kako? — zaletio se Jurišić, no odmah i stuknuo. On je znao da izmedju Pajzla i Rašule postoje duboki sukobi interesa, a i primetio je kako se poslednjih dana stalno Rašula motlja oko Petkovića. Sigurno je to tačno što kaže Petković. No da to on ne sumnja i u njega da ga hoće nahuckati na Pajzla? — Meni to nije rekao Rašula nego Maček. To je vaš stari prijatelj.

— Verujete li vi da je Maček meni prijatelj. Ja mislim da je on to više Rašuli nego meni.

— To sam i ja sam zapazio. No ja mislim da vam nije prijatelj ni doktor Pajzl.

— Pajzl nije prijatelj ni samom sebi. On je to samo svojoj ženi. Sve se radi žene i dogadja, gospodin Jurišić, radi žene. Razumijete li vi to? Ali ja im opraštam, ja svima opraštam.

Prišao je do Jurišića i zapiljio u njega svoje ko paklina crne i goruće oči. A reč žena imala je u njega tako duboki neki značajni poluglas da je zvučila u isto vreme i melodično i ko disakord... I koju je on to ženu mislio? Pajzlovu, a svoju sestru Jelenu? Sigurno. Ali istovremeno on se sigurno setio i Regine Rendeli, jer pogled je sad njegov isti ko onda kad Petkovića s

Reginom zadirkuju pisari. On se tada samo smeška ko da mu je to zadirkivanje drago, a ipak mu je taj smešak tužan.

— Gresi žena obično rastu u koliko im više opraštamo. Ima li dakle smisla da im opraštate? Ali vi to sigurno ne opraštate samo ženama nego i —

— I Pajzlu, mislite. Svima — uvek ima smisla opraštanje, uvek. A kakovu vi to knjigu imate, gospodin Jurišić? Ah Heinrich Heine! — Uzeo je knjigu Jurišiću ispod pazuha. I seo opet na krevet i počeo listati knjigu svedjer ponavljajući i izgovarajući fonetički uz smeh: Heinrich Heine.

— Hohoho — dicke habsburgische Unterlippe — pročitao je satiričnu pesmicu o Mariji Antoaneti i smeje se, ponavlja —: dicke habsburgische Unterlippe! Izvrsno, izvrsno!

— Šta vam je izvrsno, gospodin Petković? Ta satira na pohotljivu habsburšku gubicu? Pa vi ste bar lojalni, vas bi to moralo vredjati, ako ste iskreno lojalni.

Petković se ukoči u licu i naglo zaklopi knjigu. Digao se opet, hteo se, čini se nasmejati, jer su mu se crte u licu na tren smekšale, no u isti tren lice se natuštalo i mahnita neka plahost zadrhtala mu je u svim kretnjama.

— Iskreno, nego šta? A šta vi hoćete? Po što ste ovamo došli?

Uzvrpoljio se, ogledao sobom kao da traži kud bi se sakrio ili izašao. Jurišić se isto digao, s osećajem kako mu puca tanka, nežna nit koja ga je dosad jedva jedvice vezala s Petkovićevom dušom. Približi se Petkoviću poverljivo, hoteći ga stišati sa smeškom. I ruke mu je htio metnuti na ramena.

— Ja sam, gospodin Petković, došao da se dogovorim s vama. Mi smo već razgovarali o tome, sećate li se, da se zajedno preselimo u jednu ćeliju. —

Petković se već trgnuo da izmakne njegovim rukama, no ostao je miran, tek sumnjičavo i u strahu mereći Jurišića.

— Kako zajedno? Kuda?

— Sećate li se kako ste sami rekli da bi u zatvoru bilo lepše u dvoje. A eto, mogli bismo u ovu ćeliju u kutu, u ovu pokraj vaše. Rašula je i onako retko u njoj, može se on preseliti sasvim u pisarsku sobu. A mi —

— Da, da, izvrsno — poveselio se najednom Petković, a reči su mu imale krivi zvuk. — Preselićemo se, lepše je u dvoje, lepše.

— Ja ću još danas ići do suca.

— Do suca? Zašto? Ne, ne — zaroptao je naglo Petković. Izvio se Jurišićevim rukama, stuknuo i zurio u njega sumanuto.

— Ja znam šta vi hoćete. Vi ste naručen, poslao vas je sudac da me uhodite. To ste me vi špijunirali pred vratima. Uvek je vaše oko tamo. I noćas je bilo. I noćas!

Teskobno, sništen spustio je Jurišić ruke. Uzaludnim činio mu se svaki pokušaj da Petkovića uveri o bezrazložnosti njegovih sumnja. Poslednja nit veza njihovih leprša nemoćno u toj tesnoj škatulji od sobe, punoj kisele vonje po crnom uzničkom kruhu, punoj boli, bezdanih tlapnja. Lepрša nit ko tanki trag magle nad ponorom, i šta je sad izmedju njih dvojice, nekad blize, nego ponovni, nepremostivi jaz?

— Gospodin Petković, ja sam Jurišić, Jurišić, zar me ne raspoznajete? Nikaki uhoda, Jurišić!—

— Van, van! — upro je Petković rukama prema vratima, a lice mu se ukočilo još jače i činilo se, sad na kriknuće užasno.

Uveravati ga o nečem bilo bi uzaludno. Jurišić se tiho, unatraške, s pogledom na Petkovića, ko s nadom da će se u poslednji tren u Petkoviću ipak dogoditi koji svetli obrat, pomakne spram vrata. Petković je mahao na njega s knjigom Heineovom, a jedan je golub doleteo na rešetke, bacio senku na prozor i odleteo opet brzo.

Jurišić se sništen i slomljen, ne dočekavši obrata

od Petkovića, našao na hodniku. Uhoda, zuji mu u ušima, a šta je onda Pajzl?

Burmut je, stojeći na pragu svoje sobe, nekako previše mirno, a skoro i dobre volje, gvirnuo u njega:

— A to si ti Jurišić! Šta ti tamo švrljaš? Je li to na tebe vikao Petković?

Jurišić bez reči htedne da prodje. No Burmut ga zadržava.

— Koji je vrag tebi, Jurišić, da nemaš reči? Čekaj, na — povlači se u sobu, a Jurišić se nevoljko okrene, gleda ga u čudu. Burmut mu naime nudja načetu bocu likera. — Daj okušaj, znam da si sirotinja i ovakove stvari ti ne smrde.

Jurišić ne ispruži ruke.

— S Petkovićem je jako zlo, papice. Šta se misli učiniti s njime? Trebalo bi doktora zvati.

— Što će mu sad doktor? Trebao je taj doći već jučer, a ja ne znam šta to tamničar radi. No, vrag ti i doktora! Na, gucni ti liker, to ti je doktor najveći.

Jurišić odbije.

— Ipak je to skandal, puštati bolesnika tako sama.

S time bi se Burmut možda još složio, no njega ljuti što Jurišić ne će da pije.

— Fakini ste vi svi, ne ćete piti. Tako i onaj Petković ne će, ne će, nikad ne pije, a šta je radio na slobodi? Valjda je pio vodu sa ženama! Ni ti ne ćeš, a vidiš meni se sve čini da taj liker smrdi po sapunu, na, probaj, vrag i Mutavca, što mi je to dao.

— To onda mora biti vrlo fini sapun, papica — protiv volje se osmehne Jurišić, no brzo i uozbilji. Retko se on s Burmutom upušta u potanje kake razgovore; smeta ga za to njegov pust karakter zbog čega mu on pokatkad na užas Burmutov zna i prigovoriti. Tako i sada. — A zašto ste onako učinili, papice, s Mutavcem jutros? Bacili ste ga o stenu da je malone glavu razbio.

— Sam je kriv — smrgodio se Burmut, no čudno,

samo na čas — poškakljao ja malo njega, a on odmah na zemlju. Ko krmak.

— No nije pao na zemlju nego o zid.

— A o zid. To je još gore. Sigurno je opet izgulio stenu. Trebalo bi njemu dati dvadesetipet, pa ga pustiti doma ženi. Uvek on sanja o ženi i po noći bunca o njoj, kažu pisari.

— Ti pisari njega tamo previše muče, trebalo bi njega premestiti nekud drugud iz one sobe.

— Kuda? — uzvrpoljio se Burmut — Valjda u samicu, ha? Tako bi uvek i Rašula hteo — radi bolesti, kaže, da druge ne zarazi, i ušljiv da je! Kaka samica! Nije Mutavac za samicu, mogao bi on tamo štošta učiniti!

— Pa ne mora baš u samicu. A šta bi on tamo mogao učiniti?

— Šta? Misliš da je papica uzalud tolike godine ovde da ne bi poznao svoje ljude? Gledam ja njega i uvek mi se čini, taj Mutavac ti je od onih koji se žlice vode boje, a u more bi skočili. Imao sam ja već jednog takog grbavca, šutio je, drhtao, bio plašljiv, a obesio se u samici.

Jurišić se lecne. Pričini mu se da je takav dojam imao o Mutavcu kadikad i sam; no ne, ta misao je sasvim nova i sasvim Burmutova, a čini se i tačna.

— No ipak, zašto bi on to učinio, kad nije kriv? — protivi se Jurišić, a zapravo ga je obuzela Burmutova misao sugestivno. — No to bi bila radost za Rosenkranza, pa za Rašulu, naročito za Rašulu — smeje se Jurišić nervozno.

— Kakva radost? Šta ti to?

— Pa da se Mutavac obesi. Ja se čudim da ga to nisu već drugi u pisarskoj sobi. No jeste li vi i Rašuli govorili što bi mogao Mutavac učiniti u samici?

— Pa jesam lopovu, a uvek napastuje isto! No sad je prestao, prestao se valjda medo bojati sušice. A vrag neka ih sve nosi, svi ste vi lopovi, ne zna se koji je veći. Na vidiš — naćulio je uši spram vrata —

sad opet peva, a noćas je plakao! — Digao se pošao do vrata — Pst, pst, fakin! Točka deseta!

Ne viče to više Burmut. Oseća i sam da bi to sad bilo smešno, no navika su mu te reči, pa ih barem mrmlja. Zapravo mu je udario u glavu Mutavčev liker. Čudno mu ide na oči, sklapa ih, dobro bi bilo malo pridremati! A još bolje, ej da, još bolje kad bi sad mogao da doma sedne medju svoje sinove, počavrlja malo o svojim stvarima, a ne tu da sluša tudje. — Hajd, hajd, tera on odjednom Jurišića, ili na šetnju ili u sobu. —

Jurišić se naslonio na prozor, sluša Petkovićevo pevucanje. Čuje li to i Pajzl, je li čuo i ono kad je maločas pre Petković vikao o špijunu? Morao je čuti, i noćas je sve čuo, zašto ga nema da obidje svog šurjaka? To bi ga bilo vredno pitati, možda je već na dvorištu. Da podje dakle dole? Samo pomislivši na to dvorište, Jurišić nakrivi usne. Najvoleo bi da na njemu bude sam, da legne na sunce i da zaboravi sve ovo oko sebe i tužno i uvredljivo, i izazovno i strašno.

Ta želja mu se u zatvoru ne može uspuniti nikad. No ipak se krene.

Prednje uzničko dvorište zatvoreno je s ulične strane zgradom na jedan sprat. Starinska je to kuća sa kapijom širokom i vežom niskom i tamnom ko podrum. Prizemno je ured i stražarnica, a u prvom katu stanuje tamničar sa svojom obitelji.

Samo dvorište suzilo se na sredini, baš izmedju izlaza uzišta i podrumskog kotarskog zatvora, pa se tako deli na dva dela. Jedan deo, duži i uži, stisnut je izmedju uzišta i kotarskog suda. Drugi je kraći i širi, a do njega je jedna privatna zgrada. Na toj zgradi je mnogo prozora, ali obično se na njima retko kad jave stanari ko da njih ni malo ne interesuje šta se dogadja na tom dvorištu. Baš kao da ih nikad nema kod kuće.

Od te zgrade uzište je odeljeno zidom, a na jednom kraju tog zida, odmah do tamničareve kuće, prislonjen je tamničarev kokošinjak i drvarnik. Na drugom kraju, spram uzišta, žid taj vodi ravno u širok hodnik koji ko tunel ispod uzišta spaja prednje dvorište s jednim od onh stražnjih; spaja i zapravo rastavlja velikim vratima od gvozdenih prečaka. U tom hodniku je i ulaz u uznički dunkl kojeg je prozor, pokrit daskama, okrenut spram dvorišta ko slepo oko. Pred samim uzištem, na visini do rešetkastih prozora u prizemlju, naslagano je upravo nekoliko hvatova cepanica, vlažnih još uvek od nedavnih kiša.

A pred kapijom, blizu kokošinjaka, stoji kesten, slavan zbog toga, jer je večno središte kruga u kome se uznici vrte na svojoj jednosatnoj, dnevnoj šetnji. Odmah do kapije pragovi su stražarnice, a od ovih okomito na uličnu zgradu vodi stena ispupčena u dvorištu; na toj izbočini je uznička kuhinja. Kut izmedju kuhinje i stražarnice zapremljen je drvenim kozlićima za pilenje drva i jašu ti kozlići mrtvo jedan na drugom, a pred njima je sto i oko tog stola posedali su pisari. Sašli su na dvorište na šetnju, no ne trebaju oni da se vrte oko kestena nego imaju slobodu da šeću po volji celim dvorištem. I prošli su ga oni već uzduž i popreko da se ogreju, jer i ako se vidi da će dan biti topao, jutro je još sveže i pohladno.

No sad su seli tu, jer na kapiji je nekoliko puta jeknulo zvonce i donesla im je rodbina zajutrak. Te zajutarkujući ovde ko da su seli nekud u kavanu, smeju se i rugaju grbavcu, koji se hteo papici dodvoriti bocom likera, a papica ga prikeljio na zid ko zidari žlicu morta. No kao da su iscrpeli i tu temu, prebacili su se na neki čudan razgovor o plemenitom Petkoviću.

Najrečitiji je od njih mlad, a čini se po krupnom visokom rastu stariji čovek — starijim ga naročito čini lice. To lice obrijano je sasvim i koža mu se napela nad salom ko jastučnica nad dobro natisnutim perjem. A ipak se na njemu razabiru neke tanke niti vora i neki

pahuljav nasen iživelosti. Ošišan je sasvim, a sitne sive oči hladne su i premda nestalne ko oči miša, ipak na mahove sa svojom zlopoglednom nepomičnošću odavaju pauka. Pauk se taj zove Franjo Rašula.

Zagrebačko je dete, iz propale trgovačke obitelji, a i sam se kanio baciti u trgovinu, započevši najpre kao trgovački agent. U tom zvanju, oženjen i naučan da troši, provalio je u kasu svog šefa, bio uhvaćen i odsedio radi toga dve godine u Lepoglavi. I ako mu je tako život počeo u znaku neuspeha, postala mu je posle povratka iz Lepoglave težnja za uspehom još upornijim motivom; uspeh, to je značio za njega novac i bogatstvo. Bogatstvo, razume se, bilo na koji način, i to s najmanje truda.

Takova obogaćivanja je Rašula još kao trgovački agent imao prilike da vidi često oko sebe. Posle Lepoglave ti primeri su postali još češći i zavodljiviji. Baš tada je naime došlo do osnivanja glasovitih posmrtnih medjusobnih pomoćnih zadruga. Počele su one da rastu u svim većim mestima bujno ko pečurke. U jednoj od njih bio je namešten i Rašula kao agent. No ambicija njegova time nije bila zadovoljena, jednom takovom zadrugom hteo je da gospodari i sam.

I osnovao ju je jednoga lepoga pretproletnoga jutra u jednoj zakutnoj kavani, s nekoliko znanaca kojima se, dakako, odmah nametnuo za direktora. Osnovao ju je s brzo skupljenom glavnicom od stotinu forinti, — više nije bilo ni potrebno, jer ostalu su glavnicu, po genijalno lupeškoj Rašulinoj zamisli, trebali da stvore budući članovi zadruge sami. Toj je on odmah nadeo i ime, »Hrvatska straža«; naziv koji je imao da pokaže odmah i veliku patriotsku svrhu — kako i ne patriotsku, kad se radilo o pomoći narodu i sirotinji!

A radilo se to tako: u zadruzi mogli su se osigurati ljudi od 15 do 80 godina i to, prema pravilima, samo zdrave i ni u kom slučaju sušićave osobe. Ali bez lečničke pregledbe. Ta pogodnost da se u nju moglo

upisati i bez te pregledbe bila je naročito zavodljiva za ljude s bolesnim rodjacima. A i iz razumljivog razloga, jer zašto, kad im ti već moraju da umru, da iz njihove smrti koja je često gubitak, ne izvuku barem neku dobit? Cilj članova podudarao se tako u malom s velikim pritajenim ciljem samih osnivača, da naime iskoriste ljudske bolesti i smrt. Uzme li se još u obzir silno razvita reklama, to nije čudo da su se članovi javljali naglo i bujno ko poplava. U »Hrvatskoj Straži« bili su oni razdeljeni u »kola,« a posmrtnina, po polovini ili cela, mogla im se isplatiti u slučaju da je osigurani umro posle tri odnosno šest meseci članstva. Nije dakako isplaćivala zadruga, nego sami kolaši sa svojim posmrtnim prinosima; — na tome se i osnivao princip »medjusobne pomoći.« Ako je, na primer umro član jednoga kola, to se posmrtnina za njega sabrala od sviju ostalih članova tog kola I razume se, sve je to uvek bilo izmajstorisano tako, da je jedan izvesan pretičak ostao samoj zadruzi, drugim rečima Rašuli i drugovima. Taj pretičak morao je, nadalje, biti to veći, što je bio veći broj bolesnih članova koji su imali skoro umreti. A da se to postigne, Rašula je uveo i tolerirao običaj da se bolesne osiguraj i bez njihova znanja i bez znanja njihovih rodjaka digne posmrtnina. U prvom redu služio se tim običajem, dakako, on sam i njegova uža kompanija. I tako je započeo po gradovima i selima divlji lov i vampirska hajka na bolesne i umiruće. Po celoj zemlji razmrežala se organizacija agenata i špijuna na kandidate smrti i svaki je bio ravnatelj »Hrvatske Straež« za sebe u manjem ili većem stilu. Ko hijene čeprkali su ti agenti po živim kostima svojih žrtvi. Nije bio redak slučaj da se na jednu žrtvu bez njenog znanja bacilo po trideset hijena — trideset lakomih ljudi zdravih, a često i bolesnih, mrtvožderski su se bacili na jedan leš da iz njega izbiju kapital.

Rašula sa svojim ravnateljstvom vodio je posebnu tajnu knjigu s popisom sviju tih kandidata, koje je

uz proviziju dobivao od svojih agenata. I nije za njega bilo važno to, da li će osiguranik umreti pre ili posle šest odnosno tri meseca; za njega ni račun verovatnosti nije bio više nikaki problem. Cela ta lutrija s umirućima i mrtvima morala je uvek nositi zgoditke. Rašula je naime za sebe i članove ravnateljstva, pa i za zaslužnije zadružne agente uveo u praksu to da se u knjigama krivotvorio datum ispostavljene police, ili su te opet ispuštali brojevi pa se posle antedatiralo unatrag. Prednost takvog knjigovodstva bila je i u tome da se ljude moglo osigurati posle njihove smrti, naime, čim se doznalo da je neko umro, osiguralo se ga i posmrtnina digla odmah.

A jer je Rašula i ostalim članovima, samo da ih pridrži u zadruzi, pružio mogućnost široke spekulacije, to se ta trgovina s bolesnima i mrtvima širila u crnu neku plimu i poplavljivala celu Hrvatsku. Ali nakon brzog naleta došlo je i do brze oseke. Pothvat je propao na istom onome što mu je bilo i preduslovom napretka. Parola: što više smrti, i preporuka: osigurajte samo bolesne, dovela je celu stvar na tu opasnu ivicu da je konačno smrtnih slučajeva bilo previše. Ne za članove ravnateljstva nego za članove pojedinih kola. I ako su posmrtni prinosi bili za svaki pojedini smrtni slučaj razmerno mali, postajali su ipak sve češći i nesnosniji za kolaše. Takovih prinosa skupilo se često i po nekoliko na dan, to više što je Rašula uveo običaj da uterava te prinose od članova koji su bili prideljeni u drugo koje kolo korisnika. Prigovori zbog prečestog davanja tih prinosa rasli su. Istovremeno su se javljale i tužbe korisnika da im se ne isplaćuje posmrtnina. Pogotovo se cela uzbuna digla, kad se pročulo da je jedan od glavnih članova ravnateljstva, Rašulina desna ruka trgovac Rosenkranz, držao na ledu jednog mrtvog osiguranog člana tri puna dana — ovaj mu je naime tri dana umro prerano. Otkrivali su se skandali za skandalima. U tim časovima svi su u ravnateljstvu izgubili prisebnost. Jedini je Rašula, uostalom sam naj-

više na udaru sviju napadaja, nastojao, da spase što se moglo. Tako je naročito pravnog zastupnika zadruge, doktora Pajzla, slao na sve strane, na sud, policiju, trgovačku komoru. Tako mu je pomoću veza tog advokata uspelo da na neko izvesno vreme produži život zadruge, sam to vreme iskoristivši da se na jednoj fingiranoj glavnoj skupštini uz bogatu otpravninu izgubi s mesta direktora. No sve je bilo uzalud. Zatajene svoje dobitke nije hteo da da od sebe ni Rašula ni iko iz ravnateljstva. A zahtevi verovnika i neisplaćenih članova rasli su i narasli tako da su se svi protektori na koncu pokazali bez moći. Zadruga je pala pod stečaj, svi njezini osnivači pod sud. Ne uspevši da pravovremeno pobegne, Rašula se tako, u naponu svoje želje da od ušićarenog dobitka uživa na slobodi, ponovno survao u zatvor. Pad taj svakako nije za njega nov ni neobičan, no to ipak nije bilo u njegovom programu. On je, istina, cinično znao svojim kompanjonima reći: ili bogatstvo ili Lepoglava, no sad je bio bogat, a ipak mu predstoji Lepoglava. Dovoljno veliki razlog da se on i slamčice hvata ne bi li se iskopao, te da u istrazi svu krivnju nastoji zbaciti sa sebe, ili je uopće poričući (»zašto nam je sud dozvolio poslovanje, pravila su bila potvrdjena?«) ili je bacajući na drugoga. Medju ostalima ima to najviše da oseća Rosenkranz, kojega Rašula, gramzljivim Židovom ga nazivajući, najviše i smatra krivim radi svog zatvora.

Rosenkranz je mali trgovac s manufakturnom robom, a ceo je život težio da postane trgovcem na veliko: Rosenkranz, d. d. — Himmelsakerment! Lakom na dobitak koji bi mu to omogućio, dao se lako nasnubiti na pothvat s posmrtnom zadrugom. Ja, ja, s is kolossal! oduševio se on odmah. A kako je bio gramzljiv, nateravao je on doista Rašulu mnogo puta na sve »brže«, to znači skandaloznije poslovanje, ne uvidjajući jadan da bi to Rašula činio i bez njega. Ograničen taj slabić uopće je u svem inferijorniji od Rašule, što dakako ne će nikad glasno da prizna, pa je i to jedan

razlog stalnih njihovih zadevica. U sebi to medjutim Rosenkranz priznaje i zato sve zadevice redovito nikad ne započima sam. Inače je u njemu nakupljeno strašno nemoćno nezadovoljstvo naspram Rašule, tako radi toga što radi Rašuline superiornosti uvek u istrazi izvlači kraći kraj, pa radi uverenja da ga je Rašula za celo vreme poslovanja zadruge varao i, najposle još najjače prevario zatajivši novac koji je pred stečaj ukrao iz blagajne. Postoje i drugi razlozi njihovih medjusobnih prepiraka i nepoverenja, naročito Rosenkranzovog. U mnogome ipak vlada izmedju njih i suglasnost, tako naročito u pogledu tajne blagajničke knjige koja od poslednjih dana igra veliku ulogu u istrazi, a za koju obadvojica uporno tvrde da nikad nije ni postojala. Postojanje te knjige prokazao je sudu jedan član ravnateljstva koji je uz kauciju bio pušten na slobodu. I baš radi te knjige, Rašula i Rosenkranz, ovaj radi svoje plašljive podmuklosti više pasivan, stoje ko klisure jedinstveni u svom odnosu spram trećeg čoveka koji je ovde zatvoren radi zadruge, a koji ih obadvojicu u istrazi tereti i pokapa grobarski.

To je bivši knjigovodja posmrtnog društva, Mutavac. Njega je za knjigovodju posmrtne zadruge, doznavši za njega od jednog agenta, uzeo sam Rašula. Taj kržljavi, grbavi žgoljo, glave sitne, mrkvaste i lica žutog, upalog, stisnutog u duguljast oštar trokut,podraslog retkom, čupastom, ko obešenom i korenju na mrkvi sličnom bradom, došao je, došuljao se zapravo do Rašule plah, ustrašen, i s tako malo pouzdanja, te se činilo da je došao prosjačiti, a ne tražiti nameštenje. Na prvi pogled Rašula ga je procenio za glupana, i primio ga za knjigovodju uveren, da će Mutavac na tom mestu spram svega poslovanja društvenog biti po prilici ono što je gluhonemi eunuh za odaliske u haremu. Nikad se uistinu Mutavac nije drukčijim ni pokazao. Radio je doduše svoj posao na začudjenje Rašulino savesno i tačno. No inače je potpuno opravdao Rašuline nade. Nemoćan, i plašljiv bio je uvek te niti je ikad pokazivao

bilo kakove ambicije da sam zatraži prav, a udeo u spekulacijama, niti se ikad moglo čuti da je kome odavao tajne zadruginog poslovanja koje se silom prilika nisu uvek mogle da pred njim drže u tajnosti.

Tako je konačno Mutavac baš svojom ustrašenom i glupavom čednošću stekao poverenje i u Rašule i Rosenkranza, te su obadvojica pred njime znala razgolićivati svoje tajne namere, planove i spekulacije bez ustručavanja, ko pred kakvim gluhonemim slugom. Posle su mu poveravali i krivotvorenje datuma i suma u knjigama, a poverili su mu i vodjenje tajne blagajničke knjige sa spiskom sviju tajnih agenata i adresa smrtno bolesnih kandidata za osiguranje u zadruzi. Ta knjiga je bila uvek u Mutavca, naročito u poslednje vreme, kad su napadi i glasovi o sudbenom raspustu društva učestali i kad su i Rašula i Rosenkranz imali razloga svakog dana da se boje uapšenja. Dospeli su oni uostalom dati Mutavcu nalog da tu knjigu spali, što im je Mutavac, silno prestrašen da će i sam biti uapšen, i obećao. A i ovde je u zatvoru na česta njihova pitanja da li je to učinio, s drhtajem u glasu potvrdjivao da jest — spalio ju je, čemu da je čuva i sam sebe i svoju ženu izlaže opasnosti da mu knjiga bude pronadjena u stanu?

Zapravo su se Rašula i Rosenkranz u karakteru Mutavčevom strašno prevarili. U tom šutljivom žgolji podmuklo je i pritajeno gorela silna strast da zaviri i pronikne u sve tajne zadružnog poslovanja. Njuškao je na sve strane, prisluškivao razgovorima članova ravnateljskog veća, nosio sve tačno u glavi, uvek u mislima da to sve jedamput iskoristi.

Pre nameštenja u posmrtnoj zadruzi on se potucao komtoarima i svuda je uvek sam otkazivao, duboko pritajeno uvredjen da je svuda uvek zapostavljen. Konačno je malodušnost u njemu potamnila svaki tračak ambicije i čežnja bilo za kakim uspehom uzmakla je gotovo potpuno pred očajnim samouveravanjem da je smrt, ma bila kako strašna, za njega ipak nešto naj-

bolje. Njegov osnovni problem bili su smrt i žena. I otac, sudski pisar, i sva braća umrla su mu od tuberkuloze i to redom od neočekivanog krvoliptanja. Tuberkulozan bio je i sam i večno je strahovao, da ga jednog dana i samog zaguši smrtno krvoliptanje. Drugi njegov problem — žena — bio je protivne prirode. Ružan, s fatalnom grbom još od rodjenja, Mutavac nije nikad znao šta je to ljubav, i ako je bolećivo, s užasnom strašću čeznuo za ženom, izgubio je svaku nadu da će je ikada steći. I to beznadje činilo ga je besmislenim samome sebi i život mu vlastiti predočavalo bez cilja, neuspelim, zahirenim i potrtim. Takav je došao i za knjigovodju u posmrtnu zadrugu.

Medjutim, baš za vreme te službe dogodilo mu se ono što je u osnovi rešilo taj njegov životni problem. Baš u kući ispod prostorija posmrtne zadruge stanovala je u jedne stare penzionerke devojka prema kojoj je Mutavac izuzetno počeo osećati smelost da joj se približi, — ta je devojka bila grbava kao i on. Obratno i jednako kao njemu žena, njen problem bio je muškarac. Našli su se, osetili instinktivno i spojili dve dugo sanjane želje u jednu; ukratko, nekoliko meseci pre Mutavčevog uapšenja Mutavac je sklopio brak. Rešenjem tog problema stupio je za Mutavca drugi njegov problem, tuberkuloza i smrt, potpuno u pozadinu. Ta žena, zdrava i nasledjenih krepkih, neistrošenih energija, delovala je na njega impulzivno, badrila ga je, oživela. Dakako, da se u suštini prirodjen i stečen Mutarčev karakter izmeniti ni posle toga nije mogao. On je ostao pritajen i plašljiv, ali od tog vremena se ipak probudilo u njemu interesovanje za poslovanje posmrtne zadruge. Dobivena iskustva Mutavac je nameravao da iskoristi — kako, to mu ni samome još nije bilo jasno. Možda tako kako mu je preporučala njegova žena Olga, da i sam udje u spekulacije s umirućima ko i drugi. Verovatno da bi s obzirom na veće potrebe i zahteve poradi braka to on s vremenom i započeo. Ali baš u doba kad je u njemu naraslo samopouzdanje za

čvršću odluku, nastupio je raspad i raspust zadruge. Jedino od čega se još mogao nadati da izvuče kakve koristi, bila je ta tajna knjiga, za koju je Rašuli i Rosenkranzu obećao i posle uvek uzrujan tvrdio da ju je spalio. Zapravo ju on spalio nije, nego ju je po sporazumu sa svojom ženom (i njenom savetu) sakrio u kuhinju pod pećak. Tamo je uvek puno gamadi, kombinirali su i on i žena, pa će se u slučaju da i dodje k njima kakav pretres detektivi žacnuti da na tako gadljivom mestu taj pretres izvrše. A sakrio je knjigu zato da posle svršetka afere (nadao se, da će ta afera brzo i bez većih posledica za ikoga biti svršena) iznudi od Rašule i Rosenkranza bilo kakovu odštetu, barem tromesečnu otpravninu koju mu nisu isplatili.

Medjutim se afera nije brzo završila, i nisu Rašula i Rosenkranz bili pušteni iz zatvora; naprotiv se u zatvoru na svoje užasno zaprepaštenje našao i sam Mutavac. Nisu ga izdali ni Rašula ni Rosenkranz, nego je isti onaj slobodni član ravnateljstva koji je sud upoznao s postojanjem tajne knjige izjavio, te bi bilo moguće da se ona nalazi u Mutavca. I taj jadni čovek koji bi sigurno, da je bio smeliji i šutio, bio naskoro pušten, pokopao je u istrazi u i vom redu sebe sama. Očajan i sništen dao se zavesti sučevim obećanjem da će biti odmah pušten ako sve prizna. Priznao je dakle i izbrbljao sve što je znao o Rašuli i Rosenkranzu; i možda videći s kime ima posla sudac ga držao u zatvoru samo da iz njega što više ispreša. Tek kad je sledećih dana došla na red tajna knjiga, Mutavac se ućutao, uporno, mučno poričući da bi šta o njoj znao. I razume se, radio je to tako nespretno da je suca samo još više uverio o protivnom. Poricao je medjutim Mutavac i dalje, strahujući da priznanjem ne upropasti i ženu. A s tim strahovanjem istovremeno mešao se strah da knjiga kojim slučajem, možda novim pretresom, ne bude nadjena. Mislio je on već nato da ženi pošalje tajno pismo da knjigu spali, no uvek mu je to bilo žao, a i bojao se da pismo ne bude uhvaćeno. Pa i žena mu je sama

jedamput pri susretu šapnula da to nema smisla »jer bio je već jedamput pretres pa nisu ništa našli.« Strah je u Mutavcu ipak ostao, a s time, razume se, i strah za Olgu i strah pred robijom. U to da će biti osudjen, Mutavac je verovao ko hipohondar u svoju bolest; tako mu je naročito poslednjih dana govorio sudac, a uvek i uvek Rašula.

Od svih tih muka Mutavac je u zatvoru osušio ko iščupano drvo. Korenje je njegovog života svoje sokove crpelo iz Olgina srca. Sad je to srce i samo klonulo, klonulo je, osećao je to Mutavac gotovo uvek, kad se na kapiji uzničkoj našao sa ženom. Retko su stražari dopuštali rodbini uznika da jelo svojim rodjacima nose čak u dvorište, no uz napojnicu moglo se i to postići. U svim utehama osećao je Mutavac pri tim susretima ženin pritajen očaj, beznadje. Ta njegova sreća postala je samo duboko nesrećna i nije njen očaj bezrazložan. U utrobi se njenoj zametnuo život i za mesec dva imala je da legne u krevet. Tom detetu se on nekad radovao ko vrhu sreće, a sad ne može ni pomisliti na nj, a da ga ne spopada očaj.

Stare misli da bi bilo najbolje umreti, razraštavale su se opet u misli na samoubijstvo. Nije im video razumnog smisla, osim u tome da tako izbegne osudi i s deteta svoga skine sramotu te očeve osude. No previše je u životu bio ponižen, osramoćen, a da ta bojazan te će ko otac biti svom detetu samo na sramotu, uhvati u njemu dublje korenje. Sve se zaboravlja u životu, može još dete biti srećno. No misli na smrt kradom su piljile u njega ko iz busije. Pokušavao ih je izbeći većim druženjem s uznicima. No nije on bio društven nikad i nije znao razgovarati s ljudima, tako se i tu obično samo prikradao do njih, tupo slušao njihove razgovore, srećan ako ga niko ništa ne pita. Ili se opet klonio sviju njih, zavlačio i čučnuo kuda u kut pa buljio napremase tupo. Ili ako je to bilo u sobi, pokrio je glavu ćebetom, i gutao suze, gutao ih bojeći se da zaplače glasno, pa da mu se pisari narugaju.

Rugali su se oni njemu silno, pogotovo Rašula i Rosenkranz. No sve je on trpio, zagušenog osećaja za poniženje. Tu u zatvoru izgubio je još i onu mrvu svoje uvredljivosti. Trpio je s malim osećajem da drugo nije ni zavredio. Jest, kriv je on njima, Rašuli i Rosenkranzu, nisu ga oni zakopali, a on je o njima sve izbrbljao i sebe sama zakopao. No zar bi ikad došlo do sve te nesreće da tu nesreću nisu prouzrokovali baš oni svojim poslovanjem, zašto ga dakle toliko napadaju i muče?

A mučilo je Mutavca još nešto što se kod njega stišalo i postalo gotovo neosetno čim se upoznao s Olgom. Brak s njome kao da ga je izlečio od tuberkuloze. A tu u zatvoru bakcili su ga u prsima počeli gristi ko raskorlaćen čopor pasa. I bol je, umor osećao Mutavac u celom telu. Kašljucao je sve više i počeo je opet tajom da pljucka krv i često mu je gorelo i toplilo ga nešto u grlu te mu se smućivalo od nečeg bljutavog ko od navira krvi. Usprkos svih misli na samoubijstvo, obuzimala ga i stezala prepast da ga stigne sudbina njegovog oca i braće, smrt od krvolipтanja. Da s njegovom bolesti stoji zlo, o tome su Mutavca uveravali mnogi i mnogi u uzištu. Burmut mu je često vikao da će crknuti, a i Rašula i Rosenkranz proricali su mu kratki život. Oborio se na njega čak i uznički doktor, čovek površan u pregledanju uznika i nesusretljiv, surov s njima ko žandar. Javio se njemu Mutavac i proglasio ga je doktor bolesnim, no ne tako da bi ga trebalo poslati u bolnicu. Šta će vam bolnica pomoći? To vam je bolnica, zatvor!

I izgrdio ga tada i to je potlačilo Mutavca još jače. I još nešto: tek tu pod istragom doznao je Mutavac od suca da je Rašula i njega osigurao u jednoj posmrtnoj zadruzi. Rašula je dakle već pre očekivao njegovu smrt. Kada je dakle Mutavac najmanje osećao da je bolestan, drugi su ga gledali na smrt bolesnog; kako to negde s njegovom bolešću stoji sada, kad se i sam tako strašno oseća!

Izmenično želeći i bojeći se smrti, Mutavac često sluti da mu Rašula, pa i Rosenkranz tu smrt žele.

Rašula je doista osigurao Mutavca bez njegova znanja, no tada još bez kake dublje potrebe da Mutavac što pre umre, jer tada mu je on više koristio živ. Sada se to izmenilo, koristila bi mu više njegova smrt. Bila bi to smrt najopasnijeg svedoka optužbe, uveravao je sam sebe, a opet, zar ne bi sud i bez Mutavca imao dosta materijala protiv njega, kakove dakle velike koristi od te smrti? Nešto dublje opselo je Rašulu obzirom na njegov odnos prema Mutavcu, a to je pre svega bilo strahovito neko potmulo besnilo koje se tu u zatvoru još više nego na slobodi nakupilo u njemu spram sviju ljudi za koje je osećao da su mu krivi. Pa mu šta više i nisu trebali biti krivi; dovoljno je bilo da ih oseča slabijima od sebe, pa da se na tu slabost baci strašću pijavice, večnog nekog goniča, koji u hajci na nemoćnije nalazi strašno neko opojstvo, odlaknuće i zaborav na svoju vlastitu nemoć pred jačim — u tome slučaju, za Rašulu je sad jači bio sud. Bilo je u tome za njega i svesne naslade da se u dosadi koja ga je zaokupila u uzištu nekako zaposli, zato pokadkad cela ta njegova hajka nije bila što drugo no prosto površno ujedanje drugih da se razonodi ili čak pokaže duhovit. Pokadkad se činilo da ga samo to vodi i u hajci njegovoj na Mutavca, u stvari bilo je rekosmo, nešto dublje. Mutavca je ovde Rašula zamrzeo košto čovek može da zamrzi štene koje je odgojio, učinio mu dobročinstva, a štene to prebegne drugom gospodaru i na bivšeg svog gospodara reži, pravi mu kvar. Ubiti to štene, to je, samo sporedno opravdano nekim očekivanjem koristi, postalo za Rašulu nekim zahtevom pravde. Naslada osvete i svoje vlastite moći skrivala se u tom stremljenju, a sama Mutavčeva nakaznost, bolest, ceo karakter, i bezotpornost, nagonila ga na to, hrabrila ga, išla mu u prilog. Ubiti ga, ne rukom, nego polakim podgrizanjem i tako da to čini sam, i tako da za to iskorišćuje druge,

to je bila misao Rašulina i onda, kad je, slučajno ko i danas Jurišić čuvši od Burmuta da bi se u samici Mutavac mogao ubiti, dulje vremena huckao Burmuta baš na to Mutavčevo premeštenje. Nije u tom uspeo, no odrekao se za to svoje želje nije, to manje, što ga je ogorčena istraga radi tajne knjige ogorčavala i sama, ogorčavala ga baš na Mutavca, za koga se stalno bojao da će na koncu konca postojanje te knjige izdati ipak.

Mutavac je dakle sa celom svojom egzistencijom Rašuli trn u oku, trn koji bi bilo dobro iščupati i zgaziti sasvim. Bio je to zapravo prvi trn, jer postojao je — od onih velikih — još jedan, naime doktor Pajzl.

Doktor Pajzl nije bio samo pravni zastupnik zadruge nego je, košto su to mnogi slutili, a znao samo Rašula i pomešto Rosenkranz, bio u neku ruku i tajni član zadruginog ravnateljstva. U suštini bio je on tajni savetnik Rašulin i ko demon davao je ovome savete kako da u spekulacijama obidje i izigra zakon. Osiguravao je i sam bolesne bez njihova znanja, dakako preko agenata koje mu je uz proviziju nabavljao Rašula. Njihova saradnja bila je dakle tesna, a trebala je to ostati posle Rašulina uapšenja, — i baš to da ona to krivnjom Pajzlovom nije ostala, jeste upravo i razlog Rašulina besnila na Pajzla.

Inače je Rašulina taktika pred sudom bila ta da umeša u aferu kogagod može, naročito ljude od položaja; Pajzla je medjutim štedio. Pajzl je naime po dogovoru imao da ostane na slobodi kako bi sa svojim jakim vezama pokušao da u slučaju ako Rašuli ne uspe beg (kako mu i nije uspeo) uzvuče Rašulu ma i uz kauciju iz zatvora. Tek vreme je prolazilo, a pomoć se Pajzlova nije ukazala nikako. Mesto nje imao je Rašula jedan put prilike da u novinama čita drzak demanti u kome je Pajzl, nelepo po samog Rašulu, poricao navode svojih protivnika te bi on bilo kako bio umešan u aferu posmrtne zadruge. To je i ponukalo Rašulu da Pajzla jednim potajnim pismom opomene na

zadanu reč. Dugo posle toga odgovorio mu je Pajzl usmeno po ženi — Rašulinoj — da se strpi, da ne nagli ni u čemu, jer će se sve svršiti vrlo dobro i brzo. I jer je tom istom zgodom Rašula od svoje žene saznao da sve njezine vlastite intervencije kod raznih advokata nisu koristile ništa, budući da ga sud nikako nije voljan ni uz najveću kauciju da pusti, to je on konačno, poslednji svoj adut videći u tome da u aferu zameša Pajzla, otvorio zajedno s Rosenkranzom usta — i za nekoliko se dana Pajzl jedne noći doista i sam našao u zatvoru. Tim momentom, odmah od prvoga susreta drugoga dana, započeo je izmedju njih dvojice neki podmukli, beskrvni rat, pun lukavstva, mržnje i zamki. Ponajpre je Pajzl svečano odbio da bi bio uapšen radi afere; to je, po njemu, bio samo politički progon. Pa ipak je odmah od Rašule tražio da opozove svoje »denuncijacije.« S ovima je Rašula, tvrdio je, škodio samo sebi, pokvarivši mu svaku akciju da ga izvuče na slobodu, akciju koja je stajala na dobrom putu, tako te bi Rašula doskora bio uz kauciju pušten do rasprave na slobodu.

No nikakih pobližih podataka o toj svojoj akciji nije Pajzl mogao da dade Rašuli, a osim toga Rašula je računao ovako: bilo da je Pajzl u zatvoru samo radi afere ili i radi politike, zatvor je svakako dokaz da je on i sam pred vladom bez moći, kako bi dakle mogao pomoći i njemu? Pri prvom suočenju ostao je dakle pri svojem iskazu, a pod njegovim uticajem isto tako i Rosenkranz. I uzalud je svih sledećih dana Pajzl nastojao da jednoga ili drugoga smicalicama i pretnjama zadobije na opoziv. Prvi puta se Rašula, da eventualno propusti, pokolebao kad je u zatvor došao novinar Maček i saopćio mu diskretno da je ovkraj brave Petkovića doveo u sporazumu s policijom, a verovatno i vladom, sam Pajzl. Tako, razmišljao je Rašula, a zašto onda ista policija i vlada Pajzla drži u zatvoru? Možda šta traži od njega pa ga iznudjuje? — javila mu se misao. Pajzlova politika puna je zao-

bišlica i dodvoravanja vladi, te šta onda ako on vladi popusti i doista izadje iz zatvora, kako to stalno i navešta? Opet će biti jak, uplivniji možda nego pre, zar ne bi dakle bilo možda bolje stati s njime ko nekad na dobru nogu? A osim toga, zar nije primetljivo da se Rosenkranz nekako manje ljuti na Pajzla i, šta više, zar nije načuo kako se Rosenkranz nešto s Pajzlom dogovara o simulaciji? Stari je to savet, i njemu ga je Pajzl pre uapšenja preporučio, naime da simulira ludilo, jer će tako lakše na slobodu, — Rašula je to, medjutim, ne verujući u uspeh, a i držeći to smešnim, odbio. Ali ako to prihvati Rosenkranz, i ako mu uspe? Da ga dakle obadvojica izigraju i izvuku se, a on da ostane?

Svim tim kolebanjima Rašulinima učinila je kraj jedna izjava koju je vlastita Pajzlova stranka obelodanila u svom organu, a u kojoj se ona, da sebe opere od sviju veza s »Hrvatskom Stražom«, Pajzla kao vodje i člana svečano odrekla. Pajzl je, govoreći o svome oslobodjenju, najviše i računao na pomoć svoje stranke! Sada je napušten, kakove se još nade mogu polagati u tako ponižena i bespomoćna čoveka? S nasladom da ga utuče još više, Rašula je ostao tvrdokoran kod svoje odluke da Pajzla ne štedi i da mu ne popusti.

Sve se to medjutim stubokom izmenilo baš jučer. Jučer je Pajzla po prvi puta ovde posetila žena i posle toga Pajzl je slavodobitno (istina i čudno nekako ratresen, no tome mogu biti drugi, bračni razlozi) sašao na dvorište i izjavio Rašuli da će još isti dan ili najkasnije sutra — dakle danas — biti pušten. Tvrdio je, da je dokazao svoju nedužnost. Sam Rašula je sumnjao u nešto drugo: ako će doista biti pušten, a nikad to nije naveštavao s tolikom uverljivošću, ne znači li to da je popustio vladi? Ta sama mogućnost nagnala ga je da se vrati na stare svoje nade i račune s Pajzlom. Započeo je on o tome i razgovor, i ne bez uspeha. Pajzl se, zaboravivši odjednom sve svoje pretnje i odluku da igra uvredjenog, izjavio spremnim da

radi za njegovu slobodu, no uz uslov, da mu Rašula još ovde u zatvoru doznači jedan veliki predujam na račun nagrade. S time se dakako Rašula, bojeći se prevare, nije mogao da saglasi, a i naljutio se, zar Pajzl nije dosta zaradio sa zadrugom? On će mu uostalom platiti kad izadje (zapravo je mislio da posle izlaska, ne plativši mu, pobegne u inostranstvo). S užitkom da mu se revanšira, Pajzl je istrajao pri svome zahtevu. Tako su se i razišli. Ipak se posle toga, bojeći se da ne izigra i poslednju mogućnost izlaska Rašula kolebao u sebi ceo dan a i celu noć, dok naposletku, upravo jutros, na polasku u dvorište, nije saznao od ključara da je Pajzl bio sinoć kasno pozvan pred suca i da se vratio jako neraspoložen, tužeći se na glavobolju.

Baš na tu glavobolju misli sad najviše Rašula, a govori o Petkoviću. Šta je njemu Petković? Glupi dobričina, kojeg je katkad hteo da iskoristi u svojoj mržnji spram Pajzla. Tako ga je, doznavši za nameru Pajzlovu o kurateli, tajno podbrckivao da to ne dopusti, a naročiti efekat mislio je polučiti, poverivši mu sve što je o Pajzlovoj krivnji spram njega čuo od Mačeka. No postigao je s tim huckanjem samo protivno: Petković je sa svojim svakom postao još srdačniji. Kivan je stoga postao Rašula i na njega, s uživanjem ga — i ako besplodno — ujedajući gde je samo mogao, tako baš ove poslednje dane dobacivajući mu stalno da će biti obešen. Besplodno možda i nije bilo to draženje, pomišljava Rašula, verovatno ga je i on tako pomogao naterati u ludilo, no kad bi to i bilo, zar za to da oseća grizodušje? Žao mu je samo jedno, da iz Petkovićevog ludila sledi i to, da će Pajzla pripasti Petkovićeva ostavština. On je dakle uveren da je Petković lud, pa ipak on ovde medju pisarima kao i pred Burmutom tvrdi protivno, da Petković samo simulira. Hteo bi on naime da odgodi Petkovićevu otpremu u ludnicu; baš ovako lud čini mu se on ovde od jučer potrebnim kako još nikad.

Jučer naime pre podne jedan je od pisara, Majdak po imenu, naveo pred Petkovićem reč na hipnozu, i živahnuo je taj ludjak silno, raspričao se kako je putujući po Evropi došao u dodir s mnogim medijima i hipnotizerima, i stao naposletku Majdaka uveravati da bi ga mogao hipnotizirati, tako te će ovaj u snu učiniti sve što će mu on narediti. Prihvatio je to Majdak zanosno, i zbilja se on, čini se uspavao. I bogzna šta se sve nije moglo desiti da celu stvar nije zbunila vragolija jednog uznika i dolazak Pajzlov — k ovome je naime, prekinuvši sa svime, poletio Petković da se s njime pozdravi. Pa da se sve to pokuša još jednom — iskrsla je u Rašuli još jučer misao — ali tako da pomoću Majdakovom navede Petkovića i opet na hipnozu i onda ovoj zgodno podmetne Mutavca! I taj da učini sve što bi mu se naredilo!

Smešno je to u biti Rašuli da bi takova šta bilo moguće, no ne tvrde da takova šta, kako se to može čitati u novinama, i ozbiljni učenjaci? Ako i ne bude od koristi može da bude zabavno dovesti Mutavca do toga da čuje kako mu neko zapoveda da se ubije, prereže sebi žile, obesi se, strmoglavi niz prozor. Samo bi, dabome, bilo za to potrebno preparirati i Petkovića, u zgodnoj kakoj formi, kao da je to sve šala! Stvar već mnogo teža, no slučajnosti joj mogu poći u prilog. Ne podju li, izgubiti sam ne će ništa, treba pokušati.

I tako, misleći i na to, sedi Rašula kod stola, smeška se zlobno, obesio je donju usnu te ponavlja glasom koji je kad peva sigurno tenor:

— Simulacija, ništa drugo. Ne tvrdim da nije luckast. Ludovanje njegovo za lepom Helenom (tako je Rašula nazivao Reginu Rendeli) najlepši je to dokaz. No lud? Ajte, molim vas! Prevario je i simulira da se izvuče iz zatvora! Jamčim za to, video sam ja kako izgledaju pravi ludjaci!

Protivno mišlenje zastupa novinar Maček. Još iz mladih djačkih dana Petkovićev je to drug. Mišlenje da je Petković smušen i luckast uvrežilo se u njemu takodjer vrlo rano, a učvrstilo još više od časa kad se izmedju njih dvojice dogodila jedna čudna, za Mačeka još i danas u biti nerazumljiva stvar. Znao je on naime da je Petković od oca nasledio obveznice u vrednosti od stotinu hiljada kruna, sve starih dugova, seljačkih. A kako se baš ženio trebalo mu je novaca, pa je stoga Petkoviću, koji te obveznice iz sklonosti prema seljacima nije hteo da iskupi, ponudio za njih četrnaest hiljada kruna u gotovom, razume se s namerom dakako da ih potom od seljaka iskupi sam. No mesto da prihvati tu ponudu, Petković je na zaprepaštenje Mačekovo spalio prašnjivi snop obveznica turnuvši ga pred njim u peć. Tako mu je smušenjak jedan razbio najljepše osnove u životu. Mislio je da gradi kuću, a ostao je na tom da i dalje tavori kao novinarski reporter, s malim avansmanom da ujedno nosi funkciju odgovornog urednika. A groznica je političkih svadja velika i biju se i psuju redakcije medju sobom te tako on gotovo svake godine mora da kao odgovorni urednik bude jaganjac koji u zatvoru odnima grehe svoje redakcije. I baš sada je radi takog slučaja ovde u zatvoru. Kako se god uzme, svega toga ne bi bilo da je Petković nekad bio pametan! Lud je on, a sigurno ne simulira! Rašula najbolje zna zašto je Petković zatvoren i po čijoj intrigi. Ko staro repotersko njuškalo, u vezama i s policijom, sabiralište sviju gradskih pikanterija, načukao je on to pre polaska u zatvor, rekao to i Rašuli; zašto dakle sad Rašula tvrdi da je Petković doista prevario kranjskog restoratera, te simulira samo zato da se izvuče iz neugodne afere?

Protivi se on dakle Rašuli, no ipak se opaža da to čini bez uzrujavanja, nekako oprezno, kao da izbegava da mu se zameri. Opreznost ta ima svoj dublji razlog, Maček je naime i sam upleten u aferu zadruge. Kao novinar dao se od Rašule navabiti da

piše i tura u svoje novine reklamne članke za zadrugu. Pomalo je i pošao dalje te je kao reporter s mnogim vezama iskoristivši svoje njuškalačko znanje o ljudima, postao Rašulinim tajnim agentom. Tako je i sam osigurao bolesne bez njihova znanja i pobrao nekoliko posmrtnina. Sve je to zapisano u tajnoj blagajničkoj knjizi, no ta je, kako ga Rašula uverava, spaljena. Ne bi se dakle Maček imao ničega da boji, to manje, što i sam Rašula priznaje da o njemu na sudu ćuti samo zato, jer smatra da je u njegovom položaju uvek dobro imati na slobodi jednog novinara za sebe. No što je bilo dosad mora li biti i ubuduće? Rašula mu se jednom već ovde pripretio da će ga zakopati ko Pajzla, gde bi i samo jedno jedino preslušanje Mačeku pred javnošću, ženom i glavnim svojim urednikom bilo neugodno! Sve mu to dakle uleva oprez, a i strah pred Rašulom. Redovito mu je zato i jako podložan. No sad kao da su u njemu ipak izbili i neki mutni prosevi saosećanja za davnog druga, poštenijeg od tog Rašule, te on ponavlja tvrdokorno:

— Istina je da su ga upropastile žene. Novac zapravo, na koje su se žene lepile, i tako — nemojte vi meni govoriti — to je paraliza! Bezuvetno paraliza!

I paralitičari mogu simulirati! — mršti se kroz zajedljiv smešak Rašula i nekako preteći pilji u Mačeka — Ne znam u čemu ste se slizali toliko s Petkovićem da ga toliko branite. Ostavite ga još samo nekoliko dana ovde, pa ćete videti da će prestati da luduje. Uvideće da mu simulacija ne koristi.

— Ni u čemu se ja nisam s njime slizao — brani se Maček i ni ne gleda Rašulu — Ja samo mislim da će tu s njegovim ludilom biti još gore. Njega je već trebalo odvesti u ludnicu.

— Vi biste dakle hteli da ga otpreme u ludnicu, pa da tamo doista poludi? Ne znam kako možete uopće tako nešto kao njegov nekadanji prijatelj govoriti! Ja bih ga onda radije pustio na slobodu.

— To bi i bilo najbolje. Ali sad je kasno.

— Za vas još ništa nije kasno — ujedne ga Rašula s aluzijom na koju se Maček trgnuo, pogledao Rašulu u oči, razumeo.

—Za mene mislite, da bih ja trebao u ludnicu? — odvrne on udar, a zagorelo mu se lice potkrvi tamnim karminom. Prikrao se u njega strah da Rašula pred ostalim pisarima ne učini još oštriju aluziju.

— Pa skoro da i bi! — zabavlja se Rašula s njegovim strahom — Prestali bi valjda govoriti ludorije koje nemaju ni repa ni glave.

— Ja ipak mislim — opire se već vrlo nemoćno Maček; kakogod bi hteo da prestane o tome govoriti, ne može, da to ne bude napadno pisarima, tako naglo popustiti — Nekaku glavu imaju i nisu to ludorije, nažalost. —

— Nažalost? Pazite da vam zbilja ne bude nažalost!

Maček obidje pogledom pisare, no jedini koji bi mogao shvatiti Rašulinu aluziju, Rosenkranz, okrenut je na drugu stranu i ćuti. Drugi bi opet, ako bi sam i dalje izazivao Rašulu, mogli ipak konačno primetiti da mu se Rašula nekako čudno preti.

On dakle izvadi iz džepa maramicu, obriše sasvim suho lice i pomirljivo gledajući u Rašulu zašuti.

Spram ove dvojice koji su, čini se, dovršili, svakako pobedom Rašulinom, prepirku o Petkoviću, ostali pisari kao da su sve dosada bili samo publika koja sluša.

A ima ih ovde još četvorica; Rosenkranz, koji i ako ima mesta na klupi, sedi na stolu, jednom nogom na zemlji i Mutavac koji se pritisnuo uza zid izmedju prozora stražarnice.

Do Rašule sedi i upravo se sad digao visok, mršav čovek, žuta, jarugama izlokana lica. Zove se Likotić ili, kako ga je Rašula nazvao, Francuska Rakija. Nazvao ga je tako zato, jer je Likotić boležljiv i telo

mu je, svo žuto i suho i učvorugano nekud poput bambusove trstike, sasvim iznureno pa ga Likotić svaki dan po tri puta trlja francuskom rakijom. Radi se naime o tome da je Likotić letos, pavši u zatvor, imao na prsima crvene pege od upravo prošlih sifilitičkih rana, pa su to, kad se umivao, pisari odmah zametili, a on se opravdavao da su mu te pege ostale od prejakog trljanja francuskom rakijom. I otada on i dalje stalno trlja prsa, a pege takodjer ostaju i dalje, tako da konačno ni sam Likotić ne zna da li su mu te pege od sifilisa ili od francuske rakije. Ne uveseljava on ostale pisare samo svojim sitničavim staranjem za zdravlje koliko jednom osebinom, a ta je u tome da mu šija, čim je samo pokrene, škripa i čegrće suho, kosturno, ko čegrtaljka.

Bivaju dani pa mu je to gotovo i jedini govor. Bankovni je činovnik, učinio je proneverenje u jednoj ličkoj banci i težište cele obrane mu je da je novac samo uzajmio. Kada šuti onda obično premišlja ili o svojoj bolesti ili stvara planove za svoje držanje na raspravi koja je već raspisana, a biće skoro.

No sada ćuti baš iz prvog razloga. Sluša on taj razgovor o ludilu i paralizi. Celo ga telo svrbi od teskobe — zapravo ga napadoše zatvorske uši —, a glavom mu se šulja plaha misao ne će li i on sam sa svojim neizlečivim luesom završiti u paralizi? Uveren je da se paraliza dobiva samo od luesa. I tako stalno isporedjuje sebe i Petkovića, pa sad jedva čeka da se ovaj spusti na dvorište. Čeka ga, a zna da će pojava Petkovića na njega delovati teskobno kao da vidi svoju budućnost. Neugodno je to Likotiću, ustao je, obazire se, pogledava preko dvorišta, a šija mu škripi i ne zna on ni sam zašto; možda mu se to na gornjim kraležnjacima počela sušiti kičma?

Tako Likotić. A pokraj stola, s rukama na prsima, u letnjim belim hlačama, šeće seoski trgovac Majdak. Turopoljski je to plemić, zbog svoje kineske fizijonomije i slaborastih spuštenih brkova po Rašuli nazvan

Mikado. Svoj dućan u Turopolju zapustio je jako, a došao je u zatvor radi jedne seoske devojčice koju je pokušao silovati u svom dućanu. Da je taj pokušaj svršio (usled dolaska ljudi) s neuspehom, raduje ga jako; barem tako govori, a i verovatno je, jer Majdak je inače uvereni spiritist i u svoj svojoj nemoj ozbiljnosti vazda tiho, mesečarski zanesen.

I sada ovde on opet zaneseno ćuti. Zamislio se u to Petkovićevo ludilo. Koliko je u sebi prezirao ostale pisare, pokvarene materijaliste, Petkoviću je on uvek, naročito od jučerašnje »hipnoze« duboko sklon. Njemu bi dakle trebalo biti Petkovića žao. No ne. On se zanosi. Ludilo se njemu čini tajanstvenim večnim transom: nisu li ludjaci najbolji mediji, i ne govore li stalno s duhovima? Eto, taj Petković sigurno govori s duhovima. I nije lud. To je samo duboki tajanstveni trans. Svakako divnija stvar nego vagati brašno na kile i meriti sukno na metre. I bolje je to i čišće i bliže usavršavanju duše negoli silovati devojčice. No nije li it aj, iako za njega uvek stidan pokušaj, bio učinjen u nekom transu? Da, baš toga popodneva, kad je selo opustelo ko izumrlo i devojčica susedova kad mu je ko mali golušavi medij došla u dućan da kupi šećera, baš toga popodneva u maju tezga je čudno cvilila u dućanu i vaga se njihala i glave, veliki crni čunjevi šećera nagibali su se na polici sami ko da se tamo klanjaju nekaki čudni orijentalski budisti s visokim crnim turbanima. Orijent, tajanstveni, za Majdaka uvek zavodljivi orijent postao je njegov seoski dućan i u trans se pretvorilo celo to samotno kišovito popodne tamo dolje, u blatnom Turopolju. On pomalo i zavidi Petkovićevom transu, i ako ne večno, sam bi on okusio nešto malo od toga; slatkim mu se taj okušaj čini ko šećer koji je majskog popodneva ponudio devojčici u dućanu. Jučer je to već skoro i bilo, osećao je kako na njeg prelazi tajanstven jedan duh: i miluje ga i uspavljuje ko ljubav i hašiš — bi li to moglo s potpunim uspehom biti danas?

Zanosi se tako Majdak, a Likotić, ustavši, gurnuo ga je nehotice o lakat i obratio se spram Mačeka koji je upravo zašutio i briše maramom lice. Lice je Likotiću mračno i još više upalo i nekake crne sene sele su u te ko ilovača žute jaruge.

— Vi dakle mislite da je to paraliza — govori on tvrdo, a reči kao da mu se otkidaju s usana ko kamenje s kamenoloma.

Maček ne voli više da nastavlja, pa jer je slučajno pogledao Mutavca, izbegava odgovor ovako:

— Mene to pitate ili Mutavca?

— Šta bih Mutavca? — pogleda Likotić na ovog mračno; (on je na Mutavca poslednjih dana stalno kivan, jer drži da je od njega dobio uši. — Šta bih onog ušljivca? Vas pitam.

— Pitajte sebe — izvlači se Maček.

— Zašto sebe? — zgranjava se Likotić, taj odgovor čini mu se kao podmuklo nanišanjena uvreda, a on zna biti vrlo surov kad ga se vredja.

— Natrljajte vi njega francuskom rakijom — ceri se Rašula — da mu se ne pozna kad se zacrveni u licu.

Likotić se još uvredjeniji okrene spram Rašule.

— Kako vi to mislite?

— Ja mislim — htedne Rašula da oštricu okrene od Mačeka prema Likotiću, no suzdrži se videći kako taj već grči šake i gleda ga samo da prasne — ja mislim da bi se prije za Mutavca moglo reći da ima paralizu i da je lud.

— Zašto? — trgnuo se iz svoje ćutnje Majdak i razvalio usta. Uvek on tako kad se nečemu čudi. A kineski brkovi spuste mu se tada još niže, po tome je i nazvan Mikado. Da bi Mutavac, taj grbo bio u transu, to je ipak poniženje za svaki trans. Nikad se Majdak ne zadeva u Mutavca, a niti ovaj o njega, no ipak je Majdaku Mutavac bezrazložno uvek neprijatan. Možda je razlog u tome da u Mutavcu uvek vidi poniženog i draženog košto je i sam.

— Kako je Mikado zinuo — naruga se Maček — kao da će progutati Mutavca!

— Vama bi baš bilo žao da ga proguta — s pritvornom ozbiljnošću spočitne mu Rašula — Da vi našem gospodinu Majdaku baš nikada ne možete dati mira!

— A vi obadvojici, gospodin Rašula! — osmehne se Maček. Još od sinoć kad se rugao Majdaku radi hipnoze naučen je da Rašula uzima Majdaka u zaštitu; šta mu je to odjedared potrebno? — Morao bi dakako početi s grbom da mu se ta ne zadene u grlu!

— Sram vas bilo! — odvrne se, zatvorivši usta, Majdak i otišavši u stranu, sedne na jednu cepanicu ispod naslage drva. Nikad on ne voli da se svadja.

I svi se smeju, osmehnuo se i sam Likotić, pa i Rašula. A Mutavac se pri zidu okrenuo spram kuta, pa se niti ne osvrće. Čuje on da je reč o njemu, no šta da kaže? Strah ga je pred pisarima. Tako su se smejali i jutros kad ga je Burmut pričepio o zid! Da se radije nije ni pokušao ulaskati Burmutu s tim likerom! Sve se i onako uvek obraćalo u protivno od onoga što je hteo — najbolje je ništa više ne hteti, ne želeti! A ništa ne želeti, šta je to? Smrt! — rasprostre se bleda hladna svetlost Mutavčevom nutrinom, a nosnice mu zadrhću.

Jučer je opet bio na preslušanju. Najstrašnijemu dosad, jer jučer malo da nije priznao sve. Malo da nije? A nije li ipak sve? Navijao ga sudac; to se već predugo oteže, vikao je, prestrešće mu kuću, uapsiti i ženu ako šta nadje! Uzmicao je Mutavac, zapletao se, dopustio da je tajna knjiga postojala, no brzo se odmah sabrao i porekao, te se sako sve svršilo s njegovim uverenjem da nije priznao ništa. Tako to reče i Rašuli kad ga je taj napao, tako se to, u strahu da je ipak priznao, uverava i sada. Uverava se, a ipak oseća da je na kraju snaga i da će kod prvog susreta sudiji podleći; bože moj, i zar ne bi bilo bolje, jer šta ako knjigu nadju i uapse mu ženu?

Misleći tako, Mutavac čeka zajutrak. Ovaj mu mora da donese žana, to bi moralo biti, gde je tako dugo? Da nije već — no ne! — doći će ona, još nije tako kasno! No videti je sigurno i opet ne će; već neko-liko dana njoj ne uspeva da dodje u dvorište! Da bar danas dodje!

Čeka Mutavac, i Petkovićevo ime, koje toliko tu oko njega spominju, utiskuje mu se u mozak. Petković, to je onaj isti koji je posle toga kako se Mutavac poslednji puta video ovde na dvorišnoj kapiji sa ženom prišao k njemu, milovao ga, ispitivao o ženi, žalio i njega i nju — čemu toliko zanimanje tog ženskara, kako ga svi ovde nazivaju, za njegovu ženu? Seća se Mutavac crnog gorućeg Petkovićevog pogleda, teskobno mu je i za sebe i za ženu. No čega se ima barem sad da boji? Petković je kažu lud. Otići će, nestaće — sam je nesrećan, no možda je to i sreća tako, makar i u ludilu, nestati? Sreća?

Zapiljio je Mutavac na krmežljive oči pogled u kut medju kozliće baš kao da tamo vidi odgovor na svoje pitanje. — Mutavac! Na sud! — trgnuo ga doziv. No samo se otkrenuo na po, zna on da ga to, obrnuvši se u stranu, izmenivši glas, hoće da zavara i zaplaši Rašula.

Rašula to mnogo puta radi i obično se pri tome s nasladom cereka, tako i sada. No što je jutros Rosenkranz tako šutljiv?

— Na, und Sie? — udari ga po hromoj nozi — Schweigsam wie am Eise? Totenphilosophie, was?

— Der Kerl is wirklich naerrisch! — mljasne Rosenkranz, čini se bez ikakvog saveza s Rašulinom primedbom, Celo to vreme misli on na Petkovića, i ne bez razloga. Sa sve duljim i bezuspešnim Rašulinim nagadjanjem s Pajzlom, u njemu je sazrela misao da se s Pajzlom pokuša nagoditi sam. Pokušao je to najposle jučer kad je saznao da će Pajzl izaći na slobodu. Po prvi put išlo je izmedju njih sve glatko, Pajzl više nije tražio od njega da opozove

iskaze. Nezgodno je bilo samo jedno, da je još uvek tražio jedan velik predujam u novcu. Prihvatio bi i to izočajani Rosenkranz da se Pajzl nije uskopistio na jedan teški uslov koji mu je predlagao od početka, a to je, da bi Rosenkranz morao simulirati ludilo. Kako? — muči se Rosenkranz od jučer do danas. A oseća da vreme ide, i Pajzl bi — ako sve opet nije neka prevara? — mogao svaki čas na slobodu; trebalo bi se dakle pravovremeno još odlučiti!

I baš Petkovićevo ludilo — ludilo ili simulacija, svejedno! — ulilo mu je dovoljnu odvažnost da se već oseća pred odlukom. Eto, tu mu je primer, — tako mu kraj ostalih saveta najposle reče jučer i Pajzl! — treba se jednostavno, s ovom ili onom razlikom ravnati po njemu! I onda u ludnicu, pa na slobodu, ma lieber Gott, kako bi to bilo prijatno vratiti se u svoja tućan, k svoja Sara! Sa stečenim novcem možda bi se još dalo osnovati kakvo d. d.! Tako bi i bilo pravedno; s muss doch ane Gerechtigkeit auf der Welt sein! Pa da se još dogodi, da izadje on sam, a Rašula ostane! Tako će i biti — naletio je u njega talas optimizma, uzbudivši ga prijatno ko topla kupka. I tako uzbudjen, teško se zatajujući, s izvesnom mišlju da braneći Petkovićevu simulaciju brani i svoju, mrnca na pitanje Rašulino: wer ist naerrisch? —:

— S is nicht dass er simuliert, er is wirklich a Narr!

— Ja, ja — ruga se Rašula — so wie Sie.

— Was wie ich? — uvredio se Rosenkranz, žacnut — Rašula doduše ne zna (valjda ne zna), njegov jučerašnji razgovor s Pajzlom (tako je to hteo i ovaj sam). No nisu jedamput njih dvojica i sami medjusobno govorili o simulaciji pri čemu se Rašula uvek tom Pajzlovom predlogu izrugivao; kako bi se tek Rosenkranzu kad bi taj predlog prihvatio! Zar ga ne bi i izdao? Optimizam Rosenkranzov potamni i samo se ko sen nadje još u rečima: — Na ja, s wird alles gut sein!

— Was wird gut? — iskesio se Rašula.

— Na ja, unser Schicksal, meine ich. Sonst muesste man sich selbst auffressen.

— Ja, sich selbst, wenn es den Juden das Schweinefleisch zu essen gestattet waer. —

— Wie, wie? — vrpolji se Rosenkranz uvredjen i zloćudan. No još se nije odgovoru ni dosjetio kadno se Rašula dignuo i, ostavivši ga, pošao spram kapije.

Na kapiji se pomolila glava, velika, zajapurena, seda sa smešno unatrag zabačenom visokom kapom. I odmah s tom glavom proturalo se na dvorište i zaustavilo tu telo, mešina krupna, sa silnim nesrazmerjem izmedju omašnog trupa i tankih nogu. Po svakojutarnjem svom običaju, pre nego će u kancelariju, došao je da u uzište zaviri tamničar Vajda. Njiše se on u hodu i koleba u telu, noge ga jedva drže, savijaju se te se svaki čas čini da će taj čovek pasti. I ceo karakter mu je u nerazmerju. Težak je, nezgrapan, slab, povodljiv, dobar i mekan ko vosak i ko bez pouzdanja u sebe sama. A više puta, kad se u njemu bilo radi čega razbudi svest da ipak nešto u svom uzištu znači, onda postaje neumoljiv, surov, goropadan. S pisarima je dobar, jer sam nekadanji feljbaba, poštuje u njima inteligenciju. Sam star, pomalo već nesposoban za službu, — i zato teško očekujući penziju — prima rado savete od pisara, i naročito mu se u tu svrhu u poslednje vreme nametnuo Rašula. I sad je Rašula priskočio do njega, želi mu dobro jutro, raspitkuje se o njegovim ukućanima — ženi i dvema devojčicama koje su prekojučer otišle na selo rodu u pohode, a danas se uveče — kaže tamničar — vraćaju.

— No, sad ste još žalosni udovac, gospodin Vajda, kikiki! A da, zbilja! — poduhvatio ga je Rašula ispod lakta, pa se tako provlači s njime natrag kroz kapiju. Jeste li čuli za Petkovića?

I šapće mu nešto živo, i dokazuje, a tamničar se pognuo, sluša.

—Siromašni čovek! — rekne — No ja prijaviti moram, gospodin Rašula, neka buđe i sim- simulacija, moram!«

Ne izreče svoje mišlenje da u simulaciju ne veruje, no taki je njegov karakter da ne voli protusloviti pametnijima od sebe; požuruje dakle rastanak i sam se uspinje natrag uz stube.

Rašula se vratio, seo za sto. Odobrovoljen je, fićuka. Samome mu se smešnom čini tvrdnja da Petković simulira, a još više, da je tamničaru govorio o tome kako ne bi ceo Petkovićev slučaj trebalo prijavljivati sudu! Ta sud to već od jučer zna, a danas će doći i uzišni doktor — dan je marodne vizite! — videće sve i sam — tako i tamničar reče! — i sigurno odrediti Petkovićevu otpremu u ludnicu! Odgoditi se više ništa ne može, vreme je kratko, plan koji je zamislio treba provoditi brzo. I baš to, ta svest i s njome spojena napetost volje, uživanje u izrednom delu koje svi ti glupaci oko njega ne bi bili sposobni ni da zamisle, a kamoli provedu, to je odobrovoljilo Rašulu. Nestrpljivo čeka i on Petkovića. Simulanta! Kako bi Jurišić graknuo da ga je čuo tako govoriti! No bolje je, da to pred njim ne govori; tog Jurišića, to večno sumnjalo i fiškala bednih, najbolje je danas ne izazivati! Ali sad ni on nije još tu; uostalom da i jest?

— Phi! — fićukne on, ustavši, Mutavcu u uho, a na uličnoj kapiji zveknuo je zvonac, i još malo, pa se u stražarnici i u veži uzvrpoljiše stražari. Jedan od njih javio se na dvorištu, brkat je, i čačka noktima zube. a kako mu u ruci visi svežanj ključeva, to se čini da ima gvozdenu bradu.

— Mutavac! — govori ležerno kao da više misli na zub negoli na Mutavca — Žena vam je donela kavu, ali joj je pozlilo te razbila šalicu. Danas nema fruštuka.

No nije još pravo ni izgovorio, a Mutavac se, već

na glas zvona se okrenuvši, pomaknuo spram kapije, živo kako se to od njega nije moglo očekivati.

Jer odande iz veže kroz viku stražara: vode, vode, zamneli su i ženski glasni uzdasi: joj, zovite njega, joj. To je njegova žena, to je Olga.

— Pustite me, pustite! — zacenjuje se on u kašlju, a brkajlija se već povukao iza kapije i gleda ga kroz staklo i čačka dalje zube.

— Ne sme se, ne sme! Odmah će njoj biti bolje. Pustili su je u vežu da se otpočine. Eto, već se diže.

I doista, tamo u kutu, vidi to Mutavac kroz staklo, okružena stražarima, čuči i upravo se diže njegova žena te pruža spram njega ruke i jauče.

— Tamo je, pustite me! Samo na minutu! Moj Pepi, moj Pepi!

I baš ko ovaj brkajlija Mutavca u vežu, tako ni stražari u veži ne daju njoj na dvorište, nego je očevidno hoće spremiti na ulicu.

Režeći, Mutavac se očajno napreže da se progura u vežu; čudna je ta njegova energija, sigurno samo žena deluje tako na njega. I promolio je glavu kroz kapiju i ovako u škripcu spazio je na stepenicama tamničara pa zapomaže:

— Gospodin tamničar, molim vas, go, go, go —

Tamničar se upravo iskobeljao iz ureda pa se istom razabire: — A tako, pala je! Pozlilo joj je! I hoće se viditi s mužem kad je već tu! I on s njom. No pustite ih, pustite, — mekan je on i sućutno gleda ženu u telo.

I jedva što je on dao dozvolu, dogodilo se što bi se dogodilo sigurno da tu dozvolu nije ni dao: još se pravo stražari nisu ni razmaknuli, žena se progurala izmedju njih i poletila spram staklene kapije. U isti čas progurao se i Mutavac kroz kapiju, pa su se tako oboje našli na pragu, jer kako je žena brzo doletela i bacila se na njega, tako ga je i pomakla malo natrag.

— Pepi moj, Pepi moj!

— Olga, ššš — šta je bilo?

Ona je sitna i koštunjava, lice joj je bledo, navorano, sigurno izlokano plačem. Na staromodnoj frizuri još je staromodnija kapica od crnih čipaka s mnogo krivih bisera, a inače je sva obučena u šareno, po prilici tip koji se pokriva s pojmom schoene Lizi. Iz pojasa izvukao joj se krajičak bluze pa joj se, kako se sva pritisla na Mutavca, taj krajičak podignuo i prokazao košulju. Naslonila je glavu njemu na rame, a lice joj se trže, vidi se da se bori s plačem i premda ne jeca glasno, suze joj padaju po Mutavčevim ledjima. Glas joj je piskutljiv i samo ga bol čini dubljim.

— Sad je dobro, sad je dobro.

— Jesi li se stukla? — tepa Mutavac grgotavo, mučno.

— Ja ću tebi drugu kavu donesti, Pepi, drugu, — diže ona glavu, pa mutno, a ipak nekako čudno, pozorno gleda oko sebe i krza pogledom o sva lica koja su blizu i dalje upiljena u njih dvoje, naročito ta stražarska lica. I kako joj je Mutavac stegnuo levu ruku, tako je ona desnu, popravljajući bluzu, provukla izmedju njega i sebe i drži je tamo kratak čas. Pa je opet izvlači i ne popravivši bluzu i opet ga obujima oko pasa, pritište čvrsto k sebi i sve ponavlja neka se ništa ne boji, ona će mu doneti drugu kavu, drugu. A on i sam u suzama, spazio je njene suze, pa izvlači maramicu iz džepa, i briše joj lice. A svoje lice spušta na njeno rame pa trlja oči o bluzu i sve joj se nekako nastoji primaći uhu, pa mrnca, sam ne zna što, nešto što mu u ovaj čas samo ide na usta, možda ko: spali, spali. No nije li i ona njemu maločas pre dok je popravljala bluzu, nešto šanula u uho?

Izvije joj se iz ruku i pogleda je kroz suze nemo i upitno. A i ona gleda njega, gleda ga oštrije, samim pogledom kao da mu hoće nešto da kaže. I kliže pogled niz njegov prsluk i zvrcka mu s prsluka, masnog i prljavog, pahuljice prašine i zakapča jedno dugme. I opet ga prima za ruke i gleda kroz presušene suze u lice. I bolno ih je i strašno videti ovako zajedno kako

se ko deca drže za ruke i pripijaju jedno drugome očima košto su se pre celim telom. Grbav on, a ona još grbavija, ko dva rasečena blizanca koji sa svim svojim životom teže da se opet srastu u celinu.

— A što je kod kuće novo? muca on, a ona kao da se žacnula na to pitanje, pa u prvi mah ne zna što i kako bi mu odgovorila. Te mu opet gleda u prsluk i najednom kao da joj je nečiji smeh izvrnuo oči u stranu, tamo spram stola. I doista, tamo, naslonjen na sto, cereka se Rašula. I pilji u njih oboje izazovno, zlobno.

— No ajde, ajde, dosta je! — nutka ih tamničar.
— Videćete se još! Nije to zadnji put!

Ko mačak se u taj čas približio Olgi Rašula:

— A znate li vi gospodjo — govori sladunjavo — da je ovde zabranjeno krijumčariti pisma?

Isto tako neočekivano kako je on to rekao ona je vrisnula.

— Laže! — protrnuvši, stegnula je Mutavca k sebi čvrsto a drugom rukom skrivečke posegla u džep pregače. — On laže!

— Ja lažem, dakako, — sa slavodobitnim mirom potvrdi Rašula ponosno ogledajući lica koja su se sjatila bliže. — Pogledajte dakle u Mutavčeve džepove od prsluka! Možda bi nam gospodja mogla reći koji, pa da proces bude kraći i pokaže se pre kako lažem.

— To nije istina! — izvukla je ona ruku iz džepa sa sličicom nekakom medju prstima. — Gospodin tamničar, to sam mu ja htela da dam ovu sličicu Majke Božje! —

— Hteli ste verujem, — udvorno se nakloni Rašula. — Samo ste je dosad imali u džepu. Zgodno ste se dosetili!

— Imala sam je u ruci — briznula je ona u grčevit plač — pa sam je metnula natrag, dok vi ne dozvolite, gospodin tamničar! I to sam ja sebi gumb zakopčala!

Tamničar se očevidno zbunio. Da nije toliko sve-

doka, on bi sigurno zažmurio na tu scenu. No optužba je pala i Rašula istraje pri njoj.

— Zašto ste to učinili gospodjo? — prigovara on, ponešto i uvredjen. — No, pa ako ste samo gumb zakopčali, onda ne će biti ništa tako strašno.

I košto pre u Rašulu, tako su se sad svi pogledi uprli u Mutavca. Obesnadjen i još neoporavljen od straha, on instinktivno opipa džepove prsluka. I trese se sav, a prsa mu se nadimlju, kašalj ga guti u grlu, a grba mu se na ledjima trza očajno. Okružili su ga stražari i prsti njihovi razmiljili su se gramzljivo po njemu.

— Neka ga pretraži samo jedan, samo jedan — pokuša tamničar umanjiti težinu te scene, jer on zapravo još nije ni naredio, nego su stražari sami, ko pod uplivom Rašulinim, započeli s tim pretresom.

Ostao je da ga pretražuje samo brkajlija. I izvrnuo je već sve džepove na prsluku.

— To ipak niste trebali učiniti, gospodin Rašula — primakne se Maček i gleda ga zadivljen.

— Tiče li vas se? — okosi se na njeg Rašula, pa nervozno upućuje stražara. — Pogledajte u kaput!

Mutavac, s isprevrnutim džepovima na prsluku, na kaputu, na hlačama, razdrljene košulje, trese se još grčevitije. Sve kao da je izvrnuto i u njemu unutra, negde u prsima, u duši. Te ruke koje kopkaju po njemu, kao da mu stiskaju i čupaju srce. Nešto toplo i bljutavo ko krv golica ga u grlu, otima mu dah. Zgrči se od kašlja, ispljune krv, reči mu neke nemušte zamiru na ustima. Možda bi pao da ga nije pridržala Olga.

— Pustite ga, zašto ga mučite? Zašto? Vidite kako je slab! — zdvojno jeca Olga i već provire iz nje neki mahnit bes i otpor. — Prestanite, on nije ništa kriv! Ja, ja, ja!

— No šta je, jeste li šta našli? — vrpolji se tamničar.

— Nema ništa — pevuca stražar i prevrće na dlanu svaštarije koje je izvukao iz Mutavčevih džepova.

— Ako bi mu šta dala, bila bi to valjda kaka ceduljica, a baš ceduljice nema nikake. A šta će vam taj nožić? Nožić ne bi smeli imati.

Prigovara on i otvara taj nožić, pa ga opet zatvara i gleda nekako zavidljivo, sigurno mu se dopada.

— Trebalo bi njega svega pregledati, — hucka Rašula, nikako ne verujući da je poražen.

— Ništarija, još vam nije dosta! — vrišti na njeg Olga i miluje Mutavca po licu. I prestala je jecati, pa s nekim vidljivim olakšanjem i začudjenjem i mržnjom i strahom gleda u Rašulu. — Platiće vam bog za to!

— To se vama sigurno samo pričinilo, gospodin Rašula — kao da je odlanulo i samom tamničaru. — No, no, umirite se, gospodin Mutavac i vi gospodja! Što se mora, mora se. A vi mu vratite stvari.

Rašula se povlači u stranu i ceri ko čovek koji unatoč sviju protivnih dokaza ipak istraje pri tome da je bio u pravu.

— A ipak sam ja video da je u ruci imala nešto belo i turnula mu pod prsluk.

— To je sličica bila — prekida ga Olga, pa pokazuje u sličicu koju jedan stražar, uzevši joj iz ruke, pregledava držeći je spram sunca.

— Pepi, čuvaj se tog čoveka, čuvaj ga se!

— Sličica Majke Božje, ta će vam spasiti muža! — zloćudno upada Rašula; zar je to doista bila samo sličica?

— Ipak to niste trebali učiniti — napastuje ga ponovno Maček tonom kao da se izvinjuje. — Moglo se i vas ticati da je što nadjeno.

— Mene? Toliko koliko i vas.

— Denuncijant! — promrsi Majdak iza njegovih ledja i ko pobojavši se posledice te reči, okrene opet k drvima.

— Jadni moj Pepi, Pepi! — popravlja Olga Mutavcu odelo i uvlači mu džepove i zakapča prsluk i prima stvari, i sličicu od stražara. — Ja ću tebi drugo odelo donesti, čisto, čisto. A dajte mu nožić, to je

uspomena, sećaš se Pepi, kad sam ti ga proletos kupila za rodjendan? — Molećivo gleda tamničara, a ovaj naredjuje stražaru da vrati nožić.

— No ajde, dosta je, nije to zadnjiput, videćete se još!

No baš kao da je zadnjiput, Mutavac, još dok mu je Olga popravljala odelo, pogleda je nemo, s očima ko zalepljenim od suza i obgrli je rukom i zajeca kratko. Obgrli ga i ona i pritisnu se jedno uz drugo ko srašteni. Njegov jecaj zagušio se u tom stisku i obadvoje su nemi, a ipak kao da jecaju u stravično sličnom dvoglasu. Iskrivljenih ledja ko da su im grbe otekline jednog uzavrelog bola, oni su i u nakaznosti svojoj jezovito lepi. Ovo je sad bol koji se sigurno ne može izraziti rečima, a da ne bude umanjen. Ovo je tužna i očajno zanemela pesma o ljubavi bez reči. Sigurno kako su se oboje posle dugog odricanja i beznadja, već na pragu starosti jedva jedvice našli, tako im i u tom rastanku leži na dnu saznaja užasa i beznadja da nikad više ne će naći nešto slično, ako jedno drugoga izgubi. Pripili su se jedno uz drugog neotkidljivi, nerastavljivi. A izmedju njih, u utrobi njenoj, bezglasno, već blizu rodjenju leži u tami još plod njihovih života i obadvoje kao da prisluškuju i gvire u tu tamu.

— Kako ti srce kuca, Pepi! — čuje se njen šapat.

— Hoće li još dugo, Olga? oziva se on ko jeka.

Stražari su se izgubili iz veže, pisari, medju njima i Rašula, povukli k stolu, tamničar, okrenut spram Mačeka, briše suze. A niz stenu uzišta plazi u dvorište sve niže sunce i baca broz rešetke u ćelije svetlo. I iz svetle jedne ćelije, baš nad dunklom, na kraju prvoga sprata otegnuo se, ko noćas, elementaran Ferkovićkin jauk, jauk žene koja ne može da rodi: Jooj, jooj. Ko da se to naknadno tek sada javila jeka istog Olginog uzdaha dok je čučala u kutu veže.

— Kako dugo, šta ti to pitaš? — izvila se ona njemu naglo, pa gleda zabezeknuta i u njega i iznad njega nekud spram ćelije, a i u tom pogledu kao da je bio jauk.

— Kako, dete, dete? — zamuca on.

— Ah skoro, skoro — razumela ga je ona tek sada, pa mu grčevito stište prste. — Samo se ti čuvaj onog, onog tamo! A ja ću ti brzo doneti kavu, brzo, samo dok se vratim s trga. Zbogom — gleda ga još iz veže.

A i Mutavac gleda za njome, vidi je kako u kutu uzima svoju kotaricu, eto, još tren, pa će je nestati, zaklopiće se za njom ta crna teška kapija i opet je ne će videti bogzna, bogzna kako dugo.

— Zbogom, do vidjenja, Olga!

A kroz otvorenu kapiju prolilo se u polutamnu vežu sunce samo načas, jer kapija se opet zatvara i sunca nestaje, a s njime, kao da ju je talas svetla povukao sa sobom, nestaje i Olge. I opet je u veži polumrak i bulji Mutavac još časak u tu tamnu prazninu. Sve mu se čini da je ona otišla tako naglo kao da su je od njega otrgnuli i oteli. Kašljucajući suho, s uzdahom teškim, vuče se uz zid kraj prozora stražarnice u svoj kut i tek sada, i ako je kroz celo vreme gnječio maramicu u ruči, briše suze. Briše ih jednom, drži sličicu na prsima drugom rukom i miluje je pogledom. Pa da, samo mu je tu sličicu htela da da i dala mu je Olga, dobra, ljubljena, jedina!

Raznežio se, a Rašula ga u prolazu pritisnuo o zid i došuljao se iza ledja Mačeku koji ćutke stoji naslonjen na kesten.

— Nisam znao da ste tako sentimentalni! — govori mu preko ledja.

Maček se brecne kao da ga je u šiju ubo pauk.

— Zašto sentimentalan?

— Pa tako, radi Petkovića, pa Mutavca!

— Ah, manite! — mahne Maček rukom. Nije on ni sam sa svojom opomenom tako ozbiljno mislio,

učinio ju je tek radi forme pred tamničarem — Ja sam na to već zaboravio!

— Ali ja nisam — usvrdla mu se Rašula pogledom u oči — I slušajte, gospodin Maček! Bolje bi bilo da vas se ništa ne tiče što ja ovde radim. Jer bi se inače i mene počelo štošta ticati. Što je tajno lako bi moglo postati javno. Vi znate. —

— Znam šta mislite — skutri se Maček — Ali to bi i na vašu štetu bilo, gospodin Rašula. Vi iz samopouzdanja često pregonite. Pa vi sami znate u čemu mogu biti ja i vama koristan.

— Nikad vi meni ne ćete biti koristan košto sam ja to nekad bio vama. To je prvo. I drugo —

Rašula ne dovrši. Gledavši ironično Mačeka, čuo je iza sebe nečije dobro poznate korake. Okrenuo se i zaškiljio. Spram njih škripućući cipelama ide doktor Pajzl. Nije ukočen i uobraženo hladan ko većinom inače, nego se smeška još izdaleka Rašuli i prišavši bliže pozdravlja ga prvi, udvorno:

— Klanjam se, gospodin direktore!

Rašula se jedva primetno lecne. Tako udvorno i s takvom titulom Pajzl ga pozdravlja retko.

— Moj naklon, gospodin doktor!

Poklonio se nekako smeteno i Maček, no Pajzl i ne pogledavši ga korača dalje. Stari su oni protivnici, barem tako s ponosom priča Maček, domećući uvek da je u jednoj političkoj parnici s uspehom oborio Pajzla kao glavni svedok. Rašula nastavi, nešto glasnije:

— I drugo, poštedio sam vas dosada, poštedio. — I opet spusti glas. — Bio sam obzirniji nego li s njim.

— Ja sam uvek verovao u vaš karakter — povija se Maček.

— Svejedno! Pazite se! — odreže Rašula kratko i ostavi zbunjenog Mačeka, a sam opuči za Pajzlom. Pričinilo mu se da mu je Pajzl dao znak da ga sledi. No da li je? Na drugom kraju dvorišta sreo se opet s

njime, no Pajzl ga i ne gleda. Ili čeka da mu Rašula pridje prvi? To isto čeka Rašula od njega.

Doktor Franjo Pajzl jedna je od onih figura u životu koje obično ne mogu biti same, veruju silno u sebe i uvek se nastoje namestiti tako da budu središte i drugi da se okreću oko njih. Biti prvi, to je osnovni motiv kojemu Pajzl udovoljava tako, da se okružuje inferiornim ljudima, ili se pak, ako je potrebna borba, poslužuje u utakmici s drugima i varkom. No nameri li se Pajzl na protivnika bezuslovno jačeg, a i korisnog, to se njegova taština može prekriti udvornošću, poklomiti se, čak se i poniziti duboko. Jer borba njegova ide samo do one granice gde još nema opasnosti da bi se morao žrtvovati. U suštini je on neopasan za jače, kojih je malo, a opasan za slabije, kojih je najviše. Tu opasnost Pajzl sakriva obično u najlepše, najvaravije oblike tako da svoje ambicije spoija tobože uravnotežuje s ambicijama slabijih; slatkorek je i dobrohotan spram njih kad ih najviše iskorišćuje, njihovu sreću gleda s uživanjem kad mu je najravnodušnija, njihove patnje gleda sa sućuti čak i onda kad je te patnje sam skrivio.

Sve to osposobljava doktora Pajzla da se onima koji se dadu obmanuti nametne za vodju.

Tako je i postao vodjom jedne naše ultraradikalne stranke. No intransigentan po uverenju, znao je da zgodno maskira svoju kompromisnost spram jačih, te kao vodja opozicije viče na vladu najviše kad joj je tajno dobacivao mostiće sporazuma.

Taj čovek bio je tip hrvatskog političara koji je u suštini, stalno videći svoj narod zgnječenim od jačih sila, postao skeptikom a, hoteći da zadrži narodno poverenje u sebe i u budućnosti, morao da igra optimistu. Šta može da postane od takog čoveka? I najveća iskrenost graniči tu s licemerjem, zbroj obadveju daje glumca, Pajzl je to i postao.

No možda još osnovniji razlog sve te njegove glume bila je žena. Još kao mladi advokat, Pajzl je uzeo za ženu Petkovićevu sestru Jelenu. Ujediniti dve slave, on političkog vodje, ona operne pevačice, bila je parola za brak; parola koja nju, hirovitu i nestalnu, nije nimalo vezala da taj brak raskida stalno svojim avantirama. Provalili su izmedju njih sporovi i to naročito kad je Jelena htela ići na turneju u inostranstvo, a on je iz ljubomore spram jednog kavalira za koga je podozrevao da će je pratiti, nije hteo da pusti. Ipak je otišla, i u Nemačkoj je slavila slavlje; posle povratka sporovi su rasli s brojem njenih ljubavnika.

S Pajzlove strane celo to sporenje bilo je zapravo samo trzanje roba. Ta žena demonski ga je podjarmila, privlačila to više što se sama od njega više odbijala. stajala je nad njime ko kazna nad zločinom. Na jednu radost doživljujući stotinu poniženja, Pajzl je uzalud pokušavao da tu ženu prevlada i uzalud ju je pozivao da ima obzira spram dece — dve kćerke — i pretio rastavom. Tome se ona samo smejala, jer na rastavu je doista mislila samo ona, na što se on, kad je to izrekla glasno, obično uzvrpoljio i protivio silno.

Ta žena stajala je dakle iza cele njegove politike kao privlačno središte spram kojeg je Pajzl svu svoju politiku orijentirao. Kad je Pajzl govorio da voli i radi za Hrvatsku, onda je to zapravo volio i radio za svoju ženu. Zbog nje je on toliko glumio samo da se održi na prvim mestima u stranci i tako u politici ne zaostane za njome koja je ko pevačica slavila trijumfe; zbog nje je politiku svoju pretvorio u spekulaciju i izvor dobitaka, samo da tako privuče i pridrži nju uz sebe, da joj zadovolji svim željama i donese lagodnost i bezbrižnost. Na taj način često se činilo da Pajzl svojom politikom stalno kupuje svoju ženu, rastrošnu neobično.

Tako se on, postavši uz dobru nagradu pravnim savetnikom posmrtne zadruge »Hrvatske Straže«, upustio i u tajni posao s Rašulom. Nije to bio za njega

nikaki pad i ništa strašno. Samo je po njegovom mišljenju zadrugu trebalo voditi tako da se ne predje ona fina granica gde prestaje uredno poslovanje, a skandal se ne može dokazati. Tako je nije vodio Rašula i to mu je Pajzl jako zamerio, to više što je poradi otkritih skandala bio napadan mnogo, pa čak i od žene i od ljudi u stranci.

Ona nije mogla razumeti da se u ceo taj posao on upustio radi nje. Bolje je ipak razumevala jednu drugu stvar i opet od njega započetu radi nje: stvar se ta ticala njezinog brata Marka. Nekad je Marko bio u stranci njenog muža. Posle je oponirajući iz te stranke izašao, što mu Pajzl, smatrajući se njegovim političkim odgojiteljem, nije mogao da oprosti. I sve bezobzirniji je bio Markov razvoj, eto i u anarhiste se bacio, praveći mu tako smetnje u politici, kompromitujući ga pred vlastima. Tu je trebalo nešto učiniti da ga se zauzda. Još veći razlog za to bila je Markova rasipnost i lakoumlje kojim je upropaštavao nasledjeno imanje. Onaj kome već nema spasa bolje je da bude žrtvovan svojim najbližima a ne tudjim ljudima, razmišljao je Pajzl; vlast nad preostalim imanjem dobro bi obzirom na ženinu rastrošnost došla i njemu, smislio je dakle da Marka podvrgne sebi pod kuratelu. Isprva se protiveći, Jelena se s time saglasila. Ta operetna subreta Regina Rendeli za kojom se pomamio njezin brat suparnica je njena u teatru i odnos je njih dveju pun nekog medjusobnog trača kako to obično biva u teatrima. Tako je čula, da se sama Rendelica hvališe kako ju je njezin brat molio za ruku a ona ga odbila. Odbila ga, jer — reče joj samoj — »ceo taj odnos nije ni toliko život da ne bi bio previše teatralan, ni toliko teatar da ne bi bio previše život«. I ipak je primila od njega prsten i narukvice i vozila se s njime u autu i posle njegova uapšenja prisvojila sebi taj auto, tvrdeći da joj ga je on poklonio!

Temperamentno se radi gluposti takog odnošaja oborivši i na samog brata, Jelena je, ne uspevši da

isti promeni, digla od njega ruke, prepustila ga juristici svoga muža. Posle toga kako je Pajzlu propao pokušaj da sa uverenjem sklone Marka na kuratelu, ta juristika svršila je time, da se Marko zajedničkom intrigom policije i Pajzla našao u zatvoru. Zatvor ga je po Pajzlovom planu imao da sklone na popuštanje i dade Pajzlu pred sudom zgodno obrazloženje za kuratelu.

Uspeh već nije bio dalek, a Pajzl je za nj ohladio, počevši odjednom da ga smatra opasnim i štetnim. Razlog je bio i opet u Jeleni. Ne, jer bi se ona bila počela da protivi bratovoj kurateli. Naprotiv, ona ju je počela požurivati sama. Slučaj naime s bratovim autom zap.eo se tako, da se i ona i Rendelica, jedna, da auto zadrži, druga da ga dobije, nadjoše u Marka u posetima što je, salamunskom presudom Petkovićevom da se autom služe obadve, završilo time, da ga je Jelena od Regine varkom otela, obadve da su odbile svaku daljnju posetu, i Jelena još osim toga omrznula brata možda još više no sam Pajzl. Staviti ga pod kuratelu postalo joj je nekom vrstom zadovoljštine, a u čemu ta zadovoljština jedino nije bila u skladu s Pajzlovim planom bilo je ujedno i ono što je Pajzlu ceo taj plan omrznulo: Jelena se naime, tobože radi ljudi, usprotivila da bi tutorom Markovim postao njezin muž. Ona je imala svoga kandidata. A taj kandidat, mlad i bogat sveučilišni docent, s najlepšim vidicima na karijeru, bio je ujedno onaj radi koga su se, jače nego ikada, u te iste dane zaljuljali temelji Pajzlova braka: sama Jelena je odlučno izjavila da će radi njega ostaviti Pajzla.

Jasno je dakle postalo da bi raditi dalje za kuratelu značilo samo obogatiti i polepšati Jelenin život, no sad s drugim čovekom kao mužem: već sama ta misao bila je Pajzlu strašna! Mesto da pokori Petkovića skupio je dakle sve snage da ovlada Jeleninom odlukom, prkosom i hirom, kako zvaše tu odluku. Usledile su scene jedna za drugom, ko sablast se pri-

micala rastava. I baš u to vreme kad mu je sloboda bila potrebna ko srce bez koga se ne živi pao je Pajzl neočekivano u zatvor.

Neočekivano, jer ma kako da je s Rašulom ušao u neke vrste tajnog obrambenog saveza, bila je to samo mera opreznosti radi suda javnosti; u faktičan sud, a kamoli u zatvor Pajzl uzdajući se u svoje jake veze, nije verovao ni na čas. To da je u sporazumu s policijom zatvorio svog šurjaka moglo je tu njegovu veru samo da pojača. Pa ipak se u toj veri morao razočarati. Po sredi bio je jedan vladin trik da ga pridobije za svoju politiku. Ponudila mu je to vlada preko jednog svog pouzdanika, no Pajzl je to odbio kao nemogućnost. U stranci je i onako imao prejaku opoziciju da bi ga stranka sledila — tako je diplomatski pokušao oslabiti utisak svoje uskrate. No time nije nimalo odvratio vladu da svoju nameru pokuša provesti i na drugi način, naime da izvrši na njega pritisak iskorišćenjem Rašulinih iskaza. Znao je to dobro Pajzl, i to je razlog sviju njegovih nagadjanja s Rašulom odnosno s Rosenkranzom. Jer jasno je, čim bi ovi opozvali iskaze, vlada bi bila razoružana, morala bi da ga pusti. On bi istina mogao vladin trik oslabiti možda i na drugi način, da objavi u javnosti celu infamiju vladine makinacije, no ne bi li tada vlada izašla pred javnost i s njegovom makinacijom provedenom protiv šurjaka? Napustivši dakle tu misao i ne uspevajući s Rašulom i Rosenkranzom, Pajzl je svu svoju nadu položio u upliv svoje stranke, kadno ga je i s te strane zadesio nenadan udarać: sigurno po intrigama stranačke opozicije, stranka ga se javno odrekla. Grizući usne od bespomoćnosti, gorući od tajnog jada, neprestano progonjen mučnim mislima na Jelenu koja ga za celo vreme zatvora nije posetila nijednom, i na docenta s kojim je sigurno provodila celo svoje vreme, Pajzl se u neizvesnosti i nestrpljenju trzao najviše kadno se dogodilo ono što nije više očekivao: posetila ga je žena.

Bilo je to jučer i nije to bila obična poseta. Na njegovo silno iznenadjenje Jelena mu je došla saopćiti da je radı njega bila u Beču, intervenirala za njega kod svojih znanaca i donela sa sobom za vladu pismo u kojemu je bila izražena želja krugova blizih dvoru da se Pajzla na svaki način rehabilituje i pusti iz zatvora.

Sa srdačnim ćinizmom ispričala mu je kako je došla do tog uspeha: valjda se seća, da je još u vreme svog gostovanja u Beču sklopila poznanstvo s baronom von Rainerom, tajnim savetnikom? No pa eto, baš na njega se obratila; išlo je to brzo, dobila je što je željela u doslovnom smislu reči preko noći: preko jedne vesele, raskošne noći, provedene u stanu tajnog savetnika. I zašto je to učinila a da ga o svom polasku u Beč nije ni obavestila? Ta za boga, nenadano se odlučila, našavši zgodnu pratnju u osobi docenta koji je tamo išao na neki kongres i, kad je već bila tamo, učinila mu je tu uslugu! Sad se i on treba spram nje da pokaže kavalirom i bez skandala, dobrovoljno da pristane na rastavu. Valjda ne će dopustiti taj skandal da ga ona i bez rastave ostavi i preseli se k docentu?

Usluga je imala biti plaćena preskupo. Pajzl se opro koliko se to samo mogao u razgovornici gde je doduše bio sam sa ženom, ali gde ih je ipak, stojeći pred vratima, mogao da čuje stražar. Rastava! To je nemoguće! Što će deca? I zar ne će svet tumačiti tu rastavu tako da ga je žena ostavila radi toga što se on kompromitovao u aferi posmrtne zadruge? Zar ne uvidja da je za to sad najnezgodniji čas? Rastaviti se sada znači potvrditi sve klevete dignute protiv njega u poslednje vreme! I šta onda znači ta njena intervencija u Beču? Gnadenstoss, to je ta njezina intervencija, i on je ne prima! O, ništa to drugo nije, nego se pred svetom hoće pokazati nekom milosrdnom samaritankom — eto, nije ona kriva nego on; ona mu se još u poslednji čas pokazala dobrom i spasila ga iz zatvora.

Bilo je sve beskorisno. Jelena, nasmejana lukavka koja drskost zna pomešati s prostotom, izgrdila ga, nazvala nezahvalnikom i sebičnikom, pa se konačno u smehu digla i pre odlaska izrazila nadu da će se Pajzl ipak valjda opametiti i premisliti. I tako je Pajzl ostao smlavljen, još s jedinom nadom da će izaći na slobodu i na slobodi da se sve može okrenuti drukčije i može se još uvek s Jelenom postići neki kompromis.

I ceo jučerašnji dan čekao je da bude pušten. Jelena mu je svoju intervenciju u Beču prikazala u tako optimističkim bojama, te se pismo barona von Rainera činilo Pajzlu potpunom garancijom da će vlada sve i bez opoziva Rašulinog morati da nastupi uzmak. No u računu se prevario. Trebao ga je eto samo sudac pozvati k sebi i saopćiti mu da je istraga protiv njega obustavljena. A sudac ga je sinoć doista i pozvao, no samo zato da mu uruči pismo onog istog vladinog poverenika s kojim je Pajzl već jednom pregovarao. I taj mu je sad gospodin javljao, da se želji barona von Rainera bez izvesnih protugarancija s Pajzlove strane ne može privremeno udovoljiti. Privremeno, a svaki čas je za Pajzla skupocen! Protugarancije! Razume se, da se proda vladi! No u taj čas kad se spram vanzakonske vlade cela opozicija nalazi u najoštrijem stavu, ne bi li takav čin značio političku smrt?

Politička smrt! Još isti čas se Pajzl na tu reč osmehnuo. Ko je u Hrvatskoj, pa pokazao se i najvećim Judom, politički umro? Takove smrti Hrvatska ne pozna! Preći potajno na stranu vlade moglo bi, kad bi se stvar doznala, u najgorem slučaju ponešto ojačati opoziciju u stranci, no nije li i sama ta opozicija od vremena na vreme bacala ili barem dopuštala da se od strane vodstva bacaju prema vladi mostići sporazuma? Kroz ceo se život vezao za tu stranku, a ona ga se u najgori čas odrekla, zašto da se i on barem privremeno, dok stranka provodi današnji opozicionalni kurs (koji ju je oslabio, kako se to najbolje vidi iz toga što se vlada usudjuje protiviti volji izraženoj u

Beču) — zašto da se on dotle, bude li to potrebno, ne odrekne stranke? Nalaže mu to najdublji životni interes — Jelena, nju da pokuša spasiti sebi i deci!

No je li to podesno baš što se tiče Jelene? Ona istina stoji prema politici ko diletant. Ali u tu su se ženu ukopale neke strašne patriotske strasti, pa mrzi današnju vladu, ne bi li zamrzila i njega? Ali već se i onako sve izmedju njih lomi, ima li dakle smisla obazirati se na Jelenu? To bi samo značilo produžavati zatvor koji mu ne bi bio ugodan i kad ga tolike dužnosti ne bi zvale na slobodu! Konačno, Jelena i ne mora odmah doznati za njegov sporazum s vladom, odnosno on taj može prema prilikama da izigra! Jutros je dakle Pajzl napisao odgovor gospodinu od vlade, no nije ga otposlao, imajući u vidu još jednu drugu kombinaciju. I baš radi te kombinacije sašao je na dvorište i sad šeće tu uzduž, od kraja na kraj. Malen je on i prilično slab u telu, čelo mu je nisko i još niže kad se zgužva, a zgužva se svaki čas. Grahoraste oči su mu hladne i caklene, a ipak znadu živahnuti, smočiti se nekim bolnim smeškom, naročito levo oko iz kojeg Pajzl po volji, kad mu to treba, može izvabiti suzu. Često se one i stisnu kao da su pospane te se tada Pajzl čini ko čovek koji se pritajuje da spava, a prisluškuje. I uopće mu je lice izmučeno, koštunjavo ko u isposnika te kad se osmehne, smeh je taj ružan, ne zna se da li je podrugljiv ili sućutan, a obično je prepreden farizejski. Ruke je unakrstio na ledjima, pognuo ramena te tako sa smeškom vabljivim čeka da mu pridje Rašula. On to i želi, zato je i pozdravio Rašulu srdačno i udvorno ko da ga želi osokoliti na razgovor.

Jer i ako se Pajzl jučer odrekao potrebe da Rašula opozove svoje denuncijacije, danas je položaj izmenjen te bi samo još taj opoziv mogao Pajzla rešiti potrebe da popusti vladi. Prilično je na sebe sama ljutit da se jučer odrekao tog svog prvog zahteva tražeći od Rašule samo novac. Danas bi se radije odrekao

novca samo da od Rašule poluči opoziv. No hoće li samo Rašula na to pristati? Pajzl u to sumnja i već unapred vidi neuspeh. Može uostalom biti i drukčije. Očevidno je jučer sa svojim tvrdjenjem, da će na slobodu i bez tog opoziva, ostavio u Rašuli jak utisak. U prvom slučaju Pajzlu je jasno šta će da radi; poslaće pismo koje mu je u džepu.

Kombinuje on tako kako bi Rašulu proveo žedna preko vode, a sve mu se misli vraćaju na Jelenu, zadržavaju na Rosenkranzu (da su barem iskazi tog glupana važniji lakše bi bilo s njima šta postići!) i preskaču na Petkovića. Čuo je noćas njegovu viku, i krivo mu je: taj smušenjak poludio je u najnezgodniji čas. I bez kuratele Jelena će doći do imanja, postati još nezavisnija od njega i još se više pomamiti za rastavom! Valjda. Možda je samo to razlog da jučer kad joj je spomenuo što se dogadja s njenim bratom, nije imala za brata ni reči sažalenja!

Lud brat, luda sestra, kad bi barem bio i Rašula! U mislima prolazi Pajzl sve svoje doživljaje s tim čovekom. Seća se kako mu se obvezao da će ga izvući na slobodu i kako to nije ispunio — jer nije ni mogao i jer to sigurno onako kako bi to hteo Rašula, naime uz kauciju, nikad ne će ni moći. Koliko god se muči sa svim svojim brigama, smešno mu je ipak da Rašula, toliko se inače isprsujući svojom dovijarnošću, još uvek s njim pogadja za jednu nemogućnost: glupost doista dovoljno velika da bude, samo ako se može, iskorišćena! I kažnjena, jer ko je i skrivio sve njegove sadanje brige no najviše baš taj lepoglavski kandidat? I koga djavola sad taj glupan prolazi mimo njega i podmuklo baca na njega poglede ispod oka? On mu je dao znak da pridje, zašto ne prilazi? Sigurno to čeka od njega? A baš to isto čeka i Pajzl od Rašule, pa se sad opet, kad su blizu, smeška privlačno i zavodljivo; zapravo je silno nestrpljiv.

Kao da su obojica osetila što jedan od drugoga

iščekuje, prišli su u taj tren jedan drugome. Bilo je to sasvim u kutu manjeg dela dvorišta, daleko od sviju.

— To je dakle, gospodin doktore, poslednji vaš dan ovde? Samo me čudi da to već jučer nije bio — počima Rašula, ustobočivši se pred Pajzlom, a krupno telo teško pritiskujući zemlji čini se ipak lagano ko od papira. Ima nešto mačje u toj postavi. Oči vrebaju nešto ispitljivo u Pajzlu. Lice se smejulji.

— O, mogao sam ja još jučer izaći, gospodin direktore! — smeška se i Pajzl. I kakogod stoji ležerno ipak ima i u tome stavu i pogledu nešto napeto — Ponudjeno mi je to bilo sinoć od suca, no odbio sam dok ne dobijem zadovoljštinu.

— Zadovoljštinu? Onda to znači, magnifice doktore — udvorno primećuje Rašula, a prva sumnja kapnula je u njega, pa se širi — da biste vi još mogli nekoliko dana ostati ovdje, dok tu zadovoljštinu dobijete. A sme li se znati u čemu bi ta bila?

— O dugo ne! A vi previše tražite, gospodin direktore! To je moja i ne toliko moja koliko politička tajna moje stranke. I nimalo ne stoji u vezi s vašom stvari.

— Nimalo baš? No možda ipak? Vidite, ako znam šta vi tražite od vlade onda mogu prosuditi koliko se pred njom osećate jaki. Jer vi mi možete baš toliko pomoći koliko ste jaki pred vladom.

Pajzl je zažmurio na levo oko, pa gleda pospano: tako on uvek gleda kad nečiji napad hoće otkloniti time da sama sebe prikaže neopasnim.

U tome se ja nimalo ne razilazim s vašim mišljenjem. I vrlo mi je drago da smo se u tome složili.

— Da, da, složili smo se — potvrdjuje Rašula, a sve sumnjičavo misli na sadržaj zadovoljštine koju mu Pajzl ne će da objasni. — No, u nečemu se ne ćemo složiti, doktore, nikada. Da vam ja platim unapred. —

Pajzl se srdačno osmehne i spusti ruku na Rašulino rame.

— Tako se to uvek radi kod nas advokata, dragi direktore. No da se rastanemo ko prijatelji, znate, ja sam se predomislio. I ne reflektiram ni na kako plaćanje unapred, nikako.

— Ne reflektirate? — iznenadi se Rašula. I upitno, gotovo ne verujući pilji u Pajzla. — Pa onda to znači, da mi i nemamo mnogo raspravljati. Stvar je jasna. Vi mi izradite izlazak na slobodu uz kauciju, a čim ja na slobodu, isplatiću i vas. Možemo i pismeni ugovor sklopiti.

Pajzl se zasmeje veselo, prijateljski, a smeh mu je grgutav i čudno razmočen, ko rastopljen u sluzi. Zacaklene oči smoče se takodjer, smeškaju i izgube ispod kapaka. I pritisnuo je jednom rukom pismo u džepu, a drugom trepta Rašulu po ramenu.

— Pa dobro direktore. Dakle smo se i u tome složili.

— Pa to bi i bilo sve u čemu smo se imali složiti, preostaje još samo stilizacija —

— O, to će biti lako.

Rašuli se ne čini baš da će to biti lako, jer on bi u tu stilizaciju hteo štošta prokrasti čime bi Pajzla, u slučaju da ga taj izneveri opet, mogao barem za javnost kompromitovati. Pa i ako mu je samome čudno kako to s Pajzlom danas ide sve glatko, oseća ipak potrebu da se i sam spram njega pokaže srdačniji i susretljiviji.

— Da, gde je medjusobno poverenje, tu je sve lako. A u mene se možete pouzdati, doktore. Valjda ste čuli noćas?

— Šta, šta sam trebao čuti? — prihvaća Pajzl i prestaje se smejati. — Ah da! — snuždio se, a lice mu je plačno i na oku mu se javila suza — Vi mislite mog nesrećnog šurjaka! Da, čuo sam! To je strašna nesreća!

— Čovek je za žalenje! — stisne Rašula oči. — i čemu da se ovde muči? Najbolje da ga se pošalje što pre u ludnicu. Ja sam o tome već poradio kod

tamničara. Čemu da se trudite, vi, ja znam, vama je to teško.

— To ste dobro učinili, to je zbilja najbolje! — navorao se i nakmezio Pajzl. Možda to Rašula nije trebao učiniti, a možda i nije učinio, no sigurno je da je to njegovo žaljenje samo pretvaranje, a i ironija. I šta da on sam nadoveže na to pretvaranje s jednim dubljim ciljem — prosledi Pajzl u sebi jednu tajnu misao koja mu se od jučer uvek kad misli kako bi Rašulu naveo na opoziv, prikrada stalno, pa i sada, i uvek mu se čini preneuverljivom. — No ne čini li vam se da bi ta otprema bila prerana? Jedan dva ekscesa to još možda nije ništa definitivno.

— Mislite li možda da simulira?

— Simúlira? — iznenadio se uistinu Pajzl — Nato nisam ni pomislio!

— Ni ja. Tako je neko govorio ovde na dvorištu, čini mi se Maček, ko li. Ali svakako je i za vas bolje da ga se rešite. Govorimo iskreno. Ne samo za njega nego i za vas. Meni je to često bilo na umu, da, da, i ja bih vam zapravo morao čestitati.

— Na čemu, na čemu da mi čestitate?

— Pa, pa na tome da ste se rešili briga i ne trebate se mučiti radi te tako potrebne kuratele, a onda i baština!

— Ah, manite, na to nikad nisam ni mislio! — namrgodi se Pajzl na toliku intimnost i uzdahne — Nepošteno bi bilo i misliti na to, pogotovo sada!

— Da, da, razumem, nisam ni mislio tako rdjavo! — uozbilji se i Rašula i zamisli. — Nego, gospodine doktore, tajnu vaše zadovoljštine baš mi nikako ne možete da kažete? — Neko je u taj čas u drugom spratu na hodniku uzničkih skalina otvorio prozor — Niste li videli doktore, ko je to bio?

— Nisam! — pogleda gore i Pajzl, i spusti glas: — Kad baš insistirate da znate, mogu vam reći dvoje, ne sve: prvo što tražim jeste da me vlada jednom bileškom u službenim novinama rehabilitira, i drugo... drugo se već tiče moga šurjaka.

— Kako? — brecne se Rašula. Još uvek je gledao spram prozora, setivši se da se tamo za lepih dana voli sunčati Jurišić. — Zar za svoga šurjaka tražite zadovoljštinu? Od vlade?

— Da, za njega! — naglasi Pajzl — Vi znate kakove su klevete pale protiv mene povodom njegova zatvora. Mislim da ću ih tako najbolje i bez neugodnih natezanja s klevetnicima suzbiti izradim li da zajedno sa mnom bude pušten na slobodu.

— Sada? — duboko posumnja Rašula i nešto ko podrugljiv osmeh projuri mu licem, no lice mu se uledi. Sada kad je lud?

— Kažem vam, možda je to prolazno! — primakne se Pajzl Rašuli sasvim i uhvati ga za dugme od kaputa. I trese ga tako uzbudjeno, i ubrzava glas ganut samo da zajeca — Vama kao da je to čudno! A takav je on često bio! I samo zbog toga — zapne, ne dovrši i učini neki čudni preskok — Da su vam malo bolje poznati naši odnosi, vi biste i sami uvideli da je jedan veliki razlog sadanje poremetnje njegova uma u tome što, jako me voleći, strada radi moga zatvora. I vidite, samo u tome bi možda bilo i njegovo spasenje kad bi me iz ove afere vidio izaći čista.

Ko da je proždrknuo gutljaj reči, Pajzl predahne. Lice mu je ružno. I plazi niz obraze suza, debela, krupna. Rašula je digao ruku da se oslobodi Pajzla i suza kapnula mu je baš na nju. I odmakne se on i obriše je, ko nešto prljavo, u kaput. Učini najsvetije lice, jedva se suzdržavajući da se ne naceri i prsne u smeh.

— Vi ste jako sentimentalni, doktore! No, a kako mislite izaći iz afere potpuno čist?

— To je ono — pospano ga pogleda Pajzl, a zapravo mu meri sve crte u licu — Njega bi trebalo jače uveriti, ne samo tako da mu ja kažem da su se sve optužbe pokazale lažnima.

— Jače? Kako to mislite? — osmehne se Rašula, a već je, na po razdražen, potpuno razumeo kuda nišani

Pajzl. — Pa o tom ga možemo uveriti! Lako ćemo ga uveriti, makar će to biti laž. Ako hoćete, ja ću pred njime stotinu puta za redom opozvati sve svoje iskaze protiv vas. Jer o tom opozivu se radi, zar ne, doktore?

— Slušajte, direktore! — srdačno je nežan Pajzl — Mi smo o tome već mnogo govorili, a sad je sasvim nova situacija. Nije to samo važno za spasenje mog šurjaka, nego i za vaše. Vidite, vi ste nehotice bili u zabludi, da je meni u interesu nesreća mog šurjaka. A tako ste isto bili uvek i u jednoj drugoj zabludi, možda ste onda imali za to i razloga. Ali od danas, ne, još od jučer, ta vam zabluda može više, nego ikad škoditi. Moja sloboda ne zavisi više od vas ko ni od naše domaće vlade nego od Beča, kažem vam to diskretno.

U tu visoku protekciju Rašula od jučer, a i otpre veruje, no u njemu se dižu druge sumnje:

— Radi se o tome da ja opozovem sve i pred sudom, je li, to vi hoćete? Ali kako to da je vama danas najednom i opet stalo do tog opoziva, a jučer ste ga se odrekli? Zar jučer niste mislili na Petkovića?

— Jesam. Oduvek na to mislim. No što nisam mogao pre mogu od jučer, mogu otkako se prosvetlila pamet onima u Beču. I tek sinoć doznao sam da bi mi moglo uspeti te izvučem i njega. No što da ga izvlačim ako ujedno, već radi moje supruge, ne mogu imati barem tračak nade da će mu nastupi proći? Rekoh vam kako. —

— Znam! — mahne Rašula nestrpljivo rukom. Kad bi to sve bilo tako, vaša ljubav spram njega bi se i drukčije mogla bila očitovati! No meni nije namera da vam što prebacujem, jer mene se tiče samo moja stvar. Ako vi sad opet tražite opoziv, onda to za mene znači samo jedno da vam to nije potrebno radi Petkovića nego radi vas sama. —

— Radi mene nikako. Meni jeste do opoziva, to ne tajim i rekao sam vam razlog. Vaša je stvar, verujete

li ili ne. Škoditi može samo vama. Već vam je štošta i škodilo. Mislite li vi da se u Beču nije nimalo zamerilo baš vama što ste kompromitovali jednog vodju stranke na koju se u Hrvatskoj jedino može osloniti dvor i monarhija? To je, vidite, glavna zapreka, da vi još danas ne možete iz zatvora.

Pajzlu se zakrese oči tajanstveno, ali u tim očima nije bila više suza nego pretnja. Rašula prekrsti ruke, povuče se korak unatrag i pilji u Pajzla i meša se u njemu smeh i mržnja.

— To ste čuli? Valjda od svoje gospodje? (To je dakle ona bila u Beču? — pomisli). Meni bi to moralo samo laskati, a meni, vidite, ne laska. Ja dopuštam da vam Beč hoće pomoći na slobodu i možda je neprilika jedino u tome, da vas se odrekla stranka? To se vama sigurno zamerava da ste kompromitovani i to je razlog, to, a nikako sentimentalnost za Petkovića, da se u aferi hoćete pokazati čist! Zato bih ja i trebao opozvati! Tražite li vi to kategorički?

— Slušajte, direktore — posegne Pajzl za njim rukom, no Rašula se odmakne.

— Ne, dosta je o tome, doktore. Mislim da ćete se vrlo lako moći odreći zadovoljštine za svoga šurjaka, i, samo ako vam je moguće, znati izaći i sam! Mene zanima samo jedno: ostajete li u tom slučaju da ja odbijem svaki opoziv, kod našeg sporazuma?

— U tom slučaju — odmakne se i Pajzl — ja ne bih nažalost nikako mogao —

— Nikako? — počeka Rašula još časak. — Znači dakle da vam je ugodnije da ne izadjete ni vi sami?

— Mislite? — osmehne se Pajzl, instinktivno položivši ruku na džep u kome mu je pismo — Za sebe to možete reći, za mene nikako! Ali onda posledice pripišite sebi samome! Premislite se dok je vremena!

Rekne, omeri ga i okrene se. Odlazi. Rašula stoji i gleda za njime.

— Čekajte, direktore! — šane i dostigne ga tik pred ulazom u uzište:

— Šta još? — zlovoljno, ali s osmehom otrese se Pajzl.

— Možda ništa, tek ipak — tiho i gotovo neprisutno zašapće Rašula. Pričinilo mu se da je iza ćoška, tamo do stola, provirila i odmah se povukla Rosenkranzova glava. — No na čemu vi, doktore, temeljite toliku sigurnost da ćete biti pušten, ako ja i ne opozovem? Ja to mogu shvatiti samo tako da ćete se vi odreći sviju zadovoljština i u nečemu popustiti — mislim vladi, tako nešto. —

— Vladi? — trgne se Pajzl. — To je stara vaša tema. — A ja vam velim nikad! Doktor Pajzl nije Juda da se pogadja s vladom koja gazi njegov narod. Doktor Pajzl izaći će na slobodu po volji najviših faktora, ali onda, košto sam vam već rekao, pripišite posledice sebi. Ja ću biti toliko jak da vas, mesto na slobodu, zakopam još dublje u zatvor.

— Čak i onda, — zakipi u Rašuli muklo besomučna želja da Pajzlu vrati ujed, — čak i onda ako bih vam ja platio pola svote unapred?

Pajzl poćuta i zažmiri. Nagnuo se spram Rašule ko da nešto osluškuje.

— Čak i onda, možda. Vi upravo izazivate da vas čovek kazni, a ipak vas žalim. No najprije opoziv, a onda tek sporazum.

— Ne, hvala! — iskesi se Rašula. — Ja nisam tako mislio. Ja mislim najprije vaša sloboda, a onda tek opoziv. Ili da opozovem samo uz pismenu garanciju da ću biti pušten na slobodu. Garanciju ne s vaše strane, nego od strane vlade ili od vaših najviših krugova, već od koga to možete.

Pajzl zakorakne. I zasmije se smehom suhim, ko izgorenim.

— Tolike garancije! Ko da se radi o nagodbi izmedju država.

— Izmedju država ne, ali izmedju ljudi jednako krivih! — ne odstupa Rašula.

— Kad biste vi bili sudac! — smeje se Pajzl.

— Pazite se! Moguće je da ćete se vi izvući, ali s optuženičke klupe ja ću kriknuti glasno: gde je Pajzl?. S njime ovamo! On je počinio još većih skandala nego mi! Da! — prikuči se Rašula sasvim uz Pajzla pa mu šišti strastveno s mržnjom u lice, a Pajzl, već u uzištu, uzmiče spram stepenica: Mi nismo nikoga ubili, svi su umrli sami. I ništa nam nisu bili, nikaki rodjaci! Ali vi ste svog šurjaka upropastili, badava to poričete i hoćete polepšavati; gurnuli ste ga u zatvor, ubili ga!

U glasan cikut prešle su te reči, i sva sreća, da su izrečene u zatvorenom prostoru te valjda samo za njih dvojicu ostaju čujne, uhvativši se u spirali stuba ko u rogu. Tako bar misli Pajzl, odmiče se i odmahuje rukom:

— Gluposti, to su sve gluposti! Baš će, da se ko pametan obazire na buncanja jednog lepoglavskog tipa ko vi! Nego vam ja kažem, još danas ili sutra tražićete doktora Pajzla, a njega ovde biti ne će. —

— Biće ga u Lepoglavi! Hulja! — krikne Rašula podignuvši ruku.

— Glupan! — zacići Pajzl već na skalinama i lecne se, čuo je nekoga da silazi niz skaline, no nije očekivao da će to biti Jurišić.

Ko da nije ništa čuo, Jurišić prodje mimo njega i naglo stane. Zar ovaku priliku da propusti za svoje objašnjenje s Pajzlom? To je on pre otvorio prozor; češće on tako za sunčanih dana običaje sedeti tamo, jer mu se zrak čini svežiji. I zametio je Pajzla i Rašulu, no nije ih čuo. Ali kad su se pomakli do ulaza, razabrao je da se o nečemu spore, a o čemu nego onome što je ovde javna tajna, kako će jedan drugoga uceniti za slobodu? Spustio se dakle Jurišić konačno dole da ih iznenadi u najnezgodniji za njih momenat. To mu je i uspelo, i sad ga neodoljivo nagoni poriv da primeti:

— Oprostite, gospodo, ako smetam —

— Molim, meni ništa! — promrmlja Pajzl, zakoračivši da se uspne i izgubi. Primetio je već pred neko-

liko dana da ga je Jurišić prestao pozdravljati. I ne brineći se za razlog koji uostalom sluti, uvredjen je radi toga, jer drži da bi mu Jurišić kao branitelju morao biti blagodaran, za besplatnu obranu, a i pažljiviji bi trebao da bude kao mladji. On bi mu uostalom u taj čas to i rekao, no uvidja da sad za to nije čas.

— Ako vam baš ništa ne smetam, onda mi dozvolite, gospodine doktore — imao bih vas nešto da pitam. —

— Tako? Stojim vam na usluzi, no ne sad — Pajzl zamakne za okukom — Druge su sad brige došle. Vi valjda sami znate koga imam da obidjem —

— Petkovića? — iznenadi se Jurišić, ne verujući da bi to bio razlog Pajzlove žurbe. Čini mu se da Pajzl beži pred njime i htedne da mu to kaže, no na vratima se zlobno zakikotao Rašula.

— Velika rodbinska ljubav, dakako, posle smrti! i primakne se k Jurišiću šapnuvši: — Laže!

— Znam to i bez vas — zdrhtne se Jurišić na taj šapat — Lažete vas obadvojica. Hulja i glupan, hahaha! Još se niste pogodili?

— Zanima vas? Kako vidite, nismo! — usitni Rašula oči. — No ko bi to rekao za vas da vi znate i prisluškivati! Ne? Video sam vas na prozoru. No ništa, barem ste Pajzla videli u pravoj slici! Zato sam ga i doveo bliže da ga čujete —

— Čuo sam samo poslednje, i to mi je bilo dosta. —

— O to nije ništa! Trebali ste vi čuti, kako se on raznežio nad svojim svakom, tvrdeći da ne će, premda bi mogao, pre na slobodu, nego li bude pušten i taj! Finta! hihihi! Vi to možda ne razumete, a stvar je u tome da njegova sloboda zavisi od toga da ja popustim pred sudom, a danas je počeo da navaljuje kako bi to popuštanje spasilo Petkovića. Zamislite, tako on, koji je Petkovića upropastio, ubio, tako reći —

— A vi ste to odbili? — smrknuto ga meri Jurišić, sve to on doista nije čuo, no zašto mu se to Rašula

poverava? Da ga nahucka na Pajzla? — Dakako, jer ga žalite tog simulanta. Videlo se to jutros! I uvek!

— Ono s Burmutom mislite? — Iznenadjen time da je to Jurišić čuo osmehne se Rašula — Ono vi mene niste razumeli! Simulantom ja njega nikad nisam nazvao, to bi bilo ludo, nego pravo da vam kažem, simulantom ga drži Pajzl. Nije to sad on išao do njega nego je pobegao preda mnom, i vama možda — do sledan je Rašula svojoj odluci da danas s Jurišićem živi na dobroj nozi; prava njegova nakana je zapravo sad u tome da pažnju Jurišićevu pokuša za danas otkrenuti na Pajzla. S dubokom sumnjom Jurišić se protisne da izadje na dvorište. No seti se Mutavca.

— Vi dakako, niste nikoga ubili i nikad ničiju smrt niste želeli!

— Nekad jesam! — prizna, pažljivo ga osmotrivši Rašula — to mi je bio posao. Slično ko i vama kad ste pravili atentat. No sad smo obadvojica tu, bez posla, pa se zabavljamo — ja, kako vidite, s Pajzlom. Čudi me samo kako vi njega mirno trpite, a vi sve znate. Baš kao da imate pred njim respekt.

— Ni najmanje. No samo se s Pajzlom zabavljate? Mutavca ste, čini mi se, zaboravili.

— Šta, Mutavca? Rašula zaškilji. O njemu nije vredno ni da se govori.

— Ali je vredno hteti ga videti u samici? A zašto?

— U samici? — lecne se Rašula. No odmah se zasmeje. — To su Burmutove, čini mi se, brbljarije, no on vam je valjda i rekao razlog.

— Da, da se sušice bojite. Sasvim neverovatno!

— A šta bi onda bilo verovatno? Ajte, molim vas! Brige mene za onu gnjidu! Danas jest, sutra nije —

— I možda bi bolje bilo da ni danas nije?

— Ja ništa ne kažem. Ali kad biste vi ovako nešto od svojih drugova doživeli ko ja, na primer, to da sam već uhvatio jednu ceduljicu koju je Mutavcu poslala njegova žena, huckajući ga da me zakapa pred

sudom, a on se toga drži, ne biste ni vi takog čoveka mazili. No čemu o tome i govoriti! Bolje bi bilo da ga nema, samo se i onako muči.

— A ko ga više muči, nego vi?

— Ja? I mene muče. I potrebno je malo šale da se čovek razonodi, umro bi ovde od dosade. Šala je sve, i ništa drugo. Uostalom, tamo vas zove Mikado.

Jurišić se obazre. Nije ga to zvao Majdak, nego mu je samo, sedeći na drvima, zaželio dobro jutro. No doista ga tako gleda kao da bi želeo s njime govoriti.

— Previše šale — rekne on Rašuli — za jednog tako nesrećnog čoveka, koji je sigurno nekriv!

— To vi ne možete znati! Ako on nije kriv onda to nisam ni ja! — dobaci za njim Rašula, jer Jurišić ga je već ostavio, i sam opuči dvorištem kuda je šetao s Pajzlom.

Pomalo je i nezadovoljan sa samim sobom. Nije li pred Jurišićem previše otkrio mržnju koju oseća spram Mutavca? Ali drukče nije mogao, Jurišić i onako ne bi verovao. Tek više opreza, Rašula! Možda baš radi Jurišića nije trebalo izazvati na onu scenu s Mutavčevom ženom? Ni s Pajzlom onako prelomiti! No izazvao ga je taj sam! Ali o tome se baš i radi da se ničim ne da izazvati! Oprezno, s više pomirljivosti i laske na cilj, govori on sam sebi i pri tome sad najviše misli baš na Mikada. S tim zanošljivim glupim spiritistom mora nešto postići! Već sinoć ga je, Mikado, i ako su se svi smejali, nekako zadovoljno gledao, kad je on jedan jedini verovao u tajne sile koje su u njemu. Jutros mu se istina nešto i opet zamerio, napavši Mutavca, no sve se to dade izgladiti, i nastojaće to odmah čim mu se desi prilika! Smeška se Rašula i opet optimistički. Zapalio je cigaretu, prošao mimo Jurišića i Majdaka, zagledao se u ovog prijateljski:

— A šta vi to imate, gospodin Majdak?

Majdak je doista držao u ruci jedan predmet, ovde u zatvoru neobičan. No sakrio ga brzo, ne odgovorivši.

Rašula, izbegavajući da ga dira, okrenuo se, pošao je dalje i seo do Rosenkranza.

Majdak je, po običaju lutajući sanjarski po dvorištu, našao čas pre kraj gvozdenih vrata što vode u stražnje dvorište, očerupan leš kanarinca. Zamislio se. Činilo mu se nekom dužnošću da ga ovde negde pokopa, i zato je hteo da Jurišića pita za savet, bi li se to smelo?

— Pa pokopajte ga! — reče mu Jurišić rastreseno. — No zašto da ga i pokopate, samo ćete i opet na se navući razlog da vam se smeju!

— I ja to mislim — ponikne Majdak bojažljivo — no što onda preostaje? Ne čini li vam se da i kanarinac ima dušu? Tako je lepo pevao još ove noći!

I poniknuo je još više, osećajući da je rekao nešto previše. Nikad Jurišić nije hteo da prizna njegov spiritizam, a tvrdnja da kanarinac ima dušu činila mu se samome čisto spiritističkom.

— Pevao je, da, i ja sam ga čuo, i čudno što se to dogodilo s njime.

— Valjda ga je ćuk zadavio? — rastužio se Majdak — dogadja se to. Pa su ga bacili. No kako je ćuk mogao u krletku? Uvek je nešto u životu tajno! — Jurišić mu nije ništa prebacio, i Majdak se osokolio. On bi sad najvolio da predje na svoju glavnu temu radi koje je najviše i želeo da razgovara s Jurišićem. — Eto, gospodin Petković, šta je to drugo nego tajna? on bi rekao trans, no bojao se to pred Jurišićem.

Jurišić se istom sada zagledao u njega pažljivije. Nedavno mu je Majdak pričao kako je jednog majskog jutra, još na slobodi, izašao na balkon svoje kuće i, videći zvezdu danicu, osetio kako ta miriše ko ruža.

Razuveravajući ga o toj mogućnosti, kao i o svemu čime se Majdak zanosio, Jurišiću je ipak taj čovek usprkos svojih slabosti bio mio: neka čudna poetska protivnost svoj ovoj prozaičnoj sredini od stvari i

ljudi medju kojima se sam kretao. No šta ta poetičnost znači drugo do zatvaranje oči pred realnošću koju je trebalo gledati s podvostručenom pažnjom? — Majdak se njemu uvek činio žrtvom tih svojih sanjarija, i vani u životu kao trgovac i ovde u zatvoru. Sve je to krivo! — rekao mu je još jučer, kad ga je Majdak uveravao da je doista pao u hipnotički san, jer da je doista pao, zar ne bi najmanje o tome mogao da zna sam? Misli o tome sad Jurišić i gleda kako je Majdak opet iz džepa izvadio kanarinca i miluje ga po razderanom hrptu ko ranjeno mače.

— Možda nikaka tajna, gospodin Majdak, a dušu mnogo puta nemaju ni ljudi, kamoli ptice.

— Imaju, imaju, mnogo puta i čišće nego ljudi! — trapovesno ga gleda Majdak, i približujući mu se, šapće kao u snu: — Celo vreme dok vi niste bili ovde, Rašula su se i Maček prepirali o Petkoviću je li lud ili simulira. Rašula veli da simulira, a što vi mislite, gospodin Jurišić?

— Rašula to veli? Ja mislim da je Rašula pokvareni glupan, čovek bez duše.

— Ima je i on, samo od zloga duha. No zato Petković — zanese se on — u njega je duša čista kao rosa. Ja sve mislim da ko rosa hlapi na suncu i diže se u visinu, i samo se čini da pada u mrak.

— Ajte, molim vas, divna visina u mraku! Ne daj vam bože takove. Vi nepopravljivi sanjar! Nego gledajte, šta je to danas s Mutavcem, sfrknuo se, kao da mu je zima, i šta to drži u ruci?

— Sličicu nekaku, donela mu je žena — nevoljko, uzdahne Majdak, razočaran. I spusti kanarinca opet u džep, pažljivo kao u grob.

— Žena mu je bila ovde?

Protiv volje, no naveden na to zlovoljom svojom prema Rašuli, Majdak ispriča Jurišiću sve što se dogodilo povodom dolaska Mutavčeve žene. Plašljivo je pri tome pogledavao Rašulu da li ga taj ne čuje, no Rašula se upleo u neku raspru s Rosenkranzom. —

Ružno, jako ružno, zar ne? Sličicu mu je ona htela da da, a ne pismo.

Jurišić oseti toliko gadjenje i ljutinu, da ju je hteo odmah iskaliti na Rašuli. No odande iz kuta zamneo je smeh, naglo, iznenadno, tako da se i Rašula okanio Rosenkranza, i pozanimao se šta je. I sam je udario u smeh, čuvši Mačeka.

— Čisto mali, čisto mali — smeje se Maček i sa zadovoljstvom da ugadja Rašuli priča kako se Likotić izdao da je imao lues, samo čisto mali, čisto mali.

— Ovo je bezobrazno, to ja nisam rekao za sebe — goropadi se Likotić, ukočen, s duboko uleknutim očima vižlajući oko sebe mračno, a vrat mu škripi. — Imajte vi koga drugog, Mutavca, za budalu, a ne mene.

— Pustite vi Mutavca na miru — smeje se Rašula pogledavajući spram Jurišića. — Nigde nije pisano da medju nama mora biti baš samo jedan budala.

— Sad se je pravi zauzeo za Mutavca! — digao se Jurišić s drva, netrenimice fiksirajući Rašulu, tako da se ovaj, u jedan tren čineći se najpre da to nije primetio, osetio ponukanim da reagira. Naslutio je da je Jurišić od Majdaka već sve doznao.

— Molim?

No Jurišić se naglo od njega odvrne. Iz kuta se svoga još pre pomaknuo Mutavac i vuče se uza zid. Već je zaokrenuo iza ugla, a njegovo lice je tako, tako strašno da se Jurišiću pričinilo kao mrtvačko i živo još samo po telu koje ga nosi.

— Spomenik vaše podlosti! — rekne on samo ogorčeno Rašuli i okrene za Mutavcem. Kuda će taj? U uzište? No ne, ravno ide spram vodovoda, valjda je žedan.

I doista je bilo tako. Već celo jutro gladnom Mutavcu je mučno, grlo mu je suho, popiće nekoliko kaplji vode, možda će mu biti bolje. Raširio je dlanove, a dlanovi mu drhću, voda se razleva, otiče kao kroz

— Da vam donesem čašu, gospodin Mutavac? — primaknuo mu se Jurišić.

Već se medjutim napio Mutavac, pa bulji sad napremase u zid. Tu, na dohvat ruku, ukucan je klin, i visi na njemu smotano uže, staro i izandjalo, puno uzlova; tamničarki ono služi za sušenje rublja.

— N-n-nee, hh-va — prepao se Mutavac — Hvala.

— No, a šta ste se tako zagledali u to uže?

— Kak-kovo uže? — tupo ga gleda Mutavac.

Možda on nije ni primetio u što gleda, pomisli Jurišić i zadrži Mutavca koji se makao da ga ostavi.

— Poslušajte me, gospodin Mutavac! Vi znate da ja nisam Rašula i nikad vam nisam učinio nešto na žao. Šta više, često vas branim. Ja sam doznao šta vam je Rašula učinio jutros, vama i vašoj ženi, te ću ga zato pokupiti na red.

— Nnnee —

— Šta ne?

— Bbbiće jjoš gore.

— Gore već ne može da bude. Nego to sam vam hteo još reći: vi biste se još jedamput trebali javiti doktoru.

— Nnnee — mrnca Mutavac; već se on javio jedamput, pa ga je doktor oterao. Bolje od bolnice možda bi bila smrt. Nije on uzalud čas pre zurio u uže. Misao mu se tad prikrala, da bi najzgodnije bilo komadić ga odseći, zavući se nekud i obesiti. No, a Olga? Zazeblo ga od te misli. Ali što ga je to sad Jurišić zaokupio doktorom, zar već tako strašno izgleda? — Neee.

Tolika upornost izmuči, pa i najedi Jurišića.

— Vi sve samo ne, ne, kao da vam ja želim zlo. No pazite što vam kažem! Ja vam to ne govorim ko Rašula, i ne mislim, da vam je vaša gospodja doista dala krišom kaku ceduljicu, jer čuo sam da vam je dala sličicu. No moglo se dogoditi, da vam ju je ipak nekud turnula, a stražar ju namerno nije hteo naći. Sklonite se nekud i pregledajte se, možda je što važno.

S blesavom prepašću zirnuo je u nj Mutavac. Pokatkad je on osetio spram Jurišića neko poverenje, no sad je to iščezlo potpuno. Nije li to on poslat od stražara, a možda i od Rašule? Nešto su govorili pisari da je baš tu negde s Rašulom čas pre razgovarao, i baš o njemu!

— Nnnee — otegne on gotovo bezglasno i začeprka po džepovima prsluka i izvuče sličicu. — Ttto, to je od nje.

— Ali to ste dobili posle od nje! — podseti ga Jurišić koji je od Majdaka doznao i taj detalj. Uvredio se sad naslutivši da Mutavac u njega sumnja — Kad biste vi u mene tako verovali ko u tu sličicu bilo bi vam možda bolje, gospodin Mutavac. No kuda sad idete? Zašto baš opet k njemu, zar nemate drugde prostora?

Odlaknuvši što može otići Mutavac se uputio spram drva da tamo sedne. No u poslednji tren zapazi da tu sedi Rašula s Majdakom, okrenuo se dakle i odsmucao opet u svoj kut.

Zlovoljno se naslonio Jurišić na vodovod, gleda za njim, vidi i Rašulu kako nešto neobično srdačno šapće Majdaku, šta opet tome podvaljuje? A neko ga sama zove. Doneli su mu zajutrak, sigurno i novine; na novine on ovih dana čeka s nestrpljenjem ko nikad. Potrčao je, i doista; dobio je i zajutrak, i novine. Seo je da čita. Zaboravio je sve, vidi samo jedno, debelim slovima štampano: Kumanovo palo!

— Šta kažete nato, gospodin Jurišić, oslovio ga je Maček — Kumanovo palo!

Još čas, i on i Rosenkranz, jedva dočekavši priliku da se Rašula odmaknuo, upleli su se baš o ovome u razgovor. Svaki iz svoga razloga. — Rosenkranz naročito radi toga jer je, dočuvši od Rašule da Pajzl opet traži opoziv, pao u strašne brige. Nije li time propao i jučerašnji njegov sporazum s Pajzlom? Ako

jest, onda je opet Rašula nešto sakrivio. A možda su se njih dvojica tako dogovorila protiv njega? U takovim brigama, nimalo se dakako ne poveravajući, okomio se Rosenkranz pred Mačekom na Rašulu, i, ko obično Maček je to sa zadovoljstvom prihvatio. Raspreli su oni tako naročito razgovor o Rašulinoj ženi. Svašta se čuje o njoj, troši Rašuline pare, klati se s oficirima, mogla bi pobeći s parama; ej, kad bar bi, misle obadvojica i uživaju na samu tu misao. Ko dve babe stisli su sad obadvojica ogovarajući glave, no seo je nedaleko kraj stola Jurišić. Maček se odmah obratio k njemu. S tim čovekom on je prvih dana svog zatvora pokušao takodjer drugovati. Brzo mu je, medjutim, Jurišić otvoreno zamerio drugovanje s Rašulom i Rosenkranzom, a čini se i onu davnu ponudu Petkoviću, o kojoj mu je Maček, jadan i ne misleći s kakim zanesenjakom ima posla, pričao sam. Tako su njihovi odnosi ohladili. No pribojavajući se Jurišićevih sumnja, nastojao je Maček uvek da Jurišića sasvim ne odbije od sebe; priliku za to dao mu je naročito rat na Balkanu, i tako se on ovih poslednjih dana nastoji Jurišiću približiti opet baš prekomernim zanašanjem za srpske pobede.

— Upravo čitam — ne pogledavši ga i ne misleći na njega pije Jurišić mesto kave novinske retke — Kolosalno, doista!

— Vraški su dečki ti naši Srbijanci, kolosalna smo mi herojska nacija!

— I vi se ubrajate u heroje? — podsmehuje se Rašula upravo se rastavši s Majdakom. Sav je obasjan. S laskama, s hvalama, skršio je Majdakovo nepoverenje. Do jučer nije u njega verovao, rekao je, zato mu se uvek i rugao. No od jučer, od one hipnoze, objasnilo mu se potpuno, da je u njega silan spiritistički — spiritistički, reče poluinteligent Rašula! — talenat, i bilo bi silno interesantno, još jedamput navesti Petkovića na hipnozu. Samo bi se trebalo požuriti, da ga Mutavac ne preteče! Jest, jest, Mutavac, zar nije opazio

kako se jučer Mutavac nametao da Petković njega hipnotiše? No da, on je bio uspavan, nije video. Ali ako mu danas uspe, on će sam paziti da ni s jedne strane ne bude uznemiravanja i da ne završi onako ko jučer. Razdragao se vidljivo Majdak, ispričao mu čak svoju nameru da pokopa kanarinca; i na to ga je osokolio Rašula. I sve smejući se Mačeku, smeje se sad zapravo Majdaku. Ovaj se upravo uputio u ćošak dvorišta do kokošinjca gde traži tresku s kojom bi iskopao zemlju. — Vama je čini mi se do Kumanova koliko i meni.—

— To vi ne možete znati — skiselio se Maček. — To je stvar osećaja koji su vama, jer se ne bavite politikom, strani.

— Vrlo lepo — zevne Rašula — no kad osećaji postanu stvar politike, onda je to još lepše. Zar ne? Priznajte — udari on Mačeka po ledjima, sam sevši do njega — da biste sad radije bili dole u Srbiji ratni liferant, nego li heroj na frontu.

— Ja nikad ne želim nešto što ne mogu da budem.

— Što ne možete biti? Ratni liferant ili heroj na frontu? Mislim ni jedno ni drugo. Što se mene tiče ja priznajem, da bih mogao biti samo jedno, sa svešću da radim pametno i da me niko ne vara, a to je da budem ratni liferant. Vi to dakako ne biste nikada priznali. Gospodinu Jurišiću rado verujem da se iskreno zanosi za srpske pobede, no vama, moj dragi — i opet zevnu — vama ne mogu.

— Ja od vas ne trebam nikakih priznanja — digao je Jurišić glavu, a u glasu mu se oseća strast —I bolje je da ćutite! Mi svi znamo za što ste jedino sposobni. O tome je bio dokaz onaj jutrošnji slučaj s Mutavčevom ženom.

Rašula je hteo Jurišiću laskom ugoditi, a doživeo je protivno. No bez uzbudjenja, on po treći puta zevne.

— Ja još i sad verujem da Mutavac pod odelom nosi nekako pismo.

— Vi svašta verujete, tako i to, da je Petković simulant.

— O, što se toga tiče, to nisam tvrdio ja nego Maček. Obratite se radi toga na njega.

— Ja? — veseleći se već da će Rašula požnjeti svoje od Jurišića skočio je Maček sad ko udaren bičem — Kako možete tako nešto, gospodin Rašula?

— Zar niste? Niste mi tamo to rekli, tamo pod kestenom? — ošine ga Rašula preteći, a samog ga neobično zabavlja da Jurišićev udarac odvrne od sebe na Mačeka. — Ne tajite, priznajte da ste to tamo rekli!

Maček, potkrvljen u licu, stoji osupnut i prosećim pogledom gleda Rosenkranza i Likotića, čak i Mutavca, ne će li ga koji od te Rašuline podvale uzeti u zaštitu. To je sad pred tim Jurišićem tako potrebno. No svi ćute, čak i Rosenkranz s kojime je čas pre imao za Rašulu same po izbor izraze mržnje. Cuti i Maček, obesnadjen.

— Vi? Vi ste to tvrdili? — zgrane se na njega Jurišić, a i sam se još ne snalazi. Neverovatno mu je što kaže Rašula, no zašto je Maček tako zbunjen i ćuti?

— Pa, pa ja sam to doista u jedan čas, ali — zapinje Maček i najvolio bi skočiti i zadrti Rašuli nokte u lice.

— Priznajte Maček, ne igrajte se sa mnom!

— S war doch Ihre Meinung — konačno se ipak umeša Rosenkranz nekako s vrlo velikim prekorom, ali s vrlo malom odlučnošću; zapravo se on digao da ode i izbegnuvši celoj toj svadji posvršava u uzištu neke svoje poslove.

— Schweigen Sie! Ništa ali! Kad to tajite, kako biste istom tajili da ste baš vi hteli scenu s Mutavcem? To je bio vaš predlog.

— Moj? — probledi Maček, odrvenjen.

— Vaš! Zar vama nije uvek drago da zadirkujemo u Mutavca?

— To je nešto drugo. —

Jurišić se snašao. Maček se nije uzalud bojao njegovih sumnja; Jurišić je, podstaknut još više vlastitim nekadanjim Mačekovim naivnim priznanjem da je u svoje novine primio (a valjda i pisao?) reklame za Rašulu, sumnjao u neku tesnu vezu Mačekovu s aferom zadruge. Sad je to posumnjao još jače, i stara njegova odluka da izvede i svoj vlastiti odnos s Mačekom na čistac nagnala ga je da rekne:

— Ja znam, da su to podvale, gospodin Maček! No recite Rašuli otvoreno da laže, recite mu, šta ga se bojite?

— Ne bojim se ja ništa.

— No recite mi da lažem! — izaziva ga Rašula — Recite mi da onda i ja vama nešto kažem, a i Rosenkranz.

— Schweigen Sie, Herr Rašula! — stao je još čas Rosenkranz a naslutio je kuda nišane Rašuline pretnje. Izdati Mačeka, to se njemu ne čini u interesu, a i žao mu ga je pomalo.

Maček stoji bez reči, zapanjen, jadan, ne zna šta bi. Najbolje je možda još ćutati. Uzeti krivnju na sebe. Pa to je njegov stalni udes. Uvek je on kao odgovorni urednik poput jaganjca žrtvenog odnimao grehe drugih, može dakle sada i greh Rašulin. Bolje to nego — Bolje da mu bude neprijatelj Jurišić nego Rašula. On se dakle skutri i prousti muklo, spuštenih oči:

— Jest, gospodin Rašula ima pravo. Ja sam ga nagovorio da se malo našali s Mutavcem.

— Vidite — pobedonosno se okrene Rašula spram Jurišića. — A vi biste sve bacili na mene i svemu bih ja morao biti začetnik.

Jurišić se zgadi. Ustao bi, otišao no zadrži ga pogled na Mutavca. Ovaj je izvadio sličicu, primaknuo se, pa plačnim drhtavim glasom napinje se da nešto razjasni:

— To, to, to je ona meni dala, — nije ced-ced-ced — proguta, ne izgovori, plačno čeka efekt svojih reči, no svi ga pogledaju i odvrnu se kao da ga nisu videli.

— Svejedno, jeste li vi začetnik ili on! Bezuvjetno ste vi! Ali ovo je lopovština! — Lopovština! Pogledajte ovog čoveka! Bedan je i uvučen u sebe ko puž, a vi ga razbijate, gazite! Zar vi mislite da on nije čovek? Čovek je, više nego vi svi!

— Odgovorite mu, Maček, — smeška se Rašula.

Maček je seo, pa briše znoj koji mu je šiknuo na čelu u krupnim kapljama, u obliku venca. Žrtvovao je Rašuli sve što je mogao, šta može još? Izvukao je iz džepa novine, otvara ih i bulji u njih slepo.

— Pustite me na miru, molim vas! Dosta je, gospodin Rašula!

— Pa i ja mislim da je dosta. Stvar je jasna valjda i gospodinu Jurišiću.

— Jasna mi je — pridrnuo se Jurišić — Jasno mi je da se vi u stvari Mutavca hoćete pokazati čist tako da svoje blato bacate na druge. Čudi me ipak, gospodin Maček, kako ste vi to mekan, pa se date od Rašule tako mesiti.

— Nisam ja nikako testo —

— A meni se čini da jeste, i da znam zašto.

— Šta znate? — osupne se Maček.

— Znam! — otegne Jurišić, neodlučan bili rekao ne bi li — Biće da vas Rašula sa svojom aferom drži takodjer u šahu.

— Kako? — tobože se začudi Maček. Čega se toliko bojao sad mu se, kad je bilo izrečeno, pričinilo nečim bez ikake veće važnosti. U tajnoj blagajničkoj knjizi je njegova opasnost a ne u ovome što govori Jurišić. — To vi sudite, jer sam vam kazao, da sam štampao reklame za zadrugu!. Štampao sam ih jer sam morao, nisam ja urednik. A sve ostalo je laž! Kad bi bila istina, to bi onda najpre morao da zna gospodin Rašula. —

Rašula ćuti i slega ramenima. Jurišić se protiv volje osmehne:

— Kako vidite, gospodin Rašula ćuti! Kao da on priznaje mesto vas.

— Ja nemam ništa da priznam niti da tajim — okosi se surovo Maček. — Ako vam se meša, nadjite sebi drugoga ludjaka. —

— Petkovića na primer? No on je za vas simulant!

— Petković je moj stari drug — sedne demonstrativno Maček — i ja najbolje osećam njegovu nesreću. Bolje nego vi!

— Bolje nego ja! A znate šta ću vam ja reći? To, da ste tog čoveka upropastili vi!

— Ja? — zasmeje se Maček, nikad njemu nije šta takova palo na pamet, kakova je to glupost? — Po čemu ja?

— Ljudi kao vi učinili su ga ludim. — Gleda ga Jurišić napeto u lice, a srdžba ga dugo pritajivana, zanese. — Od najviše do najniže lestvice takozvane naše inteligencije, svi ste vi to slavno društvo u kome karakteri kao Petković mogu često egzistirati samo tako da se od vas spase u ludilu. Jeste li vi sredina za nešto čisto i veliko? Ko glib se prihvaćate sviju koji teže malo dalje, samo da mu otešćate lagan hod i uspon onamo kuda vi sami ne možete, pa i ne ćete. Jer vrh kojem težite, negde je sasvim drugde i jednak je dnu gde je sve prljavo, i ako se kadikad i obično pravite da ste vrlo čisti. Kuda je Petković hteo? Otkud i kuda su ga gonili vihrovi njegovih večnih nemira? Ja ne znam. Otvoreno priznajem da ne znam. Ali znam da je bio ko srce iščupano i nabodeno na igle, u večnom trepetu da nešto učini dobro i bude puls i plus vama svima, i to srce vi ste temeljito raskljuvali. Vaša zla krv ga je zatrovala, vaša. I kad gledam tog čoveka koji je danas lud, onda mi je mrska vaša pamet, jer čemu pamet, ako ta služi samo zato da truje, prlja i čini svinjarije? Nije li vas stid, nije li vas stid?

— Nije. Radi kakovih svinjarija da se stidim? — digne se i vikne okorno Maček, tobože uvredjen, a i bliz da bude uvredljiv. Sav Jurišićev patos njemu je smešan, ponešto i nerazumljiv.

— O, radi mnogih! — s prezirom, pa i mržnjom, omeri ga Jurišić. — Ali ne trebate se stiditi! Svaki vaš stid bio bi simulacija! Simulant!

— Ja simulant? — razume ga i ne razume Maček — Vi to valjda mislite Petkovića, jer o njemu ste govorili?

— Vas, vas mislim! Simulant ste vi u svemu. Loš simulant, svakako — i onda kad govorite o Kumamanovu, i onda kad hoćete sakriti svoje sudelovanje u posmrtnoj zadruzi — uvek.

Na ovu direktnu optužbu Maček je ravnodušan. Videći se uhvaćenim u škripcu, bez mogućnosti da pred Jurišićem pobegne, jer tu je i Rašula koji ga može vratiti u škripac natrag, on se osmehne trpko, ko s odricanjem, ali i s potajnom nadom na dobitak.

— Jest, ja sam sudelovao u posmrtnoj zadruzi. Pitajte Rašulu! Njemu će jako koristiti to priznanje.

Rašula se pričini kao da ih nije dosad slušao. Trgne se izveštačeno.

— Šta? Ja o tome ništa ne znam.

— Ništa! — posle stanke potvrdi Rašula sa smeškom; njemu je sada i do toga da ipak tog Mačeka na koga računa, potpuno ne odbije od sebe, a i zabavlja ga da Jurišića zbunjuje.

— Vidite, vidite, sada ste dobili odgovor na vaše podvale! — užagri se Maček, oduševljen ko da se trgnuo iz procepa i našao na slobodi. Oseća se ko malen pobednik, i zna da mu se ta pobeda može brzo pretvoriti u poraz. Rašula mu je na tren pomogao, no ne može li ga opet žrtvovati? Dalje, dalje od te opasnosti! — Ali vi valjda niste još sve rekli o Petkoviću?

— Nisam vam rekao još ni sve o vama. Simulant! Sada ste to više za mene nego ikad! — iskosice gleda ga Jurišić, ko s porugom; naslućuje da je i Rašula spram Mačeka u nečemu vezan i da su si sad obadvojica tih nitkova učinila medjusobnu uslugu kojoj bi imao pasti žrtvom on sam.

— Vi opet isto! A molim vas, šta bi onda bio Petković? Molim, ja ništa ne ću zlo o njemu. Nego re-

cite mi samo ovo, što to znači da se on naziva anarhistom i u isto vreme je lojalan? Molim vas, ili je simulacija jedno ili drugo. Kako vi to tumačite?

— Kako? — uhvati se Jurišić na taj Mačekov mamak i odmah zapne.

— Kako? — ponavlja Maček tvrdokorno, izazovno. — Vi se, čini se, nalazite u škripcu i ne možete to objasniti.

— O, u škripcu ste sigurno vi, a ne ja. — zgrane se Jurišić — Vama su čudna i nerazumljiva njegova protivurečja! No što radi cela Hrvatska nego da se pri zdravom razumu razdire u protivurečjima? U njemu, Petkoviću, zbrali su se svi apsurdi njegove okoline, on je tragičan tip naše hrvatske groteske. On je tip naše inteligencije koja može najneverovatnija protivurečja da skupi pod lubanju — ideje, argumenti, motljaju se, šarene u tim lubanjama ko vašar — po slučaju, po impresiji, sad ova jača, sad ona. I sve se te lubanje meni često čine ko male barke na jadra u koje su dunuli vetrovi sa svih strana, i barke se ljujaju, batrgaju na mestu, i miču tek tamo kuda ih gurne slučajno tek jači vetar. I tako se ta inteligencija većinom giba u besplodnom krugu. Krmanoš im, čini se, fali, a ako ga i imaju, onda još uvek treba zaviriti u njegovu dušu, šta ga vodi, nisu li mu motori prljavi i krma u ruci trula. Trula, o, koliko toga je u samoj toj inteligenciji trulo! Za koliko i koliko od njih misao vodilja postoji samo kao misao svodilja! Svodilja koja sparuje ideju sa skandalom i skandal triumfuje pod zastavom ideje! I to je ona slavna sredina, ono slavno društvo u kojem tragika čoveka, Petkovića, svetli kao tužni simbol propasti sviju onih koji hoće da služe ideji a ne skandalu. Bio je pošten, nesebičan, i hteo je da bude krmanoš, nekud da odvuče neorijentirane mozgove oko sebe, nekud na čisto. U ravno. Ali je bio i previše tip inteligencije, previše tip onih koji trebaju vodje, a ne da to budu sami. Ali kao karakter, pokušavši da se opre, on je pao

časno u tom svom pokušaju, pao je zablaćen, oklevetan, pao je i tone, jer su mu cinici kojih je legion, provrtali mozak ko barku. A u taj legion cinika — Jurišić stane i pogleda sve oko sebe, zapevši okom na Rašuli.

— Spada i Maček — pretekne ga Rašula sa smeškom, često je njega Jurišić nazivao cinikom, te oseća da će ga to i sada.

— I vi, još najviše vi! prasne Jurišić spram njega. — Ali i on! Zajedno i s mnogima još sačinjavate vi taj legion — i postaviti medju vas Petkovića, to je kao da bi se goloruk vitez našao medju razbojnicima i pravednik medju huljama!

Maček htedne nešto da odgovori, no proguta reči. Nekoliko puta došlo mu je da Jurišića prekine — molim vas, dajte mi do reči — a zapravo ni sam nije znao šta da kaže, u suštini nije ga ni razumeo. No ovo poslednje to je razumeo, ali taj napad se već ne tiče samo njega, nego i Rašule. Šta će taj?

— Jeste li čuli? — pita on njega gotovo s uživanjem, kao da Jurišić nije mislio i njega samoga.

— To ja sebi ipak ne bih dao kasti — zamumlja Likotić od zida gde je naslonjen kraj Mutavca. Već je i pre imao priliku, ali sada se ipak rešio da se i Rašuli i Mačeku malo revanšira za sva ruganja ovog jutra.

A Rašula se tiho, prigušeno smeje. No i prestao se smejati. Njemu je, istina, u interesu da se danas s Jurišićem ne svadja. No ne će li taj popuštanje smatrati slabošću? Ako mu sada popusti, posle može Jurišić biti još drskiji. On se dakle izveštačeno razbesni.

— Ko je hulja? Zavežite vi sebi jezik! Balavac! Šta ste vi bolji od nas? Mi smo svi jednaki ovde, nema tu razlike! Vi niste hulja, ali ste glupan!

— Ja sam hulja za vlast i za hulje, a vi ste hulja za narod i za poštene ljude. Trgovac s mrtvacima! I za ceo biste narod hteli da bude na umoru i da ga osigurate u svome džepu. —

— Nekada, sada više ne!

— da ga metnete na led — eto takove hulje i drže narod na ledu, i energije su se njegove da vas sve pobaca k vragu, smrznule i ukočile. A što se tiče glupana, tu titulu ste već dobili danas sami od svog prijatelja Pajzla. Valjda niste zaboravili?

— To je on vama rekao, vas se ticala ta vizitkarta, vi ste upravo došli — laže Rašula i najednom triumfira. — Uostalom, znate, šta ću ja vama reći? Fućkam ja na sve vaše poštenje! Vi se držite poštenim i Petkovića držite poštenim, a ipak ste tu ko i mi, šta vam dakle koristi poštenje?

On pogleda Mačeka s triumfom, ali i s prezirom, kao da mu hoće reći, to je, vidiš, ono, što je tom balavcu trebalo kresnuti pa da šuti. A Maček samo zaklima glavom i sedne rasprostrvši pred sebe novine, srećan da može šuteti i da je sad na Rašuli red da se nateže s tim Jurišićem.

— Meni ništa! To je uopće divno stanovište, divno — ponavlja Jurišić, zaista pogodjen Rašulinim pitanjem. Uvek je to pitanje, samo s drugog poštenijeg gledišta bilo i njegovo, sad je Rašula u nj dirnuo ko u bolnu nezalečenu ranu. I on s unutarnjim pogledom na tu ranu zaćuta.

— Tako je, moj mladi gospodine — nastavlja Rašula. — Sve što je nekorisno valja odbaciti, odbaciti!

—Poštenje! Phi! — zafićukne — Šteta što ne možete pitati Petkovića da li bi sada bio radije pri pameti i nepošten ili pošten i lud!

— Radije bi bio lud! Radije! — vikne Jurišić, trgnuvši se stravično iz svoje ćutnje. A i samome mu je strašno od tog svog povika kao da je time Petkovića sam osudio na propast u ludilu.

— Ne verujem! Onda bi doista zavredio da je lud i da mu je glava mala barka na jedra — zapevuca Rašula i zapilji oči Jurišiću preko glave. — Uostalom, pitajte ga, tu je!

Jurišića zabride srsi i okrene se naglo. Tamo kraj zida, Likotićevo se lice otegnulo i obrazi uleknuli još više.

Iza ćoška, jedan po jedan, tiho, ili s izrazom ljudi koji se spremaju da kradom nešto šapnu — a gdekoji i došaptavaju — prosuo se roj uznika. Prosuo se na općenit utisak siv, pa teče u iskrivudanoj crti dvorištem ko kišnica jarkom. Svi tamo spram kestena, golog i bez lišća — na njemu je lišće već u junu bilo žuto, a u julu počelo padati.

Medju prvima pojavio se i ide Petković. S rukama na ledjima, sa smeškom u licu. Pogledao je pisare, osmehnuo se još više, radosno, gotovo detinjasto. Ali bez reči. I ide s ostalim uznicima ko mašinalno, jer se nalazi medju njima, ide dalje, ravno spram kestena.

Iza sviju njih vuče se stražar s puškom na ramenu, visok, jedar i mlad. I Burmut je zaštakao kraj njega sa svojim dugačkim nogama, pa vitla ključevima i goni uznike.

— Hajd, hajd! A što ti Jurišić, fakin, praviš tu galamu? Čuje te se čak na sud!

Krug uznika se zatvorio i zavrtio polako. Započela je jutarnja jednosatna šetnja. Stražar je stao pred kapijom pa nadzire uznike. Trljajući oči, Burmut je seo do Rašule medju pisare. Pridremao je malo gore i prisnilo mu se da se gosti kod kuće sa ženom i sinovima, te je sad zlovoljan, misleći kako bi to bilo moguće i ovde noćas s Rašulom i pisarima. — tako mu je Rašula predložio upravo jutros. No opasno je to — eh, šta da se kaže za takav život gde i malo dobra uzimaju za zlo! I baš kao da su mu pisari za to krivi, ljuti se:

— Fakini vi, tako bi i vama trebalo, ko onima, oko kostanja! A ne ovako, ko gospoda! Lepa gospoda! Samo galamiti znate! Tako ni veleizdajnici nisu smeli galamiti!

— Nicht zuernen, papica, tanas vaša ročendan — osmejkuje se nekako srdačno Rosenkranz; dok su se ovde svadjali, on se tajom odvukao do Burmuta i dao mu za rodjendan guldn.

— Ti vrag rodjendan — setio se baš toga guldna Burmut, pa mu je nekako lakše — Znam ja, hteli biste vi da papica ima rodjendan svaki dan pa da ne radite! Fakini, u kancelariju bi vas trebalo sve poterati, na posao! Zašto ja moram da radim? — digne se, no već za čas turne glavu medju pisare. — A šta kažete, deci, o Petkoviću? Ti vrag, tražio on od mene kanapa, tobože treba mu da priveže jednom golubu oko vrata pismo, a golub daleko! I eto ga na, zabio sebi u glavu i hoće da bude jednak s drugima i da šeće ko ostali. Poludio čovek sasvim, tas hajst prijaviti tamničaru!

— Već on zna! Ne trudite se, papice — stane preda nj Rašula.

— Pak? — ne zaustavlja se Burmut. Guldn mu je u džepu i nije njemu sad toliko do prijave o Petkoviću koliko da skoči na čas iz uzišta na čokanče šljive. — Znam ja svoju dužnost! — gurne Rašulu ključem — prijava je prijava! I šestari spram kapije i premda su sv uznici u krugu mirni šišti ipak spram njih usput: — Deci mir! Točka deset! Šeći bez reči!

Izašao je, a s njegovim izlaskom kao da je izašla i sva vika; dvorište je utihnulo. Tiho je ko i sunčana lopta što se digla iznad šlemena ulične zgrade, blize slobodi, pa sja na nebu ko veliki, zlatozraki kolut boje na modrikavoj paleti. Na drugoj strani, bliže iznad krova uzišta, razlila se žućkasta, poluobla i jednim krajem u plavilu razišla mrlja. To je pola meseca zaostala na nebu, pa bledi sve više i doskora će postati nevidljiva. Čini se da je to tamo gore veliki medeni bonbon koji se pod toplim zrakama sunca nastapa u plavilu neba ko šećer u kavi.

I svetlo sunčano u dvorištu je sve niže, plazi

preko naslaga drva koje se jedva primetno isparuju i puše u finim maglicama.

Iza kokošinjca, tik ispod zida, — u kutu je kanta sa smećem — iskopao je Majdak, duhom odsutan od svega ostalog, jamicu i ukopao u nju kanarinca, pa se sad dao na posao, da od treske sačini krstić za kanarinčev grob. Ta misao na krstić javila se u njemu vrlo svečano. Secka on tresku i sedi na drvima, pa zaljubljeno gleda u Petkovića.

I svaki se čas obazire, diže glavu i posmatra mesec. Čini se da ga vrlo zanima kako će toga nestati.

Mikadu Majdaku koji je nekada jednog jutra zvezdu Danicu mirisao kao ružu, pričinio se naime taj ostatak meseca kao kriška dinje na plavom, širokom pladnju. On vrlo rado sadi i jede dinje i ovo leto ih je sebi stalno dao nositi od kuće i s trga u zatvor. Pa se sad, i ako mu je žao da meseca tako brzo nestaje na nebu ko kriške dinje u plavim čeljustima, raduje ipak svome pri̇vidjenju. Zaboravlja na čas brige koje mu, naročito posle razgovora s Rašulom, zadaje misao na Petkovića. Plete krstić za kanarinčev grob i razblažen je kao da se već nalazi u transu.

A na šlemenu ulične kuće šćućurili su se i sunčaju se golubovi, te guču u altu ko da bugarijaju pratnju tužnoj i raskidanoj ariji ovoga jutra.

OD JUTRA DO PODNEVA

Dignuvši okovratnik od kaputa, s naherenim širokim sivim šeširom, plemeniti se Petković vrti s ukolutanom zmijom uznika oko kestena. Smeška se srećno, mrmlje nešto za sebe, gestikulira rukama ko u dijalogu s nevidljivim sabesednicima.

U glavi se njegovoj zarodila prijatna misao, svetla i topla ko ovaj dan. Ko da su mu se sve ove svetle sunčane plohe što se razlevaju po dvorištu, salile u dušu.

Danas će sigurno doći odgovor od dvorske kancelarije.

Zaboravio je Petković da se tome nada već nekoliko dana; uvek tako ujutro, kad uznici dolaze na šetnju i kad oni kojima je došao dan izlaska na slobodu, nestrpljivo šeću po dvorištu pred kapijom, čekajući da budu pozvani pred tamničara i tamo da se odjave i budu otpušteni. A i sada tako šeće jedan mladi čovek, a gle, to je Jurišić.

— Dobro jutro, gospodin Jurišić!

— Dobro jutro! — lecnu se tamo kraj kapije Jurišić, no Petković već i ne misli na njega.

Da, danas će sigurno doći odgovor od dvorske kancelarije. Već je vreme. Sigurno su dosada proučavali u Beču sva ta pisma, apelacije i memorandume koje im je poslao. I treba to proučiti. Zato i ne odgovaraju tako dugo. Ali danas, danas će odgovor sigurno stići. S potpisom samog Njegovog Veličanstva. Sam apostolski Franjo Josip Habsburg blagoizvoliće smilovati se na pokornog roba, hrvatskog plemića (Kaiserlicher Ritter, Edler von Adelige) Marka Petkovića od Beznje.

I naložiće da se taj krivo optuženi plemić odmah pusti na slobodu.

A onda, posle izlaska na slobodu, Petković će sesti u svoj auto — Regina, hoćeš li i ti sa mnom? Odvešće se u Beč, doći će u audijenciju caru, i zamoliće ga da pomiluje i neprijatelje njegove i njegovog naroda. I da i njih pusti i ostavi na slobodi, jer čemu da pate, nema smisla nikaka osveta. Vaše Veličanstvo, nije zatvor za ljude i nikoga on ne popravlja. Nema vlade koja ne bi mogla biti bolja, a najbolje je kad je nema nikake. Ja sam anarhist, ali lojalan. Jer verujem da je ujedinjenje Jugoslavena moguće samo pod žezlom Vašega Veličanstva.

Lojalan sam, a ipak sam bio i ja jedan od onih koji su digli ruku na Vašeg poverenika, Veličanstvo. Ja to ne tajim i ne ću da kažem. Dva su čoveka mrtva, no zar bi se to ikad dogodilo da nisu u Vaše ime služili onima koji su davili moj narod? Oni su služili Vama i Vi ste krivac njihove smrti, i zar sada hoćete još i moju? U ime naroda ja tražim i za Hrvatsku i za sebe život, — previše je zatvora u Vašoj državi, a to nije dobro, mi Hrvati, mi Jugoslaveni, hoćemo da budemo slobodni.

Mi to hoćemo. Ko smo to mi? Malo ih je koji na tu slobodu misle, još manje, koji o njoj govore, a najmanje, koji na njoj rade. Većina možda niti ne misli na slobodu i ne zna kakova bi ona trebala da bude. Glavno joj je sreća i što joj je zadovoljstvo veće, to joj je sloboda potrebnija manje. Ali ona nije zadovoljna, a ipak je u njoj teško pokrenuti volju za slobodom. Treba ih dakle probuditi. No ako je njima, i budnima, važnije zadovoljstvo negoli sloboda? Onda im treba to zadovoljstvo dati makar i s manje slobode — slobode pod žezlom carevim. Tako to ti govoriš, Pajzl.

Ali Franjo moj dragi, ja znam dobro da tebi nije stalo ni do čijeg zadovoljstva negoli do svog vlastitog. Biti vodja, imati novaca i Jelenu, to ti je glavno.

Čujem ljude, gde mi govore: okreni se od tog čoveka, prezri ga, udari, zlo je što radi, ali još je veće zlo od tebe, ako mu oprostiš. I ipak te ja ne osudjujem, nego ti praštam. Zar ja imam pravo da ti praštam, što bi mogao oprostiti samo narod? Nemam. No ni narod te ne osudjuje, gle, ja vidim duge, ustalasane, šumne reke ljudi, kako oplakuju tvoj dom, i njišu se zastave na njihovim talasima ko šarena jedra, i stotine grla viču spram tebe, koji na balkonu ko na klisuri stojiš sa suzom ganuća u oku iznad njih sviju: živio Pajzl, živio Pajzl! Obmanuo si ih lakoverne, i teško je razbijati veru njihovu. U meni si je ti sam razbio. Ali ja ti praštam ono, što si učinio spram mene, jer znam, da ti je kroz ceo život ležala u duši kao kamen putokaz, a i kamen smutnje, misao na ženu — nije to morala biti baš Jelena — o bar da nije! —medjutim je baš ona.

Misao na nju stoji izmedju nas i veže nas tamo, gde nas misao na narod rastavlja. A ona se odbija od nas i sa smeškom nas ostavlja, svakog napose, same, ko u visokim kolima vozi se kraj nas i gleda nas prezirno: šta se gurate toliko oko mene, zar ne vidite, da su oko mene i drugi?

Je li sada izmedju vas mir? O, ja slutim dubinu vašeg nesklada: u Jeleni teče moja krv, nesposobna za brak. Ona treba slobodu, ni žena, ni mati — vesela hetera, to je njeno dno. Ti se prepadaš toga dna, Franjo, ti muž i otac u prvom redu, o kako ste sastavljeni iz protivnoti. Pa ipak je ona čišća od tebe, i često mi se čini, da je nisi zavredio. Nisi je, nisi, i ja te duboko žalim, Franjo, žalim te, a i boli me to sažaljenje — zar ja da ikog sažaljujem, gde bi to svi drugi trebali mene? O pitaće vas ljudi, što ste učinili za brata i šurjaka svoga, koji vas je volio? Vi odgovorite iskreno: prije svega, oduzeli smo mu Reginu.

Nju vi mrzite, i sad vam je uspelo ono, što ste uvek hteli: oduzeli ste mi je, poplašili je, te više ne dolazi. Neka vam ostane auto, ali vratite mi Reginu. Zar ne

čujete malu Gretchen, kako u večer, kad sve umire, peva o kralju u Tuli? O, proterali ste malu Gretchen i ne posećuje me više, a ja sam je od onoga dana, kad me je posetila ovde, istom počeo voliti. Jest, do onog dana ona je za mene samo lepo pevala i bila Gretchen tek na bini — o, Jelena, ti znaš što niko ne zna: ja tebe nisam volio samo kao sestru. Dublje, dublje. Tako duboko da sam se prepadao i trzao natrag. A Regina me je podsećala na tebe. Znam da ste potpuno različite, no niste li obadve došle iz onog vrta, u kome se iz harmonije rodila pesma — harmonija, to je bezvladje, jer smo svi na vladi, to je lojalnost čoveka spram čoveka. Regina mi je bila zamena za tebe, a ja je ipak nisam volio, jer to nisi bila ti. Zanosio sam se, padao pred njom na kolena, a ona se smejala, i ja sam se smejao, i sve je to bila tek šala i obest prolazna. Ali danas je volim. Od dana, kad je došla i rekla, da će doći sutra, ja čekam taj sutra ko pomilovanje najveće. Ona sa sobom nosi zrak i sunce i slobodu i uspomene — kakove uspomene? Znam, da ona mene ne voli, ona se uvek samo zabavljala sa mnom, bio sam joj smešan i pred drugima mi se rugala. Svejedno. Neka me niko ne voli, ja volim sve — čak i ovi kraljevi mrtvaca od posmrtne zadruge u meni ne izazivaju mržnju. Sve je to Hrvatska sa suncem svojim i senama, danima i noćima, vrlinama i manama, kako bi se je potpuno moglo voleti, da se ne vole i njene mane?

Hteo bih da osetim čistu ljubav, a sve je oko mene prljavo, i ja sam nisam onaj, koji sam hteo da budem. Žene, dalje od mene, dalje od mene, utvare nad ponorom! Kraljevi mrtvaca bacili su se na telo Hrvatske, treba ih oboriti s prestolja, dignutog na kosturima, gle, oni su protiv mog pomilovanja i računaju na moju smrt, da dignu posmrtninu. I ti si, Franjo, medju njima. Očekivao sam te po noći, mesto svetao, javio si se taman, o, što šuruješ, što zlokovariš toliko s tim direktorom Rašulom, spremate li to meni

kakovu zamku? Od onog dana, kad sam te video ovde, kao da su se sva tvoja dna razjapila i reže crninom. Ja znam, da bi ti celu Hrvatsku hteo sebi podvrći pod kuratelu i biti joj tutor. Ali meni ne ćeš biti, ko nekada, tako i danas kažem odlučno ne. Meni će tutor biti neko drugi, ti to još ne znaš — car! On će mene uzeti pod svoju zaštitu — ko to — zar car?

Kako je ukočeno bilo njegovo lice ko od crvenog voska i kako su me hladno gledale njegove oči — na dva koraka razmaka bila je izmedju nas daljina silna i velika, ko da smo se sastali iz dva sveta. I sigurno on mene nije ni slušao ni razumeo, i ja sam mu bio nešto ko dvorska budala. Cin cin cin, zvone zvončići, a to su zvonele njegove ostruge, hohoho, car će meni biti tutor!

Šta ti Pajzl misliš o caru? Ne tražim ja od tebe politički odgovor. Ali ti ne ćeš da drukčije odgovoriš. Dobro, onda pretpostavi, da se tvoji politički ciljevi mogu ispuniti i bez cara i protiv cara, bi li ti još i onda bio lojalan? Ne bi. Ti si mi sam jedared rekao, da ne bi. Ali protiv njega se ništa ne može — složili smo se. Svaki, i najmanji pomak slobodi dopušten je tek uz poklon pred tronom. Ali ti si se tako duboko poklonio, da već pred njim ležiš, a sloboda daleko iza trona plače u okovima.

Tebe zanima šta ja mislim o caru. O, svima su nam sa prvim slovom utisnuli i njegovu sliku u mozak i učili nas, kad smo bili mekani ko vosak, da je car a svega. Vilinski dvor i priča iz tisuć i jedne noći, sa zlatnom dobrotom u srcu, to nam je bio car. I što sam ja mislio o njemu, kad sam još kao plavi kadet, postrojen u četu, gledao ga pred sobom? To je bilo na manevrima. Je li to bilo baš na manevrima? Na jednoj paradi svakako, o Franjo, ti ne znaš te parade, kad si sam medju hiljadama. Trube, bombardoni, hiljade sveća od ljudi, generali šareni na okupu i pukovnik naš Gombos, napet i nervozan — onaj isti pukovnik, koji me je uvek gledao zapaljenim očima

kao da mu u njima gore sve zastave, što ste ih vi spalili prigodom dolaska careva k vama. A sad je došao car i sve je postalo čudno, tajanstveno i zaledjeno u drhtaju, i ko u gloriji sišao je car pred pukovnika i prikopčao mu na prsi odlikovanje. I gledam ja to i vičem sa svima drugima: živio. Živio, vikao sam caru. Ali što sam ja osećao tada u sebi? Kako je meni tada teskobno i očajno bilo u duši, kad sam video, kako taj car odlikuje onog, koji mrzi mene i mrzi moj narod! Ne može se služiti caru i narodu istodobno, eto to!

Ali da se služi narodu, ne smeš dirati u cara. Pa dobro, za narod ja sam anarhist, za cara ja sam lojalan, na putu naroda do slobode, car je za mene ko greben, koji se ne može razbiti, treba ga dakle obići. Obilaženje, to je moja lojalnost. I samo to?

O, strašan mi se i težak čini ko od gvoždja, i strog je s mojim narodom ko faraon s Izraelcima. I ja bih ga morao mrziti, no vekovi biju u mojim žilama i svi ti vekovi govore daj caru carevo, i svi se ti vekovi biju sa saznajom, ne možeš dati narodu ako daješ i caru. Ali nije li mu i ceo narod dao sebe sama? Pa mu se dajem i ja. Živio car, cin cin cin! Ja ne ću da budem dvorska budala, živio narod! Nema cara koji ne bi mogao biti bolji, a najbolji je kad ga nema nikakvog!

Ali on će me pomilovati i ja ću na slobodu zajedno s tobom, Franjo, zajedno. I ti ćeš na slobodu, da, rekao si to već jučer. O, kako je to divno i kako će se Jelena radovati! Možda te već nema ovde, možda si već sinoć pušten? Hoćeš li Jelenu poslati k meni, kako si mi to jučer obećao? Jučer, kad je bila ovde, čuo sam njezin smeh sa dvorišta, i zvala me ona, htela me je videti, a ti me nisi mogao naći. Misliš da ja to verujem? Zaboravila me je i mene to boli. O, reci joj neka dodje. Ja ne ću, da se svadjamo. Treba da se svi izmirimo i složimo, onda ćemo biti svi jaki, i ja ću na slobodu, i svi ćemo započeti novi život, ti s

Reginom, hohoho, još danas, još danas. I novu ćemo stranku osnovati, antirepublikansku, radikalnu, radničku. Znaš li ti, Franjo, one sirotinjske, crne rudare u Zagorju — ispod zemlje su i sunce ne dopire do njih — svi smo mi ispod zemlje u crnini i sunca nam treba, sunca i svetla i zraka — slobode, hohoho!

Smeje se Petković, a misli mu se motljaju i štrkljaju po glavi, preskaču jedna drugu. Mnogo tamnih sena leprša po njegovoj duši, a ipak mu čudna, sunčana razigranost brekti u mišicama. I lepo je to odbiti sve privilegije i biti svima ljudima brat. Kako, a šta je to bilo ove noći? Neko je lupao o njegova vrata, a da, to su krvnici bili, krvnici, i kralj mrtvaca, Rašula, bio je medju njima, ali su i otišli, morali su otići neobavljena posla, jer ih je preduhitrilo carevo pomilovanje. I špijun je jedan došao jutros k njemu u ćeliju, predstavivši se, tobože, kao Jurišić. Jadnik, hteo je da dozna što je to on razgovarao s golubima, hteo je da vidi što je to napisao na ceduljicu koju je belom golubu privezao oko vrata. A pozdrav je napisao regini Hrvatskoj i pustio ga, i sad je sigurno taj golub već daleko na putu, kruži i guče nad celom Hrvatskom, gugugu, i tamo će dole na Balkan ko mironosac nositi pozdrav Srbima i Bugarima.

A njega samoga, Petkovića, svaki čas može da pozove tamničar ili sudac istražitelj. I reći će: Oprostite, gospodin Petković (plemeniti, molim, gospodine suče, ja sam anarhist, ali se i anarhist Krapotkin nazivao uvek knezom) — oprostite, ne zamerite, što smo vas držali u zatvoru. To je zabuna samo bila, mi sami nikad nismo verovali, da biste vi koga prevarili. Zabuna, znate, toliko posla, pa smo zamenili vas s jednim drugim čovekom istog imena. Vi ste slobodan. — Molim, molim, pokloniće se Petković, pa i sada se tu na dvorištu lako, smešeći se sagiba, mislite dakle čovek istog imena. Postoji dakle osim mene još jedan Marko Petković? To je divno otkriće! Meni se i samome uvek činilo, da postoje njih dvojica. A molim vas šta

ćete učiniti s onim drugim? To mene jako zanima, jer, znate, za onog drugog govore svi, da je lud — ludi Marko, zovu ga, smušenjak, zvrk, vetrogonja — uvredljivo i žalosno, zar ne? I ludnicu mu dosudjuju, hohoho, zar ćete dakle u ludnicu s njime? Samo se nemojte i tu zabuniti, da me zamenite, te ono što mislite s njime, da učinite sa mnom — mesto na slobodu, da me pošaljete u ludnicu. To bi bila prevara, a ja nikog nisam prevario, ni iz lakoumlja, nikoga. Samo vam ja ne ću nikada reći, šta je bilo na stvari. Imao sam ja novaca u banci i s pravom sam mogao restorateru dati ček, ali je prije toga Pajzl bez moga znanja digao novac u banci — uzajmio je, samo je uzajmio — i dakako da restorater nije mogao ček iskupiti. No to se vas ništa ne tiče. Mi ćemo o drugim stvarima razgovarati, kad me posetite u Beznji, hoćete li me tamo posetiti? Do vidjenja dakle, gospodine suče, do vidjenja u Beznji!

Pred Petkovićem, njišući se u telu, idući teško u raskorak, vrti se petnaestgodišnji grošičar. I seća se Petković da mu je taj dečko hteo jutros pomoći kod čišćenja hodnika, pa mu je milo, da ga vidi opet tu pred sobom. Napušta svoje mesto u krugu i prikučuje se dečku, ide s njime isporedno i čavrlja.

— Čuješ ti mali! Kad izadješ na slobodu, dodji k meni u Beznju! Ja ću ti pokloniti celu šumu!

Kroz retke trepavice mali ga pogleda zabezeknuto i bez shvatanja.

— U red! — siputljivo ko da mu je grlo pod prešom, šišti čovek koji je išao iza Petkovića. Onizak je, ridjokos, ćosav, provalnik po zanatu, na tako zlom glasu pred sudom da ga taj ni na koji način ne će da dade u bolnicu. Ferković, tako je tom provalniku ime, jest naime sifilitičan u visokom stepenu, isto kao i žena njegova koja se u prvom spratu muči da rodi.

— Pa da, zašto da ti ne poklonim šumu? — nastavlja Petković u smehu. — Tebı će trebati, meni ne treba.

— Ali ja sam osudjen na petnaest godina, gospodin Petković. Kad ću ja na slobodu? — zaprepašten je i tužno se brani grošičar. Naivan je on, duševno tup seoski dečko. S osam godina on se već povlačio s devojčicama po živicama, a nešto kasnije pio je, kako se kaže, ko veliki. I ne može on sebi pravo zamisliti, šta je to ludilo, a čuo je i nešto o darežljivosti Petkovićevoj, pa prima Petkovića ozbiljno. Šuma! Cela šuma!

— Ah, da — seti se najednom Petković — Glavosek je već prodan. No da, daću ti drugu šumu, drugu — već se ne smeška Petković, zbunio se, ima li on još uopće koju šumu koju bı mogao pokloniti?

Ostali se uznici, ima medju njima i cigana, osmehuju na tu Petkovićevu šalu — oni to smatraju šalom. No neki ostaju ozbiljni. Ko konoplja visok i ko hartija tanak krojač Drob koji ide pred grošičarem, kesi se doduše što se dečko dao upecati na Petkovićev mamak, no istovremeno šiba pogledom ispod oka svaki čas i Rašulu. Kao purgar iz Radničkog Dola on je oduševljen, čisti pravaš što ga uostalom nije smetalo da je nekoliko meseci posle atentata denuncirao vlastima jednog malog činovnika, svog komšiju, da se u njega sakupljaju nekaki revolucionarni studenti koji se spremaju za novi atentat. On je naime notorni pravdaš i kverulant i s tim malim činovnikom već godinama u zavadi. Već mnogo anonimnih pisama pisao je on protiv njega i ko obično tako je i sada dolijao. Istragom se ispostavilo da su studenti k malom činovniku dolazili prosto radi njegove lepe kćeri, služeći se tom prilikom što je njegova žena imala malu iskuhavaonicu jela. U zatvoru je Drob istom treći dan. Na Rašulu je on užasno besan. Bio je naime i on jedan od kolaša zadruge, osigurao je sebe i ženu, pa i svog brata koji je već umro. I sve,

upisnina, članarina i posmrtni prinosi, propalo je, pa i samu osmrtninu strpao je Rašula u svoj džep. Vidiš ti onog gada, škuro i s mržnjom gleda on ispod oka Rašulu, taj gad sedi tamo ko u kavani, eto i novine čita, a ja se već tu treći dan vrtim, ko konj da okrećem ringlšpil. Kakova je to pravica!

Provalnik Ferković, kojemu će žena danas sigurno roditi, namršten je i razdražljiv, besan je na sama sebe i još više na ženu, upravo misli na to neželjeno dete, pa ga uzrujava svaki smeh. Taj Petković, njemu je uopće zazoran uvek. Zašto se taj bogataš oblači u uzničko odelo i nosi uzničke cipele i sad se vrti tu s ovim lopovima koji nemaju nikakvih privilegija nego još moraju na rad u grad, piliti drva, seliti partaje. To je samo afektacija! I vraga je on lud! To se on samo pretvara! I uspeće mu to pretvaranje, sigurno je to sve i dogovoreno. Neko ga protežira. Strpaće ga u ludnicu, tobože na motrenje, a onda pustiti na slobodu, tako to ide onome, koji ima boga za strica. Ferkovića, kojeg je žena pred sudom tako zakopala, da će biti sigurno zajedno s njom osudjen, srdi takova protekcija, pa bi on najvoleo da vikne na Petkovića. No boji se stražarevog kundaka, na šetnji treba ćutati. No zašto sme Petković, da izadje iz reda i da govori? Praznina koja je u krugu Petkovićevim istupom nastala, njega uzbudjuje još više. Ohrabri se i viče, ukoliko se njegov siputljiv, prigušen glas, može nazvati vikom:

— U red! Kakva je to jednakost, da on sme drugo raditi nego mi!

I stražar, koji se naslonio na kapiju upleće se. Rodom je on iz kraja Petkovićeva, pa je zbog sirotinje kod kuće — osmero čeljadi na jedan ral zemlje — pošao u stražare. Poznaje on Petkovića pa mu ga je žao.

— U red molim, gospodin Petković! Ili izadjite! Niko vas ne sili da šećete ovako tu. Izvolite medju onu gospodu! — (Kao žandar bio je on u Lici, pa je tamo poprimio štokavštinu, no izgovara je kajkavskom

mekoćom) — A ti kuš! — izdere se na Ferkovića, tog večnog namračenog bundžiju. — Tu sam ja da delam red!

— Gospodu — promrsi Ferković, pa se pokunji i stegne ozlojedjeno usne.

Ko prisiljen dosad da ovako šeće, i veseo da su mu dali slobodu kretanja, Petković doista napusti zbunjenog malog grošičara, stane pred krugom, hteo bi im valjda reći svima nešto lepo, no ne doseti se pa im samo mahne rukom i podje spram drva. No ne sedne. Jedan sladak glas zove ga tamo od zida iza kokošinjca i naziva mu dobro jutro. O, to jutro je zbilja dobro, slatko je ko šećer, pa kako ste, kako ste gospodin Majdak?

Majdak je zgotovio krstić, pa ga upravo utiskuje u zemlju. I s odškrinutim ustima, s trapovesnim pogledom gleda Petkovića milo kao u očekivanju, da ga taj pomiluje po licu kako se to često znalo dogoditi. No sada je Petković poniknuo očima spram krstića u humci zemlje.

— Ovo je grob. Zakopao sam kanarinca — počme Majdak, da prekine ćutnju i pogled Petkovićev privuče na sebe.

— Kanarinca? — trgne se Petković. — Kakvog kanarinca?

Majdak mu počne objašnjavati. U Petkoviću izroni sumnja i strah, pa se meša s radošću koja je bila u njemu dosada. Nešto nejasno spaja ga s tim kanarincem — lepo je pevao nekad u letnje noći, a sada je mrtav, kako to? A još ove noći, baš kad su krvnici došli, čuo se njegov cvrkut.

— A niste li ga možda pokopali živa? — lecne se i zapilji u Majdaka. Naslonivši se na zid, ovaj ustrmi zenice u Petkovićeve.

— Ne, ne, mrtvog, gospodin Petković!

— A ovo mu je grob, je li? — živahne Petković najednom radosno. — Žuti grob, žuti grob, hohoho.

A gle, i krstić ste mu dali! A zašto krstić? — zasmeje se te pomiluje smetenog Majdaka po licu.

— Pa tako, gospodin Petković, možda i kanarinac ima dušu. Treba poštivati — propenta on razmažen, a najvoleo bi sad sesti s Petkovićem nekud na samu. Eto kako je taj čovek, koga nazivaju ljudi ludim, nasmejan i radostan. Ko u transu. Baš tako, baš tako je on sebi Petkovića i zamišljao. — Bogzna kakova je duša u te ptičice?

— I bogzna može li se vratiti ikad onakvom kakva je bila — poprimi Petković odmah njegovu misao.

— Kako, kako to mislite? — zanese se Majdak i ponada nečemu lepomu. — Pa duše se mogu vratiti uvek, samo treba verovati. Ja verujem da biste ih vi mogli dozvati. Hipnotizirati ih, da se pokažu. Sećate se kako ste mene jučer hipnotizirali?

— Nisam ja vas hipnotizirao — osmehne se Petković i odmah uozbilji. — Duše se ne vraćaju, jedamput na odlasku one su nam zauvek rekle zbogom.

— Ipak, gospodin Petković — otegne Majdak rastužen i razočaran — u transu je sve moguće, u transu je sve divno. Meni je jučer bilo kao da mi se nebo otvara. Gledajte me, gledajte, dobri, dobri gospodin Marko!

Raširivši ruke na zidu, Majdak u tom trenu nalikuje zaljubljenoj devojci koja treperi u srhu zanošljivosti i prevladane stidljivosti pa se nudja jačem, mnogo jačem ljubavniku. Petković ga gleda tužno. Jest, u ovaj čas njegovo je lice zbilja takovo, kao da je iz njega otišlo nešto što se nikad više povratiti ne će. A možda je, i sigurno je i u duši tako. I sigurno je on kroz celo to vreme mislio na sebe, jer glas mu dobija notu nečeg potpuno unutarnjeg, kao da to govori nemo samom sebi.

— A možda se ipak vraćaju? Znate, kad ću ja na slobodu, i vi, doći ću k vama ili vi k meni u

Beznju i dozvaćemo naše duše natrag. Naše, jeste li vi za to?

Da održe seansu? razume ga Majdak. Ali on ne oseća, da bi svoju vlastitu dušu i Petkovićevu trebao zvati natrag, jer one su tu, uvek prisutne, samo im treba prići.

— Ujedinićemo ih, pokazati jednu drugoj, — misli da ga treba ispraviti Majdak — vi svoju mojoj, o, to će biti divno. Ja ću je odmah videti, pasti u trans. Ali to je i tu moguće, gospodin Petković — hipnoza.

— Hipnoza? — promrmlja Petković, a oči mu se ukoče. — Ja ne ću žuti grob. Zašto ste iskopali taj grob? Vi, vi — još tren i on bi se, Majdaku potpuno iz neshvatljivih razloga, razgoropadio, viknuo. No pogled mu se najednom smekšao i zaustavio na krovu ulične zgrade. — Ali onog goluba ne ćete zakopati, zar ne, gospodin Majdak, njega ne ćete? Taj golub, to je moja duša koja je poslala pozdrav. Prhnula je u slobodu, sunča se i ne će da se spusti u žuti grob.

Gleda radosno u goluba, na krovu; tamo je doista medju ostalima jedan beo golub, no bez ikakvog pisamca oko vrata. To je on sebi još u ćeliji uobrazio da je tom golubu privezao oko vrata pismo s pozdravom Regini. No zašto je još tu i ne leti dalje? U zene mu se prikrada strah. Smućen i bez shvatanja, Majdak ga se počima plašiti. Šta znači to, da se Petković najednom toliko prepao tog groba? Ali to je sve samo valjda tajanstvenost transa — on se opire da ga ko smuti i ima u tome pravo. Jer gle, što on sve u svom transu vidi: golub mu je ko duša, divna misao, jer duša, kad se pročisti u zanosu, može biti samo bela, tiha kao onaj golub i s pozdravom.

— A koga pozdravlja to duša, gospodin Petković?

Majdak nije dobio odgovor.

Upravo je sašao na dvorište Pajzl. Otposlao je on pismo na vladu i sad mu je, kako je to ljudima uvek nakon kojeg rešenja, ipak nešto lakše. Spustio

se na dvorište jer mu je gore dosadno, a i ne bi hteo da njegovo odsustvo bilo Rašula bilo Jurišić protumače begstvom. Zanima ga i to kako to danas Petković izgleda. I eto, Petković veselo brza spram njega, ustavlja se pred njim, pozdravlja ga srdačno i pita za zdravlje. Pajzl se smeška s pritvornom tugom i meri svog šurjaka kao da mu broji crte u licu.

— Ja sam zdrav, a nadam se i ti — okreće se Pajzl s namerom da Petkovića, ako taj baš hoće ostati s njime, odvede na drugu stranu dvorišta, gde ih zlobni pogledi Rašulini ne mogu da vide.

— Ko riba! smeje se Petković. — Glavno je zdravlje, dobra stolica i čista savest. — To je njegova obična uzrečica. I trlja pri tome ruke i ne odvaja se od Pajzla. Idu isporedno i kroz časak vlada izmedju njih ćutnja.

— Pa kako si — prekida je Pajzl, nestrpljiv.

— Kako drugi hoće.

Taj odgovor je banalan, a Pajzlu se ne svidja, jer mu se čini da to Petković nišani na njega.

— Uvek je onako kako drugi hoće.

— Ti to najbolje znaš.

— Šta bih ja trebao da znam? Zašto ja?

— Zašto? No tako, to da li će danas Jelena doći k tebi.

— Jelena? Ja mislim, da ne će. Ne će, nije to potrebno, jer ja ću danas ili sutra na slobodu.

— I ti? — zaneo se Petković, kao da to čuje prvi puta. — A znam, rekao si mi to juče. Mislio sam na to celu noć i radovao se jako. Čestitam, čestitam, Franjo.

— Hvala — nevoljko, hladno pruži mu Pajzl ruku.

— Dakle ćemo zajedno, zajedno. Ja ću medju svoje rudare, hoćeš li sa mnom, Franjo? No ja znam da ne ćeš. A bilo bi dobro osnovati radničku stranku, radikalnu, antirepublikansku — samo se s radnicima može voditi borba, ali ne protivu cara, hoćeš li? Srbija

vodi rat i pobjediće. Njena pobjeda ojačaće i nas u monarhiji, samo trebaju Srbijanci doći k nama, ojačati i sebe i nas — veseliš li se ti Pajzl tim pobedama?

Pajzlu je dosadno da s ludjakom razgovara o tim stvarima. Zapravo se on u sebi bavi nečim drugim: ima li mogućnosti da obmane vladu i izigra je kad izadje na slobodu? Ni u kakvoj vezi nije to pitanje s Jelenom. No pitanje Petkovićevo hoće li danas doći Jelena, probudilo je u njemu želju da ona zbilja dodje. Da je vidi kraj sebe, ko zna kako će to još dugo biti moguće? Neka makar i ponovno proživi sve one muke kojima ga ona izvrgava, ipak mu je ona i kao mučiteljica divna. Može se šta više njegov izlazak i otegnuti. Njezin bi dolazak imao Pajzlu da koristi, prvo da je barem na kratko vreme otrgne od docenta i podseti na sebe i drugo, da joj pokaže kako njena intervencija u Beču nije donela tolikog ploda da bi se s njome mogla smatrati Pajzlovom spasiteljicom. To i još mnoge druge kombinacije dovele su Pajzla već do odluke, da pošalje Jeleni pismo; sada je pronašao i izliku — tobože radi Marka. Tvoj brat Marko je zbilja teško bolestan, hoće da te vidi — samo hoće li to na nju koja je jučer odbila, da se vidi s bolesnim svojim bratom -- hoće li to na nju delovati?

— Moje je mišljenje — sekne on vrlo nevoljko — da je za nas Hrvate najbolje da pobedi Turska. No pustimo sad to. Ti bi hteo, da se vidiš s Jelenom. Trebalo bi joj pisati. Hoćeš li ti to učiniti? Ja ću otposlati pismo.

— Da joj pišem ja? Izvrsno. Ali bolje je, da joj ipak pišeš ti. I svakako me, molim te, izvini, što nisam došao jučer kad me je zvala. Ona me je zvala, zar ne? Ali danas, danas ću doći. Već dugo, dugo nisam vidio svoju sestricu.

Jelena ga jučer nije zvala, premda ju je Pajzl, hoteći da bilo kako prekine jučerašnje svoje objašnjenje s njome, molio, da ga pozove. Nije ga zvala, a Pajzl je Petkovića koji je za njenu posetu naknadno doznao

od Rašule, prevario da ga je zvala, a njega nije bilo moguće naći. Kako nemoguće naći? Čudno se to činilo Petkoviću i mučilo ga silno da ga je sestra zaboravila. A sad mu to nije čudno, sada je sve u njemu klisnulo od radosti da se vidi sa sestrom.

Pajzl je medjutim na tren napustio svoju misao da pozove Jelenu. Može doći do kakove scene izmedju nje i Petkovića, a onda će ona bacati zbog toga krivnju na njega.

— Ah da, sigurno ona ne će doći, ne će moći da dodje, nikako ne. Probu ima u teatru.

— Ah te nesrećne probe. S njima je neprestano zaokupljena i gospodja Rendeli, pa me ni ona ne može da poseti. Uvek obećaje i poručuje sutra, a to sutra je opet kakova proba. Dobro bi bilo, da dodju obadve, mogle bi se dovesti u autu.

— Dakako u autu — zabavlja se Pajzl, šurjak mu je smešan.

— Dobro bi bilo, hteo bih se s Jelenom videti. Sve bismo mi, znaš, uredili mirno. Ja pristajem šta vi tražite od mene, jer — zašapće tajanstveno — ja sam molio Njegovo Veličanstvo, da mi ono samo bude tutorom. Da.

— Njegovo Veličanstvo? — osmehne se Pajzl, on dobro zna da sva pisma Petkovićeva na dvorsku kancelariju idu u vladin koš.

— Valjda ćeš i ti biti s time zadovoljan. Ti moj cenzor. Moj cenzor — smeje se Petković.

— Kakav cenzor?

— Cenzor mog života, hohoho. No nemoj da se ljutiš, ja ti praštam. Nego idemo mi, idemo. Da napišemo pismo Jeleni — vuče on Pajzla za rukav. A Pajzlu se prišulja misao kako ga je taj čovek u nekoliko navrata izmirio s Jelenom i opet bi možda to mogao danas, da nije lud. Čini se, da uopće nije tako lud. U njega još uvek ima mnogo svesti.

Stajali su na istom mestu gde se Pajzl pozivao na svog šurjaka da tako prevari Rašulu. Sada se Pajzl,

časkom oklevajući, pomaknuo i dao se bez otpora od Petkovića odvesti u uzište. Ajde da napišu to pismo. Napisati, to još ne znači otposlati.

Blizu su ulaza. Tamo od naslaga drva gleda ih Jurišić, naročito Pajzla tako izazovno i prkosno i s mržnjom, da je i Pajzl izazovno stao.

— Ajde, ajde — vuče ga Petković.

Možda i ne bi odoleo da Jurišiću što prigovori. No spazio je da ga s nekim čudnim smeškom gleda i Rašula, te on s prezirom samo izvine usne i udje s Petkovićem.

Jurišić je doznao da Pajzl nije bio jutros kod Petkovića, zato ga tako izazovno i merio. Drugi je razlog bio Rašulina smeška; uspeo se naime Rašula nedugo pre ponovnog silaska Pajzlova po nekom poslu u uzište, zavirio u prvi sprat u kom je zatvoren Pajzl i slučajno čuo da Pajzl ključaru predaje jedno pismo za sud. Na dobroj nozi stojeći i s tim ključarem vidio je on i adresu pisma; bilo je upućeno jednom čoveku od vlade, čoveku kojega on po čuvenju zna. — Šta to znači?

Stara Rašulina pretpostavka da Pajzl ne će na slobodu dok ne udovolji bogzna kakim vladinim željama izdigla se sad usprkos sviju Pajzlovih protivnih tvrdjenja kao nešto najverovatnije, kao nešto blizu svome izvršenju. No ako je tako, ne znači li to promeniti svoj postupak s Pajzlom, drugim rečima, pokušati da popravi jutrošnje ispade? Možda bi tako bilo bolje, a možda i ne — jer moglo je Pajzlovo pismo značiti i sasvim nešto drugo — no šta drugo?

Predajući se više instinktima nego li dubljim kakovim računskim razmatranjima Rašula se osmehnuo Pajzlu s težnjom za pomirenjem i sad posle njegova odlaska seo za sto, skočivši odjednom: tamo nad Kanarinčevim grobom zakačiše se ponovno Jurišić i Maček. Maček je naime grozno rastužio Majdaka hoteći

da mu istrgne iz groba krstić. Detinjarijom to naziva Maček, pa i Jurišić se s tim saglasuje, no ipak se zauzima za Majdaka. Nema malih razloga Rašula da to učini i sam, približio se dakle, oturio Mačeka u kraj.

— Poštujte grobove, s mrtvima samo dobro.

Ne zna Maček šali li se to Rašula, čudan mu je tako ozbiljan izraz glasa.

— Zar vam je doista toliko do mrtvih — kanarinaca?

— Više nego do ljudi vašeg soja — okosi se Rašula osmatrajući učinak svojih reči na Jurišića, i Majdaka — Zar niste videli s kolikom je radošću Petković gledao u taj grob — treba ga radi njega čuvati!

— No vama je baš do njega stalo — drsko se ispne Maček, uopće posle svadje osećajući se slobodnijim i spram Jurišića i Rašule — A sad i nema Petkovića ovde.

— Nema ga, no doći će — i kako da ga nema — sam se prosjaji odjednom Rašula — zar ga ne vidite tamo pred Mutavcem?

Skupili su se ovde svi pisari, sad su se naglo okrenuli, najžustrije Likotić, pošli pojedince bliže.

Samo još Majdak okleva, video je on s Jurišićem već pre da se Petković povratio, video je i kako je pošao k Mutavcu; posle jedne brige s grobom, ovo mu je druga i svakako još veća. Polako se medjutim i on sledeći Jurišića, šulja bliže.

Petković se doista vratio na dvorište i videći Mutavca sama u kutu, stao je, pa prišao k njemu. Zvrcka mu s kaputa praš nu i popravlja mu podignut ovratnik.

— Vama je hladno? Od čega je vama tako hladno? Vi drhćete, gospodin Mutavac.

A i ne drhće Mutavac toliko od zime ili od groznice, koliko od straha, da mu se taj čovek tako približio te mu čak oseća dah. — Pa i, i — hoće on da rekne kako je i Petkovićev okovratnik podignut. No

zbunio se, zapeo. Zakopčava kaput ko da će se tako sakriti i rešiti tog čoveka.

— No ništa, ništa, gospodin Mutavac — miri ga Petković sa smeškom — biće danas topao dan. Šteta što ja nemam kod sebe svoje bunde, dao bih vam je. Vi biste morali više na sunce. No još pre nego zima dodje, sigurno ćete na slobodu. Zbilja — živahne on — a ima li vaša gospodja drva za zimu? A i za dete bi bilo potrebno koješta, je li? Strpite se, još danas ću ja na slobodu i otići ću do nje, sve ću ja s njom urediti, hoćete li mi dati njenu adresu, gospodin Mutavac?

Nešto ko poverenje i zahvalnost iskrsne u Mutavčevim očima, no samo na tren. Ovaj čovek bi sigurno to sve učinio da je pri razumu, ali on je lud. Pa sve da i ode na slobodu, ne bi li se Olga prestrašila od tog ludjaka? I ne privlači li njega još šta drugo k njoj?

— No, recite — sokoli ga Petković, jer Mutavac ćuti ili pak samo nešto mrmlje nerazgovetno. — I vama bi trebalo pomoći, u bolnicu da vas se pusti, više zraka, zadovoljstva, dobra hrana, sve ću ja to za vas isposlovati kad izadjem na slobodu. No, šta je, gospodin Mutavac, zašto ćutite? — Već je i samome Petkoviću čudno da Mutavac ćuti, a i teskobno mu postaje, jer se zapiljio u Mutavca ukočeno, očekivajući.

Mutavac zija u njega tupo i prepast ga je hladna spopala pred tim krupnim, crnim, zacaklenim zenicama. Ne može da se otkine od njih, a sve mu se čini da ga Olga motri iz prikrajka i prosi ga da se odvrne od tih zenica. Čuvaj se tog čoveka! — kao da govori, no da, to je ona rekla za Rašulu. I kakogod bi se hteo maknuti, zenice su se te zakovale u njegove ko dva čavla s krupnim, oblim, svetlim kapcima i prikivaju ga na zid, usmrćuju.

Nedaleko njih zaustavio se Rašula, tih, s osmehom nekim napetim — ovako, baš ovako zamišljao je on

sebi da Petković stane pred Mutavca i onda sve ono dalje, prilika je sad divna, no Petković nije spremljen.

— Šta sam ja vama rekao, — šapne on Majdaku koji se približio takodje — vidite on hoće Mutavca da hipnotizira.

Zar će Petković zbilja hipnotizirati Mutavca? pita se Majdak. S malim drhtajem u živcima promatra on kako se Mutavac, prostreljen Petkovićevim pogledom, nemoćno pritisnuo uza zid i drži se jadno i glupo. Oseća Majdak i nenavist i žalost kao da je zapostavljen. Gurnuo bi se napred, no sve se po starom običaju boji da ti pisari ne naprave s njime kakovu psinu, ko ono u ćeliji za seansa, kad ne će da budu tihi i predano drže dlanove na stolu, nego se guraju, smeju, štipaju u stegno medija i prišuljavši mu se odostrag, nabijaju mu čabar na glavu. Ne bi li to moglo biti i sada? Rašule se sigurno nema da boji, ali Mačeka? No zanošljivost i bojazan da ga Petković dojsta zapostavi radi Mutavca, prevelika je i sva ostala strahovanja trepere još samo vrlo slabo. Na oprezu od Mačka, on pridje sasvim blizu Petkoviću i hukne u tremi i ushićeno:

— Gospodin Marko, vi biste bili divni hipnotizer! Hoćete li mene hipnotizirati?

Još nekoliko trenutaka Petković, sve ukočenijeg pogleda, pilji u Mutavca. A potom se trgne s izrazom zadivljenja i straha u licu.

— Što je njemu? — prousti on teskobno i muklo, u šaptu. I ko pre u Mutavca, ukopa pogled u Majdaka.

— Vi biste mogli, mogli — Hoćete li mene hipnotizirati?

Kratka pauza. Jurišić se približio smračen. Rosenkranz je seo na sto i češe nogu. Likotić ne otkida pogled od Petkovića. Maček je ispod stola nogom izvukao kukuruzni stručak, pa ga nogom valja po zemlji. Čini se da na taj stručak misli više nego na sve ostalo. No zato su Rašuline sive oči napregnuto pažljive. Mutavac kao da se i sam interesuje šta će

sada da bude; zapravo je njemu već ponešto žao da je Petkovića tako odbio od sebe — ipak bi taj čovek možda mogao doći u priliku da pomogne Olgi. Kola drva, o kola drva! Krug se uznika oko kestena vrti tiho i većina pogleda uperena je ovamo u kut

Petković je odmahnuo rukom i čini se već da će time sve svršiti još pre nego počne. No najedared se osmehne nekim blagim i bolećivo zaljubljenim smeškom po kome bi se moglo prosuditi da taj čovek nikoga ne može hipnotisati, jer je sam hipnotisan. I doista je on od povratka na dvorište neprestano pod utiskom misli da će ga posetiti Jelena. On joj nije pisao pismo, jer kad je u Pajzlovoj ćeliji to trebao, najednom je to odbio. Jelena će i onako sama doći, a on je ne će da moli, ne jer bi to njega ponižavalo, nego jer bi to bilo poniženje za Jelenu, moliti je za ono, šta će ona učiniti sama. I tako s tom fiksnom idejom o dolasku Jeleninom, a s tom idejom odmah se ujedinila i ideja na dolazak Reginin, vratio se on na dvorište razigran i pun nekih slatkih, neznanih još reči koje će ko cveće razasuti pred Jelenu i Reginu. Ali on bi hteo biti dobar i za Mutavčevu ženu, onu jadnicu s detetom u utrobi i s mužem u zatvoru. A Mutavac na to sve ćuti! I gleda ga prestrašeno — šta; zar Mutavac sumnja da bi on to učinio? Kako ga je čudno gledao, mrtvački, baš kao da su ga noćas obesili! Mutavca obesili? Prešao je strah u Petkovićevo lice — nije to Mutavac, nego to sebe sama vidi pred sobom, onog kojeg su hteli obesiti, a nisu ga — gle, onaj sa sivim očima i sa crvenim narukvicama koje mu proviruju iz rukava, baš taj kao da ga je hteo obesiti! Petković na otkretu od Mutavca spram Majdaka, okrznuo je pogledom Rašulu koji već nekoliko dana nosi vunene crvene narukvice. A sada stoji pred njime Majdak, jeste, to je Majdak — onaj koji je sigurno cele noći čekao da neko bude obešen pa da ga posle pokopa — Majdak grobar — onaj koji je jutros kopao grob, žuti grob, šta je to žuti grob? Hohoho, nisam

ja mrtav, gospodin Majdak, i ne ću ja u žuti grob. Mi smo prijatelji, duhove ćemo zazivati, a oni će doći k Jeleni i Regini, živi, živi, — i ja sam još živ — živ, evo me! A vi hoćete, da vas hipnotiziram? Krasno! To znači da i vi verujete da sam još živ — ili sam ja za vas samo još duh? Duh, hoho, nema duha, grobaru moj žuti! Nego sam ja onaj koji sam bio jučer — živ! I mogu ja na vas delovati tako, da zaspete i radite sve šta ja hoću. A znate li šta ja hoću? Ja ću da hipnotišem Pajzla, jest, njega i Jelenu i Reginu kad dodju ovamo. Svi će oni postati dobri, promeniće se, ne će više biti ravnodušni s pram mene, ni s pram koga.

— Da vas hipnotiziram? — smeška se on i miluje Majdaka po licu. A pogled mu je razmekšan i rastresen, to je sve drugo samo ne pogled hipnotizera.

Majdak je raširio usta ko dete koje čeka da mu u njih turnu nešto slatko. Zaboravio je i Mačka, pa se prikučio još bliže i stao u raskorak. I milje mu milji telom, teskobno i toplo. Otvorenih usana hukće promuklo ko da mu je kašika u grlu.

— Da, da.

— Seansa, seansa! — likuje Likotić, smejući se grgutavo. Sav je on odobrovoljen. Pronašao je on izmedju sebe i Petkovića veliku razliku: eto, Petković ima strast da hipnotizira i drži seanse — Likotiću to znači skoro jedno te isto — a ni za jednu ni za drugu detinjariju nikad on nije imao shvaćanja niti je verovao u njih. Tako to je zabava tek, nešto neozbiljno ko doskočice madjijoničara. — Seansa — prodire Petkoviću pogledom kaput, još bi se samo hteo da uveri kako to izgleda Petkoviću na prsima.

— Sednite Majdak — oglasi se nekud strano, ko iz daljine Rašula.

No još pre nego je Majdak, ne okrećući se, nego unatraške idući, seo na klupu — u isti tren se i Petković otkrenuo spram Rašule. — Maček je podigao stručak, prišuljao se do Majdaka odostrag i zabio mu stručak debljim krajem ravno u usta.

— Maček! — drekne Rašula.

Maček ne ispušta. Majdak se trga, guši se, ropće. Grohot se razlio po dvorištu i ovde u kutu i tamo oko kestena, te se i sam stražar, zovući Mačeka na red, smeje.

— Ovo je ipak skandal — prikučivši se naglo i udarivši Mačeka po ruci, vikne Rašula i ne zna se da li se i on smeje ili je zbilja ljutit. A ljutit je i besan na Mačeka, samo se ne usudjuje da zbog te, inače tako zgodne, šale pokaže prenapadno svoju srdžbu.

—Skandal? — lecnu se Maček i pogleda Rašulu u čudu. — Kakovog je to novog patrona našao danas Mikado baš u vama?

Majdak, oslobodjen, izbacio je stručak iz usta, ispljuva blato i baš ko onda kad su ga kao medija ponizili, tako i sada malo što ne zaplače.

— Vi nemate duše, duše — drugo mu u ovaj čas, ražalošćenome, nesnadjenome još pravo, ne dolazi na pamet.

No njega više niko i ne gleda i ne sluša. Pažnju sviju trgnuo je na sebe Petković, jer on je stuknuo i razmahao se rukama tako da je skoro udario i Mutavca, te je ovaj uzmahnuo u strahu.

— Šta se vi smejete? Vi ste ludi, a ne ja! Ja ne dam da se sa mnom zabavljate! Dosta je bilo, više ne dam!

Viče i nešto ko slina da mu ide na usta, no usne su mu suhe i kao da mu gore. Nikad se on nije ljutio ako mu se neko smejao, šta se u to u njemu sada tako promenilo da se ljuti? Sada, kad se njemu baš niko ne smeje!

— Niko se tebi ne smeje, Marko — uverava ga Maček, oprezno se držeći podalje od njegovih ruku. — To se mi Mikadu smejemo, Mikadu, ne tebi.

— Nema Mikada ovde — vikne još jedamput Petković i slegne se u poluglasni šapat. — Ovde ima samo još nikada, nikada više.

— Što nikada više? — radoznao je Maček, okrenuvši se sasvim spram Petkovića, jer s druge ga strane Rašula gleda lica napeta kao da će mu koža pući i mišići iskočiti ko pera iz raspuknutog matraca.

— Nikada više — stao je Rašula polako pred Petkovića i pilji mu sam u oči — ne ćete moći hipnotisati Mutavca nego samo još danas. Jer Mutavac odlazi u bolnicu. —

— Molim mir, molim mir — opominje ih stražar s kapije, sada istom kada su, čini se, već svi tihi.

Rašula ne dobiva odgovor. Pronicavo, s nasenom teskobe u očima, gviri Petković u njega i kao da se skriva pred njime, pokriva oči rukom. Ko da je utonuo u misli i tako će ostati dugo, samo fizički prisutan. I najednom, ko probudivši se polako spusti ruku i gleda, na koga?

— Ja znam — govori tiho — znam da će otići i više ga nikad ne će biti natrag. — Baš onako ko tebe — okrene se on naglo k Mačeku i širom rastvori oči — Otišao si od mene srdit i nikada više nisi mi bio prijateljem.

— Kada sam ja to bio srdit na tebe? upanjio se Maček — Nikada. Nikada ti ja nisam prestao biti prijateljem.

— Ja znam, znam, — ponavlja Petković ubedjeno i pruža mu ruku — Onda s obveznicama, kad sam te ja odbio a ti si se uvredio. Ali ja ti praštam, Maček. Vidiš, ja nisam lud, ja tako trebam prijatelja koji me ne će ostaviti u mom strašnom nikada više — prijatelja —

Reči mu drhću i pune su topline, ali i bojazni da bude odbit. Maček bi glumio uvredjenog, no samo okrzne pogledom sve oko sebe i namigne im kao da kaže: šta sad drugo mogu? I prihvati, stegne Petkovićevu ruku.

— Ja sam ti prijatelj, Marko.

— To nije dosta, Maček — ruga se Rašula. —

besan što mu nije uspelo s Petkovićem — Treba ga i poljubiti, Judinim poljupcem dokazati prijateljstvo.

— Nisi ti meni prijatelj — zacene se u isti tren Petković, istrgne ruku, stukne i zanemi u stravi.

— Vi o Judinom poljupcu? — zgrane se Maček na Rašulu, zbunjen da išta odgovori Petkoviću. — Toga je već ipak dosta! To ste vi Juda, jest, Juda ste — iskorači on pred Rašulu, opet u strasti da se za sve današnje pretnje, do izvršenja kojih mu je sve manje stalo, Rašuli oduži. —

— Ja nisam nikada govorio da sam mu prijatelj. Vi bulaznite — smeje se Rašula, ponešto razdražen. — Ako ste zaboravili vi, nismo to mi, gospodin Jurišić je svedok, kako ste mislili i govorili o svom prijatelju malo prije, dok još nije bio prisutan.

— A vi? — kostruši se Maček. — Šta ste govorili vi o njemu celog tog jutra? Vi bolesnog čoveka hoćete zadržati ovde, samo da — je li vam možda slatko gledati njegove muke? Sigurno.

— Šta vi to sanjate?

— Ne sanjam. Zato ste govorili o simulaciji, — a zašto to sve, to je vaša tajna koju znate samo vi.

— Nema tu tajne nikake, jadni moj Maček — svladava se Rašula; ovo otkriće mu je neugodno samo zbog Jurišića. — A kad bi je, pretpostavimo, i bilo, vi zaboravljate, da kao moj bivši nameštenik i tajni agent zadruge ne morate znati sve tajne svog šefa.

— Ja vaš — dokažite, dokažite!

— Lassen Sie, Herr Rašula!

—Dokazaću vam pred sudom, ne ovde. I svakako to ne će biti podvala kako ste vi to meni malo prije podvalili. Smešno, ja da nekoga hoću ovde zadržati, ko da tu nema iks drugih koji o tome odlučuju bez mene.

— Prestanite! Zašto ste izmislili da Mutavac ide u bolnicu? O tome niko ništa ovde ne zna. To je Rašula doista u poslednji čas izmislio i sad mu se to samome čini nezgodnim; no nije mu do objašnjavanja.

— Ako on ne će u bolnicu, vi ćete nekud drugud — jedva se suzdržavajući da ne vikne glasno, oglasi se u besnom polušaptu Jurišić. — Gospodin Petković — priskoči on do njega — ostavite te neljude, nisu to vaši prijatelji. Sve se to vas ništa ne tiče što oni govore.

Jurišiću se činilo da tako mora govoriti. Jer Petković, stuknuvši, drhće sav, a duboke bore gužvaju mu se na čelu. Lice mu je mračno ko letnji oblaci koji će zaplakati u krupnim, polakim i teškim kapljama. Taj čovek da plače? Sada tu pred svima? Doista se čini da će do toga doći. Nešto se u njemu gruša ko krv da se stinjuje i mekane se žile koče u prutke, mnogo prutaka. I sapet je njima ko u rešetku da je zatvoren. O, van, van, na slobodu, u svetlo — a tako je sve tamno, ponoćno crno! Propada, tone nekud otkud mu povratka nema — dignite me, zar nema nikog, koji bi me spasio? Bol visi na njemu ko kamen i vuče ga na dno. To su suze koje mu vise na očima ko olovni utezi. No prihvatio je Jurišićevu ruku grčevito ko motku spasenja. I osmehnuo se. Oblak se raskinuo i provirila je svetla ploha, oblivena suncem. Još tren i sve je vedro. Smeje se, smeje u suzama.

— Znam ja, gospodin Jurišić, ništa se to mene ne tiče. Ali se tiče onog drugoga, onog drugoga Marka Petkovića! Vi njega ne poznate, vi ste možda samo čuli za njega. No zašto da i on propadne, da ga zatvaraju u krletku ko kanarinca, u žutu krletku, pa posle u žuti grob, u ludnicu? Ni on nije ništa kriv. — Čekajte, kome je on sličan? — pogled mu zaokruži dvorištem, predje sve uznike, zaustavi se na Mutavcu. — Ne, to nije on. Nema njega ovde i možda ga još nema nigde. Osim ako ga već gospodin Majdak nije zakopao. Ali ja ću ga naći, ja ću ga dići iz groba. Nije istina da njega ne će biti nikad više, on će biti opet, još bolji, samo mu dajte slobodu i drugu, zdraviju okolinu. On mora da je negde ovde medju nama, meni sličan, meni sličan, sada još sen, a posle svetlo, sada još svetlo, a posle sjaj.

Polako, zanesen ko u transu, s pogledom upiljenim nekud neodredjeno, izvuče ruku iz Jurišićeve, izdvoji se iz stišale grupe pisara i ogledavajući se unaokolo, nepraćen ni od koga osim pogledima, pusti se, švrljajući, dvorištem.

— Haluzieniert — mljasne Rosenkranz i iskrevelji lice u grimasu ko da bi nešto učinio, a boji se.

Jurišić stoji tiho ko bez daha. Lice mu se grči, oseća da je i sam blizu plača. Čini se kao da mu se iz ruke izvio čovek koji je sad samo još sablast i samome sebi sablast. Da, ovde je svaka dobrota još uvek samo sablast koju realnost tera u grob. A evo te realnosti oko njega:

— Sad možete nastaviti da raspravljate o Judi, gospodo Iškarijoti. Žrtva vam je već pala pod križem — okrene se spram Mačeka i pogledom se sukobi s Rašulom koji se smeška. — A vi koji ga volite videti što duže ovde, pogledajte ga sada. Zabavno je to, silno zabavno, gledati kako ljudi trpe radi drugih.

— Nešto je drugo zabavno, — preko ledja odgovara mu Rašula — kako vi lako nasedate jednom Mačeku.

Maček nešto promrmlja. Jurišić, izmučen, ostavi ih bez reči i podje spram naslaga drva, otkud mu je moguće da prati po celom dvorištu pogledom Petkovića. Mutavac se sfrknuo u svom kutu. Od svega mu je ostalo u glavi samo to, da su tu govorili o njemu kako će u bolnicu iz koje se nikad više ne će vratiti. Na kapiji stražar poluglasno žali Petkovića i opominje uznike koji se za ovime ogledavaju i nešto medjusobno šapću. Za Jurišićem, ko pokisao vuče se Majdak. Iako mu je sve u ovaj čas nerazumljivo, on ipak misli da jedini razume Petkovića. Trans, trans! A u duši je Majdaku ipak tako gorko, mesto vedrine mutno; šećerno slatko bilo mu je ustima kad ih je otvorio spram Petkovića, a sad mu je po krvi bljutavo, jer Maček mu je klipom ranio nepce. Ponižen medij, ponižen i ranjen — zašto i njega Jurišić nije uzeo u obranu

pred Mačekom, zašto se i radi njega nije ražalio ko radi Petkovića, radi kojeg je svako sažaljenje možda samo zabluda?

S neutoljivim smeškom lunja Petković dvorištem, traži onog drugog Petkovića. No gde je taj? Nije li to on sam? On sam? Smešno mu je to, no i prijatno. Lecnuo se tek na kanarinčevom grobu, nije li onaj drugi, to jest on sam, tu, pokopan? Dugo stoji nad grobom. Gukanje golubova prikralo mu se u uši, sam se zagledao u vis: onaj drugi ni on sam nisu pokopani, stoje visoko, lete, kupaju se u svetlu noseći pozdrave, cvetovi njišu i zvoncaju jedan o drugi.

Seo je na drva, sasvim nisko, na jednu krupnu cepanicu, obraslu zelenom mahovinom. Iznad njega je Jurišić, a upravo se s druge strane uspinje i Majdak, no on to ne primećuje. Pevuca, više mislima nego grlom. Izvadio je iz džepa Heineovu liriku, otvara je, čita. I kao da tone nekud u otrovne, omamljive mirise, sav se nemo opaja i bezglasno zanosi.

U taj mah u dvorištu je tišina. Ko tajac u bučnom društvu kad udje neko nepoznat. A ušao je doista, zapravo se dovukao iz uzišta čovečac star, u izlizanom žutom, baršunastom kaputu, seljačkim gaćama, s opancima, na vršku skvrčenima jako. Dobroćudno, vrlo naivno lice, s tipično izbočenim jagodicama, sa žućkastim, čupavim, obešenim brkom, ogledava se plavim očima po dvorištu — vidi se da se taj čovek ovde u dvorištu još pravo ne snalazi. Plaho, a da nikoga ništa ne pita, valjda se to boji, zbira on kraj naslage drva, nedaleko Petkovića, alat koji mu je potreban za pilenje. I sve to on radi i namešta tiho tako da se tišina u dvorištu čini još veća. Čuju se samo uravnoteženi toptaji koraka oko kestena. Kao da je taj krug sat, pa tiktače muklo. I sve je još tiše. Svetlije i tiše.

Sunce je ko zlatna škropica iz koje nevidljiv baštovan, ogrnut u plavi plašt, brizga brizgove svetla po dvorištu ovom kao po lehama vrta. Oktobarsko je jutro, ali čudno toplo kao da je to sve na jugu, daleko na jugu. I vrepci su odnekale doprhnuli ovamo, pa daleko od golubova čavrzgaju živahno, štedro ko cvrčci u pinijama, orajenima suncem. U liru udara to jutro ko bezimena sviračica negde na samotnom žalu, u liru, u najsladje žice —

A u svu liriku tog jutra odjednom se sporo, pa sve češće, meša rezak cikut, cikut turpije na zupcima pile. Jedan je oblak ko siva plahta prekrio sunce i sve je u dvorištu na čas pomrčalo, posivelo ko jesenja pusta poljana. Negde s visokog, golog duba kao da je zagraktao gavran, samotno, dozivajući društvo.

Odozgo, s jednog prozora u prvom spratu, baš iz razgovornice, dreknuo je glas, pa zove Mutavca, a ujedno i jednog stražara koji će Mutavca odvesti na sud. U isto vreme javio se na kapiji i Burmut, razaznao o čemu se radi, pa se nagnuo na prozor stražarnice i zove stražara:

— Hajd, hajd, idite vi, Ivek! Ti vrag — okrene se on spram Mutavca koji se na dosluh svog imena pritisnuo još više u kut kao da se hoće učiniti neotkidljivim, — već tako te rano zovu, to nije štogod.

— Was soll das bedeuten? — vrpolji se Rosenkranz oko Rašule. A i samome je Rašuli čudno da Mutavca zovu na preslušavanje.

— Moja cipela ima više pameti — mrmlja on, zlo-ćudno preteći i mereći Mutavca.

Polagano, lomeći se u kolenima, dosmuca na dvorište stražar malen, u ovetšaloj bluzi, crven u licu, s kapom premalenom te mu pokriva gotovo samo teme. Predugačka sablja visi mu o boku smešno, čini se da se tom starcu neko narugao, pa ga iz šale napravio za stražara. Nedavno mu već po treći puta od lopova koje je vodio na preslušavanje pobegao jedan, uda-

rivši ga u trbuh, zato mu je ta dužnost uvek nemila. I sumnjičavo sad s lisičinama u ruci motri Mutavca.

— Ote gospon, ne bu valda niš hudoga.

No Mutavac se nakmezio ko dete pred šibom, pa se sfrknuo sav u svoju grbu ko jež u klupko.

— Šta je oppp-et? penta i ide nemoćno, nesigurno, ko na vešala. Za njime smuca Ivek. Od tog velikog Mutavčevog straha izgubio je vlastiti strah da mu Mutavac pobegne, pa je metnuo lisičine u džep. Za njima obadvama, dosledan sam sebi, vičući dakle na uznike da budu mirni — a ovi to upravo i jesu, hvata velikim koracima zemlju Burmut. Javio je on tamničaru dogadjaj s Petkovićem, a ne mogavši se odrvati napasti, skoknuo je i u svoju birtiju na čokanče rakije. Pa je sad već opet suhih usta.

— Man sollte ihn warnen, warnen, Herr Rašula!

— Mutavac! — dignuo se Rašula i oturio od sebe rukom Rosenkranza. Mutavac, već blizu da zamakne za ćošak, okrene se.

— Šta ćeš s Mutavcem! — okosi se Burmut.

— Hteo sam mu reći da mu ne bude pamet u nogama — odgovori Rašula mirno i oštricom pogleda probode Mutavca u dušu.

— Nne — zakašljuca ovaj, razumevši ga.

— Ti vrag i takvu istragu! — ljuti se Burmut — s vama ni sam bog ne bi došao na kraj, sve se unapred dogovorite!

Rašula se zasmejulji i sedne. Dogovarao se on jutros o nečem drugom s Burmutom, i sad bi on radi toga pošao za njim, no predomisli se. Burmut mu se sada za to još uvek čini previše zlovoljan. Predložio je on naime njemu jutros proslavu njegova rodjendana — onako kako su to nedavno proslavili i njegov rodjendan vlastiti: noću, u pisarskoj sobi, uz vino i meze i karte. Tek nećka se Burmut, opire se; te noći malo ne dolijaše svi, jer djavo nanese u samu noć inspektora uza i čuo je taj buku, i jedva jedvice izmakoše da budu otkriveni. Utihnuli naime ko miševi i

pritisnuše svi iznutra nezaključana vrata, tako te inspektor nije mogao ući i naposletku se udaljio očito u veri da mu se buka samo pričinila. Drugoga jutra bio je ipak Burmut pozvan na red što nije bio na mestu i radi toga ne će sad ni da čuje o kakom ponavljanju takovih pustolovina. Ne će da čuje! Polakomiće se on ipak, veruje u sebi Rašula, a s tom verom spaja i jednu drugu — radi koje sve zapravo i predlaže Burmutu: to je, da će sutra na noć prokrasti u ćeliju svoju ženu. Bilo je to već dva tri puta, i niko to ne zna osim Burmuta i stražara na kapiji. Pisari doduše uvek, kad se on preseli u svoju ćeliju u kutu (u pisarskoj spava samo zato jer mu je samome dosadno), natucaju da mu to Burmut dovodi jednu uapšenicu, no niko ni ne sluti da mu je to bila vlastita žena.

S tom ženom, Zorom, bivšom kasiricom, oženio se on još pre svoga prvoga zatvora i zna on još otada da mu je bila malo verna, sigurno je to i sada. Tako je Burmut stalno vidja ispod ruke s oficirima. No to ga i ne bi mnogo uzrujavalo, kad ga ne bi mučile druge brige, a to je da je sav stečen novac pohranjen u jedne ženine rodjake. I tako ga žena bez kontrole troši na pijanke i izlete, zna on, kako je to, naučio ju je na to i on sam! To će i biti razlog da unatrag tri dana ne kuha više sama nego mu šalje jelo iz restorana — tobože bolesna je! Sumnja Rašula u tu bolest, odlučio je on da novac spremi na bolje mesto, u jednog svoga rodjaka u provinciji. Zato bi i hteo (dakako, ne samo zato, jer tada bi to moglo biti i danju) da mu žena dodje u posete i da to sve s njome konačno pročisti, kako je to onomad već s njom i započeo. Tek hoće li ona da dodje? Mora, stište Rašula šake, a sve od časa na čas zapaža pogled kojim ga ispod oka sve žešće meri krojač Drob. Ne pozna on tog smešnog dugonju, šta je njemu? No biće da ga tako gleda slučajno ili je možda razrok. Pa se sam zagleda u Rosenkranza, broji mu vore na čelu i zna tačno, u zatvor je Rosenkranz došao s tri vore, a sad ih ima

četiri. No nije li Rosenkranz ono kad se on s Mačekom i Jurišićem upustio u kavgu, uhvatio priliku da se odšulja u uzište — šta je tamo radio? Ne zna to Rašula, a sve sumnja da je Rosenkranz bio kod Pajzla; dovoljno velik razlog da se o njega očeše, to više, što su sad ovde kod stola sami.

— Ja, ja, Sie waren beim Pajzl — ich hab Sie gesehen —

— Na, na — vrpolji se Rosenkranz, zarumenivši se jer bio je on u Pajzla doista, i hteo je da ga obavesti o svojoj konačnoj odluci no Pajzl se zlovoljan izvinuo, da će o tome s njime govoriti posle. Zašto posle? I war beim alten Burmut, a Guldn hab i ihm gegebn — Und a reines Taschentuch hab i notwendig ghabt.

A iz džepa mu viri prljav krajičak maramice. Vidi to Rašula, motlja Rosenkranza, no uzalud. I što manje doznaje, to je nazlobniji, setio se i historije s mrtvacem na ledu — historije koja Rosenkranza uvek peče najviše

— S war nur a Spass, nicht der aergste welche wir zusammen gemacht haben, Sie wissen das sowie ich —

— Schoener Spass dass durch ihn alles entdeckt wurde — ein Judenspass — Das erste Zeichen Eurer Geistesstoerung. —

— Was für einer Geistesstoerung — lecnu se Rosenkranz — ich bin gesund und so bleibe ich.

— Ja, gesund, bis der Pajzl anders entscheidet —habe ich Sie getroffen? — likuje Rašula, a Rosenkranz se žesti, odbija takove insinuacije da bi se on s Pajzlom dogovorio o kakovoj simulaciji. Odbija to, i zar Rašula nema nikakovih drugih briga nego da se sad češe o njega, a Mutavac je eto pozvan na preslušanje! Neka radije kaže, šta o tome misli!

Misli Rašula to, da izmedju Mutavca i Rosenkranza nema nikake razlike, obadva su glupana. Obadva, ponavlja on to glasno, a sve ćuli uši spram Majdaka koji

je sedeći na drvima s Jurišićem spomenuo, čini mu se, baš njegovo ime.

To je i bilo. Potužio se naime Majdak Jurišiću na Mačeka, a Jurišić ga još i sam ukorio što uzbudjuje Petkovića s nekakim glupim hipnozama. Zabolelo je to Majdaka i pozvao se on na Rašulu koji u tu hipnozu veruje. Iznenadilo je to Jurišića, i još više kad je od Majdaka ispipao da ga je baš Rašula nagovarao da se da hipnotisati. Šta će to Rašuli? I zašto je onda hteo da bude hipnotisan Mutavac? Majdak mu to ne zna razjasniti. Sam je on radi te Rašuline izdaje uvredjen, no bojeći se dalnjeg razgovora o tome, zagledao se u nebo s kojeg su iščeznuli oblaci. Pa mu se odnekud u svoj toj plavoj vedrini iskri i kresi nešto ko zvezde. I sferska harmonija pala mu je na pamet, pa se najednom Majdak zanese.

— Ja sam to čuo jedamput. U noći. Bila je jesen i grozdje već pobrano i mošt je već kipio. Dugo sam gledao zvezde, brojao ih, brojao do umora, i najednom iz daleke tišine čuo slatki zuj ko da su sve zvezde pčele, a nebo košnica. Daleko, daleko pevao je, činilo se, nevidljiv kor duša.

— A mošt je, velite, kipio — s grčinom se mršti Jurišić i ispitljivo motri Rašulu — Sigurno to nije bio kor ljudskih duša, jer to već ne bi bila harmonija.

— Pa možda ne duše ljudi ovakovih kako su na na zemlji. Nego čistih, oblagorodjenih, znate. Pevaju duše u astralnome svetlu. Uvek ja sebi zvezde u noći predstavljam kao seansu duša, a mesec im je medij.

— Bolje bi, bolje bilo, gospodine Majdak, da ste se mesto za te mesečarske sanjarije više brinuli za svoj svakidanji posao. A ne da ste realnost prepustili onim špekulantima tamo kod stola.

— Svaki je samo za jedno rodjen, ali njihova duša ne će nikada pevati u koru i biti ton sferske harmonije. A možda imate vi i pravo — snuždi se najednom Majdak. On je baš ovih dana dobio očajno pismo (na koje se svakim danom mučno sprema da odgovori),

pismo kako se porezni ured njegovom dućanu preti dražbom.

— Da, sferska harmonija — oziva se u taj mah Petković, dignuvši glavu i gledajući ih odozdo zanošljivo. — To je anarholirika svemira i ne će biti u životu dobro dok sve ne postane anarholirično. Život treba da postane ko romanca, hohoho!

Iz prvog sprata, iz ženske ćelije na kraju, pao je u taj čas na dvorište sićušan smotuljak. Pao je upravo pred Ferkovića, a on se sagnuo brzo i mislio ga neopazice tušnuti u džep. No spazio je to stražar i navalio na njega — pokaži, pokaži! Opro se Ferković, ništa nije dignuo. No pretražio ga stražar silom, našao traženo: pisamce je to jedno od Ferkovićeve žene. Čita stražar s mukom, smeje se: aha, Ferkovićka sebi želi da rodi sina, nipošto kćer.

— Neka ona ide nekud i sa sinom i kćeri — psuje Ferković razdražen.

— Brblji ti, brblji! — smeje mu se stražar — Sud će dati njoj pravo, plaćaćeš ti za dete lamentaciju. Samo lamentiraj!

— Jooj! Gdee sii! Jooj! — jače nego ikad, možda namerno, jer je čula odozdo viku, zalamentirala je Ferkovićka kao da je inkvizitori natežu na točku.

Još pre tog stenjanja, čim je stražar navalio na Ferkovića, Petković se trgnuo, zaklopio knjigu, skočio. Prošetao se nervozno. A sada na stenjanje kada se već stražar smirio, Petković se užagrio i planuo.

— Dole tortura!

No prestalo je stenjanje naglo i stražar je samo, malo smeteno, slegnuo ramenima i krug se uznika, ponešto uskoleban, smirio, pa to deluje i na Petkovića olakšanjem. Prošetao se još malo i opet seo na svoje mesto i opet otvorio knjigu.

No ako je u krugu uznika spolja sve tiho, ima u njemu ljudi koje iznutra razdiru besovi. Prvi je medju

njima Ferković koji se sili da bude ravnodušan na vrisak svoje žene, a svaki mu njezin vapaj preokreće utrobu ko usijani vatralj. Nedaleko pred njim skrstio je opet krojač Drob na ledjima ruke i razdražuje se ko da ga bode stotinu usijanih igala. Besan je on na Rašulu, jer taj izmiče njegovom pogledu. Kriv si ti, huljo, misli on, bojiš mi se pogledati u oči. A da si mi vratio novac koji sam, verujući u tvoje poštenje, ja poštenjak uložio u tvoju prevarantsku zadrugu, ne bih ja bio sad ovde. Ne bi mi možda ni na pamet palo da pišem anonimno pismo. A ovako me onaj golotrb, vladin puzavac što mi već rano jutro još iz kreveta zija u sobu, mogao lako razdražiti, psujući me da sam i ja spekulirao s mrtvacima. Lopov jedan! Kakva je to spekulacija, kad sam izgubio još i ono na što sam osigurao i sebe i ženu i brata. I članarina i posmrtni prinosi, sve je to tebi, huljo, otišlo u džep i nikome ni petka.

Najvoleo bi Drob izaći iz reda, poći do Rašule, ćušiti ga — već se on treći dan, otkada je ovde i otkada je spazio Rašulu, sprema na to. I uvek pobedi u njemu razum i strah pred stražarima. Pogotovo sad posle iskustva s Ferkovićem. I tako on sebi mora dozvoliti poniženje da ne sme pokupiti na red jednog zločinca. Nego je sam tu smatran zločincem, izjednačen s društvom džepara i ubojica, on hrvatski majstor, član obrtničke udruge, čovek oženjen, otac sa sinom koji je kao ličilac već tako na glasu da su samo njemu poverili slikanje zvezda na svodu župne crkve u rodnom mestu!

Jadi se tako krojač Drob. A sat šetnje još nije ni pri kraju, a eto, stražar ih već tera u ćelije! Opet im je svima prikratio nekoliko minuta šetnje. Ko da se ovde štedi i sa zrakom! I opet sad u onu zagušljivu ćeliju, medju cigane i razbojnike! Još tome bolestan!

Na mig stražarev krug se uznika doista rastrgnuo. I opet potekao dvorištem ko kišnica po jarku. Poslednji od uznika štaka krojač Drob. Približuje se Rašuli. Oseća kako ga dlan svrbi, a psovke mu se skupljaju na jeziku.

No oseća i iza sebe stražara, baš mu se danas ko prilepio na pete. Pa je već Drob skoro prošao mimo Rašule. I opet ga ne će napasti. U nemoćnom besu seti se da mu barem isplazi jezik. Jezik, i to će biti nešto.

A kod stola se Rašula i Rosenkranz upravo gledaju ko petli, mere se izazovno. Nakon poduljeg koškanja uvredio se naime Rosenkranz da ga je Rašula isporedio s Mutavcem; ta uvreda najednom se njemu pričinila grozna ne samo radi toga, jer on ne može dopustiti da bi Rašulu u ičemu izdao onako kako je to učinio Mutavac, nego i radi toga, jer je njemu Mutavac fizički neobično gadan i ružan, a sam je dosta tašt pa se sebi svidja i čini se lepim. Ovo je bezobrazno da bi on bio Mutavac. Rašula bi ipak morao imati više karaktera. I osmelio se Rosenkranz da pred Rašulu istrese sve svoje sumnje i prigovore: i da ga je taj hteo prevariti s Pajzlom, no prevario je sebe, i da je on sam Mutavac; a la Mutavac dumm je sve što Rašula govori i radi. A Rašula se hladno smeška, bode ga i naziva židovskim farizejem.

— Ich war immer ehrlich, immer — psiče Rosenkranz kreštavo, uzalud prigušujući glas; on ne može nikad govoriti tiho kad se uzruja. A Rašula ostaje hladan, samo mu oči žmirkaju.

— Ehrlich, ja. Lauter Betruege, das heissen Sie Ehre — ali šta to znači? Zašto mu taj dugonja pokazuje jezik? Zar je lud? Šta je vama? — vikne i upilji se u Droba.

A dugo telo Drobovo kao da se još više produžilo, naprosto raste i samo se proteže do Rašule. Razume Drob nemački, shvatio je o čemu ti lopovi govore. A tako, nemčare oni, pred drugima da sakriju što jedan o drugome drže! Pa to i nije više samo prevareni kolaš posmrtne zadruge, nego i patriotski purgar koji se sad okrenuo, obišao naglo stražara i u dva koraka ustubočio se nad Rašulom i nad Rosenkranzem.

— Obadva ste vi lopovi! Prevaranti! Mene ste

prevarili, to je meni! Obesiti bi vas trebalo, onda bi sigurno zadrečili hrvatski!

Rašula se odmah snalazi. Ustao je, pomaknuo se natrag, s tajnom mišlju u prvi mah da prepusti Rosenkranza udaru tih psovki. Rosenkranz se doista zaprepastio silno, te, odrvenjen, ostao sedeti na klupi. No Drob se okrenuo baš spram Rašule. Ovaj se prisilno smeška.

— Ja vas ne poznam, gospodine!

— Ne poznaš me! — srće Drob s ispruženim pustima za njime — Sad me ne poznaš! Ali ja tebe poznam! Ti mrtvac na ledu!

— To vi njemu — pokazuje Rašula na Rosenkranza — A ko ste vi? Ludjak! — raskričao se, jer mu se Drob, ne videći pred sobom ništa no nacereno jedno lice, zabo u obraze svojim ko igla tankim prstima. I dreči da su ti lopovi mrtvace kō gusku pred Božić držali na ledu, valjda da se mrtvaci ne usmrde, vi totngreberi narodni! Švindleri!

Stražar se u sebi slaže s Drobom, no kao čovek služben ne sme dozvoliti toliki nered i tučnjavu. Osim toga i Rašula i Rosenkranz dali su mu već nekoliko puta za kojekake usluge bakšiš. On se dakle baca na Droba,izdire se na njega, gura ga, vuče. Uznici su se povratili, sabili u gomilu i očito im je svima drag taj sukob.

— Rasparaće mu iglić lice ko vanjkuš, kikiki — cereka se neko.

A Rašula, izvivši se Drobovim noktima, ćušio je Droba zvučno, te se krojač razjario, zagrizao mu se u prst i još više razdražen vikom stražara, reži kroz zube da će ta pljuska Rašulu koštati pet forinti globe. Razmahao se on silno. Taj krojač koji inače ubode života prima tiho košto ih i sam iglom daje suknu, žestok je i goropadan kad se razjari i već je nekoliko puta zbog tučnjave imao posla sa crvenom lampom. A sada je, obnevidjen od ćuške i besnila, udario nogom i stražara koji ga vuče odostrag, te se stražar

takodjer raspomamio i vratio mu udarac kundakom da su se rebra Drobova zgvrčila ko spirala. Zatulio je Drob. Stražari su se sletili iz sobe, oborili se na njega, odvukli ga od Rašule. Doteturao je i tamničar, a Rašula, oderan u licu, okupio ga je odmah, traži zadovoljštinu, naduvava celu stvar da ga je taj nepoznáti, sasvim nepoznati razbojnik, hteo nožem. Prestrašio se tamničar, šta, zar u samom zatvoru da se zbivaju zločinstva, pa da na njega padne odgovornost? Crvene oderotine na Rašulinom licu za njega su još crvenije, on vidi čak i krv i krvave brazde ko od noža. Prevladala je dakle u njemu ona goropadna, surova strana njegovog karaktera i ne ispituje on sada ništa, fakat je tu, to je bitno. Razvikao se on dakle gotovo piskutljivo nad Drobom.

— U dunkl s tim magarcem! Odmah! U dunkl!

Drob se krčuma nogama o stražare koji ga vežu. I urla ko mahnit. Čuo je on već za taj dunkl i crni mu se pred očima ta tamna ćelija, bez prozora, tamo na kraju dvorišta u prizemlju — ono je ko grob, pun uši i smrada — tamo da njega strpaju? Njega, gradjanina, majstora! Vižla očima, krljušti — spazio je Pajzla, doktora Pajzla kojega je već nekoliko puta hteo pozdraviti danas za vreme šetnje, a Pajzl ga slučajno baš nije gledao ili se baš okrenuo. Kažu da je i on radi zadruge ovde. No to će biti sigurno opet kakva slavosrpska laž. Pozna Drob njega, to je vodja njegove stranke za koju je glasovao u svim izborima, saborskim i gradskim. Pa i za njega samoga dao je svoju glasovnicu i uvek za manifestacija išao mu je pred kuću pod prozore praviti ovacije. Jedamput za izborne pobede stajao je pod tim prozorom i s lampionom u narodnim bojama i dizao ga visoko, najviše: Živio Pajzl, živio Pajzl! Eto, doktor Pajzl će ga spasiti, obraniti —

— Gospon doktor, gospon doktor! U pomoć Hrvatu!

Pajzl je stao nedaleko rulje uznika pa gleda tu scenu. Sašavši na dvorište, uvredjen na Petkovića što

je u poslednji tren odbio da napiše sestri pismo, on je namerno počeo da šeta stražnjim delom dvorišta samo da ne mora proći mimo Petkovića. Dosadno mu je gore samome u ćeliji, a ovde mu je već dosta tog ludjaka. Zapravo on sad i ne zna zašto se taj dugonja tamo zavadio s Rašulom, ali prema nekim uzvicima koje je načuo, sluti i pogadja da se to pobunila jedna žrtva zadruge. Takovom čoveku dakle da pomogne, i to protiv Rašule te se tako kojekakim neugodnostima izloži i sam? Na doziv Drobov on se tek jedva primetno osmehne i okrene natrag. Izvadi brzo i zagleda se u notes, pričinivši se da je zadubljen u čitanje.

— Ti ne čuješ, Pajzl? — vikne na njega čudno muklim glasom Petković, klisnuvši u vis; dosad je ko hipnotisan buljio u gužvu i metež tamo u kutu. A sad se ne zna da li će pojuriti na Pajzla ili na stražare.

— Ove švindlere u dunkl! Prevarante narodne! — očajno se Drob oseća osamljen, napušten, videći da se Pajzl otkrenuo. I upro je sve snage da se oslobodi sam. — U pomoć! Ljudi! Tu švindlere narodne brane! A poštene gradjane tuku! U pomm —

Jedan stražar začepio mu je usta. Drugi su ga savili ko šibu. Dignuli ga, jedni za noge, drugi za vrat, treći za ruke, pritištu ga, tuku i natežući se s njime, nose ga psujući. Doista se čini kao da to živoga čoveka koji se očajno brani, nose u grob. I odneće ga.

No isprečio se pred njima Petković, pa zakrčujući im put razmahao se pred njima Heineovim pesmama. Rasplamteo se sav. Mnogo puta je on na slobodi kao govornik nastupao pred masu i znao je zaneti, razdražiti, pokrenuti. A i sad je tu masa sveta, svi su se pisari, uznici, stražari, zgrnuli oko njega. Celo se to uzište pretvorilo za njega u ulicu koja se dignula protiv nasilja. Žandari su jednog čoveka istrgnuli iz mase, pa ga tuku. A i on sam je iskočio iz mase, stao pred nju i viče: Ne damo našeg čoveka zatvarati i tući! Tako je bilo nekad pa se i sad gura pred stražare i viče:

— Zveri! U kakav dunkl? Svi ste vi iz dunkla! Dole dunkl! Svetla! Slobode, a ne dunkl! — Jedan ga stražar rinuo u kraj te se Petković poveo i pomahnitao još više: — Tužiću ja Njegovom Veličanstvu što se u Hrvatskoj radi s narodom!

Gungula je narasla u plimu. Tamničar je izgubio vodstvo celog tog meteža iz ruku. — Ovo je već pravi Stenjevac — viče Maček ugibajući se s Likotićem gužvi koja se primiče baš k mestu gde je on s Likotićem šahirao. Uskomešali su se i sami uznici koje dva stražara kunući besno razganjaju i gone u uzište. Još malo pre pravilan krug, uznici su se sad rastrgali u grupice, pa više da jede stražare negoli iz kakog pravog uzbudjenja zaostaju, ogledavaju se, smeju. Samo Ferković, glasom kao da mu je grlo puno peska reži i traži jednakost za sve, i njegovu ženu da dadu u bolnicu. — Marš, izdire se na njega stražar, — marš ti s pet križića pozitivni! A s prozora iz drugoga kata prašti Burmut: — Lupi, ga, fakini! Ghrrraa!

Nesnadjen šta da radi, Jurišić je zaokupio tamničara, tražeći da radi umirenja Petkovićeva ne zatvara Droba. Inače mu je taj denuncijant neprijatan, sad mu je samo nesrećna žrtva. Pokušao je da i sam umiri Petkovića, no uvideo je vrlo brzo nemogućnost; tako se povukao u kraj, bespomoćan, trepereći od uzbudjenja, nemo slušajući Majdaka koji se trgnuo iz svoje sferske harmonije i ceo taj metež naziva paklom u kome je Petković ko rasplamćen andjeo. Nehotice potraži Jurišić očima Pajzla.

Pajzl je isprva sa smeškom pratio iz kuta tu scenu. No čas pre, uvidevši da radi drugih mora nešto kao Petkovićev rodjak učiniti, pošao je do tamničara i upravo mu nešto živahno dokazuje. Jurišić se primakne.

— A šta ja mogu, gospodin doktor? — vajka se nemoćno tamničar — Recite mu to vi, vas će pre poslušati. Gospodin Petković — glavinja on poteran Paj-

zlom — vaša sestra Jelena vas čeka u razgovornici, vaša sestra.

— Jeste li se predomislili, doktore, da svoj izlazak činite zavisnim od tog ludjaka? — prišuljao se Pajzlu odostrag Rašula.

— Prekasno! — okrene se naglo Pajzl i zakorači i sam spram Petkovića — Da, Marko, Jelena te čeka.

Izmislio je to nadajući se da će to delovati na Petkovića. A ovaj se doista, okružen stražarima, stišao, okrenuo glavu, utihnuo ko da usred bure hvata neki daleki zavodljiv zvuk. Droba su inače stražari dovukli već blizu dunkla. Vičući da se javio na marodvizitu, uhvatio je u poslednjem grču Petkovića za kaput. I čini se da će to Petkovića ponovno povući u vrtlog. No istrgnuo se ovaj, razblažio se, sunce mu se prelilo u lice. Šapće:

— Jelena!

No stoji. Zar ga je ta reč tako opčinila te ne može s mesta? I kud to gleda? Zar svoju sestru ko prikazu vidi u zraku?

Odjednom se, prenaglo da bi ga iko mogao zadržati, pokrenuo, poletio spram zida i stao je tu ukopan, piljeći preko zida u prozor susedne zgrade, ko omadjijan.

Taj prozor nalazi se tamo na stubištu, otvoren je i čas pre bio je još prazan. A sad — stoji pred njime dama. Mindjuše, ogrlica, prstenje, zlatni zubi, sve to blešti na njoj ko na rampi. Sva ona, smeškajući se u polusenu koji joj na lice baca širok šešir šafranove boje, nalikuje u tom čerčivu prozora na sliku u okviru. No slika je to živa, jer eto, ruka se pomakla i zatvoriće prozor.

— Regina! — zamneo je i prepasno i zanosno Petkovićev krik. Ruka se zaustavila, prozor je ostao otvoren, samo se dama nešto povukla. Raskolačio je Petković oči, sav je od ushićenja smeten. Evo je! evo!

likuje i šumi, drti i penuša se u njemu zanos; o kako je dugo nije vidio, a sada je tu, lepša nego ikada! Golub je to, ko hostija beo, doletio k njoj i doneo joj njegov pozdrav, a ona je odmah došla da se zahvali, ljubi ga ona, ljubi, ljubi!

A dama ga odozdo gleda bez reči. I tako je kao da je tek sada zapazila da bi se taj poklik mogao ticati nje. Podigla je ruku na prsa i kao da pita: zar ja? I tek sada je primetljivo, da joj je u ruci kita grimiznih jesenjih georgina.

Tamničar ju je spazio, upozorio ga je na nju Rašula koji kao da tu damu pozna, samo se ne može setiti otkale. Tek Regina to nije!

— Opće poznata zagrebačka Tais — priskače mu u pomoć Maček, ponosan radi svog znanja — A on misli da je Regina, hihihi! — Tek nije mogao ni on da Rašuli, koji se konačno setio da je proveo s njome jednu veselu noć u orfeumu — protumači šta ju je dovelo ovamo. Možda kaka poseta, možda kaka u toj kući s nekim provedena noć?

Tamničar joj je davao rukom znakove da zatvori prozor i ukloni se.

— Idite do suca, Regina, recite mu da vam je car dozvolio posetu — sabrao se u taj čas Petković i smejući se pravi rukom brze kolute u zraku kao da hoće označiti vrtnju kotača — Još danas ili sutra, zzz, klop-klop —

Ona očito ne razume da on time misli na vožnje autom koje je nekad poduzimao s Reginom. No sigurno joj je smešan ceo taj neočekivan dogadjaj i sigurno je Maček o njoj rekao istinu, jer se usprkos opomena nije pred celom tom scenom nimalo zbunila, naprotiv avantira ta kao da je zabavlja. Zasmejala se, okrenula se i kao da još nekoga zove — i doista se iz kuće čuje još jedan, muški glas. No i ne dočekavši to drugo lice, nadvisila se na prozor:

— Sutra, sutra! — smeje se i povukla je rukom prozor da ga zatvori. Časkom još stoji iza prozora, sunce

pada u stakla i rudi se iza stakla šafran šešira kao suncosmiraj. Nečije se lice, zasenjeno i tamno, a muško, pojavilo iza nje. Petković kao da se pred tim licem trgnuo, zacenuo, s kime je to Regina? I je li to ona? Jeste, osmehnula se i doći će sutra —

— Ali sigurno sutra, Regina! viče ushićeno, no i tužno i razočareno u prozor koji je prazan. U smehu (tako čudnom, no njemu se čini tako mnogo obećavnim) nestalo je Regine, iščezla je slika. Samo se stakla leskaju kao da je sunce u njih uprlo sve svoje zrake, pa je u sjajozbiru tih zraka nestala jedna lepa prikaza ko snovidjenje pred jutrom.

No ako je nestala s prozora, ostala je u njegovoj duši,zamirisala je tu ko cvet, opaja ga. Ogledava se oko sebe i kao da se razaznaje gde je.

Dotle su stražari Droba, koji je, posle otpada Petkovićevog iz bitke, uvideo valjda uzaludnost svoga odupiranja i napustio da se opire, zatvorili u dunkl. I obilaze sad, smejući se Drobovim kletvama, Petkovića, s nemim pitanjem upućenim tamničaru šta da rade i s ovim? Popostao je na čas tamničar, vidi: mirno se Petković vraća da sedne na cepanice. Mahnuo je rukom, reče neka ga puste, a sam misli na to da ode do suda i javi ceo taj slučaj. No ostaviće to za raport, i pričekaće dok dodje doktor što može da bude svaki čas. Izlazi dakle, izlaze i stražari, sve se opet vratilo u dvorištu na ono što je i bilo ko iza fantastičnog sna svakidnevnost. Tiho je, sedi Petković na cepanici, gleda za tamničarem u kapiju. Nešto je hteo da pita tog čoveka, no što? Položio je Heineove pesme na kolena, no ne otvara knjigu.

Jedna druga knjiga otvara se pred njime, s belim, čudno ispisanim stranicama — vlastita njegova duša. U sve njene stranice utisnuta je Reginina slika. No i neke tamne prikaze vrpolje se oko njega, šta je to bilo? Ah, carevi stražari su to hteli da spreče Reginin dolazak, a on ih je rasterao, gle, nema ih više, ali nema ni nje. Nema je?

Da se to ona sama nije okružila tim tamnim prikazama i po njenoj želji da oni to nisu branili put do nje? Da, takova si ti često bila, Regina. Glumica uvek, samo glumica, s kavalirima oko sebe u životu ko s publikom na bini. Bina ti je bio ceo život. I sa svima su te vezali samo labavi, kolebljivi mostići, vazdušni, od jednog trena, bez potpornja, ko vodene biljke bez korena. Površno, silno površno! Uživanje, slast, smeh i igra, vatromet, ne vatra, ništa ozbiljno, ništa ozbiljno. A ja sam hteo nešto dublje, čvrst most, ko ljubav do smrti čvrst most, da dignem izmedju tebe i sebe. Ti to nisi htela! Nisi htela da budeš mojom metom na kojoj bih se skrasio, staložio. Ti to nisi htela?

A ja? Regina, Regina! Ja to nisam hteo, ja ti zapravo nikad nisam rekao šta od tebe hoću. Jer ja sam se prepadao da to hoću s tobom. Primer mi je bio nesrećni Pajzl i sve ono što je on doživio s Jelenom. Ti bi bila ista. Ista ko ona, igračica, nesposobna za brak, ti si to i sama govorila često, a ja sam se smejao, s bolom, jer sam to osećao i za sebe. Osećao sam, a ležim pred tvojim nogama, ja mušica, a ti pauk moj, pauk moj, o kako je sladak tvoj ubod, ko med su tvoji pogledi. Ti si i sada tamo, je li? Stojiš iza prozora i čekaš dok ja tamo ne gledam, pa da se opet javiš i gledaš me iz prikrajka. Hohoho, do sutra ćeš tamo stojati, a onda ćeš doći — doći! Sutra, večni taj sutra! A ja ću još danas, još danas na slobodu, gle, hteo sam da pitam tamničara da li je već došao odgovor od dvorske kancelarije, pa sam zaboravio. No doći će odgovor, dan je tek započeo i večer je još daleko. Onda kad me puste, odmah ću do tebe, iznenadiću te. I sve ćemo da zaboravimo i sva će naša kolebanja nestati, čas velikog sastanka za vazda doći će, hoćeš li pristati na to, Regina?

Sveudilj baca Petković pogled tamo gore prema prozoru. Prozor je, istina, zatvoren. Prazan. Ali Petković se zaneseno smeška kao da još uvek vidi tamo Reginu. I preleva se, leluja u njemu nešto opojno,

snatrivo, mekano, nešto što predrugojačuje stvari, nešto ko san. Ko da mu se svilena koprena spustila na vedje i gleda kroz nju omadjijan.

Taj žuti uzišni zid s oknima na kojima su pauci, veliki ko ljudi, raspreli rešetke ko mrežu; taj goli kesten tamo, s nekoliko još žutih listova, to večno središte kruga ljudskih patnika; ta kuća pred njim sa izbočenim drvenim hodnikom kroz čije zelene letve proviruju cvetovi i lišće pelargonija, fuksija i asperagusa — sve to nije zatvor. To su kulise na bini. I svi ovi ljudi na dvorištu samo su neki sporedni statisti. Glavna i jedina herojina samo je nagvirila iza kulisa i navestila da će tek doći. Sutra!! A on sedi u loži i srsi mu milja milje po telu. Čeka. Zna, doći će njegova princeza dolara, doći će u slavi, triumf će je poljubiti u čelo ko svoje miljenče. A posle predstave, raspevana, razigrana, posuta cvećem, trepčući s dugim trepavicama ko čipke svilenih zavesa što pod lahorom ćarlijaju na oknima, pozvaće ga, uzeće ga za ruku. Sve će druge odbiti, njega će uzeti za ruku i povesti u svoj dvor. Princeza Regina — Regina, to znači kraljica! Princeza Regina Heine! Regina Heine, divno, tako ću te odsad uvek zvati, a ti ne ćeš znati zašto. Ti si moja Heine, jer ja te volim.

Igraju u glavi Petkovićevoj fantastično kolo uspomene na operetu Princeza dolara u kojoj je Regina s triumfima pevala glavnu ulogu. A on joj je tada poslao na rampu bokor cveća, smešno velik da su ga morala nositi dvojica i dva dana se ona smejala toj šali. I netom pročitane Heineove romance rominjaju, šušte, biglišu i zuje slatko ko mozartovska glazba. Je li to noć? Chopinov nokturno, povratak s Mallorce? Ono, kad srce muškarčevo kuca da presvisne za ženom, a žena je ko pauk koji to srce siše i štrca u njeg otrovnu čežnju bez uslišanja i spasenja? Dan je, dan. Sunčano je jutro ko skerco, ko veseli rondo zujavih pčela, zlatnih buba, tihih lepira što lepršaju nad zelenom tratinom, nad cvetnatim lehama u bašti, orajenoj ne-

koj bašti. Mramor, šedrvani, ograda čipkasto izrezuckana ko rubovi oblaka. I sve to lebdi, lebdi, i daleko je i blizu.

Ružičasti dvorovi ukazuju se u zraku, okupani suncem, s kubetima boje ko šafran. Visoke, bele, ko uštap bele, stepenice vode do dvorova, gore do kapije, do balkona. A stražari, ko noć crni stražari otvaraju kapiju, klanjaju se nemo, duboko ko dvorjani. I s balkona je došla, kroz kapiju je prošla, niz skaline silazi princeza Regina. Smeška se. Ruke su joj uzdignute kao dva srebrna svećnjaka na kojima prsti gore ko rašljasti jezičci belog plamena. Silazi i sašla je. A dole, na poslednjoj skalini dočekuje je princ Marko Heine. Heine, da, to je u tom času, raskošnom ko priča, njegovo ime. Klanja se i u strahopočitanje zaodevajući ljubav, prima je lagano za prste ko za krajičke belih zastora i ljubi ih i šapće svojoj princezi ushićeno: Tvoj večni sutra ipak je postao danas! I neka ostane večni danas, večni danas!

Zvonjava se ko pozdravljenje, ko blagoslov, ko čestitka, razlega šećerna i raskošna. Sve zvoni: i kubeta na dvoru i krune stabalja i čaške cveća u bašti, sva okolina pozdravlja njih dvoje, peva im, zvoni im himnu.

Na kapiji uzišta jeknulo je zvono; uvek tako kad neko udje ili izadje.

Sedi Petković na plosnatoj cepanici ispod naslage drva. Zvono to uzišno kao da je okrznulo o šarenprividjenja u njegovoj duši, pa su se sva zaljuljala, poremetila, nestala, ali ne i propala. Kao da je kamen pao u tiho jezero u kome se duboko, preko dna odražavaju pejzaži s obale. Zanjihali su se i zamutili odrazi. Ali kad se površina smiri, javiće se opet bistri, lepi, lepši od stvarnosti. Kad bol dobije oči, odraz života je za njega lepši od života samoga.

Tu na cepanici ko na mekanom dušeku, Petković s otvorenim očima sanjari o sastanku sa svojom princezom. A tamo k stolu vratio se Maček. Čas pre svršio

je pobedonosno s Likotićem partiju šaha, pa je sad pred Rašulom ototanjio svoje komentare o netom odigranoj romeojulijskoj sceni izmedju Petkovića i tobožnje Regine — ludilo nije samo u tome da je on zamenio Reginu s jednom drugom, nego da ju je uopće očekivao! Nju, koketu, s deset kavalira na svakom prstu! Ljubomor je to zapravo kod njega, od ljubomore je i poludio! Otelo, tumači Maček s nekim čudnim smeškom, ko Jago. A Rašula ga većinom samo sluša. Misli ón na svoju Zoru, i onaj Pajzlov »prekasno« motlja mu se po glavi — šta je time Pajzl mislio? Da je prekasno nadati se u Petkovićev izlazak? No nije li to moglo značiti i to, da je prekasno sa svakim izmirenjem izmedju njih? Ispitljivo on meri Rosenkranza koji u svom otrcanom notesu nešto pomnjivo odbija i zbraja. Rastreseno potvrdjuje konačno i Mačeku:

— Da, da, vi imate pravo, gospodin Maček.

Maček, ohrabren, razbrbljao se još više. Govori ipak šapčući, tako da ga Petković ne čuje. No da govori i glasno, Petković to sigurno ne bi ni zametio. Princ Heine rasklopio je knjigu, uzneo se, pa čita zanosno na glas, s otvorenim gestom desne ruke, kao da ceo svet zove na rukovanje:

Ein neues Lied, ein besseres Lied,
o Freunde, will ich euch dichten,
wir wollen hier auf Erden schon
das Himmelreich errichten!

— Bravo, bravo! — raduje se sam.

Kapija se otvorila i kroz nju je tamničar propustio dežmekastog, plećatog čoveka, s krupnim kestenjavim očima, s glomaznim rukama. Preko prsluka protegnuo mu se krupan zlatan lanac kako to vole nositi priprosti ljudi od taštine, s malo ukusa i malo inteligencije.

— Dakle samo jedan marod — govori on u baritonu — a i taj je u dunklu.

— Ako gospodin doktor želi, ja ću ga pustiti iz dunkla na vizitu.

— A ne, ne, pustite ga samo tamo gde jest. Ko ima volje da se tuče i dira u druge, tome sigurno samome ništa ne fali.

— Ima onda još Ferkovićka i, i onaj najteži marod.

— Znam, znam.

Doktor Kolar, bivši vojni, sada uzišni lečnik u civilu, ogleda se dvorištem, zapne pogledom na Rašulinom ogrebenom licu, odvrne jedva primetno pisarima pozdrav, odmakne se od tamničara koji ostaje na kapiji. A sam se on zaustavi blizu kuhinje i motri Petkovića.

On je doktor univerzalne medicine, a silno podcenjuje sve svoje kolege specijaliste, sam smatrajući svoju univerzalnost sumom sviju specijalnosti. Tako se drži i vrlo sposobnim kirurgom, te mu je naročito velika strast operacija. Činilo bi se prema tome da ga duševne bolesti gde ne pomaže nož mnogo ne interesuju, a tako to doista i jest. No ni zaboga on ne bi priznao da se i u njih ne razume, i s duševno bolesnima da ne zna postupati. Još čas pre on je pred tamničarem samouvereno govorio kako će Petkovića bilo kako zadobiti u ćeliju gde ga onda tamničar ima da drži zatvorena dok se ne reši dalnja Petkovićeva sudbina. I sad se isto tako samouvereno primaknuo do Petkovića koji i dalje zanosno čita, samo sad okrenut k prozoru.

— Dobro jutro, gospodin Petković. Kako vidim, vi se vrlo dobro zabavljate. Sme li se videti šta čitate?

Petković se lecnuo, skočio plah, ali odmah i s vedrinom poverenja u licu. S doktorom se on pozna već odavna, jer taj je kućni lekar Pajzlov i Jelenin.

— O zašto ne, doktore? Heinrich Heine, plemeniti princ i anarholirični pesnik.

— Anarholirični? — sumnjičavo ga gleda doktor, pa lista po knjizi i vrati je. Slabo se on razume u poeziju, no koliko zna, i Heine je imao paralizu, ali

da bi bio anarholiričan, to nije nikad čuo. — Kako to mislite, anarholiričan?

— Tako, sve njegove pesme su sferskoharmonične, hohoho! One bı to bile da je Heine živeo pet hiljada godina posle nemačke revolucije.

— Tako, tako, — mršti se doktor Kolar — a kako se vi osećate, gospodin Petković?

— O izvrsno, samo me malo boli glava.

— Od aspirina bi možda prošlo? — smeška se doktor Kolar, kimnuvši glavom Pajzlu koji ga pozdravlja iz kuta dvorišta. I trepta Petkovića po ramenu i polako mu se rukom šulja do pulsa na rucı — Da podjete sa mnom, daću vam aspirin, pomoći će vam —

— Pomaže samo aspiracija, zadovoljena aspiracija.

— Pa i aspiracija, a na šta vi aspirirate, gospodin Marko? — Zapazio je kud gleda Petković, a od tamničara je već saznao slučaj s tobožnjom Rendelicom.

No Petković mu ne odgovori. Trgnuo je svoju ruku iz njegove, izobličio se:

— Vi meni hoćete lanac na ruku?

— Ah, kaki lanac, ja sam doktor Kolar.

Zagledao se u njega Petković, zasmejao se najposle:

— Znam, znam. Doktor Kolar! No to je onaj drugi Petković bolestan, pitajte mog suca istražitelja —

— Koji drugi?

— Drugi? Drugi? — smete se Petković, obazre i izgubi pogled nekud neizvesno — Tu je — pokaže sebe — to je princ Marko Heine, pet hiljada godina posle revolucije u Hrvatskoj — No njega vi ne možete izlečiti i niko ga ne može!

— A zašto ne bih mogao? Ja sam doktor medidicine!

— Zašto? — živahne Petković — Pa baš zato jer ste doktor medicine. I jer još niste — doda tiho, poverljivo — pronašli bakcil nepravde, on od njega boluje.

— A gde bi bio taj bakcil?

Petković ko slučajno otare oko.

— To je žuti pauk — rekne nenadano i zažmiri.

— Kakav žuti pauk, šta je to opet?

— Šta? Zar se ne sećate? Kad mi je ono lane nabubrilo ispod oka, i ja odoh k doktoru, a on: Došli ste prerano, kaže, još se ne može reći šta je. Odoh odmah k drugome, okulisti ko i prvom: Došli ste prekasno, kaže, izgubićete oko. I odoh trećem, k vama, a vi: erysipel je, rekoste. Nije, rekoh, nemam groznicu. Onda je erysipeloid, rekoste —

— Pa i bio je —

— Eto — zasmeje se Petković grohotom — vi još i sada tako mislite! A zagnojalo mi se oko i jednoga dana grebući nadjoh na noktu malog žutog pauka. Pauk me je ubo, žut ko šafran, a gospoda doktori, hohoho, videli su sve drugo samo ne ono pravo, šta oni znadu za žutog pauka! —

— No, recimo da je tako — smračio se doktor; ta priča o žutom pauku čini mu se ludjački izmišljenom, ali i uvredljivom — No vi ste počeli govoriti o bakcilu nepravde.

— O bakcilu nepravde, dakako. Baš on je žuti pauk, po krvi šulja se u srce, u samo srce i grize ga, izjeda. —

Lice mu se netom još nasmejano zgvrčilo, zubi zazvoncali. Opet je bacio pogled spram prozora, i primetljivo je probledeo.

— No proći će to, proći, gospodin Marko! — lagano ga doktor Kolar uzme pod ruku. — Uspeće medicini da vam iz srca izvadi žutog pauka. Ja bih vam ga možda odmah mogao da izvadim. Da podjete sa mnom, gospodin Marko, samo na čas. —

— Niko ga ne će izvući, ni ona! — oslobodivši ruku mahne Petković i zanemivši sedne na cepanicu. Kao da je potpuno zaboravio na doktora, zatisne glavu u dlanove i ostane nepomičan.

Časkom još stoji doktor čekajući ne će li se dići, pa se, setivši se svog hvalisanja pred tamničarem, namršti i udalji.

— No doktore, kako je? — primaknuo mu se Pajzl sa šaptom.

Doktor ga povede u stranu.

— Je li on kada bolovao od sifilisa?

— Koliko ja znam, nikada. Sigurno nikada.

— Tako, pitao sam, jer mi je čas pre govorio o jednoj papuli ispod oka. No s njime je zlo. Bezuvetno paraliza. Vi mislim ne ćete imati ništa protiv toga da ga se odvede u ludnicu. — Budite spremni danas posle podne! — dobaci on poluglasno tamničaru koji u pozoru stoji malo dalje.

— Strašno, strašno! — briše Pajzl suzu — No možda bi i za njega bilo bolje da to bude što pre —

To bi značilo pre podne, a to je doktoru Kolaru nezgodno jer mu se žuri na jednu interesantnu operaciju u bolnicu.

— No pa posle podne — saglašava se doktor Pajzl S božjom pomoću! — i poćuta na čas. — Još bi vas nešto hteo da zamolim, doktore! S mojim nesrećnim šurjakom će cela stvar biti posle podne svršena još dosta rano da bi me, bez neugodnosti da bude prisutna, mogla posetiti ovde moja gospodja. Ne biste li bili tako ljubazni da je o tome obavestite?

— Drage volje, doktore, to mi je i onako usput. A kako dugo još vas misle držati ovde? Nešto mi je sinoć baš vaša gospodja govorila da će vas skoro pustiti.

— Najskorije — uzdigne glas Pajzl. — A gde ste se našli s njome?

— Slučajno pred teatrom. Skoro bi dakle bila vaša poruka suvišnom! No svejedno, učiniću kako želite. —

I rukuje se, a iz prvog sprata razdao se u tišinu dvorišta otegnut vapaj Ferkovićkin. Možda je saznala da je doktor u dvorištu, pa ga hoće upozoriti na sebe.

— To je ona? okrene se doktor spram tamničaru, a licem mu predje smešak ko od misli na neku nasladu.

Na nasladu on doista i misli. Naime da će Ferkovićku, u koje su se očito pojavile komplikacije, ovde operirati. U bolnici bi je mogao ko drugi, ovde će je on sam, zato on još od sinoć kad je bio obavešten o njenim mukama tvrdoglavo ostaje pri svojoj odluci da je ne da u bolnicu.

— To je Ferkovićka, da! — ustubočio se tamničar — Teško je to s njom u zatvoru, gospodin doktor, teško.

— Najbolje bi bilo poslati je u bolnicu — dopuni ga Jurišić, prišavši bliže, neobično tužan, no i odrešit.

— Kakvu bolnicu! — okosi se doktor Kolar. — Vi ste Jurišić, je li? Malo manje nerva! — i otresa se na tamničara. — Nisu u bolnici bogovi da učine čudo! Sigurno je opet jela teški komisni kruh! A ja sam sinoć naredio da joj dajete samo mleko i žemičke!

— Molim pokorno, gospodin doktore, mleko smo joj dali. —

— A žemičke? No da, da, idem ja uostalom do nje, poslaćemo joj babicu! — Mahne rukom na Jurišića koji mu dokazuje da bi Ferkovićka mogla ovde umreti. — Ne bi bila velika šteta! — i već je pred ulazom kadno se preko celog dvorišta, praćen Ferkovićkinim vapajima, razdao stravičan Petkovićev glas:

— Doktore, doktore!

— No? — stane ovaj protiv volje.

— Čujete li? I nju je ugrizao žuti pauk — šapće. — A niko nikoga ne sme osuditi na smrt, dole smrtna kazna!

— Ali to su se slučajno popravdale žene! — vrativši se k njemu uverava ga Kolar nestrpljivo — I nema tu nikake smrtne kazne, pogotovo vi nemate na to da mislite! Vi ćete i onako biti danas pušten — I tom zgodom znate li šta bih vam ja predložio? Da se danas posle podne zajedno izvezemo na šetnju, hoćete li?

— Na šetnju? — trgne se Petković u sumnji. — Danas popodne?

— U autu! — dobaci Pajzl sa strane.

— No ne mora baš biti auto. Sad vidićemo, možda i u autu — opazi doktor da mu Pajzl namiguje — samo treba da još telefoniram da nam spreme auto. Vi ste dakle spremni, gospodin Petković, za danas popodne. Vrlo lepo! Provešćemo se na šetnju.

— O, uvek spreman! — klikne silno živahno Petković, zagrcnuvši se i sav prosjavši u licu. Šetnja, to znači sloboda . Sigurno je došao odgovor od dvorske kancelarije. — Dodjite s mojim autom, on je, doduše, samo za dvojicu, ali strpaćemo se u njega svi. Pozvaćemo, pozvaćemo — i ti ćeš, Franjo, s nama, zar ne?

Smeje se prigušeno i najednom zanemi. Jedna svetla nada, nagla ko blesak, lomi se pred njime, iščezava, tone u mrak gde se ništa ne raspoznaje i sve je crno razočaranje i beznadje. Jedno dobroćudno lice posmatra ga izbliza uporno i nežno. On ga ne vidi. Ali on čuje, čuje nešto što kao da govori da je sve laž — laž i obmana što govori doktor. Laž? Zašto sad ljudi u času kad bi se morali da zanose ko on, oko njega plaču?

A to plače Jurišić. Naslonio se iza drva, pokrio lice rukama i ne znajući kako je vidljiv i čujan njegov plač, plače, nagonskim bolom prevladan, cvokoćući zubima ko promrzao.

Izgubljeno, kao da mu je pogled već negde strašno daleko, a opet se sve više vraća natrag, gleda Petković za doktorom koji žurnim korakom zamiče u uzište.

Rešenje po kome je Petković trebao u ludnicu nije za Jurišića došlo iznenada. Sada kad je palo i pokazalo se neizbeživim i blizim delovalo je to na njega tako strašno da je sebeneznao od bola zaridao mučno i prežalostivo. Tamničar je prišao k njemu, mirio ga, i brzo se, sam uvidevši nezgodnost svoga plača, Jurišić sabrao. I gleda upravo za tamničarem kojeg je

na kapiji iz razumljive radoznalosti zaokupio Rašula, kadno se tik pred njime oglasio neko s pitanjem:

— A zakaj su se oni plakali, gospon? Kaj im je tak teško?

Jurišić se lecne; to se na njega obratio starčešika koji je dosad pilio drva. Sve dosad on je radio svoj posao ćuteći kao da je sam ovde, a sada to pita mekanim, malo drhtavim glasom, polagano i gotovo leno. Pita tako čudno kao da je ovamo pao s meseca i ništa nije razumeo šta se upravo na ovom dvorištu dogodilo. Šta da mu odgovori? Jurišić ga pogleda ćutke, gotovo sažalno. I prodje mimo njega, popevši se opet na drva iznad Petkovića koji opet sedi nem, pogleda upiljena u pilovinu pod starčevim kozlićem, knjige odložene kraj sebe na drva.

Starčić medjutim sve više približuje svoj kozlić baš k Petkoviću, i šta više, vidno je kako tog pogledava kradom ispod prošupljenog klobučića. I gle, prestao je da pili, pritisnuo je pilu na opanak, trznuo dugim sedim brcima, posutima pilovinom i zabugario meko:

— Gledim ih dugo, celo jutro, a to su oni, dobri gospon Marke! Jej na, kak su se spremenili odgdaj sem ih ni videl!

— Kad ste vi mene videli — upiljio je sumnjičav pogled Petković u njega i pita ga tiho, neprisutnim glasom kao iz sna.

— Je, dugo je vre tomu. A kaj se oni ne sećaju starega Tončeka? Pa sem, zaboga, pri njihovom gosponu ćaći dugo služil kak ledičen fant! Kak dečkeca sem ih na rukah nosil!

— Marke, češ mlijeka? — zasmeje se Petković nenadano, živahno, upravo detinjasto.

— Je, je, prav su se setili, tak sem ih navek zval. Navek gda se je mlijeko pomuzlo.

Tonček, stari Tonček! Nešto plavušavo, onako plavušavo ko proletno jutro kad je sve jasno iskrsne

pred Petkovićem. Približi mu se iz daljine, iz zaborava i ozari ga svega; detinjstvo njegovo detinjstvo!

To je stari Tonček koji ga je uvek kad je kravarica Reza pomuzla krave, zvao da mu da svežeg, još toplog mleka. Marke, češ mlijeka? Doista to je Tonček. Dugo, dugo godina, već kao dečko počeo je on da služi na vlastelinstvu Beznji i ostavio ga je tamo Petković kad je otišao u kadetsku školu i nije ga više našao kad se iz ove vratio. Priženio se Tonček nekud kraj Pregrade, i več davno, davno ga Petković nije vidio, ni čuo, ni mislio o njemu. A sad je Tonček tu, tu u zatvoru, star, pogružen, sed.

— A kako ste Tonček? — skočio je Petković pa pruža Tončeku ruku i gleda ga zaneseno ko da se pred njime opet pretvorio u dete. — Kako ste? Jeste li se dobro priženili?

— A je, tak, po siromaški — sada tek kada se već rukovao, briše Tonček s ruke pilovinu, Petković ga je preduhitrio — Znaju kak je, malo grunta, puno štibre, puno dec, no se je dobro dok je zdravlja. A kaj oni tu delaju, gospon? Zakaj su pa njih zaprli?

Veselje se Petkovićevo slegne. No samo na čas.

— Kažu — smeje se on — kažu da sam prevario jednog gostioničara za osamdeset forinti.

— A kaj, oni se samo šaliju — smeje se i Tonček krezubo, srdačno — Kaj bi oni išli koga varati, pak još tomu za osamdeset forintov. Jošče su mu morti tuliko trinkelta dali. Se ja znam kak to pri nima ide, čulo se to i pri nami. Jenomu daj hustu zaseći, drugemu pole zasijat, tretjemu tersje obrat — je i papirje na ktere so im muži bili još od čače dužni, skurili su da ni pepel ni ostal. Ne verujem ja da bi oni koga fkanili.

— Tako, politika, Tonček.

— A je, to je pač nekaj drugega. Veliki su oni bili navek politikaš. Baš sem gledal kak su se gospon hudo zavzeli za onog bokca kaj su ga v dunkl odvlekli. Je, pa sem se setil kak je to bilo jošče gda je He-

dervary bil ban i bila buna proti Madjarih. Onda su oni gospon se na sebe zeli i sami otišli za nas v rešt. A zdaj su jih opet zaprli! Je, velim ja, če si politikaš i hoćeš narodu dobro, samo te rešt čeka, jeje! A kaj su opet napravil, gospon Marke?

Jedna crna, blatna noć izroni pred Petkovićem, noć u kojoj su ga pustom cestom u lancima vodili žandari. No sad je samo tiho lice Tončekovo pred njime, blago ko molitva. Ne odgovara on na pitanje nego pita sam:

— A jeste li vi već dugo ovde, Tonček?

— Od čera — sfrknulo se Tončekovo lice ko spužva — Znaju, Židov mi je za dug kravu prodal, pak sem se rasrdil i vužgal mu štagel.

Mimo je prošao doktor Pajzl, odbacio pikavac cigare. Sagnuo se Tonček, ugasio ga medju prstima, turnuo u usta i žvače i gleda za Pajzlom — Nekaj bi ih htel prositi, gospon Marke — obraća se on ovome, — sem videl da se znaju z onim gosponom tam — pokazuje Pajzla.

U Pajzla se uporno zagledao i Petković. Nije li on čas pre bacio pikavac u pilovinu koja se mogla zapaliti te bi Tonček bio kriv? Kako je neoprezan i zloban! No i Tonček govori o paležu!

— A, u štagalj, mislite, Tonček? Kako je ono bilo, čik u štagalj židovu, što?

— Gdo im je to povedal? — zabezeknuo se Tonček. — Baš tak je bilo! A kak to oni znaju? Em im ja nisam niš o tome rekel!

Smeje se Petković čudno, i plaho ga motri Tonček. Čuo je on od uznika u svojoj ćeliji, a video je i ovde u dvorištu, da s pameću tog čoveka nije nešto u redu, šta više, lud je, vele; može li dakle biti kake koristi da njega nešto prosi? No ipak zašto ne, zar nije s njime sve dosad govorio kako bi i s drugima? Nastavlja on dakle:

— Toga gospona, znaju, i ja poznam, je fiškal i nekaki veliki politikaš z Zagreba. Od naše horvacke

strajnke, su pripovedali gda je k nami v kotar došel skupčinu držat. I z našim Židovom si je on jako dober, v hiži ga je svojoj tisti počastil. Pa si ja mislim tak; morti bi on mogel Židova zmekšati. Em od tega kaj ja tu čepim, nemu se ne bu štagel nanovo zdigel, a ja bi mu ga otplatil tak da bi mu na gruntu zabadav kak težak delal. Kaj bi oni, gospon Marke, šteli to povedati i prositi za mene tog tam gospona? Vas bi morti predi poslušal, se gospoda najbol med seboj razmeju.

Skinuo je Tonček klobuk gužva ga ponizno u ruci. A Petković sve misli u sebi: bi li ili ne bi li Pajzl mogao Tončeku zapaliti štagalj?

— Pitaću, ga, pitaću, Tonček — no što će pitati ni sam ne zna, utonuo mu je glas: — Niste vi njemu nego je on vama zajedno sa Židovom zapalio štagalj —

— Morti ipak — ponadao se u prvi mah Tonček i sad rastužio, kako da bi taj gospon tamo i Židov njemu zapalili štagelj, kad ga ni nema! Lud je taj nekad dobri gospon, to je jasno, jedini koji bi mu ovde mogao pomoći, lud je! Natisnuo je on opet klobuk na glavu, po prvi puta okrznuo i Jurišića žalosnim pogledom i uhvatio opet svoju pilu.

Cvili pila pištavim gotovo detinjim glasom i pita se Jurišić bi li mesto Petkovića Tončekovu molbu ispunio sam, kadno se neočekivano Petković digao i posle kratkog objašnjavanja doveo Pajzla do Tončeka.

Šećući mimo iz proste radoznalosti Pajzl je dočuo u glavnom o čemu se radi, a sad mu je zbunjen i prestavši da žvače još potanje to razjasnio Tonček.

— Ja bi ih lepo prosil, velemožni —

Nećkao se Pajzl da se odazove Petkoviću koji ga je opseo da »pomogne starom Tončeku«, a sad mu je cela ta stvar dvostruko neugodna, jer taj trgovac Švarc kome je Tonček zapalio štagalj, jeste stari njegov klijent. No prilagodio se on brzo, pognuo se malo i učinio prijazno lice:

— To će biti doduše teško — govori — jer znate, Tonček, vi ste se ogrešili o zakon i sad vas progoni

zakon a ne Švarc. Ali ja ću ipak učiniti što je moguće. Još danas ću pisati trgovcu Švarcu. Ili još bolje, on mi je nedavno pisao da će doći u Zagreb, pa ćemo tada nastojati da dobrim načinom sve izgladimo.

— A kaj ne bi, velemožni, bilo dobro, da se i z gosponom sucem malo pospominaju? Ja ih, velemožni, lijepo i preponizno prosim.

— Pa i to se može. Samo se vi lepo umirite, ništa se ne bojte, Tonček, sve će biti dobro.

Plave oči Tončekove zamute se, vrcnu mu suze, poteku niz lice i nestanu u brkovima ko da su pale u pilovinu. Sagnuo se, poljubio Pajzla u ruku. I drhće od ganuća.

— Ja im preponizno zafalujem se, velemožni, nek im platiju bog i majka božja!

— Ništa, ništa, Tonček — povukao je Pajzl ruku na ledja i briše je neprimetno o kaput. Smeška se dobrostivo, udaljiće se, stvar je time sigurno srećno svršena. No stao je preda nj Petković, namračen, s pogledom ukočenim, neprijateljskim:

— A zašto se ti smiješ, Pajzl? I zašto lažeš ovom čoveku?

— Ja da lažem?

— Lažeš! — uzdignuo je Petković glas — Ja znam, da ti njemu ne ćeš pomoći, jer taj Švarc je stari tvoj klijent. Nisi pomogao ni onom čoveku koji te zvao u pomoć kad su ga vukli u dunkl. Samo obećaješ, i ti bi njemu trebao da poljubiš ruku, a ne on tebi.

Bolećivo se steglo Pajzlu lice, mogao bi da krikne, no smekšao je glas i usrdno šapće:

— Zašto ti Marko, sve to tako govoriš kad dobro znaš, te ako se Tončeka nikako drukčije ne bude moglo spasiti, da još uvek ostaje jedno sredstvo: molba na Njegovo Veličanstvo? Mogla bi je odneti sama Jelena — promrmlja još tiše.

Ni sam Pajzl nije očekivao da će te njegove vešto izabrane reči tako delovati: Petković je istina

još čas ostao smračen, kao da još uvek sumnja, no odjednom se razvedrio, osmehnuo.

— Regina, misliš? Ona je bila ovde, jesi li je video?

— Da, da, i doći će sutra.

— Ne sutra, još danas, još danas ćemo se izvesti u autu. Zajedno ćemo k caru, hohoho!

Seo je, nasmejan, srećan ribajući dlanove. Prezrivo se od njega odvrne Pajzl.

— Onda kako smo rekli Tonček, uzdajte se, sve će biti dobro.

— Ja im zafalujem se, velemožni — bez prijašnje radosti odvraća Tonček. Posegnuo je opet za pilom, no naslonio se na nju, gleda za Pajzlom koji odlazi. Zamislio se. Istina, velemožni mu je obećao više nego se sam nadao. Ali zašto je to obećanje gospon Marko nazvao lažnim? On mora da dobro pozna velemožnoga, jer se i tika s njim. No ipak i gospon Marko kao da se saglasio s time, da bi na koncu car mogao pomoći, car može sve, car je velemožni! No upravo to čini Tončeka skeptičnim.

— Je, je — rezonira on glasno s namerom da ga čuje Petković a i Jurišić — poslao je lane molbu na cara da mu radi starosti otpusti iz vojske jedinca Fabijana — Šilal ju je tri put i nijedamput ni hasnilo, Martin je moral v soldačiju. Tak je to. Il je to zato kaj je car daleko, il pak zato kaj je sam vre prestar, pa nema reda.

— A jeli došao odgovor od cara? — živahnuo je Petković — Kako ste to rekli, Tonček?

— Nisem niš rekel, gospon Marke. Je, došel je na kotar spis, al ga car ni potpisal. Su potpisali, ja znam gdo, puno štemplov je bilo. Je, car treba soldatov, pisalo je tam, i se to more biti istina. Zna car kaj dela, šnofal je on da se Vlahi buju na Turke zdigli. No če si premisliju kak se stari Martin denes sam kak smrt po gruntu vleče, a sin mu v kasarni bogu dane krade, onda je to ipak bogu za plakati. Znaju,

si mislim, da je car dober a prestar, i ni pravice i ni reda kaj ga vre za norca i nega bokca držiju. Pa bi se i z mojom molbom moglo tak pripetiti, kaj oni misliju, gospon Marke?

Petković ćuti. Dober al prestar — i molba je bila odbita! Valjda jer je car nije imao ni u rukama. Ali oni će s princezom Reginom naći cara —

— Primiće car molbu, sve će biti dobro!

— Daj bog! Tak bi i v redu bilo! Ne moraju uvek samo Židovi v Horvackoj prav imeti, zakaj ne bi jemput i Horvati? Je je, velim ja, reda nema. Su navek pripovedali da bu kralevič Rudolf reda donesel, pa su ga zato i otirali da ne dojde na tronuš. Pobeći je moral. I samo se tak veli da ga je jena baba vubila Jošće posle toga, pripovedaju naši muži, bil je on jemput i pri nas v Pregradi, preoblečen. Pa je opet moral bežati dale, nigde mu bokcu ne daju mira. A kaj misliju, gospon Marke, ali je još živ kralevič Rudolf? Se sigurno skriva po svetu, pa se bu vrnul gda stari car vumre! Daj bog, valda bu onda i za nas bolše!

Priča i teši se i zanosi stari palikuća Tonček i ni ne sluti kako ta legenda njegova o kraljeviću Rudolfu pokreće u Petkoviću celu povorku bolećivih misli i uobraženja.

— Vratiće se, vratiće se kraljević Rudolf — zanošljivo je prihvatio i Petković da se zanosi s fantastičnom starom zagorskom legendom o kraljeviću Rudolfu, koju, potekavši iz kraja otkud i Tonček, ne čuje prvi puta. I dakako, bio je u Pregradi, i skriva se, beži pred žandarima. Jer prognao je njega strogi car, nije ga hteo pomilovati, i ako ga je kraljević mnogo zato prosio i apele mu slao i po princezi Regini pisma. Optužili su kraljevića krivo da je hteo cara prevariti, i naljutio se car. No na koncu kad ga princeza dodje lično da zamoli za pomilovanje, on će se sažaliti,

pomilovaće kraljevića, predati mu presto, i zavladaće tad pravda, pravda za sve, Tonček, hohoho!

— Jej, kak oni to lepo pripovedaju — nasladjuje se i Tonček — I tak ih je lehko razmeti, a tu v reštu veliju za nih da su — zbunio se Tonček na Jurišićeve znakove da ćuti, i obrnuo razgovor — A zbilam, sem ih štel za nihovu sestru pitati —

— Ništa ti nemaš pitati, radi! — okosio se na njega ključar njegov, prošavši mimo. S uzdahom se Tonček vratio na posao.

Zaćutao je i Petković. Nije li kraljević Rudolf bio i kod njega u Beznji? I stari ga kravar Tonček nosio na rukama, zvavši ga: ćeš mlijeka? A posle se princ, ne hoteći da bude oficir zavadio s ocem. I prognao ga otac, i svi su ga stali goniti još više kad je ušao u tobožnju mezalijansu s princezom Reginom. I sad se skriva ovde u inkognitu, Marko plemeniti Petković to je njegov pseudonim i niko to ne zna, ne sme znati, ni stari Tonček! Ne sme, i ne će doznati, dok se ne izmiri sa carem, svojim ocem, i tada će se pokazati onaj drugi Marko Petković, onaj drugi, no zar je to jedan Habsburg?

Zapleo se, zalutao u svojim mislima Petković, zapao u mrak. Neka misao kao da svetluca u njemu kako je to sve obmana i laž, no ugasila se. Spuštaju mu se kapci na očima i nastaje noć, noć puna utvara no i mira, mira kao u snu bez sanja.

Samo mu se telo nagnulo natrag i glava leži nauznak, tako da mu Jurišić vidi lice. Neki slab, prigušen krkljaj, ko ropac čujan je iz grla. Jurišić prisluhne. Od umora ovog dana i noći, Petković je, čini se, zaspao. Jurišić se ogleda dvorištem bojažljivo, ne će li otkle ko da vikne. Svi su tihi. Tonček je iz obzira da Petkovića ne probudi, pomaknuo kozlić unatrag, pa se nagiba spram Jurišića i pita ga u šaptu:

— A prosim ih gospon, kaj su gospon Marke i onaj fiškal, da si veliju ti?

— To su rodjaci, doktor je uzeo njegovu sestru — I prekorno i sažalno osmotri ga Jurišić.

— Tak! Sem si mam mislil, su gospon doktor nekaj govorili o nekakšnoj Heleni. Je, Helena, tak se ona zvala. Lepa je bila to pucica, al jako svojeglava i handrasta. Je, je, zdaj ju bogme ne bi poznal —

— Tiho, Tonček!

Tonček zaćuti i odmakne se s kozlićem još dalje. A Jurišić upravi ravno k Pajzlu. Slušao je Petkovića i Tončeka, čuo je njihovo zanašanje za kraljevića Rudolfa. Potreslo ga je to, obadvojica mu se čine žrtvom jedne tlapnje, no ko tu tlapnju podržava i ko te žrtve iskorišćuje do ljudi Pajzlova kova koji sa celim svojim zdravim razumom već cele decenije šire ako ne istu a ono samo malo drukčiju legendu o caru, njegovoj dobroti, njegovoj pomoći? Pa ipak, zar Pajzl nije čas pre, prisluhnuvši ovamo, baš s Rašulom izmenio jedan podrugljiv pogled, baš s Rašulom, posle svega! Pridrnuo se Jurišić, jedva stišava glas:

— Hteo bih vas pitati, gospodine doktore, jeste li čuli o čemu je malo pre govorio vaš šurjak?

Pajzl ga pogleda nesabrano. Zapravo on nije ništa čuo, i podrugljiv njegov pogled izmenjen s Rašulinim ticao se samo Rašule; započevši s vladom on naime uporno ostaje kod odluke da više s Rašulom ništa ne nastavlja. No nije on sada ni na to mislio. Sve misli njegove obuzela je Jelena. To da ju je pozvao ovamo po doktoru Kolaru bilo mu je isprva drago, no naskoro se javio u njemu osećaj poniženja; čemu je zvati kad je tako malo verovatno da će se odazvati! Bolje bi možda bilo glumiti ravnodušnost. No kako u sebi pobediti tu čežnju, taj očaj koji ga razdire od same misli da joj je kroz ceo život bio robom i da je na koncu tako nagradjen, te ga ostavlja, i njega i decu, kao da ih nikada nije bilo ni nema? Umor ga je savladao, video je da Petković spava, legnuo bi i sam, i baš je bio na polasku u ćeliju, a opet mu u lice skače taj nepodnosivi Jurišić.

— Ništa nisam čuo! — otrese se surovo — I ne zanima me!

— Ne zanima vas! A mene mnogo, mnogo zanima, gospodine doktore!

— To je vaša stvar — korača Pajzl dalje.

— Moja, a tiče se vas. — I vi sad ne ćete otići, ne ćete li da priznate da se bojite istine.

— Šta je to istina? — zaustavi se Pajzl naglo, ljutit, i sam gotov da jedamput već s tim nasrtljivcem svrši.

— Pitate ko Pilat! Šta je to istina, o tome je, doktore, najbolje da se porazgovorimo na samu —

— Na samu? Ja s vama nemam nikakih tajna.

— Sa mnom ne. Ali s drugima. I ako baš hoćete možemo i ovde —

Ovde? Pred toliko pogleda i uši? Već ih i sada gledaju, a možda i čuju! Pajzl se pritaji.

— A šta biste vi, prijatelju? Pa izvolte, možemo u moju ćeliju. —

Podjoše, no oni na stube, a put im zakrčio patuljak, s preokrenutim čabrom pokrivši glavu, i sukobivši se tako o Pajzla.

— Pardon, gospon doktor, — skinuo je čabar i ceri se — klobuk mi je malo prevelik pa ne vidim.

Od tog patuljka, Napoleona zvanog, saznaše, da gore upravo peru Pajzlovu ćeliju.

— Dakle posle podne — upotrebi Pajzl priliku da izmakne objašnjavanjima.

— Posle podne vi već možete na slobodu —

— Pa zar je to sve tako nužno?

— Ko i vaša sloboda, možda još više!

Vrteći glavom Pajzl se nadme u pozu i s uzvišenim smeškom, pobudivši opću pažnju, najviše Rašulinu, podje, vodjen Jurišićem, preko dvorišta. Trgnuo se i Petković, gleda ih čini se radosno. No zabacio je opet glavu, probudio se valjda na tren, pogledao ih u snu, i zaspao opet.

Prostor u koji su ušli širok je i visok, sa svedenim svodom, punim paučine. Jedna su mala kolica pred ulazom, a ovde uza zid druga veća, mali trgovački platon. Uz drugi zid vode drvene stepenice do teških vrata, to je dunkl. Kroz veliku kapiju od gvozdenih prečaka vidi se ćošak crnog i plesnivog stražnjeg dvorišta. Ovde je Majdak našao leš kanarinca, jer nedaleko preko zida balkon je i tamo je bila kanarinčeva krletka.

— No — ogleda se Pajzl tražeći mesto gde da sedne. — Sad ste me zarobili. — Opraši maramicom prečke i nasloni se na njih ledjima.

— Dobro bi bilo, gospodine doktore, kad biste vi uvek na sve na što se u životu naslanjate, gledali da bude bez prašine i čisto. —

— Vi ste dakle započeli sa higijenom, a ja sam doktor prava. Ne biste li radije izabrali koju drugu temu?

— Drugu? Čini se, da naša tema i ne može da bude nego neka vrst higijene. Higijena duše, moral, gospodine! Vi valjda znate šta to znači?

— Ne čini li se vama, gospodin Jurišić, da ste vi sami za to, da to znate, još premlad?

—Premlad? To je prestar prigovor. Poznat mi je još s procesa gde ste nas branili tako da ste nas prikazivali naivnom decom. Pa eto uzmite, ja to dopuštam, da to pred vama stoji naivni omladinac, dete koje ništa ne zna. Želja za dobrom i istinom pokreće ipak i njega u svakom radu, kako i vi to govorite za svoj politički rad. I eto, vi ste jedan od vodja naroda, i nijednom čestitom omladincu nije, mislim, svejedno ko ga vodi — recite mi dakle, poučite me — vi ste sami pitali šta je to istina — recite mi istinu o sebi, o svemu! Celu istinu!

— Dragi moj mladiću, — spusti mu Pajzl, prividno vrlo ozbiljan, ruku na rame — vi tražite vrlo mnogo i vrlo malo. No ja sam uvek poštivao omladinu. Cenim njezin zanos, njezinu plemenitost, ja ću vam dakle

odgovorim na sve, samo izvolite postaviti konkretnija pitanja.

— Konkretnija? — zdrhtne se Jurišić — Ja bih vas dakle pitao — Prekinu ga šum i udarci u vrata dunkla. Podje onamo. Muklim, za celu skalu nižim glasom, psovao je unutra Drob. Zanimao se, da li je već došao doktor: zatulio je kad je čuo da je već bio ovde i valjda otišao. Smirio se konačno, a Jurišić se vratio do Pajzla — Vi sigurno znate ko je to u dunklu — reče — Čovek koji vas je zvao da se zauzmete za njega a vi ste mu otkrenuli ledja.

— Mene da je zvao? Nisam primetio, a uostalom, što bih mu ja i mogao pomoći? Ja sam tu običan uapšenik ko svi drugi!

— Običan! Vrlo ste skromni! Tako to niste izgledali kad ste sve i svašta obećavali Tončeku — obećavali!

— Ja ću i održati svoje obećanje!

— Tako da ćete zastupati i njegovu obranu i optužbu trgovca Švarca, koji je vaš klijent — Dakako politika i interes — zar je to spojivo?

— Gotovo da bi bilo i suvišno na to odgovarati! To iz vas govori neuračunjivi moj šurjak. Švarc uostalom nije moj klijent nego samo ugledniji pristaša — I jednog i drugog ću ja braniti tako da postignem njihovu nagodbu.

— Po principu politike i interesa postaćete dakle nagodbenjak!

— U ovom slučaju, da! I vrlo mi je žao da baš vi mene gledate tako crno. Politiku i interes ja sam lučio uvek. Nije mi na primer bilo ni u kakvom interesu da branim vas, ali ipak sam vas branio, besplatno, molim.

— Ja vas nisam tražio, sami ste se ponudili mojim sestrama. Onda još nisam znao što danas! — Jurišić se vidljivo uzruja. — Onda još ni sanjati nisam mogao da vi za sebe sama možete sklopiti takovu nagodbu te istovremeno branite revolucionarnu omladinu

i budete pravni savetnik i branitelj jedne lešinarske posmrtne zadruge. Pa ipak se to dogodilo, takova sramna nagodba!

— Slušajte, Jurišić! — prekine ga Pajzl, smešeći se i ironično i uvredjeno i nervozno. — Ako vas ništa drugo radi mene ne muči nego to, radije prestanimo. To su sve tričarije, što vi govorite. Svaki bi vam advokat rekao: to su poslovi da se živi. —

— No ti poslovi su u neskladu s pozivom jednog narodnog borca kakav hoćete da budete vi!

— Baš to je ono! Zato vam ja i ne mogu odgovoriti ko ostali advokati. Jedan viši princip je mene u svemu vodio — šapćući dosad i upozoravajući Jurišića da bude tiši, Pajzl podigne glas — a to je da je moj položaj pravnog savetnika zadruge bio in ultima linea koristan i za sam narod.

— I za sam narod? — zapanji se i zgrane Jurišić — Ovoliko cinizma ne bi mogao pokazati ni sam Rašula!

— Vi to zovete cinizmom! A zar je cinizam u tome približiti se pod vidom prijatelja jednoj lupeškoj bandi sa ciljem da se od nje istrgne jedan deo pljačke i vrati narodu? Da mene nije bilo, bilo bi zla još mnogo više!

— Šteta što tu nema Rašule da to pred njim kažete. Ja vam rado vjerujem da ste Rašuli oteli jedan deo pljačke, ali sigurno ne za narod! I molim vas, vi govorite o lupeškoj bandi, a zašto ste vi ovde?

— Po denuncijaciji jednog lupeža, to valjda i sami znate.

— A s tim lupežom pregovarate još i ovde iz dana u dan. Glupan, rekli ste mu jutros! A on vama hulja! I tada sam vas zamolio za nekoliko reči, a vi ste izbegli, s izlikom da idete k svome šurjaku, kod kojega sigurno niste bili!

— Ne, nisam — prizna i odmah se izlaže Pajzl — Hteo sam, no spavao je. A šta biste mi vi i imali reći? Ovo što sad? — To su sve gluposti, što vi go-

vorite, moj dragi mladiću — gluposti — Pajzl se naglo prekine i podje spram izlaza. Pričinilo mu se da je iza zida provirio ovamo Rašula.

— Nisu to samo gluposti, doktore! — sekne Jurišić. I ne znajući razlog Pajzlova udaljenja posumnja da će on sasvim otići. — Svojim odlaskom ne ćete dokazati svoju tvrdnju, čekajte, mi još nismo svršili.

— Ništa ja nemam niti ne ću vama dokazivati — promrmlja Pajzl vraćajući se. Rašule nije nigde spazio — Svršite dakle, ako još uopće imamo o čemu da govorimo. Samo tiše, mi nismo ovde sami.

— Dakle ćemo tiše o stvarima koje su već glasne — osmehne se Jurišić. — Glasno ste na primer sami rekli Kolaru da ćete valjda još danas na slobodu.

— Da! I šta sledi iz toga?

— Sledi da vam se ne će ispuniti želja te na slobodu izadjete zajedno sa svojim šurjakom.

— Ko vam je to rekao? Pa dakako, želio sam, čudne li mi želje za jednog rodjaka!

— Čudno je to, da ste vi to želieli tek jutros kad ste već znali da vam je rodjak lud.

— Ja to želim i govorim otkada sam ovde —

— A kome govorite? Možda Rašuli? — Pajzl odmahne rukom. — Ako ste kome govorili onda ste to, no sigurno ne uvek, govorili Rašuli. No pretpostavimo da ga vi otpočetka o tome uveravate, zašto to, zašto baš Rašulu?

— Da ste me vi o tome pitali, rekao bih to i vama. Ali vi ste se, kako vidim iz vrlo tričavih razloga držali od mene daleko. Što vas, dakako, nije odbilo da prisluškujete s kime ja što govorim.

— Nisam ja ništa prisluškivao. Sve što znam rekao mi je sam Rašula.

— Rašula? — lecne se Pajzl. Neverovatno mu je to. No i moguće je! — Vi ste dakle neke vrste njegovim intimusom!

— Intimus, vrlo lepo! To vi meni ono što ste vas dvojica medjusobno! A znam i zašto ste to! Vi hoćete

na slobodu a ne možete ako on ne opozove svoju denuncijaciju, kako vi to zovete. A on opet ne popušta dok vi njemu ne popustite.

— Nemam ja ništa da popustim. Rašula je bio prosti vladin konfident i denuncirao me po nalogu vlade tako da me ova politički onemogući. Zar vi ne biste isto tako nastojali da izbijete svom protivniku oružje iz ruku, time da opametite njegova saveznika?

— Pa ga ipak niste opametili! Rašula je ostao kod svojih iskaza, ništa nije opozvao, a vi ipak izlazite na slobodu! Čime ste dakle razoružali vladu?

— Argumentima kojima sam oborio Rašuline izkaze — isprsi se Pajzl i gordo i nestrpljivo. — Kako je to teško pogoditi! No sve se to uopće predugo oteglo kao i moj zatvor, mislim da možemo svršiti. — Pajzl sad odlučno okrene da ode.

— Argumentima! — sumnja, a ipak je ponešto zbunjen Jurišić — To su morali biti silni argumenti! — sabere se, idući uspored s Pajzlom. — Čekajte još časak! Ili ako se baš kapricirate da odete, ja ću vas povodom toga pitati nešto nasred dvorišta javno pred svima.

— Pa šta još? — stane Pajzl.

— Kratko i jasno, odgovorite sa da ili ne: jeste li vi u sporazumu s policijom dakle i vladom rinuli u zatvor svoga šurjaka i tako pomogli vladi da jednog svog političkog protivnika kompromituje s proste prevare? Da ili ne?

— Što? — prividno se uzruja Pajzl, a zapravo je spreman na to pitanje.

— Ne! — sekne tvrdo — Ovo je infamija koju su mogli da izmisle samo infamni klevetnici! Mogu se domisliti i tko je taj!

— Možete, znači dakle da vi za tu klevetu ne čujete prviput od mene, zašto dakle na nju niste reagirali?

— Ko vam to kaže da nisam? I uostalom kuda bih ja došao da reagiram na sve podlosti i klevete koje pa-

daju protiv mene? Morao bih da se bavim samo time, toliko ih ima.

— Dopustite, ima kleveta na koje se, makar one došle od podlaca, mora reagirati već radi poštenih ljudi koji ih dočuju.

— Pošten čovek će i sam sebi znati da stvori istinu. I ne će tako lako poverovati podlacima.

— A ja verujem i držim da nisam nepošten! — uzbudi se Jurišić, idući na skrajnost.

— Bilo bi i naivno od vas očekivati drukčije. Vi živite u predrasudama o meni.

— U predrasudama koje sam prosudio protiv vas. Celo vaše ponašanje spram svog šurjaka i spram drugih, vi ceo kakav jeste, dokaz ste protiv sebe sama. Zašto ste ga hteli prignuti pod kuratelu?

— To je moja i njegova stvar. Bilo bi to samo njemu na korist — potmulo se žesti Pajzl.

— A vama ne? Kome bi pripalo njegovo imanje i kome će sada? Sve to mogu biti vaši pravi razlozi — i sad se možete veseliti.

Ovo je bilo surovo, osećao je i sam Jurišić. No sa sofizmima s kojima mu je uvek izmakao Pajzl moglo se, činilo mu se, izaći na kraj samo direktnim napadajima koji su ujedali u srce. To kao da mu je uspelo, jer suzdržavajući se dosada, Pajzl je planuo.

— To je već sve predrzovito! Vi lažete!

— Tako, ja lažem! — ispne se besnilo i u Jurišiću. — A ja ću vam reći: S laži ste došli, s laži i idete na slobodu! I ja slutim tko vam je otvorio vrata zatvora! Petković! To vam je plata od vlade što ste joj pomogli da se reši jednog protivnika!

— Laž, laž! Gde su vam dokazi za takove blezgarije? — uzmuvao se Pajzl, šišteći, odmahujući rukom.

— Istina je, vi ste dokaz! I ako je Rašula ikad rekao jednu istinu, to je ta da ste vi uništili i ubili svog šurjaka! Ubili ste ga, njemu smrt, vama sloboda! I zato će vam on još možda oprostiti! I s oproštenjem

svoje žrtve vi ćete izaći! Ave victor Pajzl, miser croaticus eques te salutat!

Odmahujući rukama Pajzl je došao do izlaza. Rašule i opet nema blizu. Vratio se, seo je na platon, ovesio glavu, i na svoje iznenadjenje Jurišić mu u očima spazi suze. No nije li mu na oku bila suza i kad je s Kolarom govorio o otpremi Petkovićevoj u ludnicu? Zar je to sućut! Ili gluma? S neverovanjem u prvo, Jurišić se netrenimice zagleda u Pajzla.

A Pajzl doista plače. Nije to radi Petkovića. Istina, ono kad je video da radi Petkovića plače Jurišić, pomaklo se i u njemu nešto srodno na sućut za čoveka koji mu je nekad bio bliz i još do danas prijateljski raspoložen. No osećaj je taj bio lak i prolazan ko hip, više sličan spoznaji da bi trebao osetiti šurjakovu nesreću i zaplakati sam. Ko glumac je izvabio suzu, no srce mu je ostalo mirno. A sad ipak plače. Ne grize ga savest, ne kaje se, nikad se on ne kaje, pogotovo tamo gde bi se, da su samo malo zgodnije okolnosti, sigurno radovao. No baš radi tih okolnosti nešto je duboko najurilo na njega u ovaj čas, nešto što se spremalo sve ove poslednje dane, i u poslednji mah baš tada kad ga je Jurišić pozvao na ovaj suvišan, sasvim suvišan razgovor. I celome tome razgovoru, kojemu se najviše radi toga i odazvao da pokuša zaboraviti, oslabiti svoje prave, nepatvorene, mučne osećaje, on je prisustvovao samo površno u svim svojim odgovorima Jurišiću, neprestano osećajući kako ga duboko zanima i muči samo jedno: misao na Jelenu. I sad se ta misao izdigla u njemu, poprimivši vid još nedoživljen, a bolan do nepodnosivosti. Sve ove gorke istine, uvrede i poniženja koje mu je dobacio Jurišić, taj strani i još čas pre s visoka posmatrani žutokljunac, zašto je on to morao i mora podnesti ovako, s ironijom tek ili izmotavanjem i laganjem?

Ona velika poluga koja ga je dosada, čak i kad se kolebala i uzmicala pod njime, držala u ravnovesju da balansira sa svim svojim lažima u životu, ta poluga se

sad izmiče sasvim. Sve je on to radio radi Jelene, i sve je to, kako je sad vidljivo, bilo uzaludno! S mnogo zgoditaka u nišan, život promašen. U budućnosti prazan, bez svog smisla. Čemu da još laže, za kog da se izlaže napadajima? Umoran je, iznuren. Sedam godina stariji od Jelene, da, u doba kad, i ako je još leto i na život nije pala jesen, ipak lišće žuti i kose sede. Politika, stranka, pregovori s vladom, šta još to sve znači? Zar još samo iz ambicije i taštine da se drži na površini i na prvim mestima? Gotovo da ni te više nema. Spram njegovog poraza, poraz je Petkovićev nula i nula su sve žrtve, svi prodani leševi posmrtne zadruge. Sam je on leš i Jurišić to udara po lešu, po praznini. I ne oseća to, nego misli da udara po čoveku punom života, snage i borbenosti. Jelena, Jelena, sve si to učinila ti! rida u sebi Pajzl i suze mu bezglasno teku — on je još toliko priseban da ne plače glasno. I gleda kroz njih Jurišića i mrzi tog čoveka ko neželjenog gosta svoje slabosti, no digne se i uhvati ga obim rukama za laktove. I iskreno je to i lažno, osećano i namešteno sve što govori drhtavim glasom, očima žmirkavima od suza.

—Vi ste me uvredili, gospodin Jurišić, užasno uvredili. Ali ja shvatam vašu mladost i vaš zanos. Gledao sam vas dok ste plakali, i znam, plakali ste radi mog nesretnog šurjaka. Radi njega plakao sam i ja sada, isplakali smo se obadvojica. Ne, ja vidim, vi to meni ne verujete. On koji me je bolje znao od vas, bolje znao i moje nesreće, on bi mi verovao! Pustite, pustite! To što je bilo danas, bilo je nažalost neubrojivo. Ali on je mene volio, volio me i užasno bi to doista bilo kad bi bilo istina da sam ja značio njegovu propast! Strašna, užasna kleveta!

Jurišić mu se izmakne. Pajzl nesrećan? Tako je to još jutros govorio sam Petković. Radi žene! Verovatno, no šta je sve ostalo nego licemerje?

— On vas je volio, znam! Govorio je za vas da ste nesrećni! Moglo se razumeti, radi žene! Žena je za

njega značila vaš križ pa da se na njemu čovek otkupi od svega što je uradio u svom životu! Pogotovo taj čovek niste vi dok na vama leži takova ljaga da ste svog šurjaka pribili na križ. Operite se od te optužbe i ja ću pred vama skinuti šešir!

— Kako da se operem? Ja se nemam ništa prati — briše Pajzl suhe već oči; indiskrecija Petkovićeva ga je povredila. — Jedini čovek na koga bih se mogao pozvati nažalost je lud. Neuračunjivo je bilo i sve što vam je on možda govorio o mojim bračnim prilikama na koje se ja ne mogu potužiti.

— U čemu je onda vaša nesreća?

— Pustite! A na koga da se još pozovem? Na Rašulu, tog uglavljenog klevetnika? On ima interesa da me samo još jače okleveće!

— To bih mogao poverovati. No ne radi se tu o Rašuli jer celu tu historiju je kao gotovu činjenicu doveo u zatvor Maček, vi to sigurno i znate.

— Maček? — iznenadi se Pajzl kao da to čuje prvi put. — Sad mi je sve jasno. — Maček ima interesa da me kleveće. On je moj stari politički protivnik i svedočio je već jedamput protiv mene u parnici u kojoj sam ga, dobivši parnicu raskrinkao kao klevetnika. Vi se valjda sećate ako ste pratili. Ima tomu već pet šest godina. Dakle Maček! — I vi ste tome čoveku poverovali? Mačeku? Mačeku? — zgraža se Pajzl.

— Poverovao sam mu i verovaću mu dok ne vidim kako će doktor Pajzl i u ovoj parnici Mačeka raskrinkati. Uostalom, parnicu o kojoj ste govorili, koliko sam čuo od samog Mačeka, a čini mi se da sam to nekad i čitao, tu parnicu vi niste dobili nego izgubili. Ako se varam imate i tu jedan razlog više da Mačeka pozovete na odgovornost. On nije daleko.

— On je strašno daleko, jer mi je gadan da ga vidim pred sobom — promrmlja Pajzl, osetivši se u škripcu.

— A Rašula vam nije gadan, s kojim hodate svaki dan već mesece i mesece? — osmehne se Jurišić jetko.

U njega je navrla želja da sam pozove Mačeka, no tek da iskuša Pajzla zakorači da pozove Mačeka.

— Vi ćete ga pozvati? — istisne ovaj, zgrčivši se neminovno. — Pozovite ga dakle! — isprsi se, ohrabri, odlučio je da Mačeka pretnjama ustraši, pretnjama sa sudom. Za sud je siguran, jer zašto je inače u sporazumu s vladom?

No nije bilo više potrebno zvati Mačeka. I Jurišić i Pajzl lecnuli su se u taj čas obojica; poslednjem su se žmirkave oči ukočile.

Ukiseljenog lica, ko nevoljko, nagnan na nešto protiv volje, javio se na ulazu Maček. Ne sam. Ispod ruke ga vodi Rašula sa smeškom u licu, s očima malim ko u miša. Samo taj miš ima nekako mačiji pogled.

Prisluškujući, Rašula se, čuvši Pajzlove korake brzo sakrio iza drva i razumljivo je da ga Pajzl nije mogao zapaziti. A drugi puta kad je Pajzl došao do izlaza Rašula se upravo iza drva dogovarao s Mačekom, nagoneći ovoga da se zajedno s njime umeša u prepirku Pajzlovu s Jurišićem.

Dosluhnuo je on da je jedna od glavnih, a možda i glavnih tema te prepirke krivnja koju nosi Pajzl radi zatvora svog šurjaka; šta bi tek Jurišić rekao njemu kad bi znao što je mislio iskorišćenjem Petkovićeva ludila postići s Mutavcem? No ta psina, jednom već ne uspevši, a poradi skorog Petkovićevog odlaska, i dalje sigurno potpuno osudjena na neuspeh za njega je već samog, dakako uz izvesno žaljenje, izgubila svoju privlačivost, kad bi dakle Jurišić i došao na njene tragove, Rašula bi ga mogao samo ismejati. No ne pruža li mu se zato prilika upravo ovom prepirkom? Da se na primer umeša u nju s Mačekom i Maček da porekne što je o Pajzlu govorio? Ta psina, osim što bi bila zabavna, mogla bi biti i korisna; mogla bi ga izmiriti s Pajzlom. Šta još ima smisla tvrdoglavo odbijati opoziv iskaza

protiv Pajzla, kad već kako to reče Kolar i sama Pajzlova žena govori o njegovu skorom izlasku? No nije li sad posle kako je Pajzl odaslao pismo, s tim opozivom prekasno? Pajzlu nikad ništa nije prekasno — rešio se Rašula i promozgavši tako celu stvar u brzini stvorio je svoj plan. Treba mu zato samo Maček, odvukao ga dakle od Likotića s kojim je Maček šahirao i poverio mu, dokle mu se to činilo potrebnim, svoj plan. I dakako, naišao na opiranje; odbio je Maček da opoziva išta šta se tiče Pajzla, zar je uostalom Rašula zaboravio kako se spram njega, Mačeka, bezobzirno poneo, nazvavši ga svojim agentom? No kad mu je Rašula obećao da će te svoje reči još pre nego on išta opozove sam o Pajzlu, opozvati, Maček se smekšao, to više što se Rašula izjavio sklonim da za celu historiju o Pajzlovoj krivnji prikaže sebe kao autora. Zašto konačno da ne pristane? I njemu bi ne baš mnogo uglednom novinaru, bilo milije da živi u boljim odnosima s ličnošću tako uglednom kaošto je Pajzl. I zgodan revanš Jurišiću za jutrošnje uvrede ne čini mu se na odmet. I što je glavno, Rašula će opozvati njegove veze sa zadrugom. Pustio se on dakle da ga Rašula uzme pod ruke i povede; razume se, da je sumnjičavost u njemu još prejaka, a da ne bi osećao i potrebu opreza.

Tako su i ušli.

— Gospoda će oprostiti da ih smetamo — započme Rašula, prišavši bliže i ispustivši Mačeka ispod ruke — Ali jer su tu pale reči i o nama, bili smo prisiljeni da se umešamo i mi.

— Vi ste prisluškivali! — napadne ga Pajzl odmah odlučno i bojovno, jer zašto su ta dvojica došla nego da i oni budu protiv njega?

— Jesmo! — hladnokrvan je Rašula — I dobro smo učinili. Valjda još nije ništa prekasno! — zapilji mu se on uporno u oči.

No Pajzl se okrene ravno spram Mačeka koji je stao u stranu do platona.

— Gospodin Maček! — vikne preteći — Vi ste o meni širili klevete radi kojih ću ja vas predati sudu, sudu, jeste li razumeli?

Maček pogleda Rašulu i ćuti.

— Šta ćutite? — razdraži se Pajzl — Znali ste me oklevetati, ponovite to sada meni u lice! U lice, da vidim da li imate smionosti! Ali čini se da vam je na sud ići vrlo neugodno.

— Nije — ne usudjuje se Maček nikome pogledati u oči — Ja se nikakog suda ne bojim.

— Već prema tomu kojega — ujede ga Rašula, pa se obrati više Jurišiću negoli Pajzlu — Gospodin je Maček naime uvredjen što sam se ja danas malo s njime našalio i nazvao ga tajnim agentom moje zadruge. Iz toga je on zaključio da bi mogao doći pred sud, pa sad sasvim opravdano tvrdi da se tog suda ne boji. Je li tako, gospodin Maček?

Maček zadovoljno kimne glavom. Jurišić, naslonjen na prečke, nepomično dosad promatrajući tu trojicu pred sobom, trgne se da nešto prigovori. No prećuta.

— Kako iz toga možete videti, gospodine doktore, — obrati se Rašula sasvim Pajzlu — nije onaj kojim ste mu se zapretili vi.

— Tumači vaše vrste ovde su sasvim suvišni —

— Zaista, ja sam tu preuzeo nezgodnu ulogu tumača. Ne biste li vi sad gospodin Maček uzeli reč i kazali što imate da kažete? No čekajte! Prije da uglavimo ovo: ja sam bio toliko lojalan da opozovem uvredu koju sam nanio vama. No kad smo već kod te teme da opozivamo, ja bih i gospodina doktora umolio da opozove uvredu koju je jutros nanio Jurišiću kad ga je nazvao glupanom.

— Ako je on — iskoči preda nj Jurišić — nazvao mene glupanom, koga ste vi onda nazvali huljom? To ste vi sebi medjusobno rekli, i uzalud sad opozivate. To isto toliko vredi kao i opoziv kojim ste opozvali istinu izrečenu jutros za Mačeka.

— To nije bila istina! — prosveduje Maček.

— Žalim da gospodin Jurišić — pilji Rašula pravo u Pajzla — tvrdi ono što doista nije bilo istina. Za takove grdnje izmedju mene i gospodina doktora nije bilo i nema nikakog povoda. Ja njega odviše cenim i znam njegovo poštenje i kavalirstvo.

— Zašto vi spram njega niste bili kavalir?

— Ja sam to bio i mogu to biti još više.

— Možete? Kavalirstvo za kavalirstvo, da. Ali šta ste mi govorili o njemu jutros kad smo ostali sami?

— Ako se dobro sećam, ništa naročito.

— Ono o Petkoviću, ono dakako za vas nije bilo ništa.

— Ah ono! Pa u ono ste vi verovali? — naceri se Rašula — Verovali da bi gospodin doktor mogao biti tako naivan . . . ko vi! Kako lako nasedate.

— Da sam vam ja naseo, doktor Pajzl ili ja stajali bi ogrebenog lica ko vi. Naivan ste bili vi, misleći da ćete me na njega nahuckati. —

— Da sam vas to hteo (kao da vas i nisam!) nastojao bih to i sada. No možda ste primetili koliko mi je baš obzirom na Petkovića stalo da danas ovde bude mir i ne bude svadje koja bi ga mogla uzrujati. Vi dakako tih obzira nemate. —

— Cinik! Vama je stalo da se Petković ne uzrujava, a našto vam onda ona glupost o hipnozi, i kad smo već pri toj temi, zašto ste toj tobožnjoj hipnozi hteli mesto Majdaka podmetnuti Mutavca?

— Hipnoza, već vam je i to sumnjivo! — zakikoće Rašula. — Mislio sam povući za nos samo Majdaka a povukao sam kako vidim i vas! I još se branite da ne nasedate!

— Naseli ste vi! No čudno, kako vam nije palo na um da baš tom glupošću uznemirujete Petkovića! No čini mi se da razumem, Mutavac vam je bio glavni nišan, moju primedbu o podmetanju kao da ste prečuli!

— Ništa nisam prečuo. Mutavca sam htio hipnozom

da ubijem, ki koji ki, to je jasno, da ubijem, da vam dam prilike za plakanje. —

— Pazite se, — poviče Jurišić, osetivši žalac, i zakorači bliže, no put mu zapremi Pajzl.

Ćutke ih posmatrajući Pajzl je naslutio kud Rašula nišani. Maček će sigurno opozvati, a možda je i sam Rašula spreman na popuštanje. No kakovog smisla ima to poslednje pred tolikim svedocima, a ono prvo — opoziv Mačekov — gde je tako providno da mu kumuje Rašula! Najbolje je za sebe dovršiti tu scenu i otići. Pajzl to i pokuša.

— Kako vidim — reče — gospoda su započela izmedju sebe raspredati stvari koje ja ne razumem. Moja je prisutnost dakle nepotrebna.

— Oprostite, gospodin doktore — zaustavi ga Rašula, mi ćemo početi odmah o onome što vi razumete. Zapravo je reč o Petkoviću, a tu je i vaša prisutnost potrebna. Samo da najpre rešimo s gospodinom Jurišićem. Recite mi dakle vi sam da li je izmedju nas dvojice jutros zbilja došlo do sukoba, kako to tvrdi on, a poričem ja?

— Što će vam to? — izbegne Pajzl odgovoru u neprilici.

— Šta će mi? Ja sam inače popustljiv čovek, gospodin doktore, vrlo popustljiv, ali tu popustiti ne ću da na to odgovorite.

— Odgovorite doktore! — saleti ga Jurišić jetko — Ne proigrajte tu priliku dok je Rašula popustljiv! Usluga za uslugu!

— Ja ničiju popustljivost ni uslugu ne trebam! — istisne Pajzl mračno — Ako gospodin Rašula opoziva uvredu. —

— Ja sam vam već rekao, gospodin doktore — uleti mu u reč Rašula, stavši iza Jurišićevih ledja — da se gospodin Jurišić prevario kad je izmedju nas dvojice gledao mržnju koje zapravo izmedju kavalira ne može da bude.

Jurišić se naglo okrene.

— I namigujete pri tome! — krikne — Pogadjate se preko mojih ledja! Ja razumem sve!

— A ja ništa! — najedio se uistinu Pajzl. Ako Rašula doista što dobra misli, na primer da se od jutros predomislio, zašto to pokazuje na ovakav način, i što će to njemu, Pajzlu samome, sada, posle kako je odaslao pismo?

Buka se u taj čas začula iz dunkla; čuvši Rašulin glas, razgoropadio se odande Drob. Setivši se a i videći da Petković spava, požurio se Jurišić do dunkla; da umiri Droba, i još mireći ga spazi kako se Rašula primaknuo do Pajzla i nešto mu živahno dokazuje. Vrati se brzo natrag.

— Jeste li se pogodili?

Uhvativši priliku Rašula je objasnio Pajzlu svrhu svoga dolaska s Mačekom; video je, reče, i pismo što ga je Pajzl odaslao na vladinog poverenika. Veruje dakle da će Pajzl na slobodu, je li dakle spreman da radi i za njegovu? Rašula će tada sve opozvati pred sudom, i Maček ovde, — pristajete li? — Za novac unapred, dospeo je da mu odgovori Pajzl podrugljivo, a sad se okrenuo spram Jurišića i nasmejao se:

— Ukoliko to nismo, ostavljam vama — i opet se makne da ode.

— Zaboravili ste, gospodine doktore, da se još pogodite s Mačekom — dovikne mu Jurišić.

— Što sa mnom? — tobože se začudi Maček i zbunjeno potraži Rašulin pogled. No ovaj se zloćudno upro spram izlaza, i ne zna se, da li je upravljen u Pajzla koji je tamo stao ili u Rosenkranza koji se tamo upravo pojavio.

— Što bi s vama . . . to bih mogao reći ja — namignuvši Mačeku da ćuti, uporno se konačno Rašula zagledao u Pajzla koji se na povik Jurišićev opet vratio za dva tri koračaja, i stao. — Ako je samo gospodinu doktoru milo. —

— Meni je sve svejedno — gordo se nasmeši Pajzl (doista je smešno, da se on, doktor Pajzl, upu-

stio uopće s tim bezimenjacima u neka razjašnjavanja) — Doktor Pajzl je slučajno zalutao medju vas — obidje sve oholo pogledom — i s onima koji su taknuli klevetom u njegovo poštenje znaće obračunati s one strane ove kuće — pokaže rukom — pred sudom. To se naročito vas tiče, gospodin Maček!

— Vama to dakle ipak ne može biti svejedno! — vikne Rašula, neodlučan šta da radi. S ponudom da će opozvati svoje iskaze čini mu se da je doista došao prekasno; Pajzl barem opet traži samo novac. Pa eventualno bi mu, barem neku manju svotu, Rašula bio spreman da dade, no zašto se Pajzl, spomenuvši novac, tako podrugljivo nasmejao? Da to on ne reče samo zato kako bi u ovaj čas nasuprot Jurišića zadobio njega, Rašulu, na svoju stranu, a posle bi, iz ohole osvetljivosti, odbio svako dalnje pregovaranje? Rašula se dakle koleba izmedju dvoga: da Pajzlu podje ususret učinivši mu uslugu ili da okrene štap, mesto Jurišića udarivši Pajzla. I dok on tako premišlja, Maček se osmelio da i sam ovde zaigra ulogu. Postigao je da je Rašula o njemu opozvao, sad mu je sasvim svejedno da li će on sam opozvati o Pajzlu; taj je i opet ohol pa ne će od njega ni te usluge! Čak mu se i preti!

— Ali meni je svejedno — uzvrpolji se on stavši pred Pajzla. — Ja se suda ne bojim! Govorio sam ono zašto sam čuo da je istina!

—Pazite se, Maček! — podsmehne se Jurišić — Vi ste već jedamput izgubili parnicu protiv doktora Pajzla! Bili ste raskrinkan ko klevetnik!

— To nije istina! Ko vam je to rekao?

— Doktor Pajzl!

— Vi? — blene Maček u Pajzla! — Recite to meni u lice!

Pajzl se otkrene s posprdnim smeškom.

— Niste je dobili ni vi ni ja, jer je ostala nezavršena.

— So is, hab das a mal gelesen! — upadne odjednom Rosenkranz. Sumnjivo je njemu bilo što tu

hoće Rašula s Mačekom kod Pajzla i Jurišića — i zar je on tu nula da nije pozvao i njega? — Prisluhnuo je, dočuo Jurišićev krik da su se Rašula i Pajzl pogodili, i sav je, setivši se kako je Pajzl danas odbio s njime razgovor uzdrhtao od straha, da ga Rašula za vreme dok je sam oklevao nije preduhitrio! No da li je baš tako? Po svemu kako ti ljudi gledaju jedan drugoga čini se da se to nije dogodilo, no tada još bolje, žrtvovaće sve, da se pogodi s Pajzlom. Pošto poto on sad mora da govori s Pajzlom. Zato se i ne znajući o kakovoj se tu zapravo parnici radi, izlagao da je o njoj nekada nešto čitao. Ugoditi mu time, a valjda to već i jest, jer se Pajzl osmehnuo. Ohrabrio se Rosenkranz:

— Herr Doktor, ich moecht Sie bitten, nur einige Minuten. —

— Sie wollen? — i ne slušajući Mačeka koji se uzrujava osmotri ga polupodrugljivo, polusrdačno Pajzl. — Vielleicht spaeter!

— Wird nicht zu spaet — plaši se Rosenkranz.

Rašula se primaknuo i prekosivši pogledom Mačeka gurnuo Rosenkranza u stranu. On se u sebi rešio. Nije moguće da bi Pajzl prezreo novac! To svedoči ova njegova očevidna trgovina s Rosenkranzom! I njemu da ne uspe što bi moglo Rosenkranzu? To nikako! Na riziko će baciti svoj novac! I ako sad Pajzl izmiče odavde to je samo zato jer se boji da Maček potvrdi Jurišićeve tvrdnje, a sigurno i jer je ipak neugodno da se dalje vodi reč o stvari u kojoj se oseća slab! On će mu dakle pomoći. Pomoći, smeje se u sebi Rašula, baš uživajući u sebi da Pajzlu pravi neugodnosti, koje će posle moći da predstavi kao uslugu!

— Ovde je reč, gospodine doktore — rekne — o parnici koja nije završena. Parnicu s gospodinom Jurišićem možemo ipak već i ovde završiti.

— Nije potrebno! — okrene se od njega Pajzl s prezirom i ljutinom; eto, kako je Maček opozvao pod

rukovodstvom tog čoveka! S tim idijotom doista je već dovoljno svakog natezanja!

— I s moje strane ne! — dovikne Jurišić — Moj sud o Pajzlu ne bi se bojao nikakove njegove pretnje sa sudom!

— Ali ako je iko zavredio da ide za to pred sud — podigne Rašula glas — to sam ja! — Svi ga pogledaju upitno, čak i Pajzl, samo se Maček potuli. — vas to začudjuje, vidim. No recite im Maček vi, šta znate o tome, ko je kriv Petkovićevom zatvoru?

— Vi ste bacili na mene krivnju da sam vas ja — zapne i odmah se sabere Maček; unapred je smislio kako će odgovoriti, pa sad govori kao da je naučio štivo naizust — da sam ja vas huckao na Mutavca. Nisam. A tako isto nisam ja ni u slučaju gospodina doktora Pajzla ništa kriv. O celoj toj stvari kako je Petković došao u zatvor, ja nisam ništa znao, dok to nisam ovde doznao od vas.

— Tu vest ste vi doneli — primeti Jurišić s osmehom gadjenja — i poštenu reč ste davali i malo pre ste se hvastali da se za istinu ne bojite ići na sud.

— Ja sam vam dao poštenu reč za ono što sam čuo od Rašule.

Pajzl se zaustavio na izlazu.Nije očekivao da će Rašula sve preuzeti na sebe. Koliko li glupe naivnosti u tobožnjoj toj velikodušnosti! Samo gde mu je u važnijim stvarima bilo pre? Pajzl je ipak iskoristi.

— Vi ste dakle autor te podlosti — raže sti se pritvorno — A zašto, zašto?

— Jest, ja sam je izmislio i narinuo Mačeku da je on dosad preuzme na sebe. To mi je spram njega bilo moguće. Zašto sam to izmislio? Bezrazložno, možda. Sada je opozivam. Vama će, gospodine doktore, biti to valjda dovoljna zadovoljština?

— Meni to ne može biti zadovoljština nikada! — ošine ga Pajzl s jedva primetnim lukavim smeškom — Kako ste me u drugoj stvari oklevetali, tako i u ovoj. Samo neka bude to gospodinu Jurišiću — pri-

meti on u poluokretu, ne pogledavši ga u lice — dokaz za drugi puta da je doktor Pajzl bio žrtva lupeža! — I brzim korakom pogledavši u stranu, zamakne za zidom.

— O, divan dokaz! — prasne Jurišić u smeh. — I okrene se spram Rašule. — Tako ste to sve glupo namestili da ste na koncu ipak ostali lupež! Evo što vam ostade od kavalira!

Rašula ga premeri ćutke. Morao je učiniti što je učinio, opravda se sam pred sobom; može on posle i da opozove što je rekao, no zar je morao Pajzl otići tako, ko neki pobednik s rečju lupež? Sva usluga ostala je, čini se, ipak uzaludna!

— On, pa i ja — promrmlja on prolazeći namerice da ga Jurišić čuje — možemo govoriti šta hoćemo, ali on je ipak bacio u zatvor svog šurjaka!

— Prekasno ste se to setili! — podrugne se Jurišić, no zgrči se i zapne.

Pred njime, ćutke i mrmljajući, izlaze odavde ko iz duplja tri razbojničke figure, zavadjene medjusobno, jer im je izmakao plen, Rašula, Maček i Rosenkranz. Ali izmedju njihovih figura vidno je kako se iza kanarinčevog groba, valjda tek došavši, naslonio na kokošinjak Petković. Šešir mu je naheren, namaknut na zatiljak, lice iskreveljeno više od očajnog negoli radosnog smeha. Premeće s ispruženim kažiprstima po zraku kao da udara u bubnjić, pa potom zgrčenom šakom ko u veliki bubanj. I smeje se muklo:

— Tramtararam, tramtararam, bum, bum, bum! Hohoho! Defile!

Njegovo umišljeno bubnjanje nalikovalo je više na bubnjanje mrtvačkog marša negoli defilea.

Trgnuo se on sasvim iz sna odmah na lupanje Drobovo iz dunkla. S mnogo sanjanih predodžbi kako je sa svojom princezom lutao po carskim odajama, tražeći cara i, već izmiren sa carem, posle njegove

smrti odmah se krunisao, on je preplašeno skočio i ogledao se: otkuda ta mukla lupa? Upravo je s princezom Reginom uzašao na prestolje, krunisanje je, mimo njega defiliraju nebrojene šarene čete uz glazbu, zastave i pozdrave — a sada ta lupa! Da to nekome ne bubnjaju na stratištu? Njemu? Stresao se sav, zamro, kriknuo bi, no lupa nije još ni prestala, a on se osmehnuo, svedjer gledajući na stranu, spram izlaza uzišta.

Odande se razmilio roj žena, čudno tihih kao da su to same pomične lutke. To su sad uznice došle na šetnju. Šarene boje njihovih oprava unose u dvorište nešto životnije negoli sve ostale boje dosada. Na jednoj se uznici crveni suknja ko da je ta žena do pojasa u plamenu. Na crnoj ulaštenoj kosi jedne Slavonke, mužoubice, ističe se i belasa peča, isprutana modro. A jedna je opet obučena sva u žuto, ko polivena žumanjkom.

Šta će te žene na stratištu? Ah. To su one došle na krunisanje, gle, zaigraće lagano kolo! To su dvorske gospodje njegove princeze, i same su one pale princeze bez sjaja i dragulja, da, da, i one su u inkognitu! No ponižene, prognane, osudjene da ne budu žene, možda su one ipak došle ovamo na stratište.

Iza svih njih, izmedju dveju žena, vuče se, jedva mičući nogama, trudna Ferkovićka. U plavoj ovetšaloj haljini, ko s krušnom kotaricom pod pregačom, bleda, izmučena, išarana žutim sunčanim pegama, ona hoda žmurečke, umorno se, s uzdasima, naslanjajući čas na jednu, čas na drugu ženu. Obadve žene kraj nje namrgodjene su, a ona, još više izmučena od straha pred operacijom koju joj je za popodne navestio doktor, smuca se i vajka umorno.

— Aah, aah! Kad će tome biti kraj?

Kraj! utisne se reč u Petkovića, ova žena u kojoj život istom započima, govori već o kraju. Svim ovim princezama doći će u ovaj čas kraj, to je rekla ova koju su natezali na muke da je jaukala od bola, pa i sada još jauče. No, gospodjo Mutavac, hteo bi joj

on odgovoriti, ne bojte se, vas će pomilovati radi djeteta, da. A onda ću vam ja kupiti drva, sva ova ovde, još više. Za autodafe, hohoho!

Mešaju se u njemu misli na stratište i krunisanje, a još se kolo uznica nije ni okrenulo oko kestena, već se okrenuo on sam. Tamo odostrag čuje se Pajzlov glas. Pajzl, zar je i on došao na krunisanje? Palatin Hrvatske, hohoho, makar je i bio protiv ženidbe njegove s princezom Reginom, hoće se ipak pokazati veran — veran? Gle, kako odlazi naglo i srdito, bez reči, skrivajući se ko urotnik! O, budi mi veran, Pajzl! To nije hrabro da mi želiš zlo i smrt kad znaš da ću ti oprostiti! Zašto kopaš tron poda mnom, na koji još nisam ni uzašao? Nisam, jer tvoj car je još živ, hohoho! I nije to krunisanje, to su samo pripreme za krunisanje, to su samo pripreme za svadbu, gle, dvorske gospodje došle su i hodaju u krugu ko za odmora u plesnoj dvorani. I princezu čekaju da dodje, da, da, ima veselih svadba na stratištu, možda su sve one to; ima i veselih rodjenja na samome grobu. Gospodjo Ferković, to se tiče vas, vi ste kraljevina Hrvatska koja se muči da rodi slobodu. Sina, je li, kojeg sva Hrvatska već odavna čeka? Valjda ne će biti mrtvorodjenče! Rodiće se živ i daćemo mu ime kraljević Rudolf, Hrvatska će mu praviti defile — gle, tu i defiliraju već pred njime! Čuje se bubanj, sad će zahoriti glazba- — tramtararam, tramtararam, bum, bum, bum.

Smeje se, a mimo njega, jedan iza drugog, ko doista u defileu, prolaze Rašula, Maček, Rosenkranz. Gledaju ga u čudu, tek prvi promrmlja:

— Samo veselo, gospodin Petković!

— Ja nisam Petković — spusti on ruke i gleda za njim izobličeno — Marko plemeniti Petković od Beznje, to je samo pseudonim! A ja sam ovde u strogom inkognitu. Princ Rudolf! — zašapće i začuti pred Jurišićem koji prolazi mimo. Nije li se odao pred tim špijunom? U još većoj stravi potulivši šešir na lice, prekorači grob, zapne i prevali krstić. Ko kradom, odšulja

se uza zid, mimo dunkla, i, zgurivši se, sedne na rudo kolica, sakriven na po jednom škrinjom.

Princ Rudolf! — utisne se reč u Jurišića, jadni hrvatski viteže, kuda si zalutao, kuda si pao! I mimo te žrtve pajzlovštine našega vremena prošao je njen srećniji začetnik, Pajzl, s farizejskim povikom da je sam žrtva! Trepereći od jeze zagleda se Jurišić iz prikrajka u Petkovića. I makne se u bojazni da to ovaj zapazi, ponukan usto da obrati pažnju na Majdaka.

Majdak se s vidljivim oprezom da to ne vidi Petković nagnuo nad kanarinčev grob, raskopao ga i izvadio kanarinca, te s njime polako ko kolebajući se polazi spram kapije s koje ga, da se požuri, doziva jedan stražar.

— Kud ćete s time, gospodin Majdak? — pozanima se Jurišić, primetio je kako se Majdakovo lice razvuklo u neke čudne crte ko na plač, a opet, kao da je i preobraženo nekim radosnim smeškom.

— Pa baš mislim — stane Majdak a glas kao da mu drhće — Mislim bi li ga vratio. No moram! Nije naš!

Posle izjalovljene hipnoze, sve i bacajući glavnu krivnju na Mačeka, Majdak je sve više počeo davati Jurišiću pravo i sumnjati u neku mogućnost da bi Petković mogao na nj prenesti svoj trans. No zato se njegova vera i zanos za taj trans samo još povećao. Divno je ono bilo kad se Petković tu rasplamtio kao andjeo pravde, no još divnije beše kad se otkrenuo od svih tih prolaznih stvari kaošto su ljudska svadja i ćuška i dunkl i zaneo se za ženu na prozoru! Sve što se dogodilo i kako se vladao Petković posle, šta drugo znači nego da se on to nadahnuo slikom jedne uobražene, sigurno divne žene; i baš to je ono, što je, podsetivši ga na sama sebe, zanelo Majdaka jako.

Oženio se on vrlo mlad, sa ženom inteligentnom i histerično pobožnom, i brzo ostade udovac, jer mu se žena, ma da ju je voleo silno, bacila jednog dana u bunar. Tako je jako na nju delovala njegova slu-

čajna nevera s jednom seoskom devojčurom s kojom ga je, vrativši se s večernje, uhvatila u preljubu. Grižnja savesti naterala je Majdaka na veru u zagrobni život u kome se nadao jedamput naći i izmiriti sa ženom, a i na veru u spiritizam pomoću kojega se s njome nadao naći, a i verovao je da se već nekoliko puta našao u ovom životu. I uvek mu je ona nalagala pokoru, da se odriče žena, nalog koji je on slušao s patnjom, postavši samo još zaljubljiviji. Nezadovoljena priroda našla je sebi drugi put zadovoljenja: počeo je osećati silnu sklonost za devojčice. To je bila mešavina strasti i bežanja od strasti: u devojčicama video je nešto nesazrelo da ga zavede, a opet dosta žensko da mu u mislima nadoknadi sva odricanja. Trnući pred njima znao ih je posesti na kolena, milovao ih i celivao u strasti koja se činila igrom i ljubavi za decu. Sve tako do onog nesrećnog popodneva kad se devojčica radi pale kocke šećera sagnula i zagolicala mu telom ruke; to ga je i zavelo, sam je sebe, nečist i pohotan, zaveo!

A uvek je u prikazama njegovim lebdila slika žene divne i čiste košto bijaše i njegova pokojnica! I šta drugo lebdi pred Petkovićem nego slična takova žena? Čuo je doduše Majdak da je žena koja se javila ovde na prozoru bila neka devojčura, no to sigurno Petković niti oseća niti želi, sve se u njegovom transu pročistilo i preobrazilo! I možda baš zato, što sad u Petkoviću deluje čisti duh, duh pravde i lepote, možda baš zato nije njemu moguće podeliti se s takovim grešnim i nepročišćenim još duhom košto je njegov vlastiti, Majdakov! O tome se uveravajući, radi toga bolujući, odležao je Majdak skoro celo vreme posle neuspele hipnoze na drvima, umrtvljen, s jedinim nemim sabesednikom, suncem, u koje je, sazivajući kroz zene šarene svetlace, piljio, piljio i mislio kako bi se trebalo preporoditi, oduhoviti, biti svetao i čist ko sunčana zraka.

I baš u takom raspoloženju dogodilo se nešto,

što je Majdaka smelo i uznemirilo užasno. Netom se Petković trgao iz sna (videći njega da spava hteo je da zaspe i Majdak), javio se na kapiji stražar i viknuo Majdaku da vrati kanarinca. Vratiti? lecnuo se Majdak, a kroz poluotvorenu kapiju vidna je u veži devojčica, crnooka, garava devojčica. Spuznuo je s drva, pohitio do nje. Devojčica je ta mnogo plakala, jer su joj i sada oči nabuhle i još krupnije, te ga gledaju ljutito: njezin tata je još jutros — priča ona — video s balkona ovde u zatvoru mrtvog kanarinca, sigurno ga ovamo dovukla mačka. I sad je to tek, spavajući do malo pre, doznala, i došla je da ga uzme i zakopa ga sama u svom vrtiću. Studeni žmarci prostrujili su Majdaku telom, slušajući i gledajući to dete. Noge su mu klecnule. Žao mu je dakako, no vratiće kanarinca, i eto nosi ga nežno na dlanu. Strah ga je da opet vidi devojčicu izbliza, no nešto ga privlači da ptičicu preda devojčici sam. Otvorio je kapiju, ispružio je ruku — i bogzna šta je to bilo, no ruka mu se umrtvila i kanarinac pao na zemlju. Sagnulo se oboje da ga dignu, ona brže, mnogo brže od njega i tako se slučajno njegovo lice našlo baš nad njezinim zatiljkom i usne mu same pale na razgolićen vrat, pale same ko mrtav kanarinac iz umrtvljene ruke. Joj! — ciknula je devojčica i pobegla iz veže s kanarincem naglo, prestrašena ko da je ova rauberska kuća krletka iz koje je sama prhnula ispred mačjih pandži.

Videli su to Rašula i Maček, videle i žene u krugu. Smeju se, smeškaju. Posramljen se povukao Majdak. pobledilo mu lice ko pergamena, zamućene su mu oči, sve strasti je nestalo i javio se samo beznadan strah. Slučajno! — htedne on da se opravda, no to bi bila laž. Hteo sam! — i to bi bila laž!

— Da nije pao — muca on jedino, sednuvši do Jurišića, a lice je pokrio rukama; da, da nije pao kanarinac, ne bi se ništa dogodilo ko ni onda u dućanu da nije pao utez! To je jedino istina — razume li to Jurišić?

— Razumem! — rekne Jurišić sućutno, njemu je nekada Majdak objasnio svoje jade iz prošlosti. — I nije to vredno tolike žalosti! Zašto se vi toliko ne žalostite radi Petkovićeve nesreće? Nego baš kao da se zanosite s njom?

— Po čemu ste to zapazili?

Iz jutrošnjeg razgovora, a i neprestano ima taj utisak. Tako mu se čini, da su u Majdaku svi osećaji prevrnuti, te žalosno za njega znači radosno, propast spasenje, a smrt život. I uvek ste tako i vi žrtva, ko ono s hipnozom, a sam Rašula reče da vas je povukao za nos!

Majdak je to čuo, i krivo mu je to bilo, no čemu da sad bilo zašta krivi drugoga kad je kriv sam? Ali Jurišić mu pripisuje krivnju koju on ne oseća! Petkovića da bi morao žaliti? Pa on ga i žali ukoliko se kod njega radi o gubitku razuma koji je takodjer delo božje! No po čemu se može znati da on sad ne uživa u višem razumu i bliži je bogu? To je trans, gospodin Jurišić — šapće on setno, teško dišući ko da se bori s plačem. — Najbliži smo bogu kad smo preobraženi u transu. —

— Trans? — zadivi se Jurišić, nije li i Majdak neki ludjak? — Majdače, Majdače! — usklikne, no i zaćuti, videći da ga Majdak ne sluša.

Odostrag se javio Petković, i baš u njega se zagledao Majdak. Zaustavio se na čas na bivšem kanarinčevom grobu, zurio u nj, učinio pokret kao da je razumeo da je kanarinac iskopan. Pa se uputio ovamo. Miran je i vedar. Pevucajući seo je na svoje staro mesto i kao da ni ne čuje kako se pisari zabavljaju s uznicama, a Ferkovićka, vukući se od vodovoda do drva, uzdiše teško na predihe.

— Da me barem u špital hoće dati, aah! Samo ne nož, aaah!

— Niš, niš, bog bu pomogel, gospa! — teši je Tonček zamahujući nad kladom sekiru. — To sem ja

mojoj babi navek pripovedal. Imamo mi fala bogu osem komadov dec.

A jedan takav komad skutrio se sada i u utrobi te žene i već od sinoć se javlja da će doći na svet, a okleva, ko da sluti da će se naći u mraku zatvora kaošto je i sada u mraku utrobe. A ipak će sunce jezikom svetla liznuti to dete ko sve te ljude, nesrećne i zle. Liznuće mu sunce smežuranu crvenu kožu, narojtanu poput kože staračke, i zacvileće to dete prvi svoj plač. O, ako nigde, tu u ovome prostoru jasno je i razumljivo zašto ljudska deca dolaze s plačem na svet!

S plačem! Gleda to sve Jurišić, pita se: zar nije plakao i on sam? Pa možda i ima nešto istine u Majdaka, tog naivnog turopoljskog brahmana, možda je to sve samo trans! Ali trans u kojem najviše pate oni koji ga gledaju budni! Zažmirio je Jurišić da ne vidi ništa. Pružio se po drvima i zagrizao koru cepanice, samo da stiša cvokot zubi.

A oko kestena vrti se šareno kolo uznica. I dve mlade devojke su medju njima. Tamburašica Katica koja je posle »slavujskog koncerta« u kavani pošla da sprovede nokturno s jednim kavalirom i ispraznila mu lisnicu do dna. Kasirica Mica koja je zanosila s jednim mesarom i počinila čedomorstvo. S tim dvema ženskinjama očijukaju pisari svakog jutra, dobacivaju im primedbe. Maček i Rašula živahni su u tom ašiku uz prisustvo stražara vrlo, a inače ih u tom sledi i sam šepavi Rosenkranz, no danas je namrgodjen. Malo čas pre porečkao se opet s Rašulom, jer ga je taj pozvao na red radi toga što je Pajzla zvao na razgovor. A Katica neprestano baca poglede na Jurišića. Čudno joj je kako taj dečko koji joj se još najviše svidja i pre joj je najbolje dosetke dobacivao danas tvrdokorno ćuti i grize drvo.

— Katice! — zove je Maček i zapeva: Katice, Katice, Katice, šlingaj gaćice —

. Osmehiva se Katica, a Mica, pa valjda i druge, ljubomorne su na nju, pa je psikom gone da požuri i

ne zaostaje. Najteže im je da na dobacivanja pisara ne smeju odgovarati nego se moraju vrteti ćutke.

Nešto dalje, nasuprot izlaza iz uzišta, u podrumu kotarskog suda, kotarski je zatvor. Rešetke malo više od zemlje, prekrite su mrežom, gustom ko sito. Tu su obično tek na nekoliko dana zatvorene bludnice i izgonašice. Nikad taj podrum nije prazan, a i sad su se tri žene ko tri Macbethove veštice obgrlile pred prozorom i pritisnule glave na gvozdenu mrežu, te im lica izgledaju ko prekrita gustom koprenom. Videle su da su uznice iz Sudbenog Stola došle na šetnju, pa se valjda po nekoj ženskoj sujeti hoće pred njima istaći. Pevaju. Jedna je od njih telesno orijaš, s prsima ko gajde, te prati ostale dve u silnom, od muškaračkog kontrabasa dubljem kontraaltu:

Sećaš li se onog sata —

Na grmljavinu tu iz kotarskog podzemlja prestao je Petković da pevuši. Misli na špijune prestale su da ga muče i uopće se on osokolio od časa kad je ugledao Majdaka kako raskapa grob i odnosi kanarinca. Baš tako će i njega car sa svojim pomilovanjem iskopati iz groba u koji ga je prognao, zakopao živa, iskopaće ga i uskrsnuće opet kraljević Rudolf. Uskrsnuće još za života careva, jer ne treba njemu radi vlastitog života careva smrt. Ne treba mu ni tron ni krunisanje, svega toga će se odreći. Ne će više biti ni Habsburg, jer nema Habsburga koji ne bi mogao biti bolji, a najbolje je kad ga nema nikakog. Princom Rudolfom Heine će se nazvati.. I otvoreno će se izjaviti republikancem, crvenim republikancem. A onda, onda, to ti znaš, Regina! Gde je Regina? Traži je Petković u kolu uznica, nije li Regina ona žuta ko šafran? Ne, ne, u tom se kolu ne vrti njegova princeza i ne peva u onom podrumu. Visoko stoji ona iznad svih tih žena, nesrećnih i palih, stoji neprestano na nekom prozoru ko na doksatu mramornog dvora. Ne peva i ne treba da peva, svaki pogled, šapat i svaka reč njena, pesma je: Sećaš li se onog sata? O, sećam se, sećam

se, zuji odgovor u duši Petkovićevoj i otvara mu se duša širom, upija sećanja ko cvetna čaška sunce, pa se i pregiba ko perunikin cvet — od sete, od prezasićenosti sladostrašćem? Seće on ispod doksata svoje princeze u vrtu punom ruža i ananasa i georgina. I seo je na porušenu jednu, mahovinom obraslu, klupčicu, porušenu jer ko bura da je nedavno prohujala i progrmila tom baštom i posle srditih svojih zahuka ostavila tu i tamo ruševine onog što se pre nje kočilo u lepoti. Ali još je uvek sve lepo i biće još lepše. Visokim je zidom, bedemima zubatim ko ralje okružen ovde Petković, ogradjen od sveta. pobegao je ovamo od potere, sakrio se sa svojom princezom, pa čeka zajedno s njome izmirenje sa carem. A do izmirenja će doći. Još danas popodne doći će; s raskošnom svitom dojahaće carevi glasnici i zahoriće u zlatne trube trubači i u koru pevaće glasovi: princ Rudolf i princeza Regina izadjite! Car vas je pomilovao, život vam je slobodan! Da, tako će biti, i sam carev lečnik, doktor Kolar, nakloniće se i otvoriti mu vrata ovog dvora progonstva. Izaći će on, no hoće li s njime i princeza? Zar ona više voli da ostane ovde? U ovom dvoru u kojem pevaju, ali i plaču, smeju se, ali i uzdišu? Izadjimo, izadjimo, Regina! Tamo gde nema plača i uzdaha! Zašto stojiš na doksatu sakrivena, nepomična, ko u kip okamenjena, s nemim smeškom na licu? Sadji, Regino, sećaš li se onog sata? Opet je došao taj sat i sad je to tek onaj pravi! Eto, u slavlju svadbenom izaći ćemo i život će nam biti beo ko tvoje ruke! Sadji da izadjemo! Zašto se skrivaš, zašto te nema?

— Kad si meni oko vrata
Bele ruke savila —

Tule i cvile u podrumu bludnice. Pluća su se orijašu nadula ko bubanj, pa grme, a u grmljavini kontraalta, ko zrak kroz rupu na bubnju, ciči glas druge bludnice u fistlu. Katica i Mica, peckane Rašulom, smeju se toj derači svojih kotarskih družica glasno. Sasvim blizu podruma Ferkovićku su opet spopali tru-

dovi, pa na po u nesvestici stenje i jauče da je odvedu u ćeliju.

Petković se digao uznojen od muke. Uzmuvao se dvorištem, obišavši žene pošao spram kapije i još više možda smućen od njihovih pogleda, povukao se opet iza kokošinjaka. Naslonio se i bez reči na jeziku, sa celim govorima u duši, bulji preko zida u prazan prozor.

Ferkovićku više nose negoli vode u uzište. I baš na ulazu jauknula je zdvojno. To ju je Mutavac, vraćajući se od istražnog suca, stisnuo u kraj i nehotice je laktom udario u trbuh. Gotovo nesvestan što je učinio, vucara se neprestano uza zid, ruku ovešenih, jezika isplaženog, oči mokrih. Prošao je iza naslage drva, no spazio je pred sobom Petkovića, pa se vratio natrag, zgurivši se pred jednim podrumskim prozorom.

Pao je na dvorište i gospon Ivek, pa se i on čini sasvim zbunjen, preplašen. Kolena su mu se priklonila ko preklop na metru. U ruci mu vise lisičine. Smeteno zirka u Mutavca i već je blizu kapije.

— Šta je bilo, gospon Ivek? — okupio ga Rašula.

— Bogme hudo. — Niti ga gleda niti se zaustavlja gospon Ivek.

Rašula, a za njim Rosenkranz, nadju se za čas pred Mutavcem. Stali su kraj njega svaki na jednu stranu i traže od njega odrešito, osorno, da im kaže zašto je bio na preslušavanju. Zgrčio se on još više. Oči pune krmelji kao namazane kokošijom nečisti, napune mu se još više suzama. Zvonca zubima, ništa ne odgovara, samo ih laktima gura od sebe. Rašula ga trese za rame.

— Govori, jesi li opet šta izlajao! Zini, boga ti, istući ćemo te na mrtvo ime!

I zinuo je Mutavac. Bi li rekao, ne bi li rekao? I opet mu se stegnu usne, ko nakapane voskom.

— Govori! — udari ga Rašula po grbi.

— Ovako bi vas trebalo cepanicom po glavi! — zareži na njeg Jurišić. Da skoči dole i da ih rastavi? Pričeka još, uvek ga je zanimalo ukoliko je Mutavac upleten u aferu.

Zacenut od straha i nemoći, Mutavac ih sve pogleda beznadno. Žuti zubi na bledim slinavim desnima jesu ko dva reda kukuruznih zrna na orunjenom ružičastom klipu. I sad su mu reči pale s jezika bolne, ispretrgnute, slovka po slovku ko da mu sa svakom poput pojedinačnog zrna iz klipa ispada po jedan zub:

— Pro — na — šli mo — me sta — a — nu knji — gu onu — taj — taj — nu.

Rosenkranz i Rašula zgledaju se zaprepašteno ko brodolomci na poslednjoj podrtini koja takodjer već tone..

— Um Gottes Willen! — zaupi Rosenkranz, uhvativši se za glavu. A Rašula se uspravi i u mržnji ubojnoj pričini mu se Mutavac silno malen. Zgazio bi ga ko žohara. Sve drugo, priznanje, bilo šta, očekivao je, samo ne to da ta knjiga još postoji i sad je kod suda.

— Gade prokleti! — zamahne on rukom na njeg, ne obazirući se da je Jurišić skočio s drva. — A varao si nas da si ju spalio!

Dakle i Mutavac! proparalo je Jurišića razočaranje, pa ipak je formalno preskočio Mutavca i odbio Rašulin udarac.

— Vi se tužite da vas je neko prevario, vi?

— S vama nemam posla! — zamahne Rašula i opet na Mutavca; ko možda nikad u životu, u njega hladnog i proračunanog do u tančine, nahrupilo je sada na tu spoznaju da se još u tom poslednjem poverenju u Mutavca prevario, besnilo živinsko. — Evo, za koga se vi zauzimate! Za lažljivu beštiju koja nas je htela uceniti, ništa drugo!

— S is entsetzlich, a Tothund! — grči i Rosenkranz šake — Einen gemeinen Verbrecher schuetzen Sie! Schande, Schande!

Stoje i grče se sva četvorica ovde na uskom prolazu izmedju drva i zida, i došlo bi sigurno do tučnjave ružne, neugodne, da se Mutavac u taj čas od slabosti nije nagnuo na Jurišića i žmireći ko u strahu da vidi što govori, propentao nemoćno, očajno:

— De — e — set do dva — de —

— Šta? — drekne Rašula.

— set go — go — dina, de — e — e — zacene se.

— Deset do dvadeset — ponovi Rašula, ne shvaćajući. I blesne mu nešto, te zareži besomučno zloban — Sto, sto, vešala a ne samo deset do dvadeset!

— Ostavite ga! — začudjen, pa i sam shvativši, više sa sućuti i prezirom negoli u srdžbi protisne Jurišić. — Sebe je on više upropastio nego vas!

— Mene nije, samo sebe! — smiri se Rašula naglo i osmehne ledeno. Doista toliko uzrujavanja radi Mutavca pred Jurišićem nema smisla. I s pretnjom u očima ošine grbavca i udalji se bez reči. Za njim Rosenkranz mrmljajući.

— Zašto ste sakrivali tu knjigu? — tužno se i ponekud razočarano obrati na Mutavca Jurišić. No od svega što je mogao da iz njega izvabi bile su mucave reči: A tt — tri mes — seca ot — p — p — ravvv — dalje od suza i kašlja, a sigurno i od otužice Mutavac ne uzmogne da govori; onako nemoćan kako se uz drva dovukao počeo se i odmicati.

— Misli valjda na tromesečnu otpravninu koju nije dobio — protumači Majdak s izvesnim sažaljenjem, no, i s izvesnim zadovoljstvom. — Tako svaki čovek ima neku slabost.

Jurišić se zamisli. Možda je Rašula imao pravo da ga je Mutavac zatajenjem te knjige hteo uceniti. Jadni Mutavac, možda samo tražeći svoje, još se više zakopao! A razumljivo je i Rašulino besnilo, samo se ipak u tome prokazalo toliko strašne jezovite mržnje! Kad bi Rašula bez odgovornosti mogao ubiti Mutavca, on bi ga sigurno ubio! Jurišić se seti smeha u kome

je Rašula rekao kako je Mutavca hteo ubiti hipnozom! Stvar sigurno glupa i nemoguća, no ko zna kakove namere, ma da ih je i sam Rašula hteo prikazati kao glupost, kruže Rašulinim mozgom!

— Obećajte mi gospodin Majdak — rekne on, a da i sam nije znao o čemu bi to bilo tako važno — da više ne ćete Petkovića uznemirivati da vas hipnotiše. Vi ste valjda i sami uvideli da vas on to ne može i da to konvenira samo Rašuli kako bi mogao da muči Mutavca.

Majdak učini plačno lice, ko da mu otimaju poslednju radost. I još tome radi Mutavca! No i onako će se morati svega da odreče, pomisli beznadno.

— Obećajem, prousti tužno. — Ali ako će Mutavca, onda će i mene.

— Ne će ni njega! — uteši ga Jurišić. I okrene se.

— Tonček Cesar! — pao je u taj čas od uzišta piskutljiv krik. — Na sud! — Kočeći se dostojanstveno ko na orfeumskom podiju, s metlom, dva puta višom od sebe, ispod ruke ko s puškom, stupajući oštro i brzo, došao je do Tončeka patuljak Napoleon. I tucka ga s vrškom metle po klobuku. — Na sud! Kaj si tak bedast, da ne razmeš?

— A je, razmem, razmem! — zbunjeno odlaže Tonček sekiru; zar nije onaj guravac došao upravo od suda, a gle, kako je splašen! Sam Tonček oseća veliku tremu.

— Naj reči da si znal kaj delaš, ti bedak! — vikne za njim Napoleon. Tako on njega stalno s visoka poučava. S Tončekom je naime zajedno u ćeliji i tako zna da je Tonček na prvom preslušavanju izjavio da je kod paleža »bil pijan al je znal kaj dela«.

Sam Napoleon, prefrigan, sa svim djavoljim mastima namazani kepec, neka vrsta Petrice, uvek senzacijonalna tačka u dnevnom programu orfeuma Sudbeni Stol, seljak je iz zagrebačke okolice ispod Slemena, jedan od onih koji su svaki dan u gradu. Osudjen je na nekoliko meseci, jer je jednom trgovcu

dva puta prodao jedna te ista kola šljiva. U istrazi, pa i na raspravi tvrdio je da je trgovac prevario njega: Prevaril me je, slavni sude, ni prva mi kola ni platil, zato sam ga i štel vkaniti za druga. Maček je pronašao da je taj patuljak licem nalik na malog kaprala Napoleona, po tom je taj Petrica i dobio svoj nadimak. Nije sad došao ovamo samo da Tončeka otera na sud, nego i da pomete dvorište — tu dužnost on obavlja s još jednim uznikom, zvanim lampar; to će on sada raditi sam, jer mu se to čini zgodnije nego da gore pere sobe. No ne bi on mogao započeti svoj posao, a da pre toga ne učini kaku vragoliju, pogotovo sada kad su na dvorištu frajle. Ćosav je on i bez brkova, no sad se mudro pogladio po bradi, ispružio pred sobom metlu, pa skače preko nje, ravno spram žena unatrag.

Mutavac je dosad stajao naslonjen s ove strane na drva i maknuo se upravo da predje dvorište i zavuče se opet u svoj kut, no na putu mu je Napoleonova dugačka metla, te se ugiba na stranu. Ipak ga je metla dosegla i tako se, uzmičući u mukama, našao blizu žena.

— A kaj je to z vami, gospon Mutavec? — uspravio se Napoleon, sada mu je tek jasno da je svojom produkcijom doveo Mutavca u nepriliku. — Kaj je na sudu bilo tak veselo da sad idete med babe v kolo?

Igra kolo, igra kolo u dvadeset i dva
U tom kolu, u tom kolu lepi Mutavac igra.

— U deset do dvadeset igra! — dobacuje Rašula zlobno.

— Iš! — ispruži stražar prema Napoleonu bajunetu. Baš je na straži dobričina stražar koji voli šalu i žene više nego točku desetu i stalno govori da će napustiti tu stražarsku službu. — Iš, ti magarac! Sad se ne zmeće kad su frajle tu!

Napoleon u ciku skoči, baci se na ruke i otisne se nogama ko zec. Niko se ne uzmogne suspreći od smeha, jer Napoleon je ne samo pri tome skoku bacio

sebi na ledja metlu i odbacio je preko sebe nogama, nego je dosp'o i na to da Katicu uštine za nogu.

Dotle je Mutavac, tup za svako zadirkivanje i smeh, došao do stola. Vidi da su tu oni koji su ga hteli tući, no za njega kao da to sad nije važno. Pokoran ko prosjak stao je tu slučajno pred Mačekom i mucajući pita da li je došla njegova žena i donela mu kavu. Marš! ízdire se Maček; beštija je ona ko i ti! dodaje Rašula. Tek od Likotića dozna Mutavac da Olge više nije bilo ovde. Skutrio se Mutavac, prignuo šiju, okrenuo se od stola, stao zbunjen kuda će. Strah ga je svih ljudi, a još više da ne bude medju njima i da ostane sam. Bez namere, slučajno gde je najdalje od kog čoveka, a najbliže da sedne, dovukao se on i seo na cepanicu na kojoj je inače sedeo Petković. Ovaj je još uvek gde i pre, od časa na čas dignuvši pogled spram prozora.

A Mutavac je podnimio glavu na kolena. Deset do dvadeset! Ti brojevi su mu se utisnuli u mozak i peku ga kao neka nemoguća injekcija, neposredno uštrcana pod koru lubanje. Ništa manje nego polovica njegova života. Kako je duga jedna godina, pa samo jedan dan, sat, minuta, a ovo je, bože moj, deset do dvadeset godina!

Tako ga je danas na preslušavanju zastrašio sudac, ljut i razdražen što mu je Mutavac tako dugo tajio tu knjigu, pa mu čak sada, posle njena otkrića, ne će da da nikaka razjašnjenja, nego se pravi blesast kao da ništa ne razume. Podmetnuta mu je! — opro se on tvrdoglavo. Sa ženom da ju je sakrio? — skrušio se najposle. Ne, ne, sklapao je ruke, žena nije ništa znala, to je knjigu on sam sakrio pod pećak. Bože moj, sakrio ju je, a ipak nije kriv, nije kriv.

I kako je ta knjiga došla u ruke suda, to pitanje potreslo je Mutavca isto toliko ko pretnja sučeva s robijom. Satrla ga najveća verovatnost da se jučer pri preslušavanju izdao sam. I tako je jučer popodne došlo do pretresa u njegovom stanu; strašno i nevero-

vatno, kako su se samo detektivi setili da gledaju pod pećak i zašto mu to Olga bar jednom rečju nije spomenula danas ujutro? Nije? A nije li mu Olga jutros na kapiji kad su onako tamo stajali obeznanjeni u zagrljaju, šapnula u uho nešto ko — knjiga, premetačina? Te reči, baš te reči! Bože moj, zato se ona toliko uzmučila da se sastane s njime! A on ju nije razumeo — no je li mu to uopće Olga šapnula? Muči se Mutavac da dovabi smisao njenog šapta, a cela mu se utroba najednom pretvorila u led i zazeblo ga mučno pitanje: zašto više Olga nije došla ovamo? Eto, nije mu ni zajutrak donesla. Obećala je doći, a nema je. Da i nju nisu — uapsili? No zašto je to ne bi odmah jučer? Ali mogli su je i danas. Negde na ulici kad je otišla odavde. Ili u kući, svejedno gde, uapsili, uapsili! Nije li mu ona baš nešto i šapnula o svom uapšenju?

Porazilo je to pitanje Mutavca do nogu i ništa ne postoji za njega, ni Jurišićeva pitanja ni psovke i šake Rašuline, ni šale Napoleonove, samo Olga, samo Olga.

Umrtvio se tu na ccpanici, pa bulji u kapiju.. Tamo se danas pozdravljao i opraštao s Olgom, i otišla je ona, a ne će li se sad vratiti da više ne izadje? I da se vrti tu u krugu s ovim droljama, trudna ko ona Ferkovićka koju je nehotice, obnevidjen od uzrujanja, udario po trbuhu? I Olgu da tako tu udare u trbuh i ona da jauče ovde, po noći i po danu, muči se i rodi ovde, na večnu sramotu svoju i deteta, deteta?

Ježurci ga probadaju, mučno mu je od straha, očaja i gladi, u prsima ga tišti, prsni koš da mu pukne. Jauknuo bi, kad ne bi bio sav uzet u telu, ovo se ne može preživeti, bolje je umreti, umreti!

Očekivanje Regine uklelo je Petkovića u kip. Ko fini dugobojni mehurići što se dižu, dižu i, došavši previsoko, puknu, tako su se i nade njegove dizale spram prozora, razbijavši se o prazninu. Zašto je nema?

Možda su je to carevi stražari oteli, odveli je daleko da je nikad više ne vidi? Care, care, vrati mi moju princezu, ja radije sebe žrtvujem, ubij me, ali nju pomiluj!

U kipu tom drhće i grči se srce, ispinje se i guši krik. Uzdignuo je još poslednji pogled i zamro je sav još više. Nije li se to na prozoru ukazalo nečije lice? Ali to nije šafran šešir i nije to ona. Marko, to si ti! Ja čekam nju, a dočekao sam tebe. O, kako si daleko već bio i nisam te se više nadao, a ipak si se vratio! Zar te je car pomilovao i pustio na slobodu? A gde je ona? Ona, ti znaš! Ah, ćutiš! Ali ja razumem tvoj pogled! Okupan u bolu, on je čist od straha. Znam, što si ti, onaj pravi, onaj bolji Marko, i to ti je pravo ime, nikaki Rudolf ni Heine, jednostavni Marko plemeniti Petković od Beznje. I nikako stratište ni vešala ni smrt ni pomilovanje! Sve su to utvare. I otmica Regine utvara je. Sama, po svojoj volji otišla je i okružila se s drugima, još i tu bila je s drugim! I znam, više je ne će biti, večno čekajući njen sutra, ja ga ne ću dočekati nikad! I nikad ona tebe, Marko, nije volela, a možda je i tvoja ljubav spram nje bila samo utvara. To si je ti sebi zamislio onaku kaka ona nije, i video u njoj samo svoj sebevid. Tako je, moj Marko! No sadji bar ti, dodji da zajedno nadjemo Reginu, radije ćemo sebe žrtvovati nego nju. Dovešće je natrag carevi stražari. Neka je onda pozdravi naš obešeni leš! No da, da, opet utvara, Marko!

Osmehne se Petković, prozor je opet prazan, a on sam pomaknuo se. Čini mu se da ide unatraške, jer neprestano vidi sama sebe pred sobom i lice što nije izobličeno u očaju, nego se smeška kao razočarano, ali i smireno. Još čas pre bilo je visoko nad njime, a sad je ravno pred njime, ne, niti to više, spustilo se i niže je. I opet je izobličeno, očajno, zaprepašteno. Čega se boji?

— Ona ne će doći — šapće ko u snu. — S drugima je otišla. Oteli su je i ne će doći. Osim ako je dovedu carevi stražari.

Zaustavio se Petković ravno pred Mutavcem koji još uvek zguren sedi na cepanici. Zaprepašten, zapeta jezika, Mutavac se žacnuo. Šta to taj čovek govori? Otkud on to zna za njegovu Olgu, za koju se toliko zanimao još jutros? Dignuo se u polučučnju, sfrknuo pred sobom ruke kao da se njima hoće obraniti ili privući Petkovića, sam ne zna šta, tek svega se boji. A pogledi tih zenica kao da mu prevrću celu utrobu.

— Hhh — hoće li — zamuca bezglasno, više u mislima da pita, hoće li je dovesti stražari.

Petkoviću se trgnulo lice. Zenice mu se šire, sve mutnije mu je lice, a pogled raste poput kolobara, raste i razbija se, smiruje na granicama dvorišta: nije li to tamo na zidovima svuda obešen Marko plemeniti Petković, ne jedan, više, bezbroj njih? A ipak je na površini tih oči ukočen mir.

— Hoće ili ne će, svejedno. Jer i ako je dovedu, ti ćeš umreti, no ne ćeš se bojati smrti, žrtvovaćeš se za njen život.

Pao je Mutavac natrag i više pred tim pogledom negoli rečima zaklopi oči. Celo mu je telo zaledjen grč. A Petković stoji nad njime, trgnuo se: zašto je to lice tako izobličeno i ćuti? Oj, i bolje je da si nem Marko, i da zakopaš svoju bol ko u bunar, neka drugi piju iz njega i živu, ne znajući da si ti u njemu ugledao svoju smrt. No to nisi ti! To ti ne gledaš svoje lice!

— Ja ću je naći, gospodin Mutavac. Kolevku ćemo joj dati kad dodje ovamo.

Prigušeno se zasmejavši, Petković se tiho, ko sam sebi prikaza u snu, odvrne. Zar se to od sebe odvrnuo? Ne, ne, pred kapijom je on sam, eto, ide tamo, tamo da dočeka Reginu. Svi zidovi su opet prazni.

Mutavac je otvorio oči i pilji za njim upanjen, obeznanjen. Šta je to značilo? zaprepašten gleda za Petkovićem i Jurišić, naslonjen malo dalje na drva. Pogled mu se unakrsti s Rašulinim. Upravo se pred Rašulom, ko nekog neugodnog sastavši na svom putu,

odmaknuo Petković, te se Rašula okrenuo na drugu stranu s upitnim osmehom.

Neočekivan taj susret njegovih žrtvi uzbudio ga je onako, kako to ugrožene zločince uzbudjuje nepredvidjen srećan slučaj. Kako se god uzelo, svojom medvedjom uslugom on se Pajzlu pre zamerio još više negoli preporučio. Pošao je on odmah za njime u uzište, već zato da pretekne Rosenkranza, hteo je kovati dok je vruće. S izlikom da u sobu ne mogu, jer je mokra, a u hodniku da bi ih čuli ključar i uznici, Pajzl je odbio svaki razgovor, pogotovo se nije dao na dvorište. Dobio je Rašula utisak da Pajzl s njime više ne računa; obratno pak s Rosenkranzem kojeg je već za čas dao po Napoleonu dozvati k sebi. A potom je još sledio udarac od strane Mutavca. Besnilo se Rašulino ispelo na vrhunac i stišalo se samo spolja. Zavuklo se u njega ko ponornica pod zemlju hučeći strašno. S pronalaskom tajne knjige njegov je položaj otežan do očaja, i sve je to Mutavac sigurno već jutros čuo od Olge i ništa nije govorio! Ucenjivač! Sada sve kad bi se i nagodio s Pajzlom, izlazak mu je na slobodu otešćan i Pajzlova pomoć još neverovatnija nego ikad. I sve je to učinio taj Mutavac! Ovako strašno biti prevaren, to Rašulu i vredja, čini ga osvetljivim i nazlobnim do slepila. No nije li svoju osnovu protiv Mutavca sam već gotovo sasvim odbacio, te mu se čini najnesprovedivijom i sada još kad bi mu, da pred sudom po mogućstvu olakša svoj položaj, bila najpotrebnija, najdraža? Jednostavno bi svu krivnju bacio na Mutavca.

U takove časove kad se Rašula osećao stegnut sa sviju strana ko u okove, gotovo bez nade da će mu veštinom, uspeti da nadje kakav izlaz, Petković je od prozora došao do Mutavca i, verovatno imajući u mislima Reginu i svoju smrtnu osudu, počeo mu bulazniti o smrti. Slom Mutavčev od samih tih reči tako je vidljiv da je Rašula protrnuo sam od nove nade. U crnu klopku kao da je pao blesak i prokazao mu izlaz. Ushićen, zabrekti opet sav da provede stari svoj

plan. Volja mu opet postane tvrda i pruživa ko čelik. Raditi treba brzo! Ne treba više ni Majdaka. Sam će pokušati da preparira Petkovića, izravno, bez svakog okolišanja poći će na cilj, samo dok mu se desi prilika. Vrebajući da Petkovića uhvati na samu što dalje od Jurišića, Rašula speti Napoleona, podalje od sviju sakrivenog drvima. Zašto da ne bude smeha u dvorištu i u tom smehu Mutavac još jače potlačen? Za dva groša patuljak će proći celo dvorište na glavi, a kamoli ne da malo podraži Mutavca. Dogovor je za tren svršen. Osmehnuo se Rašula i šeće donjim delom dvorišta kao da ga se sve oko njega nimalo ne tiče

Napoleon, igrajući se dosad metlom, okrenutu je naime noseći na vršku prsta, spravio je u džep dva Rašulina groša. I počeo je da sabire na gomilu pilovinu. Sve jače zamahuje metlom. Pilovina lepрša Mutavcu u ledja. Ko slučajno zadela se metla baš Mutavcu o noge.

— Nek oprostiju, gospon Mutavec, sem mislil da je to smetje — smeje se Napoleon, zabavlja sebe i druge.

Mutavac se jedva primetno makne. Još uvek bulji u Petkovića koji nepomično stoji sučelice pred kapijom. Rekao je da Olga ne će doći osim ako je dovedu stražari! I odmah pošao na kapiju. Zašto baš tamo? Zar čeka Olgu? Otkud on to sve zna? Možda već svi ovde nešto znadu o Olgi i ne će da to kažu, jedino je Petković bio tako dobar! No on je lud! Zato i jest tako nerazumljiv! No da ga jasno pita, možda bi mu i jasnije odgovorio? Digao bi se Mutavac da ga pita, no prikovan je na mestu strahom da čuje još šta groznije. Šta bi to groznije još moglo biti? On je već govorio o najgroznijemu, o smrti, i to upravo u čas kad je Mutavac sam mislio na nju. No je li to baš najgroznije? Sam je on rekao, ti je se ne ćeš bojati, bolje da propaneš ti nego ona. Da, bolje je, snilazi na Mutavca mir zaborava i mrtvila.

Napoleon, ohrabren njegovim mirom zamahne opet spram njega metlom.

— Napoleon — pridrne se na njeg Jurišić — ako ne prestanete, ja ću metlom vas!

— Tak, vi bute mene, a zakaj ja ne bi nega? Vi mene hoćete, a ja nega nisam štel.

— Ne brbljite! — istrgne mu Jurišić metlu.

— Pa dobro, zmečite onda sami! — slegne ramenima Napoleon jogunasto i sedne u rpu pilovine.

Jurišić ga se okani i dobaci mu metlu. Nije primetio da je to sve dogovoreno izmedju Rašule i Napoleona. Njegove misli usredsredile su se sasvim oko zagonetnog dolaska Petkovićevog pred Mutavca. Nije li to Petković zamenio sebe s Mutavcem, našavši ovoga na istome mestu na kom je sedeo pre toga sam? I čudno kako se Mutavac prestravio, i još čudnije, kako se Rašula zadovoljno, upravo pobednički osmehnuo! Da je samo jedamput od jučer video Rašulu s Petkovićem zajedno Jurišić bi poverovao u neku dublju uzročnu vezu izmedju Petkovićevih reči i Rašulinog smeška. Ovako je samo jedno mogao da poveruje, a to je da bi delovanje Petkovićevo na Mutavca, bilo to po Rašulinoj volji ili ne, doista moglo biti opasno. Kako opasno? Slično hipnozi? Ispitljivo motri Mutavca. I prikuči se k njemu:

— Gospodin Mutavac! Vi ste se bezrazložno prestrašili Petkovića! Ako vam drugi puta dodje, ne slušajte ga. On to ne govori vama nego sebi.

Mutavac ga pogleda bespomoćno, još s većim nepoverenjem no inače. Nije li to Jurišić k njemu došao samo iz proste radoznalosti da čuje šta je bilo na preslušavanju? No on ga je i obranio od Rašule i možda bi mu on mogao reći je li se što tu dočulo za Olgu? I pita to on na nespretni svoj način tako te ga je Jurišić jedva razumeo. No razumevši ga, nasluti i obujmi celom svojom svešću saznaju strašne zabune i zamene kojoj je Mutavac poradi Petkovića mogao pasti žrtvom.

— Vi mislite da je to on govorio o vašoj ženi? Ona da ne će doći? I nju da će dovesti stražari? Budite razuman, gospodin Mutavac. Valjda nije mogla doći, doći će opodne. Zašto bi nju uapsili? To je Petković govorio o jednoj drugoj ženi i o drugoj jednoj smrti; ne vašoj.

Nešto se ipak moralo dogoditi, sumnja Mutavac. To ga Jurišić samo teši i hoće pripraviti na zle glase.

— Koju drugu? — pitao bi i: čiju drugu smrt, no nesvesno mu se prikrade podsećaj da se Petković u ludilu svome i sam boji smrti.

— To je on u transu sanjao o svojoj princezi, kako to ne možete shvatiti, Mutavac? — upadne nenadano, nadvisivši se s drva, Majdak, a sam kao da se trgnuo iz sna. Ljubomor na Mutavca porasao je u njemu gotovo do bolesnog očaja što sam ne može privući na sebe pažnju Petkovićevu, nego je tu pažnju, pa i poverenje opet privukao na sebe Mutavac. Sve i osećajući svoju krivnju, ona mu se čini manja, mnogo manja negoli Mutavčeva; zar to duh pravde u Petkoviću ne zapaža?

I ne pogledavši ga, Mutavac zadrhće, to je bio drhtaj olakšanja; to što je on sada osetio, morao bi, kad bi imao svesti, osetiti predmet, ugrožen da bude zgromljen munjom, a spašen munjovodom. Majdakov glas je treperio kao žica koja odvodi jednu veliku opasnost. Saznavši od njega da je Petković nešto šaptao o princezi, Jurišić protumači Mutavcu koja je to princeza. Na prozor je došla i video ju je Petković, a sad je valjda više ne vidi, pa otud njegove reči da ne će doći. Još veće olakšanje snidje na Mutavca. No samo na tren. Ne vidi li to možda svoju princezu Petković sada na kapiji? Splaši ga pomisao. Ako to Petković nije mislio Olgu, onda to znači da je ne će dovesti stražari, nego će ona doći sama i sad bi svaki čas mogla da dođe i donese mu zajutrak. I naći će se ravno pred Petkovićem, a ovaj bi je mogao da drži za svoju princezu; kako će on tek nju pogledati strašno! Samo po-

gledati? Opet bi se digao Mutavac, pošao sam pred kapiju, od krajnje neke opasnosti pred ludjakom da obrani Olgu. No vlastita nemoć potlači ga i umrtvi na mestu, teško ko kazna od deset do dvadeset godina robije, teško ko smrt koja mu se ledeno smeška, već negde bliže, bliže, sasvim blizu. Čuje Jurišića, ali ne odgovara na utehe da je to sve samo pretnja i ne će on da bude kažnjen toliko, uopće možda ne će biti kažnjen. Sav se on sad pretvorio u oko, uprto u kapiju. Pred njim je krug uznica i sve kao da bacaju na njega upitne poglede: kad će tvoja žena medju nas? I sad se najednom — na znak stražarev — rastrgnuo taj krug i sve te žene kao da idu k njemu da ponove svoje pitanje glasno. Iza sviju, okrenuvši se od kapije, stoji Petković, pa gleda u njega s razrogačenim pogledom, ko s dva kraka makaza koje će ga preseći negde baš u ravnini oči. No gleda li to baš njega? Pomaknuo se za uznicama, zalutao je medju njih, pa hohoćući prigušeno, sledi Katicu, to je baš ona obučena u suknju, žutu ko žumanjak.

Pošao je on čas pre pred kapiju bez cilja kuda ide i tek pred njome uočio je svoj cilj: ovuda se ide u slobodu, i ako će ga car pomilovati, ovuda će poći da nadje svoju princezu. Ovuda bi ona mogla doći i onda, kad bi je doveli i vratili princu. I opet je nema. I ne će je biti. No nije li ona već tu, ova u haljini žutoj ko šafran? Nije. No zašto ne bi bila? Ovako je kričljivo šarena, prerušena bila ona često na bini, možda se i tu preobukla, jer joj je bina ceo život; u inkognitu je ovde.

— Princeza! — šapće on za njom.

Katica se okrene naglo, preneražena. Čula je i videla da je taj čovek lud, osećala ga je za sobom i bilo ju je strah. Vrisnula bi pred tim licem, no naziv princeza smešan joj je najednom. Osmehne se i požuri napred.

— Zašto se smejete, princezo? — pita je on već blizu ulaza. I opet se ona okrene i nasmehne već ne-

kako slobodnije, raspusnije. Kleknuo bi pred nju, no trgne se: je li to ona? Lica su dva, a smeh je isti; bludnica! — protrne od stravične bezglasne saznaje. I pusti je da nestane. A potom ga opet obuzima želja da je vidi, da klekne pred nju, sagne glavu, neka je rubi!

Slast je osetio na tu misao, i već htedne da udje u uzište, a dubok alt zatitra mu u ušima. Okrene se: u kotarskom podrumu pritisnula se pred njime raskuštrana jedna glava i pevuši duboko. Jeleno, jesi li to ti?

Ne, nije to Jelena. No zašto mi se i to lice smeši? A i ne smeši se nego se cereka, ruga mu se! Zašto? Strah, beznadan, studen, udje mu u kosti. No nije to strah u kome se beži od ljudi, naprotiv, sam je, čezne za blizima.

I baš ko da traži te blize, zatumarao je dvorištem. U duši se njegovoj mreška polako ko široko jezero, bruji sneno ko tihi orkestar largo cele njegove svesti na koju nesvest pada tek kao prozirna koprena. Prostranost mu se raširila u duši ko bezgraničje i svemu ima ovde mesta: i očaju i zanosu, i nadi i razočarenju, i možda kriku užasnom. No samo mu se dobrostivan smešak rasprostro licem, smešak nad sobom samim, nad svime. Tu na zidu još ne visi on, ali klin je tu ukucan velik i visi na njemu uže, o zašto je to uže negoli da bude obešen na njemu on sam? Ne, ne, biće pomilovan, ali to pomilovanje više ne će biti spasenje. Nema više pomilovanja za njega. Niko ga ne može spasiti. Sve njegovo ide u nekakvu prazninu, ko u prazni neki prozor gde nema nikoga ili se samo bol u njemu vidi; u praznu kapiju kroz koju niko ne ulazi, a ako udje ili i izadje, kuda će izaći opet no u novu bol? Lasciate ogni speranza voi che sortite!

I vidi on: sam se odvojio od sama sebe i lice mu se ukazuje dobrostivno mirno; teši ga: štogod dodje, Marko, u tvojoj neizvesnosti, sagni glavu, ne opiri se, uzaludno ti je, i budi miran. I lice to sve je nejasnije, gubi se, to on sam odlazi od sama sebe,

oprašta se sa samim sobom, iščezava u daljini. I još nekoliko sati i spustiće se u tamu žutog dvora, hoho!

Bruji i mreška se u Petkoviću largo širok ko nemir mora, dubok ko zjalo bola, prostran ko opraštanje.

Nema više lica na prozoru kotarskog podruma, a ipak mukla pesma diže se ko ispod zemlje.

U uho se njegovo šulja arija, mekana, duboka ko zagasit baršun, i ponavlja se tamo ko u školjci. Ko da iz daljine čuje glas — čiji? Reginin? Jelenin?

— Sutra! — skakuće po Petkovićevim usnama reč, slatka, te kao da su mu usne od nje posute šećerom. Sutra! peva Regina, o žučan je to šećer, lažno je to i prekasno sutra! Njegov vlastiti danas postaće večni sutra, večni sutra!

Ali Jelena, ti nisi niti taj sutra nikad rekla! Nikad! Ti si zaboravila svog brata, odrekla si ga se, došla si jednom samo ovamo da se posvadjaš i rečeš te nikad više ne ćeš doći! Bila si jučer tu i nisi me zvala! Zašto se ljutiš na mene? Regine hoćeš da se odreknem? Ko dete da se sagnem pod nadzor tvoj i tvoga muža? O, neka bude! Sve ću to učiniti — no znaš li ti što mi je učinio Franjo? Ako si znala, zašto si to dopustila? Svejedno, ja te odviše volim, a da ti ne oprostim, opraštam ti i tvoju zamerku i srdžbu radi auta. Dovezi se u autu, samo brzo! Tvoja srdžba može biti ko mraz ili jug, prehladna ili pretopla za procvetale voćke. Ko mraz ili jug dodji, svejedno, i neka propadnem, ali barem s pogledom na tvoje raspevane usne. Dodji da se izmirimo pre mog polaska na daleki put s kojeg povratka nema!

Plinula je u njemu čežnja za sestrom srsi ga golicaju, hladni ko mraz.

Ja te zovem, a ti se ne odazivlješ! I opet ću te zvati i zaklinjem te, odazovi se! Dodji pre, pre nego me nadju i odvuku — vidiš onaj klin tamo, tamo će me odvući. Gone me i ja moram da se sakrivam, u inkognitu sam ovde, nemoj me dakle odati pred goničima mojim kad dodješ ovamo. Gone me, ubiti

me hoće, car me je na smrt osudio da mi otme imanje; ko nekad Zrinskome, hoho! No neka mu i imanje, a ja ću pobeći, u žute dvorove ću pobeći. Znaš, to su ko jesen žuti, ko šafran žuti dvorovi, tamo ću se sakriti ko u grob, i niko to ne će znati, samo ti i ja. Mnogo je toga što znamo samo ti i ja. Ali i to ćemo ostaviti sakriveno, u inkognitu pred svima.

Smeje se Petković glasno, a smeh mu je ko žubor i vesela graja vode na liticama pre nego u šumnom slapu padne u prepasnu dubinu. Smeje se glasno, a strava tamna ko noć usela mu se u kosti: kako će to biti divno, pobeći svojim goničima, sakrivši se u žute dvorove, no hoće li pre toga doći Jelena da joj poveri gde bude on?

Ulučivši priliku kad je Petković u tumaranju svome bio najdalje od sviju prisutnih u dvorištu, Rašula mu se prišuljao sa strane i kao za pokušaj tek poluglasno dobacio:

— Tako, to je najbolje, smejati se i biti dobre volje.

Petković je stao i uzmaknuo. Nacereno lice, dva sitna siva oka ukočila su se pred njime u zraku ko dva crna otvora puščanih cevi; ruke ispružene prema njemu, rukavi krvavi — kakav je to špijun? Krvnik!

— Zar me ne poznajete? Ja sam direktor Rašula, kralj mrtvaca, kako se vi to šalite. Šalite — naglasi Rašula reč, pristupivši bliže, čini mu se da je loše započelo, no svejedno, sad samo dalje!

— A to ste vi, gospodin kralj, predsednik mrtvačke republike! — smeje se opet Petković odobrovoljen. I pruža mu ruku ko da se prvi puta vidja danas s njime — Valjda ste došli da mene osigurate?

— O ne, prošlo je to i previše ste vi zdrav —

— Glavno je zdravlje, dobra stolica i čista savest.

— Najglavnije čista savest! To i ja mislim. No, a kako ćete vi dugo gospodin Petković još u zatvoru? Nešto se čuje da će vas pustiti na slobodu.

— Ne znam, ne sećam se i da znam ne bih kazao — diže Petković ruku s raširenim dlanom i kao da time Rašulu odbija od sebe. Zašto ga taj čovek zove Petković, otkud on zna to ime njegova inkognita?

— Ja vas nisam ništa ni pitao — ne da se Rašula smesti i pritvorno se plaši, a oči mu lukavo titraju. — Kako vi to samo znate pogledati čoveka da mu je sve hladno pri srcu. Ima pravo Mikado, vi biste zbilja mogli biti hipnotizer. Zašto to tako malo prakticirate?

— Hipnotizirati mislite? — zdrhtnuo se Petković ko magnetom privučen na tu reč. I opet se zasmeje, a misao mu se potkrade kako bi to divno bilo hipnotizirati svoje neprijatelje i olakšati tako sebi spas od potere i beg od smrti — Vas? Sav novac da vam pretvorim u ugljen, što? A na tom ugljenu da stoji kralj mrtvaca i kopa u njemu svoj grob, tron svoj, hohoho?

— Vi se šalite, vidim — kikoće i Rašula, malo nestrpljiv. — Nego, sećate li se kako ste jučer, a i danas uspešno hipnotizirali Mikada, Majdaka, znate? Vi ste zbilja u tome majstor. A eto, tu je i Mutavac, njega biste još bolje mogli. Već se dogodilo jutros da je malone zaspao pod vašim pogledom. Pokušajte s Mutavcem, gospodin Petković, uveren sam da će vam uspeti.

Mutavac, koji je to? A onaj tamo, nem u svojoj nesreći. Onaj? — Petković je upiljio pogled u Mutavca na cepanici; ne sedi li on tamo sam, pa se odmara na begu?

— No drva su već hipnotizirana! — usmeli se da se naruga Rašula. — Nego Mutavca dajte, pa onda da šalu napravimo, vi volite šale. Ništa zla, samo da vidimo da li će zbilja raditi što ćete mu narediti vi, hipnotizer.

— Kakovu šalu? — upitno, preteći pogleda ga Petković. — To nije šala!

— Ma nije, ali moramo znati da li je hipnotiziran ili nije. Da se na primer popne na drva i skoči naglavce dolje. Ili da se obesi, a užeta ne će imati, gde bi ga ovde i dobio? — kriomice je bacio Rašula pogled na smotano uže kraj vodovoda. Tako šta mu zapovedite. Dakako, hipnoza nije šala, nego nauka.

Sa smeškom ko Juda, ljubazno prihvatio je on Petkovićev lakat. Samome mu je najednom smešan ceo taj razgovor. Nervi su mu medjutim silno napeti. Šta će sad Petković? A ovaj se zapiljio u crvene narukvice i odstupa unatraške.

— Krvnik! — malo što ne krikne drhtavo, izobličen, i okrene se naglo. Zar se toliko prestravio, da će pobeći?

— Ma ne, ja sam Rašula — šišti ovaj sledeći ga uzastopce, a i sam se trgne: zar je sasvim ludo to Petkovićevo buncanje o krvniku? Ta eto, tamo kraj drva blesnula je u suncu visoko uzdignuta sekira i začuo se krik potmuo, nenadan ko doista neke žrtve na stratištu.

No žrtva ta nije Petković. On je tu blizu, i stao je na taj krik ko upanjen. Više sigurno i ne videći Rašulu, stao je i raskolačio oči. Pilji u isto mesto spram drva na kome se, tek što mu je Jurišić izbio sekiru iz ruke, Napoleon oborio na Mutavca. Ili možda i Mutavac na Napoleona — ko bi to znao? — tako se sve dogodilo brzo, ko stvoreno čudom.

— Was is denn los? — ispao je Rosenkranz iz uzišta i malo ne naletio na Petkovića. Pogodio se s Pajzlom, posle otkrića tajne knjige ništa mu i ne preostaje drugo nego da simulira! Dao mu Pajzl neke savete kako da simulira, garantuje mu za uspeh, razblažen je dakle Rosenkranz i s triumfom gleda Rašulu.

No Rašula ga samo ošine pogledom i brzim koracima podje prema drvima.

Napoleon je tu u igri počeo da seče klade i vragoljasta njegova krv ne dade mu mira a da jedamput ne zamahne sekirom i spram Mutavca kao da će ga poseći. I još jedamput, već mnogo bliže, tako da ga je očepio baš po nadlaktici. Jurišić je na to, zabavljen dotada gledanjem Petkovića i Rašule, skočio s drva, izbio mu sekiru iz ruke. Možda bi se time sve svršilo, da se, kriknuvši posle drugog zamaha sekirom, nije ustao i Mutavac i režeći ispružio spram Napoleona ruke. Sve dosad on je, umrtvljen od svojih stradanja, sedeo na cepanici; prvi ga zamah sekirom prestravio, drugi i razbesnio. Napoleonova zadevanja činila su mu se pre slučajnim, sada je uvideo da su namerna, i od koga to no od patuljka jednog još manjeg i kržljavijeg od njega? Uvredjen, uvek trpeći sva poniženja, a i osokoljen Jurišićevom pomoći, nakostrušio se pred Napoleonom drhčući u celom telu, a i u rečima:

— Ja nisss-sam dddr-rvo... Ččoveeek!

— Kaj ste vi njegov fiškal? — viknuo je Napoleon, uzmaknuvši, na Jurišića. No zar da uzmakne i pred Mutavcem? Vidi on da ovamo ide Rašula, mumuo je on, kako je malen, Jurišiću ispod ruke i zaletio se na Mutavca.

— Drvo, i med drvlje spadaš! — zaciči on, ljut već i ne misleći samo na šalu. I sunuo je glavu Mutavcu tako jako u trbuh da se jadni Mutavac skljokao kao nauznak u drva. No i na svoju nesreću učini to Napoleon, jer ga je Mutavac obuhvatio grčevito rukama i tako su pala u drva obadvojica, komešajući se tamo u klupku smešnom i tužnom.

— Pa Mutavac je jači! — naruga se Rašula došavši u taj tren blizu. A i Maček se primaknuo, pa i on hucka — Jači! Za vrat, Napoleon! Za vrat!

— Vas obadvojicu! — zdrhtne se na njih Jurišić i posegne spram Napoleona koji se upravo ko mačka iskoprcao iz Mutavčevog grčevitog zagrljaja i bacio se Mutavcu odozgo na ledja te ga davi. — Napoleon,

pustite ga! Napoo — zgrane se Jurišić i s obadve ruke ščepa Napoleona oko pojasa, otrgne od Mutavca, digne u vis i svom ga silom baci Rašuli pred noge ko kamen s ramena. Poledjuške ili naglavce bi trebao da padne patuljak, no u zraku se mačjom spretnošću okrenuo i pao na ruke. I odmah djisnuo u viš, zgrabio pri tom sekiru i, sav ogreben u licu Mutavčevim noktima, poletio na Jurišića.

— Vi norc prokleti! Kaj sem vam naredil, ste me skoro vubili! — Jurišić zaigra rukama da mu uhvati sekiru. — Ne bute! Si bute vi to zapamtili! — I videći da će Jurišić ipak uhvatiti sekiru okrene se naglo prihvativši je obema rukama za glavište. Ipak bi mu je Jurišić i tako istrgnuo, da se nije umešao Rašula i, tobože hoteći da pomogne Jurišiću, pritisne mu prste tako da zapravo pomaže Napoleonu. I vuče ih tako obadvojicu okretno bliže Mutavcu koji se iskobeljao iz drva pa se sav trese od jeze.

— Pustite, Napoleon! — psiče Rašula, a oderano mu se lice ceri krvavim smeškom. — Nije vam ništa Jurišić kriv, ako što imate, to imate s Mutavcem! On vas je ogrebao u licu užasno!

Priskočio je, i ako prilično nevoljko i Majdak da pomogne Jurišiću, no učinio je to tako nespretno da mu je još odmogao. Trgao se naime za mesto gde da sekiru dohvati i gurnuo je tako ruku Jurišićevu, a u taj tren istrgnuo je sekiru Rašula, naglo je i spretno, tobože kao da mu je pala, pustivši na zemlju. — Jedva to dočekavši, Napoleon ju je dignuo; — Užasno ste ogreben, ja se tako ne bih dao! šapne muklo Rašula. Obeznanjen od razdraženosti pogleda Napoleon njega, pa sve oko sebe mutno: koga bi, i bi li baš Mutavca? I sve to za dva groša? S kletvom odbaci sekiru.

— Bute vi to meni platili! — zagrozi se Jurišiću — I ti, puklavi lopov! — okrene se Mutavcu, prekrstivši baš ko Napoleon ruke na prsima.

Sve je to izazvalo više pokreta nego vike i prošlo je kinematografskom brzinom. No dosta je bilo i glasno i polako da su mogli primetiti stražari. Možda im se u prvi čas, videći Napoleona u ulozi, sve činilo šalom, zato su i umirivali sve iz stražarnice. Potom su izašli na dvorište i prava buka počela je tek njihovim dolaskom.

— Ovo nije red, gospodo! Da se ne sme maknuti ni jedan od nas odavde i već je tu bioskop. Izvolite svi gore u ćelije.

— Ja ne idem — vikne Jurišić — dok se ovde ne uglavi da mi je Rašula istrgnuo sekiru iz ruke samo zato da Napoleon može s njome napasti Mutavca. I huckao ga je na to!

— Izazvali ste ga vi sami! — mirno odvraća Rašula, a nezadovoljan je. — I vas je on hteo, a ja sam vas obranio! To mi je hvala!

— Glupo glumite! Krv ste ovde hteli Mutavčevu! Pravo vam Petković reče krvnik! Šta ste i s njime hteli tamo dole? Ceo dan samo nešto rovarite. Ovo je svinjarija, da se to sve dopušta! — okrene se Jurišić k stražarima.

— Mislio sam da ovde imamo samo jednog ludjaka, a imamo ih dva! — cereka se Rašula i izdire se na jednog stražara koji ga je darnuo o lakat. — Vi nemate pravo da nas terate! Mi imamo od tamničara dozvolu za šetnju!

— Ali to nije šetnja, gospodin Rašula!

— To znam i ja! Pustite nas na slobodu pak ćemo znati da šećemo i drukčije!

Stražari se i smeju i ljute. Niko im se ne pokorava. Jurišić je zaćutao, ne hoteći da o Petkoviću govori jer bi taj mogao čuti; još uvek on naime stoji naslonjen na ulaz i ukočeno gleda ovamo.

Tu su spomenuli njegov pseudonim. Zašto? Da ga pomiluju? Ne, sigurno je od dvorske kancelarije došla potvrda smrtne osude! I na stratište su ga hteli odvući, krvnika su poslali da ga varkom, hipnozom,

domami na stratište. Gle, i Napoleon, carev dvorski budalaš, postao je pomoćnikom krvnika, zamahnuo je sekirom, Mutavca će poseći, zašto baš Mutavca? To je on zamenio lice, blesnula je misao u Petkoviću i plete mu se u grlu krik da se sam javi kao osudjenik i da ne odrube glavu nevinome. No eto, Mutavac se opro, i Jurišić je ustao skočio u obranu i krvnik i njegov pomoćnik ostali su poraženi; žrtva je ostala poštedjena. Ali su sad došli i carevi stražari, i sve ih nekamo gone, zar su svi osudjeni na smrt?

I svi se polako približuju k njemu. Da to nije samo varka kako bi ga lakše uhvatili? Pred mišlju tom, Petković se trzne — da ga uhvate pre nego se oprostio sa sestrom? — Unatraške kao da se utiskuje u kakovu nišu, on se povuče u uzište, i jednom ovde, na prstima, ko skrivajući se pred poterom, mune uz skaline.

I jedva što je njega nestalo, ispao je kroz ista vrata tamničar, nagnut telom napred kao da će sada ako još nikada pasti potrbuške. Čuo je još sa stepenica neku viku, munuo je mimo njega Petković, i ovde se stražari pregovaraju s uznicima, šta je to opet? Ražario se u licu i sam prigovara zaduhano:

— Gospodo, šta ste to opet učinili? To je žalosno! Izvolite svi u svoje ćelije!

Izuzetno je on danas tako strog s inteligencijom. Nakon dugog čekanja podneo je nadstojniku uza prijavak, no još pre nego je pravo počeo zgranuo se nadstojnik na njega radi vike koja se jutros iz uzišta čula čak na Sudbeni Stol. Jedva jedvice se tamničar snašao da nadstojniku objasni u čemu je bila stvar; ta prijavio je on njemu već jučer da se na Petkoviću pokazuju sumnjivi znakovi ludila! Ah, da, da, setio se toga i nadstojnik; maločas pre govorio mu je o tome i doktor Kolar. No dobro, danas će ga odvesti, ali ipak treba više reda u zatvoru, više reda, tamničaru! Rastužio se tamničar na te zaslužene i nezaslužene ukore, i pod

njihovim dojmom spustio se u uzište. Ti uznici, pa čak i ta gospoda, doista iskorišćuju previše njegovu slabost i dobrotu. Obzirniji bi trebali da budu spram njegove starosti, rečima ih on o tome ne bi znao uveriti, pokušaće ih delom. — Izvolite gore! Takav sam dobio nalog — izmislio je on bojeći se da ga ne poslušaju. — Što mora biti, mora biti!

— Kako to, što se to dogodilo? — zanima se Rašula.

Da iskaže tamničaru svoje sumnje u Rašulu? — pita se Jurišić. No čime bi ih mogao dokazati? I šta bi kod tamničara, tog slabića, postigao? Jedna misao se potkrade Jurišiću da zatraži te Mutavca premeste zajedno s njime u jednu ćeliju. Neka nevoljkost podidje ga na tu misao. A i ne mora to valjda biti baš sada! Pa ipak, s osećajem kao da je učinio propust udje u uzište, propustivši pred sobom Mutavca kojega, što mu se učini vrlo čudnim, vodi ispod ruke Majdak.

I svi su ušli za njim. Ostao je s tamničarem samo Rašula. I ne uzalud, jer zanimajući se za današnji raport, doznao je, da je sud prihvatio Kolarov predlog o Petkovićevoj otpremi u ludnicu. To dakako ne bi bilo ništa nova da se tamničar nije izlanuo i o nečem drugom, da će naime još danas valjda biti na slobodu pušten doktor Pajzl. Čekajući nadstojnika uza čuo je on to iz pokrajnje sobe; službeno nije o tome obavešten, zato treba ćutati.

Dakako da će ćutati, umiruje ga Rašula, pognute glave, pilji u vršak cipela, otpravivši se i sam u uzište. Odjednom se vrati, baš spram drva, digne neku sličicu — baš Mutavčevu! I s jetkim smeškom udje u uzište.

Dvorište ostaje prazno. Golo ko kostanj pred kapijom. Čisto je i pometeno uglavnom, poplava sunca kao da ga ispire neprestano. A ipak celo ono deluje kao ljaga neisperiva. I na ljagi se toj digao sad Napoleon, izvukavši se izmedju drva kuda se sakrio pred stražarom koji je, ganjajući sve, i njega gonio u uzište.

Seo je u pilovinu, igra se s njome, cedi je kroz prste, ej, da se pre setio i sasuo je Mutavcu ili Jurišiću u oči!

Odozgo ga, zadržavši se na prozoru, gleda Jurišić. Nemir ga je, što ne reče sve svoje sumnje tamničaru, osvojio, i čeka tu Rašulu. Čemu? Besmisleno je to, predvidja Jurišić, i ipak stoji tu, podgrizan mučnom spoznajom nemoći da u toku dogadjaja išta promeni i ikome da pomogne.

A uz stepenice se polako uspinje Rašula. Prolazi u mislima svoj pokušaj s Petkovićem pa Napoleonom. Zaista, zar bi bilo loše da se mali Napoleon dao tada razdražiti te sa sekirom navalio na Mutavca? Hteo je to Rašula, nije mu uspelo, no uspeh nije ni očekivao, čemu da se žali? Smešno mu je. Jedna druga briga obuzela mu je opet svest: verovatni uspeh Rosenkranzov u Pajzla. I taj da dopusti sam ne uspevši? Nikad! isceri se on već videći pred sobom sve što u tu svrhu ima da radi. A došao je upravo na zavoj stepenica, ugledao Jurišića. Gleda mu ravno u oči.

— Ne tajite ništa, gospodin Rašula — stane Jurišić pred njega. — Ja sam čini mi se proniknuo, da vam je Mutavac, naročito posle pronalaska one nesrećne knjige, na putu. No zapamtite da tu osim raznih vaših trabanata ima još koji taj koji pazi na vaše prste i mogao bi štošta da protiv vas posvedoči!

— Oho! — htedne da ga obidje Rašula, no stane i sam. — Šta na primer? Zašto niste izvoleli tamničaru saopćiti svoje sumnje?

— Još uvek ima vremena! — oseti se bocnut Jurišić. — I nemojte misliti da ćete se dosetkama izvući! Mutavca ste hteli bez odgovornosti ubiti tudjom rukom! Istrgnuli ste mi sekiru!

— Fiksne ideje! Sekiru vam je istrgnuo Napoleon, i da mene nije bilo — pretrgne se on odjednom i uozbilji. — Pa šta vi mislite, da sam ja taka ljudomora da ubijam kud stignem? Meni je tog Mutavca možda više žao nego vama. Ali pseto se bije kad skrivi.

— Ili i grize bez cilja kad podivlja ko vi, pazite se!

Kroz otvorena vrata od hodnika čujno je bilo kako ih obojicu zove Burmut. Uozbiljivši se, Rašula se opet osmehnuo i odmahnuvši samo rukom zamaknuo za okukom.

Čas još stoji Jurišić. Povik njegov kao da je pao u prazninu. U prazninu ko sve danas. Neoborivo i rukom opipljivo u toj crnoj kraljevini oko njega sedi na tronu hulja. I ko će tog hulju da obori i kada? Drmi u Jurišiću strast pravde, a s osećajem bespomoćnosti i osamljenosti udje u hodnik. Prvi mu je pogled upućen na Petkovićevu ćeliju. Tamo mu se pričini pokopana pravda.

Pred kancelarijom je medjutim jasno. Natisnuli su se ovamo pisari, a pred njima Burmut vitla ključevima.

— Poterali su vas, što? — dočekuje on Rašulu, pa i Jurišića. — Tako je i pravo, fakini! Samo svadje su vam na pameti! A čitajte kućni red! Vidiš! — povukao je splašenog Mutavca za uho do zida, gde isprljan muhama visi kućni red. — Vidiš šta tu piše, točka deseta, ha! Tas hajst, šuti pa muči, fakin!

— Šuti pa plati! — mudro upada Likotić; dobre je volje, jer ko ni jučer tako ni danas nije zapazio izmedju sebe i Petkovića nikakve sličnosti.

— Muči, pa buči! — podsmeva se Maček; na silu, jer posle kako je doznao za otkriće tajne knjige raspoložen je strašno.

Burmut se zapalio. Ti lopovi hoće da budu pametniji od njega samoga i kućnoga reda. Pustio je Mutavca koji se poslušno podao njegovoj ruci, pa se oborio na Likotića koji mu je bliže.

— Ti fakin! Šuti pa plati! Ti baš plaćaš mnogo! Tu badava spavaš i koštu erarsku jedeš. A dao bih ja tebi! Kad imaš za tu tvoju rakiju, platio bi ti i za koštu, ako ne bi htio ostati gladan.

— Nicht zuernen, nicht zuernen! — plete se i ulagiva oko njega Rosenkranz; razigran je od svog us-

peha s Pajzlom, a jer je danas papici dao gulden, misli da će papica imati pred njime rešpekt. No Burmut mu baš hoće pokazati ravnodušnost za bilo kako mito, pa se raskričao i na njega.

— Marš ti, schmutziger Jud! Am Eise Tote halten, was? — A spazio je sad da mu Rašula stoji za ledjima, aha, to je taj koji bi da časti samo tako da i sam nešto ima od toga! — A šta se ti tu skrivaš, direktor? Jest, lopov si ti, a ne direktor! Tu je malo pre bio pisar od suda pa traži spise, a ništa nije gotovo, lopovi! Tako ti to vodiš kancelariju! Hoću li ja valjda pisati mesto vas! Odmah svi u kancelariju, na posao odmah!

— Papica, pa samo još svaki umočimo pero i gotovi smo! A danas je i vaš rodjendan — stišava ga Rašula, upitno i preteći mereći Rosenkranza. Ne rači se njemu sad pisati.

— Jest, vražji rodjendan! Kad ja moram vršiti službu, vršite je i vi! Rodjendan! Jeste li me možda pozvali u goste? Fakini! Hajd, hajd! — tera ih i gura u kancelariju. Samo Mačeka propušta napolje, jer on je kao politički kažnjenik rešen te dužnosti da još i ovde mrči papir kako to radi u redakciji. Zatvara njega i Jurišića Burmut u ćeliju, a Rašula samo još to čeka, pa da, ostavši spretno sam na hodniku, dozna konačno da li je pristao na jutrošnji njegov predlog. I dabome ne zaboravlja ni želju da se sutra na noć sastane sa ženom. I uvija to tako spretno, te Burmut može lako zapaziti da do te pijanke uopće ne će doći, ako mu ne obeća pustiti ženu u zatvor.

— Ženskar ti vražji! — šapće on tajanstveno, a šapat je njegov u takovim prilikama uvek znak da će prihvatiti što mu se nudi; šapće, jer ne će da ga čuju nepozvani. — Opet bi ženu, što? Ma da ti je barem kakova! Tanka ti je ko glista, to potezalo oficirsko! Gde si pri vragu ti, ovakav medo, našao taj kolac od ženske? No, no, da proslavimo moj rodjendan, misliš? Tas hajst, no ako nas uhvate? Pa ja da izgubim službu?

Opire se on, a već se on i pre odlučio da prihvati, te tako sad uzme od Rašule novac za nabavu vina i mesa. A što se tiče žene, to će se još videti. Ako ne sutra, ono prekosutra, znaš, imam i ja ženu, ti fakin! Te gura Rašulu u kancelariju s istim rečima zbog kojih se pre naljutio na Likotića.

— Šuti pa plati! Hajd, raditi, raditi! — viče.

Svejedno je konačno Rašuli da li je tu ili u ćeliji, dobro je biti i ovde, jer tu je on neki gospodar. Razdeli medju pisare spise za prepis, Rosenkranzu i Mutavcu najteže. I svi se prihvate posla. Pera škripe. Štrguće i Likotiću šija, pa to Rosenkranza najviše zabavlja, a najmanje Likotića. Ukočio je vrat ko roda. Smeška se Rosenkranz na Rašuline poglede, gotovo da je već zaboravio i na Mutavčevu izdaju, pa mu prepis teče ko voda. Ali se zato Mutavac očajno zgrbio nad hartijom. Dobio je spis sa samim brojevima i najbolju nakanu ima da prepiše što mu se dalo, no u kratko vreme tri puta je već pokvario prepis kod samog natpisa. Viču na njega Rašula i Rosenkranz i prete se da će ga tužiti Burmutu. Majdak ga brani, no i samome mu prepis ne ide od ruke. Napinje se Mutavac da usredsredi pažnju. Uzalud. Izudarao se na drvima u borbi s Napoleonom i uopće ga je ta tučnjava obeshrabrila još i više. I glavno, nema njegove žene. A nema ni njene sličice. Opipao je putem iz dvorišta ovamo sve džepove i na svoje zaprepaštenje opazio da ju je izgubio; sigurno mu je ispala na drvima kad se rvao s Napoleonom. I bogzna hoće li je naći? To je možda poslednji dar koji mu je dala žena! I sad je nema! To je zao znak! Pa onda još ti brojevi. Skaču mu pred očima iz rubrike u rubriku ko skakavci. I neprestano mu se medju njima javljaju brojke deset i dvadeset, male pa sve veće, rastu — to je smrt, umanjuju se — to je sloboda. Pa pokvari prepis i po četvrti put. Znoji se, kaplje ko grašak teku mu licem, jedna je pala na papir, baš na svežu jednu brojku. Mastilo se razlilo,

nastala je na papiru mrlja velika da ju s protivne strane stola vidi čak i Rašula.

— Mazalo šeprtljasto! besni pritvorno Rašula. Radi njega on mora uvek da od nadstojnika uza dobije pod nos što su čistopisi prljavi i neuredni. Neka svi znadu ko to nogama piše mesto rukama, viče Rašula, pa se digne da pozove Burmuta. A Burmut upravo na vrata. Razgoropadio se on čuvši Rašulinu pritužbu, no i suze je spazio u Mutavčevim očima, pa zareži i na Rašulu, dok se najposle ne seti zašto je sam došao:

— Dajte vi meni jedan arak papira, onaj ludi vlastelin opet nešto hoće da drlja.

— Na dvorsku kancelariju? Fini, onaj najfiniji papir — podsmeva se Rašula.

Odnesao je Burmut Petkoviću papir i seo je pred svojom sobom za stolić na hodniku. Obično on tu čita novine, zapoveda hausarbajteru, u leti se pak s ključevima bori s muhama. Sad medjutim čeka podne. Vreme mu se vuče ko crv, a on bi već da ide kući. U tu bi Canossu morao najkasnije sutra, bolje onda da podje danas, kad mu se iz te Canosse smeška koja od sinova plaćena litrica.

I tako čekajući digao se opet: doneli su kuhari ručak. U dva čabra kiselo zelje i gomboce. Dele ga, svi su uznici zadovoljni, tek cigo jedan jauče još za jednim gombocem. Dobio je od Burmuta ključ u rebra.

Pa prodje i ta deoba. Još samo pisari da dobiju ručak, pa se Burmut može izgubiti odavde. Pustio ih je iz kancelarije u ćeliju i svi su već od svojih dobili ručak, samo ga po nekom čudnom, Burmutu nepojmljivom izuzetku, nije još dobio Mutavac. Inače ga baš njemu žena nosi najranije.

— Šta je to s tobom? Gde ti je žena? — izdire se na njega nestrpljivo Burmut. — Misliš li ti da sam ja ovde samo radi tebe?

Stisnuo se Mutavac u kut, seo na kiblu. Gleda zavidno kako jedu ostali pisari. Guta sline, a grlo mu je neprestano suho. Samo su mu oči mokre. Modar

je u licu ko išćuškan. Gde je njegova žena? pita se on sam više nego iko. Doći će, valjda će doći. I nikako ne može, a i boji se pokušati da Burmutu razjasni razlog njenog zakašnjenja, ili možda čak i to, da mu ona uopće ne će donesti ručak. No upleo se Rašula, dočuo je on kako je Jurišić Mutavca tešio radi Olge, pa sad trpajući usta zlurado spominje mogućnost da je lepa gospa Olga uapšena. Radi čega? zanima se Burmut. E, radi čega. Pitajte Mutavca, papica! No Mutavac samo tupo bulji u Rašulu. Grozno mu je ko da mu taj guli kožu s tela. Sam sebe pokušava umiriti, zavarati. Možda se Olgi u kuhinji desila kaka nezgoda, lonac se prevalio, začin prižgao, pala je negde s jelom ko jutros. I pokuša da to objasni Burmutu, no promuca tek nekoliko reči i ne dovršuje. Zašto mu onda nije donela više ni zajutrak? Bezgraničan strah i očaj useo se u te dve ko kapica od žigice mrtve zenice; čini se da su izgorene i nikad se više ne će upaliti plamenom radosti, nikad, više nikad.

— A ne brblji ti štagod! — prekida ga Burmut, sav na iglama da što pre ode. — To si trebao odmah reći, da ti je žena valjda kod policije, a ne pustiti me da čekam. — No kao da je koru koja se kroz duge godine hajkaške službe navukla na srce tog čoveka, probila zraka saosećanja, pa se on oborio i na Rašulu koji se još uvek Mutavcu ruga. — Ti šuti, pa se brini radije za svoju ženu! Razneće joj oficiri još ono malo mesa! Da, a ti — okrene se opet Mutavcu — fakin jedan, baš da vidiš kako je papica dobar, reći ću stražaru da ti preda ručak, ako ti ga žena donese.

I zaključa vrata. Dole u dvorištu jeknulo je zvonce, podne je, i u gradu su se javila zvona.

— Deci mir! Deci mir! — viče on još, zatvarajući poslednjeg uznika kojeg mu je upravo stražar doveo sa suda. Pa mune hodnikom, sam ko sablast, nestavši na stepenicama ko da se poput sablasti spustio u podzemlje.

Dva sata podnevnog odmora nastupe svečano tiho. Čini se da je i samo vreme stalo, tako je prostor pust. Tek gdegde koji šum iz ćelija, odajući žive.

U gradu koji je sad sigurno najživlji zvone podnevna zvona. Uštrkljali su se zvukovi, slevaju se, razdvajaju. To kao da su sada, kad je sunčano kube najviše nad zemljom, gusta jata ptica metalnog glasa uzletila nad grad, pa se igraju i slave nad njim pir.

No i sustala su, pa se povukla nekud na počin. Sunčano kube prekrila je oblačna patina, pa se čini, da se spušta sumračje i zvona da su večernja zamukla tužno i setno nad crnom varmedjijom zločinstva bez kazne, a i kazne bez zločinstva.

OD PODNEVA DO VEČERI

Već je prilično pootpodnilo. U svojoj ćeliji, niti ne dotaknuvši ručak koji mu je uneo hausarbajter, Petković još uvek, pun tajnog šapta, straha i nade, piše svoj apel za pomilovanje, upućen caru. Prekinuo se na čas tek kad su se vani na hodniku čuli koraci i negde blizu zveknuo ključ u bravi. To je stražar jedan doveo Droba iz dunkla, pa se opet udaljio. Petković opet piše. I opet je sve tiho. Samo u ćeliji Drob kune i psuje i ćušio je cigu, koji se opodne vajkao za trećim gombocem, ćušio ga je, jer mu je taj pojeo ručak. Tako će i Rašulu ćušiti, i tamničara će tužiti na raportu, u novine ga dati; preti se i hvasta da pred uznicima popravi svoj prestiž, pokoleban tim zatvorom u dunklu.

U drugoj jednoj ćeliji, blizu pisarske, vrti se i preokreće nervozno na slamnjači Ferković. Besan je još više na sud i na ženu, a najviše na doktora, za kog je čuo od hausarbajtera — taj obično nosi glasove u uzištu — da će mu popodne operirati ženu. I baš nigde drugde nego ovde! Nemaju bolnice! No šta se to ipak njega tiče! I onako se on ni s njome ni s detetom dugo i dugo videti ne će, i možda više nikad.

U istoj toj sobi razvalio je petnaestgodišnji grošičar usta, pa žedno pije reči jednog starog ridjokosog robijaša, iškolanog u Lepoglavi. Predstoji tom starcu da će radi višestrukog umorstva biti osudjen na smrt, no sad je u novinama, dobivenima od Mačeka, pročitao, da je car teško bolestan, pa se robijaš zanosi:

— Ako car umre, blago nama lopovima. Biće amnestije. Skinuće ti car koju godinu, pa će tako proći i ta Lepoglava prokleta.

— Šta je to anestija? — ne razume ga dečko.

— Pomilovanje, bukvane kokošarski! Uvek ti je za nas lopove dobra stvar ako se u carskoj kući dogodi nešto radosno, na primer da se neko rodi, no ne kao tu dole — smeje se robijaš, a Ferković ga streIja pogledom.

— Ali sad umire možda? — prigovori grošičar.

— Bukvane! Umire, pa to i jest ono! Careva smrt robijašima život!

I Jurišić je u toj sobi. Čuo je pred podne da Petković traži papir, sigurno da piše caru. A ovde sad i ti lopovi govore o amnestiji. Kakova amnestija može još da pomogne Petkoviću? Gde je takovo Njegovo Veličanstvo koje bi moglo da amnestira mozak i spasi ga iz jeze ludila?

Sam je on govorio jutros o sebi kao o nekom drugom koji će se javiti opet, bolji samo ako bude imao slobodu i zdraviju okolinu. Možda je u tom Budućem Boljemu naslućivao svog Spasitelja? Doista, zar bi se on ikad našao u toj bezdni da je život oko njega bio ravan i bez stramputica koje su postale pravilo? Da su mu se pogledi dnevice mogli pasti na sunčanim čistacima slobodnog, nikim i ničim tutorisanog naroda? A ne ovako, ne ovako, s pogledom na zemlju u kojoj ceo narod pred dalekim tronom kleči i visi raspet, živi u paralizi i vapi za amnestijom!

Cela careva kraljevina kao da je samotno, zatureno selo u noći. Sva su svetla pogašena, drumovi leže u blatu, kola trijumfa su razbita i zagrezla, sve je ružan ropac žrtve koja je i sama sebi kriva! Tamo na kraju ko crveno srce noći ipak se nešto svetli! Napred vitezovi slobode i pravde! K svetlu! A to crveno svetlo — crvena je lampa policije i tamnice! I opet je sve mrak. Mrak ko tamna slutnja da će se nešto zapaliti. Oseća se vonj po paljevini. Planuće požar. O, što će da znači taj požar, kad se ceo narod bude digao ko Tonček da bude palikuća? Hoće li u njemu da sagore sve sablasti? Sablasti kojima, okrunjenima i bo-

gopomazanima, robuje ko u vreme mitsko kad su sablasti takove bili polubogovi i bogovi sami! Ko u vreme mitsko ceo je narod ponižen pred sablastima iz carske kuće, u kojoj već novorodjenčad s dudicom dobiva i rang pukovnika, dakle celu pukovniju ljudi pod komandu — ponižen je na rang vernog i nepouzdanog lopova i robuje u tamnici države! A čovečanstvo se ipak već odavna u vrtoglavom poletu svog uma udaljilo od mita! Udaljilo se, ali sav taj vrtoglav polet bio je svuda previsok da se njime prožmu i gomile naroda; okrznuo ih je tek krilima svog leta, a u dušu im nije zašao! Pogotovo u carevoj kraljevini gde svetla nisu ni smela ni mogla, a i bojala su se leteti nisko, očito misleći da bi to kao niski let lastavice moglo navestiti buru! Pa tako ni sama nisu uzletila visoko! Ni sama nisu zasjajila, a nije zasjajila ni duša naroda, te je ta ostala barbarizam taman! I tako su lučonoše i mrak jednako tamni! Sve je ludilo, i ako to nije, lupeštvo je i glupost! A lupeštvo i glupost i ludilo u tom su slučaju požderali razum i razuma nema! Nema razuma! Jer razum bi odbio tu svetinju nad svetinjama, cara i tron, odbio bi tu amnestiju koja uvek znači amnestiju carevih janjičara, odbio bi svaku uvredu da bude amnestiran po nekome drugome, nego li po sebi samome! Prvi osvit razuma, to bi bio i prvi osvit ozdravljenja iz te paralize! Jer uvek će narod koji svoju sudbinu odlaže na tron, živeti u paralizi. Izlazak iz te paralize samo je u tome da sudbinu svoju uzme u svoje ruke, sam da bude svoja sudbina, sam da bude Veličanstvo — čovek do čoveka Veličanstvo Narod!

Izmučen i bled ogledava se Jurišić i vidi oko sebe ljude izmučene i blede, zidove bele ko platno, ko bledilo patnje. Ovde je ipak sve mrak. Crno.

A svetla ipak ima, ima! Dok on ovde vapi za požarom, požar je planuo dole na Balkanu. Pod bedemima Drinopolja i Skoplja izgaraju sablasti drugog Bizanta, carevine Turske. No jesu li to tamo samo vitezovi koji parališu jedno carstvo da se potom obore

na drugi Rim, carevinu Austriju? Požar je, no ko iz plamenova izlazi nepovredjen; plima je i čije to velike ladje, zaštićene manjima koje se potapljaju, nepovre divo seku valove ili taj ceo polet gledaju mirno iz luke, čekajući plen ko ladje gusarske? I to je tek plima koja konačno samo gusarima dobro dolazi da ko mrtvokradice tek posle razbojišta izvezu svoje ladje na plen i pljačku. A plima se traži u kojoj će gusarske ladje doći na oseku, i hulja ostati nasukan, osamljen, osudjen oa propast. A kako to drukčije nego da se i narod koji je tamo u plimi i narod koji je tu u oseci digne zajedno, jedinstveno da bude sudac huljama? Gde je to? — ko pred maglom se nadje Jurišić i u ovaj čas vidna mu je samo jedna mogućnost odlaknuća: kad sad ne bi bio u ovim zidovima, pošao bi ko dobrovoljac dole na Balkan. Čini mu se to kao vlastito očišćenje od sviju strahota, proživljenih u ovom zatvoru.

Napet i ustreperen ko luk, digao se i popeo na prozor. Zatisnuo je glavu u rešetke. Pred njime se uspinju krovovi, tamni ko zgrušena krv. I tornjevi se koče ko uzdignuta rila žive gradske zveri. Raspele su se mreže telefonskih žica, ko zna kaki razgovori teku sad po tim žicama, zlokovarni ili zaneseni! Razlio se pred njime grad sa svojim rptom i rebrima. I sitno zvono cinka na katedrali, ko toranj taj da nosi samome gradu poslednju pomast. Jurišić naglo sklopi oči. Nenadano je zamislio sebi da sam ko mesečar hoda po tim krovovima nad gradom. Hoda i dozivlje pomoć, a ne odaziva mu se niko.

Niko? Iz pokrajnje ćelije, pisarske, dopro je do njega krik, grohot i ropac.

Gvozdene prečke zarezale su se u Jurišićevo čelo ko noževi. Sav se on pritisnuo o rešetke i viče mahnito:

— Hulje, hulje! Šta to radite!

U pisarskoj sobi svi su legli, zadremali, zaspali, ili se barem, ko Rosenkranz u strahu pred Rašulinim zadevanjem, tako pritvaraju.

Samo Mutavac još uvek sedi na kibli, sad otvorenoj. Svaki čas mu se čini da čuje na hodniku korake koji se približavaju ovamo. Uho mu se napinje. Uzalud. Nema njegovog ručka, nema dakle ni Olge na slobodi. Zašto inače ne bi došla, vreme joj još valjda da legne u krevet nije? No sad je u hodniku odista neko — koraci, glasovi, zvek u bravi. Prišuljao se Mutavac do vrata. Ah ne, to je tamo u kutu bilo, neko nešto o dunklu viče. I opet ništa. Bešćutno se vraća natrag.

— Mutavac! — prigušeno zareži i stište nos u stranu Rašula — Poklopite! — I u isti tren, brz ko mačka, skočio je s kreveta, sagnuo se, ščepao s poda nešto izmedju Mutavčevih nogu, ogledao i dignuo u triumfu nad razgolićenim Mutavcem. — A šta je to, Mutavac?

— Sličica! — kriknuo je Mutavac jasnim, gotovo metalnim glasom, sav prosjan u licu; to kao da se nemome po prokletstvu od silne radosti vratio govor, zvonak ko srebro. I srnuo je u vis, posegnuo je rukom, no Rašula je uzmaknuo pred njime, pa mu se glas opet zamutio, spleo, pretrgnuo — Bi-bi-bi—

— Bistrička, mislite? — osmehne se Rašula divlje. — Nije! To je, to je — ne izgovori. Zgužvavši hartijicu, oturi Mutavca šakom ravno u oči. Mutavac, oslepljen, prihvatio ga je divlje, u ropcu sebeneznalom. Ta sličica, a šta bi drugo moglo biti? jedino je možda što mu ostaje od Olge. A izgubio ju je na drvima — razumljivo je iz njegova hropota.

— Šta je? — prvi se probudio Maček, za njim i drugi, osim Rosenkranza.

— Poludio Mutavac! — kikoće Rašula, turnuvši pisamce u džep i samo radi Majdakova protivljenja napustivši misao da Mutavca utisne u kiblu.

— Sli-sli-sli — jeca Mutavac, sklopivši ruke. Jasno mu je već da to nije bila sličica nego ceduljica jedna, a kakova druga negoli ona koju mu je jutros po tvrdjenju Rašulinu, turnula Olga. Valjda pod prsluk u hlaće i sad mu je ispala. — Ce-ce-ce —

— Šta ste mu to uzeli? — smeje se Maček.

— Šta bi mu uzeo? Zaspao je na kibli pa je sanjao.

— Nnne — posrće opet k njemu Mutavac i prosi ga pogledom kao da s tim pogledom pred njime kleči. Naglo je u njega ušao strah da ga Rašula ne izda radi te ceduljice; bože moj, ako je Olga kojim dobrim slučajem još na slobodi, nikad više ne će dobiti dozvolu da dodje do njega. Ukočio se nasred sobe, razdrljen, uprljan, polugol, užasan, kosmat kostur, ko smrt unakaradjena ljudskim krpama. Majdak mu sam popravlja odelo, i sada tek spazio je Mutavac i sam kakav je, pa se otima Majdaku i kuša se obući sam.

— Oteli ste mu, ne lažite, vratite mu! — ponavlja Majdak tvrdokorno spram Rašule. Još na dvorištu zavidan Mutavcu što je na nj obratio Petković svoju pažnju, on je došao do spoznaje da i sam mora biti pažljiviji spram Mutavca; to je možda još jedini put da i za sebe stekne milost čistog Petkovićevog duha. Ko ono kad je vodio onemoćalog Mutavca u uzište, tako i sada zatajuje sama sebe. A ohrabren je još osim toga Jurišićevom vikom iz susedne ćelije, te viče i sam: — Ovo je sramota, stidite se, nečoveče! Vratite mu sličicu!

— Sličicu? — gurne ga Rašula od sebe. — Ovo je nešto drugo! — naceri se, te izvadivši ceduljicu iz džepa, razmota je pred svima i digne je u vis ko hostiju. — Ko je bio jutros denuncijant? Evo! — I povukao se do prozora, pa čita tamo i oturuje od sebe Mačeka i Rosenkranza, koji se naglo dignuo s kreveta. Čini se da je razočaren, no odjednom se smrkne. Za tren tek. Suspregao je pakostan neki smešak, primio se za glavu:

— Užasno! Užasno! To sam ja i govorio!

— Šta je? — napadnu ga sa svih strana, samo se Mutavac ne miče; nem je, glasan tek pogledom, izmučenim, beznadnim.

— Is was fuer uns? — plaši se Rosenkranz.

— Nicht fuer uns, fuer Sie! — uzmakne Rašula i premeri ga s osmehom mržnje.

— Zeigen Sie!

No Rašula ne daje ceduljice ni njemu. Pisala je Olga svome dragom Pepiju o premetačini. Nesrećan slučaj kriv je da je nadjena knjiga. Detektivi su došli upravo u čas kad je dimnjačar bio kod nje, pa je morala isprazniti pećak. Spazili su knjigu pre nego ju je ona mogla sakriti, a mislila ju je baš toga dana spaliti, jer je dan pre bila pri Rašulinoj ženi. Našla je ovu još u pravi čas, jer se spremala nekuda na put. Bolja je ona od svog muža, te i ako nakon mnogo prošnji, isplatila joj je ipak tromesečnu otpravninu. Nepotrebna im je dakle bila više ta knjiga, no dogodila se nesreća i opasnost je sad veća, ali dragi bog i Marija Bistrička pomoći će. I njoj su se detektivi zapretili uapšenjem, no neka se Pepi ništa ne boji, sucu neka kaže to i to — zbogom Pepi, moje srce!

— Zbogom Pepi, da! — ceri se Rašula. Nikad on nije svojoj ženi dao ovlaštenje da isplati Mutavčevu ženu, i ni o kakom on putu njezinom nije znao, kuda to ona odlazi ili je već otišla? Spopao ga je čudan nemir i izveštačeno ga on svladava time da plaši druge. Iz toga se pisma jasno vidi i to da su ga hteli uceniti ne samo Mutavac nego i njegova žena. Pa i to, da je ona možda ipak uapšena, kad je još dosad nema, jer o pretnji takovoj piše sama u tom pismu. — Srce moje — ruga se Mutavcu — ne treba tebi ta ceduljica, doskora će ti ih druge bacati Olga s prozora ko Ferkovićka svome mužu.

Maček se povukao, no ipak ga sve zanima još više; i njega se već počima ticati sve što se tiče tih ljudi od zadruge. Samo se Rosenkranz i Majdak vr-

polje pred Rašulom, pa ga traže, prvi da njemu pokaže ceduljicu, drugi da je preda Mutavcu.

— Nikome! Samo sucu, samo sucu! — gura ih od sebe Rašula, misleći i na to kako će se tom ceduljicom poslužiti protiv svoje žene više negoli protiv Mutavca. I tušnuo je ceduljicu opet u džep i otkrenuo se. O ruku ga takne nešto hladno i mokro ko ljigavi puž. — Marš! — trgne ruku s gadjenjem.

To se Mutavac u poslednjem naporu i u krajnjem strahu za Olgu dovukao do njega, spustio se pred njim na koljena i pritisnuo mu usne na ruku.

— Go-go-go- ššš-šef! — zaridao je, a suze i znoj teku mu curkom i nešto crveno u slinama iz usta. Ništa on ne treba da zna, jer i onako on možda sve zna ili će znati; ne treba ceduljice, tek neka je ne predaje sucu, samo ne sucu. No ko će to obrazložiti Rašuli? Sam on to ne može. Rida i rida, a usne mu mamolje, ko još u praznini da ljube ruku svog šefa.

— Šef! — polaska Rašuli reč. — Sada si se setio da sam ti šef! Trebao si to imati na umu kad sam ti zapovedio, ti znaš što, ne bi bilo ni te ceduljice! Uostalom — pred ostalima se Rašula htedne da pokaže milostiv spram tog poraženog roba, a zapravo je to samo osećaj probitačnosti za sebe sama. — Pa glupane, to i nije nikaka ceduljica! Zar ste se svi dali tako prevariti? — kikoće. — To je sličica! — izvadi je on iz džepa i gurne Mutavcu pred oči. U više očajnom negoli radosnom iznenadjenju posegne ovaj za njom usnama mesto rukama.

— Is nicht wahr! — užagri se najednom Rosenkranz — Ich hab gesehen! — Wir alle haben gesehen einen Zettel —

— Was ist nicht wahr? Zar niste vi to izgubili na drvima? — okrene se Rašula k Mutavcu. Proždrknuvši suze Mutavac kimne glavom. — No also, wo ist die Wahrheit? Jeste li vi možda videli kaku ceduljicu, Maček?

Od Mutavčevog povratka s preslušavanja osećajući se više nego ikad vezan za Rašulu i u strahu pred njime, Maček, istina nevoljko, zavrti glavom. Ništa nije video.

— Geheimer Diplomat! — ne obazire se Rašula na Majdakove proteste i ujeda Rosenkranza — Ich habe nichts gesehen und weiss alles. Der Pajzl hat mir selbst gesagt!

— Wie? — preplašio se Rosenkranz. Sam Pajzl je tražio da sporazum njihov ostane u tajnosti i sad da je sam poverio nešto Rašuli? Stupicu da mu nameštaju obadvojica? Nemoguće, to ga Rašula samo okušava! Pa ipak, sada više nego ikad treba s Rašulom živeti u prijateljstvu. Povukao se dakle na svoj krevet, češe glavu: — Na ja, leider hat er Ihnen nichts Freudiges zu sagen gehabt —

— Kann moeglich sein — lukavo se osmehne Rašula i turne spram Mutavca sličicu: — Evo vam, vi mumija! Evo vam otpravnine vašeg šefa! — Mesto Mutavca posegne za sličicom Majdak. No predomislivši se Rašula povuče ruku i tušne sličicu u džep. — Kasnije, dragi Mikado, najpre moramo mumiju pokopati

Dva sata popodnevnog odmora prošla su. Retko kada se Burmut vratio tako rano ko danas. Već na kapiji doznao je da Mutavac nije dobio ručak. Otvorivši dakle sada pisarsku ćeliju ko sve ostale, ne pita Mutavca ništa, mrko samo ko svuda na pragu mrsi:

— Hajd! Menjaj vodu!

Jurišić mu se prikučio, pa se pritužuje na Rašulu koji da je pakostio Mutavca. Odmahnuo je Burmut na to ključevima, zarežao. No ipak se vratio u pisarsku sobu. Mutavac sedi zgvrčen na rubu kreveta i ne odgovara ni na jedno njegovo pitanje. Smirio se već, a s njime i Majdak, da ne će dobiti sličice — ili je ono ipak bila ceduljica? Sigurno jest. Rašula ima obadvoje. No šta da radi? Da to kaže Burmutu? I Burmut to

uzme i preda sudu? Ni za sličicu se ne usudjuje ništa reći, jer ne će li tada Rašula pokazati i ceduljicu?

Tu je, dakako, još i Majdak, no i njega i Jurišića otarasi se Burmut brzo; sve će ih, kaže, ako se budu svadjali, zaključati natrag u ćelije i ne pustiti ih na šetnju, tako mu je i naredio tamničar, za te fakine!

A sam se odvuče u svoju ćeliju. Odložio je on ovde u ormaru meso i prve boce vina koje je za Rašulin novac doneo ovamo pod ogrtačem. Jednu je flašu već načeo, sad nastavlja. Bio je on kod kuće i dogodilo se tamo sve obratno nego što je očekivao: sinova nije bilo, odnosno jedan je bio, ali još rano u jutro, i mesto koje litrice, dobio je pregršt ženinih psovki za sinoćnje odsustvo. Razočaren i potlačen primio se službe nevoljko; neka se svadjaju, neka se tuku, neka šeću mesto da rade (uostalom, Rašula veli da su sve svršili), njega nije briga ništa!

Nagnuo je flašu, a u ćeliju se ušuljao Rašula, predaje mu za sud svežanj svršenih akata.

— Nagnite jače, papica! — nuka ga, ne bez razloga. Vidi on Burmutovu zlovolju, no radi se o nečem neodgodivom i važnom: on bi se još danas na noć hteo da sastane sa ženom. Trebao bi dakle papica da je još danas izvesti. Najbolje da ode još popodne do nje, jer pod večer bi se moglo dogoditi da je ne nadje kod kuće. A služba? protivi se Burmut, već u strahu da će ga minuti još i večerašnja pijanka. No Rašula mu poklanja i vino i meso i novac, samo ako mu učini po volji. Burmut, dakako, pristaje, poći će još popodne.

— Ajde, mecena! — pozove Rašulu Maček. Časkom je stajao pred odškrinutim vratima. Razumeo je iz Burmutovog opiranja, da bi Rašula hteo da mu noćas dodje ovamo žena, saznanje te tajne mu se čini korisnim. Premda mu je žao pijanke ušao je raspoložen u sobu, uhvatio Rašulu ispod ruke. Šapću nešto o Mutavcu, smeju se, idu na dvorište. Na tu popodnevnu šetnju pisari imaju pravo tek pod večer. No poslužіvši se Bur-

mutovom ravnodušnošću, a i time da su svršili posao, spustili su se već sada.

Pred izlazom, upravo razgovarajući s Majdakom, dočeka Rašulu Jurišić i odlučno zatraži od njega da Mutavcu vrati otete stvari. I ceduljicu, koju je, kako je sam video, opodne našao na drvima.

— Dakle ste konačno i vi došli na to da sam ja jutros imao pravo? — mirno ga sluša Rašula; Maček se odmah udaljio, a čas zatim Majdak. — Nažalost nisam tako tašt da sebi prisvajam slavu koja me ne ide. Ceduljice nije bilo i nema je . . . to sam ja pred pisarima pročitao neispisanu ceduljicu da im se narugam.

— Ispisanu, i Mutavca da ustrašite. Tajite je, a što kanite time? Jeli vam i to jedno sredstvo da zgazite pseto?

— Ne, nego da ga pomilujem. Jer ja ću mu vratiti sličicu — zakikoće Rašula pogledom potraživši Mačeka — samo ga najpre trebam da pokopam. Jer vidite, ja sam u Napoleona naručio da ubije Mutavca i u dvadesetičetiri sata on će biti mrtav. Metnućemo mu je na grob. A s ovim — izvadi Rašula ceduljicu — s ovim ćemo na sud.

— Dakle je ipak imate! — posegne Jurišić za njom, no Rašula mu izmakne. — Ovo je samo novi dokaz kakovim se vi sredstvima služite da uništite tog jadnika kojemu ste vi više kriv nego on vama.

— Sigurno, to dokazuje i ovo pismo.

— Vi ćete ga ipak vratiti, ja ću celu stvar prijaviti tamničaru.

— Izvolite, Mutavac će vam biti jako zahvalan, a i ja, ne ću bar trebati da nosim titulu denuncijanta.

— Pokažite mi je barem da je pročitam. Ja ću vam je vratiti.

— Zar vas tako jako zanima?

— Sigurno ću vam je vratiti. Poštena reč!

— Poštena reč? Da vidim, varam li se, ako vam verujem. Rašula mu je pruži, Jurišić je preleti očima.

— Pa to bi vama izvrsno moglo doći na sudu? Ja u tom ne vidim ništa takovo.

— Ne toliko za mene koliko protiv Mutavca! — posegne Rašula za ceduljicom, ali Jurišić je povuče. — No, pošteni čoveče, ima li za vas poštena reč koje drugo značenje? To ste vi onda iz moje škole.

— Poštena reč vredi samo izmedju ljudi za koje ona ima isto značenje — nećka se i promišlja Jurišić, bi li mu je vratio. S tom ceduljicom mogao je Rašula uistinu teretiti ne samo Mutavca nego i njegovu ženu. Zar da mu sada vrati oružje oteto čoveku za koga se ceo dan sam zalagao?

— Pa dobro, pridržite je. Pozvan za svedoka, rešićete me te dužnosti da ga sam optužujem. No zbilja, kakovo to značenje ima poštenje za vas, da vi mene napadate zbog jedne uobražene krivnje, a Mutavca branite, gde je on zbilja kriv? Čini se da ja prema tome tačnije shvatam pravdu: kriv si, treba da budeš kažnjen.

— To vi primenjujete na druge, a ne na sebe. Ne nalazim uopće da je kazna, izrečena po sudu, isto što i pravednost. No ja ne ću da branim ono što je krivo, i ako bi se to u Mutavčevom slučaju moglo učiniti. Svoju krivnju iskajao je on, još i neosudjen, previše. Ali ja ću mu to pročitati, jer to pripada njemu, a onda ako on pristane, vratiću vam je. I to mu najprije morate vratiti sličicu, vi ste mu oteli obadvoje.

Držeći ceduljicu pred sobom, Jurišić podigne glavu; iz razgovornice u prvom spratu dopro je kroz otvorene prozore kikot i poznati ženski glasovi, poznati glasovi njegovih sestara i naročito jedne znanice koje ga je dolazak najviše obradovao. Pogleda gore, a u taj čas mu Rašula istrgne iz ruku ceduljicu, da je u Jurišića ostao samo komadić.

— Vidim da i vi znate ucenjivati! — zakikoće — Ja ću mu sličicu sigurno vratiti jer mi ne treba, ali ovo mi treba. Mutavac! — vikne — a Mutavac, maločas pre dovukavši se na dvorište stao je pred drvima kao da

pogledom nešto traži. — Uostalom, neka dodje on po nju sam!

— Ljudomora! — zdrhtnuo se Jurišić, pričekavši, no Mutavac se ne oglasi. Samo se s prozora razgovornice javio Napoleon, zovući Jurišića gore. Došla mu je poseta. Tri lepe frajle, čak tri, Jezus, dodjite brzo! dobaci ovima Napoleon odmah na prstima poljubac i skoči s prozora. Opet kikot, i jedan ženski glas prigovara.

— Požurili ste se! — obraća se Jurišić spram Rašule, ne opraštajući sebi da si je dao oteti ceduljicu. No i nestrpljiv je jako. Šta to radi Napoleon gore? — Evo vam i to! — turi Rašuli ostatak ceduljice u ruku. — Naći ćemo se još, obadvojica ostajemo ovde. — I pohiti u uzište.

— Dobru zabavu! — dobaci Rašula s osmehom za njime, dignuvši papirić koji je pao.

Iz uzišta ispalo je čas potom nekoliko ljudi, medju njima i Tonček. Natovarili su se kozlićima i stali u red, Tonček iza sviju s kolicima, te čekaju stražara da ih odvede nekuda u grad na posao.

— No kako je bilo, Tonček, na sudu? — primaknuo se Majdak iz kuta, gde se upravo bavio s Mutavcem. I Tonček je Petkovićeva simpatija, treba dakle i s njime biti dobar.

— Na sudu? — mutno i tužno ga osmotri Tonček, prepoznavajući ga polako. — A to su oni sedeli pred poldan na drvih. Je, kak je bilo! To nek bog sveti i dragi zna. — Je, — nastavi posle ćutnje — 'zdaj znam da mi nigdo nemre pomoći. Ni sam gospon velemožni, valda ni car, samo bog.

— Pa šta se to takova desilo? — rastuži se i Majdak.

Tonček poćuta opet. Desilo se da ga je Napoleon uzalud upućivao kako da se brani. »Malo pijan, 'al je znal kaj dela«, tako je to došlo opet u zapisnik, i

kad je na koncu pitao suca, da li će biti pušten ili osudjen, sudac je slegnuo ramenima i rekao te će morati da bude osudjen, jer je znao šta radi i bio uračunjiv. Uračunjiv, ta reč se usekla u Tončeka jako, već je dakle uračunano da će biti sudjen. Postao je pesimističan jako, to više što se pomalo ipak nadao da će posle tog preslušanja biti pušten. A eto, odveli su ga natrag u zatvor, i sad još mora ići u grad na tlaku. Drago mu je, doduše, da zasluži koju krajcaru, no ipak ga je malo stid. I upravo on sad počima Majdaku razjašnjavati šta se desilo, a stražar je došao, podvikao, i kapija se otvorila. Povorka uznika s kozlićima na ramenima, ko kineski pijanci sa sramotnim okvirima oko vrata, potekla je na ulicu.

Na ulicu, i vidik je to uvek dovoljno prijatan da privuče pažnju uznika. Tako su se i sada sjatili, s Rašulom na čelu i smeju se nekako čudno. Smeju se, najmilije im je videti čeljad u suknjama, no sad su mimo ko utvara prošla samo paradna pogrebna kola.

— Ovamo, ovamo! — vikne na kočijaša Rašula. No kapija se sklopi, a on se pogledavajući na Mutavca, povuče s Rosenkranzem i ostalim pisarima koji su se zgrnuli, dalje.

Mutavac leži zgrčen pod prozorima stražarnice. Tu mu je od preostalih kozlića, položivši preko njih dasku, Majdak napravio ležaj i posle dugog nagovaranja da će tako biti dobro, jer je tu sunce, Mutavac je legnuo. Leži poledjuške, poradi grbe malo na koso, licem prema zidu.

Sunce već zalazi za krov uzišta i poslednje plohe svetla padaju baš ovamo u kut. Polako se primiču plohe i rub sene sve je Mutavcu bliži. Diže se taj rub crne plahte, od zemlje, puže uz noge kozlića — doskora, i sunce će Mutavca ostaviti, a sen mračni prekriti sasvim. U gradu zvoni zvono, spomen na golgotsku smrt; zvoni samotno ko zvono u pustoši, kojem se ne će odazvati niko.

Sklopio je Mutavac oči i pretvara se da drema. A zapravo je, čak i sada kad je licem okrenut od pisara, zažmirio samo iz opreza i nade da ga ovako u snu, a još tome na dvorištu, tik kraj stražarnice, ne će dirati niko. Zato je najviše i popustio Majdaku.

Sašavši na dvorište, prvo mu je bilo da podje do drva: možda je sve ono gore u ćeliji bila samo prevara i pisamce je Olgino ovde? Ah, u Rašule je ipak, i neka mu samo vrati sličicu! Zanimala bi Mutavca i ceduljica; no osim drugih razloga, rezignirao je da je traži od Rašule već i zato, jer ga je strah da sazna što mu zapravo Olga piše. Sigurno nešto strašno, strašno, bolje da ne zna. Nego sličica! S mišlju na nju Mutavac se moli, ne mičući usnama moli se skrušeno. A ipak podjednako sumnja, uveren da će i on, a sigurno i Olga, biti osudjeni. Eto, već je podne daleko, a nje nema! Već je dvaput mogla skuhati ručak da joj se u kuhinji dogodila neprilika. O da, tamo se i dogodila — crno je Mutavcu u duši, skučeno sve ko pećak. I otvara oči, bulji u prozor stražarnice i moli se još usrdnije, skrušenije. Stakla se na prozorima leskaju i prelevaju u sjaju ko savitljiva živa hartija na toplome dlanu. Gore i sjaju ko oltar na kome su sve sveće zapaljene i u plamenu njihovom blešti mramor i kaleži i svećnjaci i raspelo. Ko oltar je taj prozor, a Mutavac, mamoljeći molitvu, uzdiže pogled ko da na tom oltaru vidi svetinju. Kad bi se ovako sada ukazala na tom prozoru Olga! Stražar, dobri koji stražar da je pusti u stražarnicu; ona da sedi unutra, a on vani. I tako da se gledaju kroz stakla, nikakovu veću želju nema sad Mutavac, samo da se gledaju. Oh, zašto bar to nije moguće?

U gradu još uvek zvoni zvono. Kako bi sad bilo divno kleknuti u crkvi pred oltar, spustiti čelo na kamen i moliti se, moliti — zajedno s Olgom! A onda se obadvoje utešeni i osokoljeni uputiti kući! Bilo je tako kad su se bojali da će on biti zatvoren. Setno, beznadno, sklopio je Mutavac oči. Na kažiprstu mu se zlati kru-

pan venčani prsten, prineo ga je k usnama i ljubi ga, celiva, ne otkida. Ko da su mu se usne i prsten, poslednja relikvija razorenog života, srasli.

I ne zna šta mu se pripravlja. Iza kokošinjaka skupili su se pisari, pa se nešto dogovaraju. Rašula im je izneo ideju koju je mislio sprovesti još gore u ćeliji, no pretekao ga Burmutov dolazak. Maček je već gore pristao, Rosenkranz ovde na dvorištu. Nećka se još samo Likotić. Za njega je to što Rašula predlaže detinjarija, a i zar nisu čuli da su postrožene mere za njihov boravak na dvorištu? No dao se uveriti da sad stražari većinom spavaju i sve da će proći tiho. Osim toga najedio se on danas opodne i opet radi uši — Mutavčevih, dakako! — tako se naposletku priključio i on.

I tako je, usprkos plahih Majdakovih prosveda Rašula uzeo ceo još križić s kanarinčeva groba i pričvrstio na nj Mutavčevu sličicu. I svi se svrstaju jedan iza drugog. Napred Rašula, visoko dignuvši križić. Iza njega Maček zvoni svojim privatnim ključevima koje nosi uvek uza se, jer mu je žena kod rodbine. Zatim Rosenkranz, hramljući i češući nogu. Najposle Likotić, škripučući šijom. Ne mareći za zgražanje Majdakovo, procesija se vuče i približuje Mutavcu. Rašula i Maček pevaju poluglasno:

> Zakopajte ga preko plota
> da se doma ne dokota,
> cirkumdederunt, cin!

Cin, cin, cin! zvoni Maček ključevima. A Rašula mu na cilju uzima ključeve i zvrcka i lupka s njima Mutavca po uhu. Još pre osetivši da idu k njemu, pritajio se Mutavac ko kukac, sav se još više zgrčivši i još jače stisnuvši oči. A sad ih je razjapio, jer ga Rašula tucka već po licu. Vedje, crvene, otečene, krmežljive, pukle su ko suhe mahune, a zenice su se pokazale ko sitna, zahirena zrnca graška.

— Ššš-šta je, šš —?

— Šic! — psiće Rašula, i pesma počima iznova. Zakopajte ga preko plota!

Sunčana kugla je već do polovice zašla za šleme uzišta i sja tamo ko bleštava kapica kubeta. Sene počimaju da prekrivaju i Mutavca.

Kako zakopati? motlja se strašljivo, mutno pitanje po Mutavcu. Njega zakopati? Pa on i nije živ, ovo što leži ovde, mrtvo je. Pevaju nad njime pisari i cere se sva ta lica i doista mu je ko da su to nad njime grobari. I kao da se otvara pod njime grob. Nešto su danas i govorili o nekakom grobu u dvorištu. Pa to bi bilo i rešenje svega, smiriti se u grobu. A Olga? Šta će ona na to? I šta to sad pevaju da će ga zakopati preko plota? Ko zločinca kakog! Poslednji napor budi se u Mutavcu da se spase i živi, te se tiska u kraj i gura od sebe križ koji mu Rašula hoće položiti na prsa.

— Mm-mira —

U stražarnici stražari, osim onih koji spavaju, bučno kartaju i ne čuju sigurno taj prigušen jauk. Zavirio je Rašula kroz prozor i dao pisarima znak. Četvorica njih okružili su Mutavca, pa prihvatili svaki za jedan kraj obadvaju kozlića i hoće da ga dignu ko na mrtvačkim nosilima. Da ga ponesu, kuda? Rašuli se najbolje dopada da ga prevale i zbace s daske.

Podignuo se Mutavac, spazio sličicu, posegnuo za njome, no Rašula mu je odmakne. Spuznuo je Mutavac s daske, ko padavičav grči se da dohvati sličicu, a Rašula, kikoće, tucka ga s njome i ne daje mu je.

— Sli-sli-sli —

Jedan se stražar, baš onaj brkati ključar iz jutra, javio na prozoru i trljajući oči gleda ovamo. Spazili su ga pisari i preplašili se da Mutavac podigne graju i radi toga da opet svi, ko jutros, moraju u ćeliju.

— Lassen Sie den Dummen! — mljaska Rosenkranz.

— Ovo je već zbilja previše! — prigovori Majdak s drva, glasno da ga čuje stražar.

— Ono što je previše, možete dobiti vi! — dobaci mu Rašula. A stražar kuca na prozor i opominje ih, te je Rašula pustio da mu Mutavac uzme sličicu, i sam seo na dasku ispod prozora. — Nije ništa! — umiruje stražara koji je otvorio prozor. — Moglo je biti, ali jutros — smeška se podrugljivo, misleći na to kako taj isti stražar jutros usled svoje aljkavosti nije na Mutavcu našao ceduljicu.

— Šta je moglo biti? — zeva stražar i ne sačekuje odgovor, još ga uvek bole zubi, vraća se na krevet. Gledajući to otimanje o sličicu i ne razumevši sad Rašulu setio se i on jutrošnje pretrage. Napipao je on tada ceduljicu, samo ju je iz sažaljenja za Mutavca potisnuo još dublje u hlače. Bogzna je li ju Mutavac već našao?

Osetivši sličicu u rukama, Mutavac ju je pritisnuo na prsa i s osećajem trenutačnog olakšanja povukao se s njome sasvim u kut. Stoji tamo, čini mu se samom da još nije sve tako strašno kako je to sebi zamislio. S pogledom na ovu sličicu kao da mu se vraća dah.

Nastala je za čas tišina i kroz tu tišinu ide mimo njih sviju plemeniti Petković i svečano ko djače svedodžbu nosi svoj poslednji apel na cara.

Sunce je sasvim zašlo za šleme i sad je celo dvorište i zidovi stražarnice sve preko prozora u seni. Ko da su na dolazak Petkovićev pobegle sve sunčane zrake poput svetlih ptica. Samo je lice njegovo svetlomrak.

Pisari ga gledaju bez reči. Rašula s posmehom. Svi znadu šta znači savit arak papira u Petkovićevoj ruci. Samo Mutavac sad ne misli na to. Spazivši Petkovića, protrnuo je od teskobe, eto, Petković ga gleda ravno u oči i čini se baš da će k njemu. Šta će mu opet kazati? Ono, što mu je rekao pre podne — ona ne će doći — to se obistinilo, Olge nema. Možda on to Olgu smatra svojom princezom?

— Klanjam se, gospodin Mutavac! — osmehnuo se Petković i, ne zaustavivši se, ide dalje. Ostale pi-

sare kao da nije ni spazio. Mutavac, zabezeknut tim pozdravom, zamuca kao da će odzdraviti. Nikoga drugoga nije pozdravio taj čovek, samo njega. Sve one pretpodnevne Mutavčeve nakane da pridje do Petkovića i traži ga za razjašnjenje o Olgi, sad su isplutale opet, sjatile se ko jato ptica. Pre podne ih je još strah držao ko u krleci, sad kao da im je Petković svojim pozdravom otvorio vratašca, natisnule su se sve na izlaz. I samo još da plinu, polete ravno. Hoće li Olgu dovesti stražari? I ako je dovedu, šta je on time mislio da se ne treba bojati smrti, nego se žrtvovati za njen život? Zar bi njegova smrt mogla spasiti Olgin život?

— Gospodin Pet — Pet —

Petković je upravo zatvorio za sobom kapiju.

— Pet, pet, deset do dvadeset! — naruga se Rašula i odmah se uozbilji. — On te još jedini može spasiti, ne boj ga se!

Mutavac se s pogledom na kapiju pomaknuo i razočaran klonuo, sednuvši kraj stola. Kao da je već sasvim zaboravio da su mu ti pisari pevali opelo, pokapali ga živa, on se tu šćućurio medju njima, bešćutan za njihovu blizinu. Čas pogledavajući kapiju, čas sličicu koju grčevito drži u ruci, on sad zapravo najviše misli na smrt.

Zviždeći u po glasa javio se na dvorištu doktor Pajzl i naslonio se laktom na drva. Tako gleda u kapiju. Sasvim sigurno, dānas ili sutra, ova će se pred njim otvoriti. Što ga čeka vani, što ostavlja tu? Rosenkranza, svoga klijenta? Od časa na čas baca pogled na Rašulu; ovome još nije naplatio sve bezobraštine i.... usluge — smeška se u sebi Pajzl — a trebalo bi mu to pre nego ode!

Napoleon se prošuljao mimo njega; klanja se, i moli ga za sekser u ime zajma — ta on mu je i prao sobu!

Smejući se dao mu Pajzl krunu na dar. Gleda to Rosenkranz, ohrabrio se videći njegovu dobru volju. Od sukoba svoga s Rašulom u ćeliji boji se on još s većim razlogom da će mu Rašula, iz zlobe, pokvariti i onemogućiti simulaciju, trebao bi dakle za svaki slučaj o tome još potanje da govori s Pajzlom. A eventualno bi i Pajzl trebao nekako udobrovoljiti Rašulu, možda kakim obećanjima? I što, ako su Pajzl i Rašula tom simulacijom odlučili postaviti stupicu njemu? U suštini, Rosenkranzu ne ide nikako u glavu kako je on to pred Pajzlom mogao izigrati prepredena Rašulu. Sumnjičav, došepesao je on sad do Pajzla i šapće:

— Herr Doktor, ich moecht Sie bitten... nur a halbe Minute... in vier Augen...

Šta još? lecnuo se Pajzl. Ta stvar je izmedju njih dvojice gotova, u njegovom džepu se već nalazi potpisan ugovor po kome mu Rosenkranzova žena imade odmah da isplati jedan veći predujam.

Svestan šta radi naglo je stao pred njega i Rašula.

— Gospodine doktore, vidim da imate mnogo strpljenja s Rosenkranzom. Bilo bi mi milo kad bi ga još malo hteli imati i sa mnom.

— Bilo ga je i previše, vi to sada, i ako malo kasno, valjda i sami uvidjate — podsmehne se Pajzl, a stoji i nešto premišlja: naplatiti se za sve Pajzlu, ne bi li bilo najpodesnije pred Rosenkranzom, pred tim kretenom da mu se naruga, ponizi ga? Ipak, tek pro forma, predloži Rosenkranzu da ga na čas ostavi s Rašulom sama. Rosenkranz se zaprepastio. Šta to znači da ga Pajzl opet zapostavlja Rašuli? Stoji i ne miče se — Uostalom, mi sigurno nemamo medjusobno tajna — promrmlja Pajzl s osmehom, i predloži im obadvojici da podju s njime u njegovu ćeliju. Rašuli je to naročito po volji, tek Rosenkranz okleva. Samo u četiri oka bi on hteo da govori s Pajzlom. Može to uostalom i posle, i zašto da jedamput ne bude svedokom razgovora ove dvojice? Pristane i on.

Podju u Pajzlovu ćeliju. Ključar ih na hodniku pogleda upitno, no ne prigovori. Pajzlu je on sve dopuštao. Napoleon. već opet ovde gore dostojanstveno im ko paž otvori vrata. I sva ta tri intriganta, tri glavna šefa posmrtne zadruge, mrzeći se i zlokovareći medjusobno, posedali su sad u uskoj toj ćeliji, tri koraka širokoj, četiri dugoj, izribanoj i na brzu ruku ispunjenoj privatnim nameštajem.

— Kancelarija nije baš najudobnija, no to je bilo tek provizorno — osmehne se Pajzl, radi Rašule upravo mu je milo da je prisutan i Rosenkranz. — Dakle molim gospodo. — Rašula čeka da se Rosenkranz javi prvi, ovaj to opet čeka od njega.

— Gospodin Rosenkranz ima prednost — osmehne se Rašula, razgovor se dakako u celini vodi nemački. — A tako, vi to prepuštate meni. Pa dobro, govoriću ja za vas.

— Fuer sich, nicht fuer mich.

— Za nas. Vidio sam, doktore, da znate biti i galantni — okreće se prema Pajzlu koji je zapalio cigaru i nudja ih i njima. — Hvala, — zapali Rašula cigaretu, a Rosenkranz osobito počašćen, uzme cigaru. — Dali ste malom Napoleonu napojnicu. Pitanje novca ne će dakle igrati nikakovu veću ulogu medju nama.

— Samo bez velikih uvertira! — odahne Pajzl — Cela nam je partitura poznata svima, predjite odmah na finale. To više što je finale svega doista već blizu. — Pajzl se digne, očevidno najednom uzbudjen, uzalud nastojeći da to zabašuri.

— Novac je doduše uvertira svega — gleda ga upitno Rašula — no dobro, on može biti i finale. Ja sam s tim finalom upravo i započeo.

— Konkretno?

— Konkretno? — iznenadjen je Rašula Pajzlovim uzbudjenjem. — Konkretno dakle isto onako kako ste se sporazumili s Rosenkranzom.

— Onako isto? — žmirnuo je Pajzl na Rosenkranza, zar se taj već izbrbljao? — A šta vam je rekao gospodin Rosenkranz?

— Ich hab ihm gar nichts gesagt — užagri se Rosenkranz i ponikne. Partitura te dvojice mu je prilično nepoznata pa se sad teškom mukom uživljava u finale.

— Vi mu ništa niste ni imali reći — ispravi ga Pajzl. — Kako ste vi to dakle mislili, gospodin Rašula?

— Kako? Na sve uslove koje je prihvatio Rosenkranz, ja dakako ne bih mogao pristati — zasmejulji se Rašula. — Inače jednostavno: plaćam predujam koji želite, za svedoka mi je dovoljan Rosenkranz (i žena, pomisli, koja će Pajzlu dati predujam). I još nešto... opozvaću pred sudom sve —

— Sada? — zažmiri i na njega Pajzl, pa poćuta na čas. Ima li ipak smisla da odbije novac? Medjutim, podgrejao je opodne Rosenkranz u njemu stare sumnje koje je, sam znajući za veseo život Rašuline žene, imao u Rašulu kao platca, tako je osvetljivost u njemu pretegnula. — A sada je, gospodine moj — resko i gotovo cičući zašapće — sve to meni nepotrebno: i vaš novac i vaš opoziv. Sećate li se što sam vam rekao jutros?

— No? — digne se Rašula.

— Kazao sam vam: danas ili sutra tražićete doktora Pajzla, a njega ovde biti ne će. I još ni danas nije prošlo.

— A vi ste još uvek tu.

— Zato sam tu da vam kažem još i ovo: nikad doktor Pajzl ne će svojom pomoći biti ključ vaše slobode, nikada! To sebi izbijte iz glave! Doktor Pajzl zna da žali, zna da nagradi, ali zna i da kazni.

— Čemu ovolika histerija? Ja vas slušam mirno.

— O infamijama koje ste vi učinili u životu prema svakome, s kime ste se sreli, a najviše možda prema meni, ne može se govoriti mirno — smiri se uistinu

Pajzl, pa se čas i osmehne. — Evo, što vam ja kažem za finale finala: marš! — Pajzl mu pokaže vrata.

Rašula sedne, uhvati se za trbuh i zakikoće iz sveg glasa.

— Zaboravili ste, doktore, da ovde niste kod kuće i da na ove ćelije imamo svi pravo, koji smo ih zaslužili. Ili ste se zabunili da je ovo zbilja vaša kancelarija? Setite se što sam vam i ja rekao jutros, s optuženičke klupe kriknuću glasno: gde je Pajzl? S njime ovamo!

— Herr Rašula! — dignuo se Rosenkranz i nagovara ga da izadje. Obradovan, ali i splašen Pajzlovom ljutinom, boji se, da tako ko s Rašulom, Pajzl ne učini s njime.

Pajzl je okrenuo spram vrata da pozove ključara. No predomisli se.

— Vi možete vrlo brzo imati pravo na tu ćeliju, čim ja izadjem. Ali sada je meni duboko ispod ponosa da imam s vama još posla. Vaših se optužbi ne bojim, kričite što hoćete, uglavljen ste klevetnik.

Rašula oturi od sebe Rosenkranza i digne se opet.

— Ne bojite se, dakako — osmehne se, a i sam je prikriveno razdražen. — Vaša hrabrost je dokaz da vam je ponos pao već tako duboko da se i ne bojite više biti bez časti i ponosa. To je naime odlika sviju vladinih konfidenata. — Ne poričite! Javnost će za to doznati, za to vam ja jamčim. No ne izgleda mi ipak da vas je vlada tako dobro platila da biste radi toga morali odbijati odmah i ono što vam ja nudjam. Nešto je drugo: vi mene ni kao vladin konfident ne možete osloboditi, je li tako?

— Prije svega — sabrao se Pajzl i smeši se već — možete li mi doneti kakove dokaze za te vaše nove klevete? Pismo, znam. No smešnog li dokaza, nešto prosudjivati po adresi na kuverti! A ako mislite da vas ja ne bih mogao osloboditi — a to mišljenje ste vi zastupali često — onda ja doista ne mogu, a da se i opet ne nasmijem vašoj naivnosti da se toliko name-

ćete i mučite za nešto, što je po vlastitom vašem mišljenju nemoguće.

— A po vašem mišljenju?

— Po mojem, moguće. Ali jer ja to ne ću, onda nije. I time dosta. Ja sam vam pokazao put, molim da se ravnate prema tome. Imam još s gospodinom Rosenkranzom da svršim, to je, vidite, za mene važnije. — I opet se Pajzl osmehne, zlobno, osvetljivo, zgrčivši lice.

— Imate još da svršite s Rosenkranzom? — stoji pred njime Rašula. — Dakle još nije finale? Počećemo dakle opet s uvertirom. — S osmehom se okrenuo prema Rosenkranzu i dao mu znak da izadje s njime. Kuda? ukiselio se Rosenkranz, to nije Pajzl njega isterao, on još ima s doktorom da se porazgovori u četiri oka. No Rašula istraje pri tome da ga sledi.

— Gospodin Rosenkranz može ostati. Ja ga, šta više, molim da ostane — htedne Pajzl da Rašulu ugrizne još više. Vi možete otići sami, dosta sam s vama govorio bez njega, sada hoću s njime bez vas.

— Ne ćemo tako, doktore! — sedne opet Rašula — Rekao sam da još nije finale, to znači da me se ne ćete rešiti tako lako. Ja naime sada manje nego ikad verujem da vi možete nešto učiniti za njega ili za mene, osim da — Rašula zakikoće — osim da simuliramo —

— Kako? — iznenadio se Pajzl, on je istina i Rašuli nekad predlagao simulaciju i ovome zato nije bilo teško pogoditi jezgru njegovog sporazuma s Rosenkranzom. No zna li on to sad podizvesno? Taj glupan Rosenkranz morao se izdati pre vremena, jer Pajzlu zapravo i nije mnogo stalo ne će li se to posle kad već on sam bude predujam imao u džepu. Ipak, dobro bi bilo dobiti i celu svotu, znači osigurati Rosenkranzu uspeh! Pajzl dakle odbije tvrdnju Rašulinu odlučno. — Simulirati biste vi mogli i sami, zato vam ne bih bio potreban ja, nije li tako, gospodin Rosenkranz?

Rosenkranz je stajao tu ustrašen, s nemoćnim jadom na Rašulu, nezadovoljan s Pajzlom. Jer ne bi li bilo bolje da je Pajzl pristao na Rašulinu ponudu i tako odvratio opasnost za njegovu simulaciju?

— So is, s is wahr. — Jedoch, waer es nicht moeglich, Herr Doktor, sich zu vestaendigen mit Herrn Rašula?

— Preporuke ja vaše ne trebam! — otrese se na nj Rašula i obrati se k Pajzlu. — Stvar je meni jasna da bi po vašem savjetu Rosenkranz imao simulirati ludilo. Drugo je već pitanje hoće li mu to uspeti, jer zato sam ovde i ja. Vi mene medjutim odbijate tobože iz ponosa! A ja duboko verujem da biste vi zaboravili taj ponos, samo kad bi bilo moguće da simuliramo obadvojica. Tada bi vam miliji bio novac.

— Vaš novac? — s izveštačenim prezirom iskesi se Pajzl. — Za sada vaš, a sutra bogzna čiji!

On to misli na Rašulinu ženu, tako ga je Rašula i shvatio.

— Još uvek moj! — ražesti se i drekne Rašula — I valjda vam se moj novac ne čini prljavijim od Rosenkranzova! Sigurno ne, nego je nešto drugo: vi znate da se ja ne bih hteo upustiti u taku glupost na kakovu ste vi namamili Rosenkranza.

— Nije istina!

— Jeste! Meni ste to predlagali, a ja sam to odbio, odbio bih i danas! Jer da se dokopam slobode, mogu se poniziti i na to da čoveka kao vas nazovem poštenim. Ali da se ponizim na budalu i ponizim razum koji mi je sve u životu, to nikad! Ni-ikad! To možete raditi vi, solidni političari, fiškali, trgovci, časni farizeji; možete, samo ako vam to uspe! Onako isto, kako ću raširiti o vama istinu da ste u zatvor gurnuli svog šurjaka, tako ću i vikati: Rosenkranz simulira, jer ga je na to nagovorio Pajzl! Želim vam dakle, gospodo, srećan uspeh! — Sa smeškom, kojim je gušio svu svoju mržnju na tu obadvojicu svojih bivših drugova, Rašula zakorakne da izadje. No pretekne ga Pajzl, pogledavši

na hodnik, da li ko prisluškuje, i vrativši se brzo natrag.

— Dve stvari, dragi gospodine: prvo je, da ćete širiti o meni klevetu koju ste jutros pred dovoljno svedoka sami proglasili izmišljenom i opozvali je, i drugo —

— I koju, ne kao klevetu nego kao činjenicu mogu ponovno podići, jer pravi autor joj je ipak Maček.

— Svejedno, autorom ste se priznali vi! I drugo: Kakovo je to utvaranje da ćete vi procenjivati, da li ko simulira ili je odista lud? Ko je god današnjeg dana došao s vama u dodir, imao je prilike da se uveri, kako su vaša procenjivanja o ludilu i simulaciji neverodostojna i glupa. Celog ste jutra, a i meni isto, tumačili kako moj šurjak simulira.

— Is wahr! — upadne Rosenkranz, razveseljen na te doktorove reči: zar bi Pajzl igrao tako otvorenim kartama da ne veruje u uspeh? — Den ganzen Vormittag haben sie einen Narren als Simulanten dargestellt —

— Halten Sie den Goschen! Wie haben Sie mich beim Pajzl dargestellt? Als einen Pantoffelheld? — okomi se on na njega — Kao glupana kome ko vama gospodari suknja? Dobro sam vas, moj doktore, razumeo, vi radi moje žene sumnjate u moju kesu, i zavijate svoj postupak u neki osećaj pravde! Ali se varate, vi simulanti! — po prvi puta ovoga dana Rašula je izgubio svoju prisebnost. Osetivši se izigran ovde, a možda i od žene (zar je to isključeno? Kud to ona, a da ga nije obavestila odlazi ili je već otišla na put?) pao je u besnilo, isprsio se i viče: — Složili ste se, mislite da ste izigrali mene! Sebe ste, ako ne za danas, ono za sutra! Doći će i opet moje vreme, i vi ćete mi sami, zadovoljni, da imate posla sa mnom, otvarati svoje kase! Meni, Franji Rašuli!

Zagrcnuo se i udara se u prsa, okrenuo se čas prema Rosenkranzu, čas prema Pajzlu, u grandoman-

skom je ushitu i ciči i maše šakama Pajzlu ravno ispred lica.

— Jeste li ludi ili ste sami odlučili simulirati? — izmiče Pajzl pred njime, ustrašen, prema vratima.

— Šta je to, gospodo? — otvorio je vrata i stoji pred pragom ključar, mereći ih strogo. — Ovako se ne vlada u ovoj kući.

Pajzl ćutke pokaže na Rašulu.

— Pokažite rukom na sebe! — pridrne se Rašula i ošinuvši ga pogledom mržnje, prekorači prag. — Ovog lupeža pozovite na red! — okrene se prema ključaru. — On nas je zato ovamo i doveo, jer misli da je ovde kod vas sve dozvoljeno.

— Birajte reči! — užagri se Pajzl, uvredjen je, mora to biti, jer ga sad Rašula grdi pred ključarem.

— Rekao sam vam, samo s većim pravom, ono isto što ste i vi meni rekli jutros. — I već sasvim namerno, usprkos opomena i pretnje koje mu, pomaknuvši se za njim, dovikuje ključar, viče on po celom hodniku — Lupež, lupež, lupež, to ću vam reći uvek, svuda i pred svima!

Pajzl ne zaviri za njime. Srećan da ga se rešio, prepusti da s njime obračuna ključar. Zagleda se u Rosenkranza koji se u strahu pred Rašulinim besnilom šćućurio u kutu i upravo se izvukao, sav izobličen i bled.

— Gott sei Dank, dass er schon weg is, der Raeuber! Er konnte uns umbringen! Heute wollte er den Mutavac umbringen lassen, s is a Verbrecher, Lepoglavianer!

— Was wollte er? — Tolik strah je ipak i Pajzlu nepojmljiv.

Na pragu se javi opet ključar, upravo se izvikavši na Rašulu.

— Gospodin doktor, izvolte u razgovornicu. Čeka vas vaša milostiva.

— Ko? — srne Pajzl na vrata. Ne u razgovornici nego pred njome, u hodniku, vidna odavde, stoji i

gleda ovamo Jelena. Sa žmarcima po celom telu, prigušivši krik, Pajzl pohiti onamo. Baš sada je morala doći, baš sada za te krike!

— Herr Doktor, ich moecht Sie was noch fragen — smeteno se kači za njega Rosenkranz.

— Was noch? Kommen Sie spaeter, spaeter! — nestrpljivo se otkida i požuruje još više Pajzl. Rosenkranz, setivši se da je već o onome, o čemu je s Pajzlom hteo govoriti u četiri oka, naime o simulaciji, bila već reč, zašuti. I sad u silnom strahu šta će doživeti s Rašulom na dvorištu, šepeše, hramlje i othramlje iz hodnika.

Uzmakla je na prag razgovornice, a na njegov pokušaj da je poljubi u usta, pružila mu je na celov samo ruku. Lecnuvši se, Pajzl učini barem to. Obadvoje udju.

Razgovornica je po sredini razdeljena s dve ograde, izmedju kojih obično šeće stražar, nadzirući uznike i posetioce. S jedne i druge strane uza zid proste su klupe. Na drugoj strani ispod prozora sede tri mlade dame u živom razgovoru i Jurišić medju njima, u taj mah nešto ćutljiv. Nema sad ovde stražara, izuzeci su i ovde dozvoljeni, a jedan stražar je i onako blizu na straži pred kapijom koja vodi u Sudbeni Stol. I Jelena i Pajzl, prvo ona, pa on seli su na klupu s ove strane ograde, tako da se ne vide s onima preko.

— Došla si dakle — gleda je Pajzl izvedljivo i upitno; spazio je Jurišića i njegove sestre, pa mu ni to nije po ćudi.

— Šta si to imao s direktorom Rašulom? — ona ga pozna, jer je Rašula katkad Pajzla tražio u stanu.

— Čula si? Ah, glupost neka. Zavadio se s Rosenkranzom, pa sam ga mirio uzalud.

— Zar još nisi raskinuo s tom bandom?

— Jesam, no ne koristi mnogo, nameću se.

Crne i živahne njene oči ko živa danas su nešto mutne, neispavane i umorne. Dugo je bila budna, ka-

sno je ustala. No ipak joj se sad zasvetlucaju smeškom. Činilo joj se da je Rašula vikao baš jer je opazio nju, vičući gledao ju je neprestano, i u poslednji čas kao da se trgnuo da ne podje ravno do nje. Zašto to, ako se nije zavadio s njenim mužem? No ona to prećuta.

— Nisam se nadao da ćeš doći — doda on za čas tiho.

— Pa skoro da i nisam došla. Umorna sam. Imala sam noćas vizitu.

Pajzl kao da je progutao grlenu jabučicu. Sluti on kakva je to bila vizita. No da ona baš time počima! Tamo preko se dame smeju, Jelena je to rekla poluglasno, no ipak bi je mogli odande čuti.

— Vizitu? Sigurno koji rodjak?

Jogunasto, izazovno, zasmeje se Jelena u altu; njoj kao da godi da mu razbije sve iluzije.

— Jelena! — pritisne se Pajzl uz nju i stisne joj grčevito ruku. — Tiše, nismo sami.

— Znam. No šta me se tiču? Oni nas uostalom, ne čuju. Zabavljaju se, mladi su, lepo je biti mlad. Zašto ti nisi više mlad, Pajzl? Ah da, bilo bi svejedno.

— Svejedno! — potmulo odjekne iz Pajzla. — No ti valjda nisi došla samo zato da mi pričaš o svojim vizitama? Doktor Kolar je sigurno bio kod tebe.

— Jest, jest, pa zašto si me zvao? To me je nakon svega jučerašnjeg prilično iznenadilo.

— Iznenadilo? — klonuo je Pajzl i pustio joj ruku. Trebao bi joj sad da kaže zašto ju je zvao, a to je tu pred svedocima jako teško, to više što nije stvorio sebi nikaki plan za tu posetu. A kakav bi i mogao? Sve se to razvilo tako čudno da je ona sad ovde. Gleda je zamišljen. — Teško mi je, jako mi je teško, Jelena. Ti znaš —

— Znam, znam. No ja bih došla da me i nisi zvao.

— Došla bi? — iznenadi se i ponada Pajzl, no najednom ga podidje i strah, neoćućen svesno celog tog dana — strah pomešan s pakošću. — Nije li ti

čudno da se ja nalazim još ovde? Vizita kod barona von Rainera, čini se, delovala je samo u Beču jako brzo.

— Delovala je i ovde, dok nije zapela kod izvesne bande, no svladala sam i tu zapreku, zato sam i došla da ti kažem, to je prvi razlog. — Smejući se ispriča mu ona kako je jučer popodne pozvala k sebi njegove prijatelje iz stranke i pokupila ih na red radi nekidanje stranačke izjave o Pajzlu. Branili su se ti da ni sami nisu bili s tim sporazumni, a i poverili su joj tom zgodom štošta za njega važno. Tako ih je primerice jedan njihov pouzdanik ili možda protektor kod vlade obavestio da vlada stavlja Pajzlu neke uslove koje se on nećka prihvatiti. Osim toga vodstvo stranke napali su mnogi pristaše, tražeći da se nedavna izjava javno opozove. Ponukalo je to Pajzlove prijatelje u vodstvu da ostale članove vodstva pritisnu, to im je, kako su je danas opodne obavestili, uspelo na sinoćnjoj sednici. Još danas popodne biće u novinama nedavna stranačka izjava opovrgnuta, a Pajzl rehabilitiran. Naročito mu prijatelji poručuju da ne popusti vladi; oni će sve učiniti da ga izvuku. Osim toga doznala je ona upravo sada od suca, kod kojeg je bila radi dozvole za posetu, da se danas popodne sastaje senat koji će sigurno doneti odluku o Pajzlovom oslobodjenju.

Pajzlovo se čelo gužvalo ko da se u njemu odražavala svaka Jelenina reč. Sada kada je prihvatio već vladine uslove, sada stranka izlazi s novom izjavom da ga spasi od prihvata tih uslova. Gde su bili pre ti prijatelji? Nego su ih pristaše morali poterati na pristojnost! I žena njegova! Opet Jelena! Njoj za volju oni rade sve, da, tako je ona uvek i preko njega i preko drugih imala u odlukama stranke svoje prste. Igra se politike, koketira, voli da i tu dominira. No šta to nju goni da se toliko zauzima za njega, a ostavlja ga i kida s njime? Opet je to Pajzlu prilično zagonetno i boli ga i daje mu izvesne nade.

— Tebe kao da to nije mnogo razveselilo? — prestala se ona smejati.

— Pustimo sad te stvari! — progovori on mračno, misleći i na to kako je, srušivši mostove izmedju sebe i Rašule, onemogućio svaki dalnji obrat. — Gospoda prijatelji mogli su na mene misliti kad je to bilo najviše potrebno.

— Pa sad je to najviše potrebno! — prekine ga ona. — Jer vidiš, šta sam ja sebi smislila: nedavna izjava, doneta bez moga znanja, smetala je još jedino da moja intervencija u Beču donese i ovde uspeh. Ni pojma nisu tvoji prijatelji imali o toj intervenciji, ja sam im, dabome, jučer štošta natuknula. Da, a sad s tom novom izjavom biće svaki daljnji pritisak vlade onemogućen, ti ne trebaš popustiti njoj nego ona tebi. No zbilja, kakve je ona to uslove tebi stavljala?

— Vlada? Pričao sam ti nekad. A ovo sad sve su samo brbljarije mojih prijatelja. Otkad sam u zatvoru, nije mi ih stavila nikake. A i da jest —

— Odbio bi ih? No to se razumije. Ti znaš šta ja držim o ovoj banditskoj vladi. No vidiš, zagonetno mi je ipak samo to kako je vlada popustila, sve i ne dočekavši novu izjavu stranke. — upitno, kroz smešak, sumnjičavo gleda ga u lice.

— Pa valjda su je moji prijatelji izvestili o tome unapred.

— Možda i to. No ni jučer mi nisu rekli, ni danas poručili da će takova šta učiniti.

— Sigurno su to ipak učinili. Savest ih je ipak konačno na to nagnala. Zakasnili su, pa se žure. — nestrpljiv je Pajzl i nestrpljivo mu je o tome govoriti. — No znaš li, šta je i za mene zagonetno?

— No? — misli ona još uvek na vladu i Pajzlovo oslobodjenje; slutnja je i sumnja podilazi da Pajzl ipak već nije vladi popustio. Zato tolika žurba s današnjim senatom?

— Zagonetno mi je — drhće Pajzlov glas, i mnogo nemira i teskobe ima u svakoj reči. — Ti ideš zbog

mene u Beč, pregovaraš radi mene s mojim prijateljima, kažeš da bi i nepozvana došla ovamo da mi to javiš i uopće još uvek hoćeš da se ravnam po tvojoj volji. Ja prema tome sudim da izmedju nas nije sve na koncu kako si ti jučer govorila. To ne bi bilo dosledno.

— Dosledno? Dosled — prsne ona u smeh, zagušljiv, šuman, tako da se i jedna dama preko digla da vidi šta se dogodilo. Nedosledna i zagonetna! Pa to ona i hoće, a i kad ne bi htela bila bi takova, no kakove tu i ima zagonetnosti? Dosadilo joj je da joj rob udara medje. A i mator je već taj rob, zgužvano mu lice, šta mu je ona kriva da na mladjima ostaje ženska ljubav, a valjda i ljubav uopće? Potetošiti ga na koncu i rastati se s njime u miru, s nekim uslugama u znak da se rastaju kao prijatelji, to je sve! Konačno, i njene godine idu, treba im s požurenjem dati sve što im se još može; ko zna, možda će ovo što sad čini Pajzlu učiniti jedamput i docentu. Čemu dakle toliki ljubomor, jer ništa to drugo nije nego ljubomor i povredjen ponos! — I kako vidim — reče uozbiljena — ja sam se krivo nadala da ćeš se ti predomisliti. No zapravo nisam se to ni nadala. Nego da ti kažem i drugi razlog koji me je doveo ovamo: došla sam se s tobom oprostiti.

— Oprostiti?

Da, ona večeras s docentom putuje u Opatiju, pozvana je tamo da peva na nekoliko koncerata. A posle će valjda odmah — opet će je pratiti docent koji je dobio dopust — na turneju u Nemačku. Videti se dakle možda dugo ne će, a treba još s njime da se porazgovori o formalnostima rastave.

— Ja to ne pojmim, ne pojmim! — grči se Pajzl. A kome ćeš ostaviti decu? Nije li ti žao njih?

— Pa ti ćeš još danas valjda izaći, imaće tebe. Ona će i onako ostati kod tebe, ti to sam hoćeš.

— Da, da, no ti ih ipak ostavljaš, a majka si im.

— Pa ne mislim ja zapravo ostaviti njih nego

tebe. Ona će moći da dolaze k meni, kad im se god svidi.

— A mene ti nije žao? Kome mene ostavljaš?

— Pa i ti možeš — osmehne se — doći do nas kad ti to bude po volji. Docent nije ljubomoran ko ti.

Pajzl se ućuta. Da tu nema onih dama i Jurišića, on bi viknuo, učinio skandal kako je to znao i kod kuće. Mesto toga on mora da pritajiva i čak trpi da možda i to neželjeno društvo preko čuje šta Jelena govori; skoro da bi i dobro bilo da sad ovamo dodje Marko.

— Ti gubiš muža i brata istodobno — reče on i kratko joj ispripovedi kako je jutros zamenio Rendelicu s jednom drugom damom (ti je se možda sećaš, razvedenice X? noćas je izgleda bila u viziti kod inžinjera Y, barem je s njime bila na prozoru, a on tu pokraj stanuje) — i kako će popodne u ludnicu.

Za ovaj drugi slučaj Jelena znade, čula je to čas pre od suca. Prvi je, dakako, smešan i dakako žalostan, no šta se tu može promeniti? Pajzl joj još veli, da bi Marko želeo s njome razgovarati, no šta ona još može da govori s ludjakom? Eto baš ga se čuje kako se smeje u dvorištu. No, pa ako ostane tamo, skočiće i ona da ga pogleda na taj čudotvoran prozor na kom se Marku ukazuju prikaze one kreketuše Regine. I digla se doista, vreme joj je već, dogovorila se s docentom da je taj čeka pred zgradom. Progutavši još i tu pilulu, Pajzl je zadržava. Jer upravo se diglo ono društvo preko i otići će, sad bi mogao s Jelenom slobodnije da govori na samu..

— No čas još samo — saglasi se ona tek zato da osmotri te dame koje će izaći.

S dvorišta se čuje opet Petkovićev smeh i Jurišićevo društvo, zabavljajući se dosad najpre s pričanjem o zarukama koje je prošle nedelje proslavila Jurišićeva starija sestra a posle se u poluglasnom razgovoru stišavši, stalo je opet.

— Da se to ne smeje taj tvoj Napoleon! — pri-

međuje baš starija sestra, i smeje se, setivši se, kako ju je taj pikolo hteo poljubiti u ruku.

— Ne, nije! — smrknuto se ozvao Jurišić; okružen ženskim smehom on je kroz celo to vreme bio vrlo malo čujan, većinom nešto šapćući. — To je onaj o kome sam vam pričao —

— Kud ti misliš! — spočitne joj jedna od njih triju. — Sad je o tome govorio!

Ćutke je izlazilo to društvo, i usput pogledalo Pajzla i Jelenu; dve dame, upravo Jurišićeve sestre, čak su pozdravile Pajzla, no nekako sustezljivo.

— Koje su to? — zapita Jelena ostavši s Pajzlom sama. Pajzl joj ne odgovori. Jer eto, Jelena se takodjer opet digla, otići će.

— Ne znam! — reče, a prepoznao je Jurišićeve sestre, koje su nekad bile kod njega u kancelariji radi obrane njihova brata.

— No taj mlad dečko, on je tu, valjda ga poznaš!

— Da ti se možda i on ne dopada za koju vizitu? — s drhtajem u glasu istisne Pajzl i grčevito pokuša da Jelenu povuče natrag na klupu. — Slušaj Jelena, ja ti ne dozvoljavam, ne dozvoljavam —

— Što? — istrgne se ona, prekinuvši ga s podrugljivim smehom. — Pa sve je već svršeno, ja odlazim, jednog muža gubim — već davno nije bio moj muž — drugoga dobivam, i baš to ti hoću reći na rastanku, da požuriš te formalnosti o rastavi.

— Formalnosti ćeš izvršiti ti Jelena, ako ti je do toga stalo. Ja nikad.

— Pa ti si jurista —

— Jesam, no ne protiv sebe — pokunjen već prošapće Pajzl. Da se barem cela ta rastava može odgoditi, možda se na tom putovanju Jelena docenta zasiti!

— Pa odgoda je moj put. Zvanično ćemo se rastaviti kad se vratim —

— Ne tako, ne tako! Jelena, zar nisi pomislila, kako će taj tvoj korak ubiti u tvom nesrećnom bratu još ono malo pameti što je ima?

— Već si i s time počeo! Ti znaš da to ne pali! Niti on mene nije hteo da sluša kad sam ga odgovarala od Rendelice. Štogod da uradim, ja mu pamet ne mogu vratiti i ti to znaš.

Ono što Pajzl zna još bolje jeste da se ona, tvrdoglava i hirovita, ne bi odrekla svoje odluke ni onda kad bi time mogla spasiti brata, i upravo joj to, bezuman od bespomoćnosti, htedne da rekne, a u sobu udje Jurišić. I ravno k Jeleni, njega ni ne gledajući.

Po Rašulinoj vici a i po tome kako se Pajzl, još ga ne primetivši, branio pred Jelenom, Jurišić je razabrao da se izmedju zadrugaša desio opet novi sukob. Posle je po nekim Jeleninim rečima razabrao da se tu neki sukob dešava i izmedju Pajzla i njegove žene. Na čas se radi posete svojih sestara i znanice udaljivši od briga današnjega dana, vratio se k ovima opet i naročito ga je zanimalo: zna li Jelena za intrigu koju je protiv njena brata izveo Pajzl i ne svadjaju li se oni možda radi toga? No zašto onda Jelena tako mirno sluša smeh svoga brata? To ga je povredilo, i radi toga se sad vratio, s tajnom nadom da će mu i sam Pajzl od toga postati jasniji.

— Izvinite, gospodjo, da smetam — započne prilično i sam smeten. — Čuli ste sigurno malo pre kako se neko u dvorištu smeje, ono je vaš brat dole.

— Moj brat, znam — potvrdi ona gledajući ga sa smeškom (lep je i interesantan taj dečko, pomisli).

— Ne znam naime — s nemirom u nervima radi njezinog mira nastavi Jurišić — da li vam je gospodin rekao što želi vaš brat. On bi naime jako želio da se s vama vidi.

— Znam, i to — mirno ga gleda ona dalje, ali pogleda i Pajzla. Bez svrhe je bio taj njezin pogled, prosto slučajan, no Pajzl, najnemirniji zbog prisuća

Jurišićeva, shvatio je taj pogled kao da sam mora govoriti mesto Jelene.

— Gospodine — digne se on i u tren se mračak u njegovom licu osvetli zavodljivom srdačnošću — razumljiva mi je vaša pažljivost prema gospodjinom bratu, no ja sam se toga setio i sam. Mi baš razgovaramo o tome, bi li bilo uputno pozvati ga ovamo, vi znate kako je s takovim ljudima teško. A ovde je sad i jedna dama.

— Pa da je i najteže! — prigovori Jurišić, nezadovoljan da govori Pajzl, a ne Jelena. — Gospodja valjda i ne zna da će joj brat za koji sat, a možda i pre već, u ludnicu.

— Znam i to — podigne se Jelena nestrpljivo. Čas pre razigrana, sada je već naljućena. — Ja uopće ne razumem, Pajzl, čemu se ispričavati pred nekim koji mi se uopće nije ni predstavio. Mi ne razgovaramo, niti smo razgovarali, da li je što uputno ili nije. Čemu dakle to iskrivljavanje?

— To je gospodin Jurišić, jedan iz atentatorske afere — jedva je smogao Pajzl reč; u stvari se on sad isto toliko boji Jurišićeve srdžbe kao i njene.

— Svejedno — sedne Jelena opet, pa se i sama priseti Jurišića iz sudnice. — To ste dakle vi! — osmehne se. — No pozdravite mog brata.

— Ja ću ga pozdraviti — namršten je Jurišić. Otvorenost Jelenina milija mu je nego licemerje Pajzlovo. No ne čini li se da je ta otvorenost surovija od sviju Pajzlovih licemerja? — Žao mi je ipak da mu taj pozdrav ne ćete izručiti sami.

— Zar vam se ne svidja da budete mojim punomoćnikom? — koketno mu dobaci Jelena.

— Ali vi biste to ipak mogli učiniti sami — Gospodin naime svesno ili nesvesno nije imao pravo. Uveren sam da vam se, pozovete li brata, ne će dogoditi ništa, radi čega bi to požalili. A njega bi to veselilo silno.

— Hoćeš li da ga pozovem? — obrati se Pajzl Jeleni; radi to protiv volje, ali stalno se boji da ne dodje s Jurišićem pred Jelenom u kavgu.

— Ne! — sekne Jelena, prestavši se smeškati Jurišiću. Mogla je ublažiti, ulepšati taj svoj ne, opravdati ga bilo kojom izlikom i laži, no ona to prkosno odbije od sebe i stegne usne.

Nastala je sasvim kratka ćutnja. I u dvorištu je zavladala ćutnja neobična, ko da su svi dole zamrli ili nestali.

— Mora dakle da je mnogo iskrenosti u tom pozdravu koji mu šaljete po meni! — jetko i s otužicom javi se Jurišić; je li to strah njezin ili mržnja? Ogorčen je. — Ne trebate se ništa bojati, gospodjo! Gospodin Pajzl za koga svi ovde u uzištu znamo šta je — s vašim ili bez vašeg znanja, to ne znamo — skrivio spram vašeg brata, gospodin Pajzl nije još imao nikake neprilike, i nijedamput ga Petković nije radi toga napao ili mu samo prebacio.

— Nije? — nehotice se otme Jeleni i sva se najednom uzbudi. — A šta mu je on skrivio? I vi mislite možda da ga se ja bojim pozvati, jer sam mu nešto skrivila i ja? Divno!

— Prestanite, za te ludorije nije sada čas! — užurba se Pajzl, spazio je da je stražar zavirio na vrata i besno želi da Jurišić ode.

— Vi možda ne! — popušta prividno Jurišić — No na gospodinu je zato teška sumnja. Sumnja, da je u sporazumu s vladom gurnuo vašeg brata u zatvor! Jest, ne prosvedujte, gospodine, čini se, da su se interesi vlade i vaši lični podudarali, tako da je on došao ovamo, i tako da vi konačno izlazite!

— Infamija, infamija! — suze se Pajzlu oči, sa strahom i nadom gleda u Jelenu, ta i nju je Jurišić uvredio!

Jelena ih posmatra obadvojicu ćutke. To da je učinio Pajzl? Zuckalo se to isto oko nje već dulje vremena, i zna šta je moglo Pajzla navesti na taj korak:

da lakše dodje do kuratele, no da bi zato Pajzl bio u sporazumu s vladom? Ta ona najbolje zna, kakav je to sporazum; izvela ga u Beču sama!

— Vi ste malo predrzovit, moj mladi gospodine — udari rukavicom Jurišića po ruci. — U drugim slučajevima rekla bi vam: ako šta imate s gospodinom doktorom da to obavite s njime bez mene, u ovom slučaju mislim ipak, da ste ponešto na krivom putu.

— Tako je, apsolutno na krivom! — odahne Pajzl. — Sve te infamije širi ovde o meni jedna izvesna banda.

— S kojom vi ovde pregovarate i svadjate se po cele dane! I malo pre, ono je sigurno na vas u hodniku vikao Rašula a ne na Rosenkranza! Na vas, ko jutros, i eto sada! — Zar je Rašula možda prestao da uzima na sebe odgovornost za glasove koji se o vama šire, kako je to onako slavno učinio prepodne?

Pajzl se naježio. Jurišić mu se čini Mefistom koji je došao da izmedju njega i Jelene baci još veću smutnju.

— Od tipova kao Rašula ne trebam ja ništa! Ali ovo je infamija! Šta vi hoćete zapravo? I kakav je to način, gde je tu pristojnost, ovako divljački napasti nekog u prisutnosti jedne dame, pa i tu damu samu? Jest, i nju ste napali. Stidite se! Ni reči više! Dosta je!

Okrene se k Jeleni, a ova, gledajući ih upitno obadvojicu, smeje se tiho u samoj sebi. Oseća da su se Pajzl i taj mladi čovek zapleli ovde u zatvoru u neke duboke suprotnosti kojima su razlogom njen brat i ta Rašulina banda. I verovatno je, da je Jurišić u pravu. No onda je i ona, barem što se tiče brata, pred njim u krivu, jer nije li brata prepustila Pajzlu na milost i nemilost? Pajzl je verovatno i preterao tako opunomoćen, i izvesna krivnja leži zato na njoj. No zar da se sad kaje? Ništa je se ne tiče! Ništa, niti to, da se Pajzl ovde, lažući pred njom, još uvek nateže s Rašulinom bandom. I bilo bi bolje za tog Jurišića da se i njega sve to ništa ne tiče! Gledajući

ga i otkrivajući ga pred sobom u mislima, ona je plastično sebi predstavila sliku kako taj mladi koščati i mišićavi nasrtljivac mesto da morališe leži pod njenim nogama, a ona mu posipava glavu pepelom od cigarete; mila njena zabava, čineći joj se simbolom njenog ženskog samodržavlja! I baš se toj slici sad smeje sama u sebi, i smešno joj je sve, smešno joj je čak da je sad verovatno čeka dole docent. No ipak vreme je ići, ne toliko radi docenta, nego se još mora spremiti za put!

— Dosta je, i ja mislim — digla se — i sve to nema smisla, gospodo. Da si mi zdravo, Pajzl, i ne uzrujavaj se radi mene. Mene nije mogao da uvredi gospodin Jurišić. Ako ste to mislili, niste me to mogli — obrati se k ovome. — Nego vam hvala na brizi za moga brata. Ako mislite da mu još dobro može doći moj pozdrav, isporučite mu ga, no ja to, nažalost, ne mogu verovati. Inače, verujte mi, da bi ga mirne duše pozvala ovamo.

— Mirne duše? — naglasi Jurišić reč. Ko bešćutan, hladan bezdan da se useo u tu ženu, pričini mu se; sve krivnje kao da su u njoj moguće, i nijedna, jer ih čini na njih i ne misleći. — Ali on vas pozdravlja! šapne s drhtajem u glasu, sam osetivši u sebi neki mutan poziv da tu ženu zgnječi — a kako drukčije nego fizički? Otkrene se ko prognan tom mišlju, no iz dubine dvorišta proparao ga, ukočio Petkovićev krik, čujan i ovamo: To nisam ja!

— Čujete? — slavodobitno oživi Pajzl iz zlovoljne ćutnje u koju su ga survale Jelenine reči. — Pa dakako to nije više on! S njime se ništa više ne može, šta vi hoćete? — okosi se na Jurišića.

— Ništa, od vas više ništa! — prisluhujući osamljenom kriku izdahne ko u zahuku Jurišić. — Čini se da ga oboje imate na duši! — uhvati Jelenin pogled i samom mu se taj učini ludjačkim ko pogled čoveka koji se smeje nečijoj propasti, a sam propada, to ne videći.

— To je smešno! — nenadano je viknula ona na njega trgnuvši se sva. I još s praga, izlazeći Jurišić je zapazio kako je mesto da jurne za njim, kako je to, činilo mu se, htela u prvi čas, klonula na klupu, mašući zagrcnuta rukama.

— Vode, vode! — čuje se i Pajzlova krika, šta se to dogodilo? Zar je kamenu onom od žene pozlilo? Ne obazirući se više, Jurišić pojuri iz hodnika.

Ko balzam su mu se činili prvi časovi boravka u razgovornici, a malo pomalo, i sad kad sam juri na dvorište, otvorila se rana današnjeg dana potpuno; rana gnojava i teška, bez leka i balzama.

Došavši s apelom upućenim na cara u tamničarev ured, Petković je našao samo tamničarevog pomoćnika, jednog mladog uznika. Tih je to bio, školovan mlad čovek iz visoke činovničke porodice, osudjen radi kradje. Videći Petkovića i znajući šta je s njime, protumači mu da tamničar spava no da će doći brzo. Ponudi mu mesto, Petković prihvati.

Ured je malen, zatrpan nameštajem. Na zidu tiktače starinska ura s batićima na lancu. Nad tamničarevim stolom visi na zidu velika slika Franje Josipa, u bojama, popljuvana muhama. Na ormaru odmah do vrata belasaju se sadrene biste nekad obešenih razbojnika. Baš u te biste, zagledao se Petković. Hoće li i njegova bista doći ovamo medju biste obešenih?

Ne će, uverava sam sebe; ovaj apel što ga drži u ruci, sigurno će ga spasiti. Car, njegov otac, konačno će iz ovoga apela uvideti, da Regina nije nikaka bludnica, nego prava pravcata princeza (no zar princeze ne mogu biti bludnice?), i da svadba njegova s njome nije nikaka mezalijansa; prestaće dakle da goni njega i nju, pomilovaće ih. I glavno da pomiluje nju,, zato je on spreman pretrpeti sve, i vešala, i žuti grob. Ali dakako, to bi se moglo dogoditi samo onda ako car taj apel ne dobije prekasno.

Prekasno! — postaje Petković nestrpljiv, pogledava na vrata, i malo još, pa mu je pogled zapeo o veliku sliku iznad tamničareva stola. Netrenimice se zapiljio u nju, osmehnuo se. Ziv je to čovek pred njim, nešto ga zavodi da se digne i pred njim pokloni. I ne samo to, nego da tom čoveku na slici — živ je, gle, kako ga gleda! — ravno u ruke preda svoj apel. Pa da, najsjajnije, on piše apele caru, a car je tu! No kako tu, kako bi mogao doći ovamo bez ikake slave, ili zar je to i on u inkognitu? Sigurno nije, u punoj je svojoj carskoj paradi, predaće mu dakle apel u ruke. No ruku uopće nema — samo je poprsje. I čudno kako je to car u okviru, zar ga to i on gleda kroz neki prozor? Ko Regina; hohoho! Možda i Regina stoji iza njega?

Dignuo bi se Petković, privirio bi, turnuo apel caru bar pod pazušće, no u sobu je upao tamničar — nije li to car? — Vaše Veličanstvo! — s tim rečima predao je Petković apel njemu. Preporuča se. Treba to pismo poslati ekspresno, sam on je spreman posebnom kuriru prepustiti svoj auto.

— Ekspresno, dakako! — zbunjeno i bunovno premeće tamničar presamićen arak papira. — Sasvim sigurno, sasvim sigurno!

— Ekspres-ekspresno, hohoho! Samo ako nas Njegovo Veličanstvo ne prestigne i samo dodje ovamo! — osmehne se Petković i pokloni pred slikom. Stoji još časak kao da ne zna šta bi. Okrene se najposle, pokloni se i bistama, te radostan kao da se vraća od samog cara, vrati se u dvorište. Trlja ruke i smeje se: — Ja sam lojalni anarhist Habsburgove škole. Sve u okviru, u okviru!

S obadvema rukama pravi po zraku četverokut, velik ko okvir slike, koju je čas pre video, pa ponavljajući svoje reči, smejući se, šeće pred kapijom. Niko mu ne uzvraća ni reči, a domala se on uputi ravno medju pisare, sedne medju njih tik kraj Mutavca.

— Zašto je sve četverokut? — čavrlja u smehu. — I car i žuti dvor i mrtvački les i grob, hohoho!

— Tako da bude veselije, Marko! U četverokutu su i lutrijske srećke! — dobacuje mu Maček nekako zlovoljno pogledavajući Rašulu — Veselo srce kudelju prede!

— A iz kudelje uže, hohoho! Jesi li to mislio? — pogleda ga Petković i sumnjičavo, a opet je još uvek razigran. — Nekada sam dobio na lutriji i spalio srećku od četrnaest hiljada, baš toliko je bilo —

— Ovo je bio doista zgoditak! — podsmeva se Rašula Mačeku. Vrativši se od Pajzla sunulo mu je u glavu da odmah napadne Pajzla u novinama. Zato bi mu dobro došao Maček, no ovaj se branio, da u svojoj redakciji nema toliko vlasti te bi bez urednikove dozvole mogao proturati takav članak. Prisiljen pretnjama Maček je konačno popustio. U najgorem slučaju, obećao je, proturaće članak (koji će mu napisati sam Rašula još danas) u novine i bez urednikovog znanja. S mišlju na to Rašula se udobrovoljio, eto, i Petković je seo ravno do Mutavca, što to opet znači?

Petković, nevin ko dete, ni ne znajući koga je ujeo svojom šalom, misli kako će se još danas izmiriti s carem, trlja neprestano ruke i najednom se zanese:

— No gospodo, možda još danas, ja se nadam, da ću vas sve moći pustiti na slobodu.

Ni na koga nisu te reči delovale tako ko na Mutavca. Slobodu da će im dati taj čovek, a još jutros mu je govorio o smrti! Lud je, no opet, ko zna šta je doznao od tamničara, i ne bi li sad bio čas da ga pita šta je ono mislio reći o Olgi? Tu su mu doduše govorili, da on to nije mislio Olgu, no ne bi li bilo uputno da ga za to pita sam? Odmaknuo se Mutavac od njega i gleda ga uporno i podatno. Hoće li se sam Petković okrenuti k njemu?

A okrenuo se doista. No kao da i ne vidi Mutavca, obazreo se razigran unaokolo. Zapeo o Rašulu, pa Majdaka, koji se približuje, nasmejao se. Neki dalek,

tudj, ali zavodljiv glas sve je bliži i sve sličniji njegovom i odjednom mu neodoljivo navire sam na usta:

— S hipnozom na slobodu, hohoho! — i okrene se opet spram Mutavca.

Majdak se sasvim približio. Privukla ga ali i prepala blizina u koju je seo Petković do Mutavca, i gotovo je zaboravio obećanje koje je dao Jurišiću. Posle pažnji ukazanih Mutavcu osećao se čišći i hrabriji, te je sad stupio pred Petkovića sa svetim uzbudjenjem deteta koje se ispovedalo i bezgrešno došlo da primi pričešće. Sam Petković mu je, najposle, ulio za to hrabrost, te on, poluglasno i zaneseno ishukne:

— To bi bio divan trans — hipnoza —

— Maknite se u stranu, Mikado! — odvuče ga s divljim šaptom Rašula — S vama nije jutros uspelo! Ne uzrujavajte ga! — Videći Petkovića s Mutavcem, on je uistinu Majdaka držao silno suvišnim, a i opasnim ovde. No dobro da je započeo.

— Ne, ne! — zaintači Majdak gorko, pavši u očaj. Uzalud nastoji da se vrati k stolu, Rašula uvek stane pred njega.

To čudno njihovo gurkanje gleda Petković s bledom sumnjom: nije li to krvnik od njega otkinuo grobara, pa se sad u nečemu ne mogu složiti? Ustao bi, prokrao se odavde, ne, ostaće. Zagledao se u Mutavca.

— Hip-, a kako biste vi to učinili da nas pustite na slobodu? — promuca Mutavac mnogo jasnije nego inače. A strah ga je da mu Petković ne okrene ledja i ostavi ga bez odgovora.

Na to Mutavčevo pitanje Majdak se smirio. Rašula isto. Petković se nije otkrenuo od Mutavca. Ne odgovara mu, ovaj čas misli na nešto drugo. Majdakove reči čapnule su mu i odjeknule u duši, i kolobari čudne radosti proširili su se, porasli, prostrujali do najdaljih njegovih duševnih obala. I vratili su se ko nema jeka, usredsredili negde u očima, da, u očima: gleda, o kakovom to transu govori žuti grobar? Ah da, žuti grobar nije ničemu kriv, pokapa i nije kriv za

smrt. Smrt, je li to trans? Ne, ne, taj grobar se zato i svadjao s krvnikom, jer ne veruje da bi smrt bila trans. Nešto drugo je on mislio, on veruje u duhove — trans, trans, to je duh koji se iz tela oslobadja, da, a kuda se spašava? Golica ga, draži, nejasna napast, snažna, nesavladiva, to će on vlastiti svoj duh, ugrožen smrću, preneti, preneti, sakriti ga, pokopati u drugog jednog živog čoveka, u koga? Gleda u Mutavca, nije li to opet on sam? U samog sebe će da prenese svoj duh. U ovog boljeg koji odlazi. Njemu će se poveriti, da, da, oprostiti se s njime.

— Šta je? — uznemirio se Mutavac; Petković mu je položio ruke na ramena i pilji u njega netrenimice, sa smeškom.

Likotić nešto mumlja, Rašula hukne na njega da bude tih, a Majdak mune mimo njega, prikuči se sasvim blizu ko u nadi da će to biti hipnoza u troje. Mutavca će Petković da hipnotiše, to mu je jasno; i s vrlo malo zavisti sebeneznalo je zanesen. Neka bar Mutavcu uspe, možda je to Mutavcu još i potrebnije.

Mutavac se zgrbio, hteo da skine Petkovićeve ruke koje su mu doprle već do čela.

— Još danas ćete biti slobodni! — zašapće s ludim smeškom Petković, a ruke Mutavčeve padnu niz telo mlohavo, i sav se on smiri, ukoči. Ko u snu promrsi i on šaptom:

— Kako to mislite, još danas?

— Još danas, ekspresno će to doći.

I zure jedan drugome u zenice. Glave su im sve bliže, pogledi kraći, postaju ko nevidljivi mostovi po kojima Petkovićeva duša prelazi u Mutavčevu i nalazi tamo u tudjem i srodnom svetu i otpor i prijem. Oko njih vlada tišina ko u grobnici. Stražari su se natisnuli na prozor, no i oni su se zainteresovali, pa na znak Rašulin ćute. Sam se Rašula stavši do Majdaka nadvisio nad Petkovićem i pilji u Mutavca ko da ga i sam hipnotiše. Njemu je kao da je Petkoviću dao ceo svoj kapital da igra na riziko, tako je napeto pažljiv.

Svi stoje oko stola, samo Petković i Mutavac sede. Prišuljao se pevuckajući i Napoleon. No Maček ga i ne okrenuvši se, gurne nogom, a i Rašula mu se pripreti pogledom, te se Napoleon ućutao i bez razumevanja prati šta se tu dogadja. Valjda Mutavca bole oči ili mu je trun pao u oko, pa mu ga Petković traži. No šta je to tako čudno da to svi gledaju u tišini? Valjda ko ono juče s Majdakom? Biće im još čudnije. Patuljak se osmehnuo, ogledao se, nema tu Jurišića i tiho je otrčao odavde. A Petković ne videći ništa oko sebe do Mutavčevo lice pred sobom, diže mu ruke sa čela, polako kao da mu skida obvoje i još ih polakše vuče k sebi. A zenicama mu prilazi sve bliže kao da ga oči Mutavčeve privlače nevidljivim sponama. I ko da izvlači niti iz tih dveju sitnih, sivih krmežljivih čahura u koje su se zapretale Mutavčeve zenice, šapće otežući:

— Ti si danas mnogo mislio na grob, na žuti grob, je li? Ne pomiluje li te car to je tvoj novi stan, princ Heine. Leći ćeš u njega, žuti grob biće ti pomilovanje i sloboda.

Mutavčeve beloočnice su se od napora zakrvarile crvenim žilicama, vedje natekle, ovlažile.

— Znam, znam — šapće muklo. — A šta će biti s njom? Hoće li ona doći?

— Koja ona? — zapeo je Petković i zaronio još dublje pogledom u Mutavca. Regina? Ona koja ga vara ili ona koju goni car, zatvorivši je i ne puštajući je k njemu? Ah da, proteraće njih oboje car i zatočiti u žutome dvoru. A on će na to pristati, pristati i na takovo pomilovanje, samo da nju spase od careve srdžbe!

— Olga. Jeli u zatvoru? — šane ko samo dahom Mutavac.

— Ti ćeš se žrtvovati za nju, ne će je ubiti carevi stražari. — Ko dva crna zrna padaju Petkovićeve zenice u bele i krvave bunare Mutavčevih očiju. I obadvama zenice kao da će se poput kaplje žive spojiti

u jednu, tako su im lica blizu. — Ali ja ne govorim o Olgi — spojile su se zenice, čini se, i rastrgnule istodobno. Petković se trgnuo, udaljio licem, stresao se, djisnuo s klupe i kriknuo užasno. — To nisam ja! To nisam ja!

U isti tren Napoleon koji se već pre vratio s rukama u džepu, zamahnuo je obim šakama i bacio pilovinu Mutavcu ravno u oči. I htedne umaći no Rašula ga zadrži.

— Joj, kaj sem to zaslužil, a v jutro ste me puntali! — jaukne Napoleon, Rašula ga ćušio.

Stresao se i Mutavac, zaroptao, pokrio za tren oči rukama i obnevidjen zavižlao je oko sebe ko slep. Nema više Petkovića pred njim, šta je to? Užasno mu je, čini mu se da je već neko na njega bacio zemlju — mrtav je, pokapaju ga.

— Olga! — zaropta i zarida, s rukavima ruljeći oči.

Vičući na Rašulu trči Napoleon k stražarima, a Petković se sasvim odmakao od Mutavca i mahnito ponavlja. — To nisam ja!

— Da ko je? — otme se Rašuli s usana; ćušio je Napoleona, uveren i sam da je taj hipnozu prekinuo na njenom vrhuncu. A sada mu već sviće da bi ju i bez toga Petković prekinuo sam.

— To ste vi! To ste vi! — pobedonosno, strastveno, u samrtnom očaju krikne Petković — Vi! — šapne i ponovno se sav strese.

Bledo i vedro, pa ipak sumorno i tudje, postalo je nebo nad njima svima. Daleko, jako daleko, i ravnodušno.

— Ja sam Rašula i niko drugi! — stuknuo je Rašula pred Petkovićem. — Ne vičite na mene nego na ono marše tamo! — pokazuje na Napoleona.

No Petković to nimalo ne razume. Ugledao je u zenicama Mutavčevim svoje lice, ko u dve konveksne kugle izobličeno, unakaženo, strašno. To nije on! spoznao je u blesku razaznavanja. To nije Marko Petković,

onaj bolji, onaj koji odlazi, to je, to je — Mutno mu je sve, ne raspoznaje više ni Mutavca. Sve se preobraća, preinačuje u njemu, boli to, boli. I u samog njega useo je neko drugi, opseo ga, pa ga muči, pritište, ždere ko demon, nagovara, vuče u zlo, da, taj isti koji ga je jutros vukao na stratište, a sad se izgovara na svog pomoćnika, malog budalaša!

— Vi ste to! — psiće Rašuli u lice. — Zašto sami ne skočite naglavce niz drva, obesite se, kako ste to od mene hteli vi, vi!

— Jest, to sam upravo od vas hteo! — s prezirom se naceri Rašula i otkrene se da ode. I prvi puta današnjega dana pobledi, što je osetio samo on: spazio je Jurišića.

Jurišić se vratio iz razgovornice. Oštro se ogledava, polako se uživljava u sve. Vidi: Mutavac plače, pune su mu oči pilovine, Majdak je poniknuo i nakmezio se, Petković viče Rašuli da mu je jutros govorio o samoubojstvu. O čijem? I zašto baš sada Rašula odlazi kad je došao on?

— Zakuhali ste kako vidim! — srne on k njemu, pričekavši dok se Petković smirio, a dogodilo se to brzo, odmah čim su u dvorište ušli stražari. — O kome ste to Petkoviću govorili da se obesi?

Rašula ga gleda bez reči, izazovno. Sve bi se to dogodilo, uveren je on, da on nije jutros Petkoviću ništa ni govorio. Jer šta je Petković drugo rekao Mutavcu negoli što ga, verovatno, muči sama? To da kaže Jurišiću, porazio bi ga do nogu. No to bi značilo priznati svoje namere, uz koje sad stoji još čvršće. Petković je istina razvodnio svoj teški otrovni napitak, spomenuvši da to ne govori o Olgi, no otrov što ga sasipa u Mutavca ostao je možda težak, i ko zna, možda doista i smrtan? A možda je to ipak sve i glupost! Svejedno, ono što je Petković započeo, treba to sad nastaviti on sam! I Jurišiću u prkos!

— Zakuhao je on sam, a ja sam ohladio! — isceri se on niti se ne zaustavivši. — Zato je u ludilu svome i planuo na mene. —

— Krvnik! Kako ste ohladili?

— Pitajte Majdaka! — dobaci Rašula nasumce.

Pogledom potraživši i našavši Majdaka, Jurišić oseti dužnost da mu pridje. Stajao je on nedaleko, naslonjen na ćošak uzničke kuhinje i u očima su mu se jasno videle suze.

— Šta je opet vama, gospodin Majdak?

Majdak se postidi, prekršio je zadanu reč. No još više ganulo je njega nešto drugo. Celog tog dana on je usprkos Petkovićevih nastupa, bio uveren, da je Petkovićev trans lep, čist od svake patnje, radost neka uzvišena, i sve to da će, uspe li mu Petkovića zadobiti na hipnozu, preći i na njega. Mesto toga Petković je više voleo Mutavca, i šta se pokazalo? Da se ta obadvojica, i Petković!, — muče u sebi grozno, radi žene kao i on! I ako se muče, treba ih žaliti, i sve to više tada u Petkoviću nije trans, nego muka neka paklena, nezaslužena, a možda i zaslužena! I kako je to samo grozno, da je Petković mogao, ma i načas samo sebe zameniti s jednim Mutavcem! Strašno razočaranje doživeo je Majdak, i boli ga to, i te suze, što mu teku na oči, prolivene su nad sudbinom njegovom, i Petkovićevom, i Mutavčevom, sudbinom sviju nesrećnih ljudi. Ima li tako smisla živeti?

— A šta biste vi rekli, gospodin Jurišić — izusti tiho i gotovo s detinjastim izrazom u licu — da se ja ubijem?

— Zar i vi? — zapanji se Jurišić.

— A ko još? — žalostivno otegne Majdak.

Mesto odgovora Jurišić ga potegne za sobom. Blizu njih zaustavio se naime, došavši upravo iz uzišta (gde se dosad sakrivao pred Rašulom, a gde bi i ostao da ga nije poterao Burmut) Rosenkranz i, ne obazirući se na gurkanje i ujedanje Rašulino, pevuši

odvratnim nekim glasom: O Isabella, du bist mein Ideal!

— Pa šta vam je to došlo? — nastavi Jurišić, sednuvši s Majdakom na drva.

Tiho, zbunjeno i detinjasto iskreno ispriča Majdak sve što se na dvorištu dogodilo za Jurišićeve odsutnosti, i o hipnozi, i o svemu što ga je tištalo sama. Ne zaboravi reći ni to, kako mu dućan stoji pred dražbom, i kako još uopće na pismo koje je poradi toga dobio od kuće nije odgovorio.

— Ja vidim, gospodin Jurišić, da vi imate pravo! Ne sme se čovek previše zanositi, treba stati na zemlju, na zemlju! Ako je to još za mene moguće! — doda klonulo, i ipak, s odlaknućem.

— Moguće je, mora biti moguće! — nesabran za njegove jade ohrabri ga Jurišić, a sav je uronuo u misao: zar je doista moguće da je Rašula hteo Mutavca ubiti pomoću Petkovićeve hipnoze? Ili je to samo uobraženje jednog ludjaka? No šta je onda prepodne govorio Rašula Petkoviću? Lomeći se izmedju verovanja i sumnje luta Jurišić upitnim pogledom po dvorištu, od lica do lica. Tamo se u kutu opet šćućurio Mutavac, od časa na čas vadeći maramicom trun iz oka. Malo dalje dodijava Rašula Rosenkranzu, da li je već sa svojim opernim tenorom počeo simulirati, a Rosenkranz ga bez reči, režeći gurka od sebe. Na drugoj pak strani, čas pre još uporno posmatrajući Mutavca, stoji pod svojim prozorom Petković. Zar je u toga čoveka bila doista tako duboka ljubav da ga je dovela do ludila u kome, eto, nosi muke mučenicima košto je i sam? I je li Mutavac sposoban da se ubije? To pitanje priklalo je sad Jurišića, i jasno mu je samo jedno, da Rašula, bolje poznavajući Mutavca u to veruje, i na tome verovanju gradi svoje spletke. — Vi možda i sami ne slutite — obraća se on Majdaku — koliku ste nesreću mogli naneti Mutavcu tom hipnozom da je ta uspela; ako se može ve-

rovati Petkovićevim rečima, Rašula ga je nagovarao da u hipnozi natera Mutavca na samoubijstvo. —

— Kako? — zinuo je Majdak. Da, čuo je on za takove slučajeve, i sad mu je tek, zabavljenom inače samim sobom, puklo pred očima značenje Petkovićeve vike o spremanom ubijstvu. — Verovatno, to je on već hteo postići pomoću Napoleona jutros. Ali ja na to nisam mislio želeći tu hipnozu, verujte mi, nisam.

— Znam da niste! — umiri ga Jurišić, a sam zatreperi u srhu iznenadjenja: tamo od zida, ispod prozora, gleda ga Petković, smeška mu se, i ide ravno spram njega. Od onog pozdrava jutros za vreme šetnje kao da ga nije ni zapažao!

— Ja znam, zašto ste se vi tako začudili — rekne mu, sednuvši do njega. — Vi mislite da ja vas više ne poznam!

— O ne! — začudi se još više Jurišić. — Nisam to mislio, kako me ne biste znali!

— Vi ste Jurišić i bili ste jutros kod mene, a ja sam vas uvredio.

— Ne, niste, sve je bio samo nesporazumak — prilagodjuje se Jurišić polako tom nenadanom razgovoru; zar se to Petkoviću vratio razum?

Gotovo da je i bilo tako. Još vičući na Rašulu on je, čim je nestalo stražara ostao proparan jednom naglom mišlju: koga se to tako prestrašio, da je viknuo, te to nije on? Stražara, ta eto, oni odlaze, a da ga nijedan nije dirnuo ni prstom. Mutavca? Šta mu može taj nemoćnik! Rašule? Da, jedino bi se još imao bojati njega, ali zašto? Jer je taj hteo Mutavčevu smrt! Kako smešno, da bi on mogao nekoga zavesti na smrt! Ali nije li ipak nešto takova bilo? Šta je on govorio Mutavcu i zašto je uopće došao pred njega?

Zaborav ko oblak pepela pao je na sve njegove tlapnje ovoga dana, i kroz oblak blisiče mu u svesti samo krik: to nisam ja! Zašto je to kriknuo, za koga je on to drugog držao sama sebe? Sebe, Marka ple-

menitog Petkovića od Beznje? Kao da je sanjao i jutro je došlo, a on se budan ne može setiti sna. Čini mu se u prvi mah da je odgonetka u Mutavcu, gleda ga, ne, tamo je ne može biti! I instinktivno se okrenuo k prozoru nad zidom. Tu pod zidom, malo je raskopana zemlja, zašto to? Ah, tu je dobri Mikado zakopao svog kanarinca i posle ga vratio devojčici iz susedstva! I jednim mahom iskrslo je u njemu sećanje da mu se tamo na prozoru ukazala Regina. Ukazala se, no ono uopće nije bila Regina, to mu se samo sanjalo! Baš bi ona, uvredjena radi auta, i došla do njega, pa još na ovaj prozor! Smešnim mu postane taj san, no i sve ono što vidi oko sebe čudno mu je kao da već za nj nije bilo davno, davno vidjeno. A ipak je ostalo isto, gle, i Jurišić je tu! Jurišić, koji ima jednu jedinu manu, što uvek sve hoće da previše zna. No zato mu baš jutros nije trebao reći špijun, to je ipak preteška reč! No zašto mu je ipak to rekao?

— Nesporazumak, tako je! — živahno se on prihvatio tog objašnjenja. — Zašto bih vas ja i vredjao kad vas volim! Verujete li vi meni — uozbilji se odjednom i bledi neki drhtaj predje mu licem no i iščezne ko pahulja snega u vodi — da ja mogu biti zaljubljen?

— Verujem, zašto ne bih? — smeo se Jurišić. Sluti u njemu stravičnu neku napetost i boji se dirnuti u nju, verovatno bi pukla. Ovo kao da je lucidan čas u njemu, no dokle?

— A ja vam kažem, nikada! — upravo s nasladom se zasmejao Petković i poigrao rukom. — Uvek samo tako, nešto u zraku. —

— A ja ipak mislim, gospodin Marko — osmeli se Jurišić — da ste vi i previše ljubili, samo su vam ljudi premalo uzvraćali, i vi ste od toga patili, bol držeći u sebi.

— Previše, hohoho! Vi to mislite Reginu! No znate što ja najiskrenije mislim o njoj? — primakne se i zašapće. — To je glumica koja večno sa sobom nosi svoje uloge, a zaboravila je svoju vlastitu u ži-

votu. Znade je samo u muškome koru. Jeste li vi kada ljubili u muškome koru?

— Pa nisam. No katkad mi se čini, da jako voleti mogu samo oni, koji znadu i jako mrziti. —

Mrziti? Čemu to? — zagledavši se u kladice drva, trgao se Petković, pogledao ga zbunjeno, no samo na tren. Ushićenje je u njemu prejako, uzljuljuškuje mu reči te teku tople, nasmejane, žuborskočne. — Poznajete li vi starog Tončeka? No dakako, jutros je tu cepao drva. Vidite, treba da Židovu plati štagalj, i ja mislim da mu dam za to svoju Beznju, neka tim plati! Hoćete li mu to reći kad ga vidite?

— Hoću! — povede se Jurišić za tim naglim skokom misli. — No zar ga vi ne mislite videti?

— Ja? Ja ću otići.

— Kuda?

Kratka ćutnja. Opet mu se mrači! misli Jurišić; nije li to ipak špijun, misli Petković. No kuda će to dolsta? U Beznju? I ne uzimajući već u obzir da je Beznju obećao Tončeku zanosi se:

— S doktorom Kolarom ću u Beznju. Vidite — zašapće on tajnovito, poverljivo, s lakim smeškom, ko opijen — tamo ću ja sagraditi novi dvor, žut ko šafran. Da će biti baš žut, to nije iz ljubomore, ne, nego je zemlja tamo žuta. I s jablanima ćemo okružiti taj dvor, stajaće kao stražari. No ne će se trebati tamo niko nikoga da boji, niko da bude u inkognitu, sve dobre i nesrećne pozvaću tamo, i svi ćemo biti braća. Svi, i bez hipnoze, niko ne će nikoga nagovarati da ubije Mutavca košto je to mene nagovarao Rašula. Hoćete li i vi tamo doći, gospodin Jurišić. A i vi, gospodin Majdak? U Beznju, u žuti dvor, ne grob, dvor, velik ko Hrvatska, hohoho, u kome ćemo svi biti kraljevi, hohoho,hohoho!

Razbuktao se smehom iz punog grla. Plesnuo je rukama, trlja ih — šta je on to video pred sobom, pita se Jurišić, no ludnicu u koju će ga odvesti?

— Doći ćemo, sigurno ćemo doći! — mrsi Jurišić, lecnuvši se, zar ne ide ovamo opet Rašula, taj isti čiju je krivnju Petković odao upravo sada ponovno? Možda zato i dolazi, da ga u dalnjem odavanju zbuni? U jadu, Jurišić mu mahne rukom da ne prilazi.

— Vi mašete rukom! — žacnuo se i Petković. — Vi sigurno mislite da sam ja lud! Svi tako misle — zasmeje se — i stari Tonček je tako mislio! A ludo je samo umreti, i mudrost je samo život! Zato ja i ne ću graditi žuti grob, nego dvor... dvor — digao se, pobledio, zašto sad odjednom stoji pred njime krvnik?

To, ne mareći za Jurišićeva domahivanja, stoji pred njime Rašula. Rosenkranz se pred njegovim zadirkivanjem ponovno sklonuo u uzište i pošao je Rašula tamo za njim, s namerom da Burmuta požuri do svoje žene. (To mu je i uspelo, maločas pre, još dok je Jurišić razgovarao s Majdakom, Burmut je ćutke izašao preko dvorišta). Tako je Rašula zavirivši i u prvi sprat doznao da su Pajzl i Jelena još uvek u razgovornici; zgodna prilika da Pajzlu možda priredi neugodnost! To ga je sad, ne znajućem šta je o njemu opet govorio Petković, i dovelo ovamo.

— Vi ste jutros molili doktora Pajzla da vas obavesti kad dodje vaša sestra — rekne mu ravno u lice. — On vas dakako nije obavestio. Vaša sestra je još i sada u razgovornici.

Bled ko oblak stoji Petković. Krvnik govori o Jeleni. Zar je već došao ekspresni odgovor od cara i sama je Jelena osudjena na smrt? No sama reč Jelena rasplinula se pred njime ko miris.

— Jelena?

— Da, gore je, u razgovornici — pokaže mu Rašula rukom pravac.

No to nije bilo potrebno. Kao da je sama Jelena kriknula odozgo i pozvala ga, Petković se ogleda ko da traži krik u zraku. I potrči sumanuto u uzište.

— Jelena, Jelena!

— Vi hoćete skandal! — pridrne se na Rašulu Jurišić, izgubivši nadu da Petkovića bilo čime zaustavi. — To sam znao i ja, pa sam se čuvao da mu to kažem.

— Lepi prijatelj! — podsmehne se Rašula. — Čini se da sam mu ja to bolji!

— Vi? — ustane Jurišić. Sve što je o njemu čuo od Majdaka i Petkovića skupilo se na ivici svesti i preteško je da se ne surva na Rašulu. No ne reče još ni dve tri rečenice, a Rašula se uz podrugljiv osmeh pokloni.

— Jedamput za uvek, gospodin Jurišić! Vaših budalaština sam već sit! Sad ste se već na ludjake počeli pozivati! Raspravljajte dakle s njima, oni slušaju senzacije rado, ja ne!

Kao da su skaline spirala od pera, i ta spirala ispružila se, dignula, a dignula sa sobom i njega, tako se Petković našao brzo gore i odmah potom u hodniku.

Stražar upravo zatvara teško okovanu kapiju, koja vodi iz uzišta. I glas se Jelenin čuje iza njih, malo prigušen ko baršunom prekrit, da, da.

Da, da, te reči tiču se Pajzla koji iza gvozdene ograde stoji spuštenih ruku i sagnutih ramena.

Ovo malo vremena što je još Jelena ostala kod njega samo je još više produbilo njihov raskid. Odmah se Jelena ražestila da je Pajzl vikao za vodu; ta zar je mogao verovati da će ona pasti u nesvesticu? To je on navlaš učinio, optužila ga ona, a on se branio, da ga je poplašio strašan izgled koji je najedared poprimilo njeno lice.

Strašan izgled, to je moguće, priznavala je sama sebi. Neočekivano, Jurišić ju je porazio svojom ravno izrečenom sumnjom da je i ona kriva za bratov zatvor. Sve do tog časa bila je previše razigrana a da bi išta mogla uzeti ozbiljno; ovo ju je prizvalo svesti.

U isti mah krik bratov podsetio ju je naglo na jedan stravičan čas kad joj je brat, lane, samoj kod kuće, izjavio ljubav, strašnu i neprihvatljivu — i, osvešten, kriknuo isto ovako, istim rečima. Jadnik, već tada je ludovao, ljubio ju je, no što, ljubi je i Pajzl! Od svega strašnije činila joj se naglo spoznata opasnost da na njoj pred svetom ostane ljaga kako je groznu intrigu splela sa svojim mužem protiv rodjena brata. Ovo treba izvesti na čistac, Jurišić to treba da opozove, treba ga odmah pozvati natrag. Tako je ona odmah zahtevala od Pajzla. A ovaj se nećka. Zašto? Jer je kriv, planula je ona, i reč po reč, pa se izmedju njih zamrsila prepirka u kojoj je ona njemu prebacivala kako ju sa svojim aferama kompromitira, a on njoj, da je to sve činio radi nje. Besramnik, nezahvalnica, pale su i takove reči, dok se najposle opet sve nije prelilo u svadju o rastavi i njenom putovanju. Puklo je tako izmedju njih sve do temelja, i to surovije, nego što je ona i sama htela. Ostala je samo praznina, ruševine, svršetak. Već se i digla Jelena, kadno je začula kako je brat dole naziva imenom i sigurno juri ovamo. Da ga pričeka? Osetila je želju, i još više neku dužnost, da to učini, no kad joj je to predložio Pajzl, rešila se protivno iz prkosa. Ništa je se sve ne tiče, reče, a u sebi se rešila, da svoju radoznalost zadovolji kako drukčije: možda da na sreću zaviri u dvorište kroz prozor o kojoj joj je govorio Pajzl. I tako je, da izbegne taj susret tu, požurila da ode. Ispratio ju je Pajzl i još pred izlazom setio se dece; on dakle ko guvernanta — reče nemački — da ostane s decom sam?

— Da, da! — potvrdila je ona već iza zatvorenih vrata, a Pajzl stoji uvredjen i razdražen, kadno je na nj nahrupio Petković, rinuo ga u stranu i navalio na stražara koji upravo izvlači ključ iz brave.

— Jelena! Jelena! Ne zatvarajte! Ne zatvarajte!

Stražar, isti onaj koji je jutros stražio nad uznicima za šetnje, zemljak njegov, gleda ga sa saučešćem.

— To mi je sestra! Jelena! Jelena! Otvarajte!

Upitno se zagleda stražar u Pajzla. Zna da je ta gospodja bila njegova žena i načuo je njihovo rečkanje iz razgovornice i odmah mu je jasno da to sve nije pravi groš. Valjda je ta gospodja i s bratom svojim posvadjena.

— No da, sestra, ali sad je već otišla.

Pajzl se zbunio. Da je zove natrag? Pa on je istina, samo iz zlobe da docenta pusti dulje čekati na Jelenu, predložio ovoj da pričeka Marka, a ona nije htela! No da to sada kaže? Možda ona izvana sluša. Najbolje je da i sam ode. I već se okrenuo. Ali je Petković srnuo na njega i usrdno, očajno, vapi:

— Zovi je natrag! Zovi je natrag!

— Pa zvao si je sam, valjda nije čula. Žuri joj se.

— Čula je, čula! Ja sam nju čuo! Jelenu, njen glas!

— Pa to i nije bila Jelena — okuša Pajzl i tu laž.

Petković stukne.

— Ona je bila! Lažeš! Ti si je nagovorio da pobegne!

— Nema razloga da beži. Pozdravila te je, morala je kući, deca su sama.

Petković navali na kapiju. Šakama, nogama, kolenom. I zagrize u bravu. A stražar, uzalud očekujući od Pajzla mig da je zove natrag, žali ga, ali ga i gura od vrata. I uverava ga:

— Nemojte tako, gospodin Marko! To sve ništa ne koristi. Otišla je, ja ne mogu trčati za njom!

Pajzl je ugrabio priliku da se udalji. Javio se i ključar da pravi red no, ostavivši kapiju, pojurio je Petković mimo njega i zaletio se na Pajzla. I gvrči ruke pred njime.

— Zašto joj nisi rekao da je želim videti? Zašto, kad si znao?

Ćuteći nastoji se Pajzl dokopati ćelije. Petković ga ne pušta.

— Zaboravio sam — osmehne se zlovoljno, zagrižljivo.

— To nije istina! Ti joj nisi hteo da kažeš, bojao si se!

— Bojao? Čega?

— Da ja njoj kažem — zašapće Petković — sve što se ovde govori i tvrdi o tebi — zapne, sav se zgrči ko u muci da ne izrekne što mu je na ustima. — A nisi se trebao bojati, i ne trebaš se, ja ti praštam, samo je zovi!

— To su laži, Marko — zgužvalo se Pajzlu lice i rukama ga otkida od sebe. — To nas pokvareni ljudi hoće da zavade. A sad je prekasno da je zovem, vratiće se ona sama; sutra će te posetiti, znaš, da je morala kući radi dece.

Polako se pomiče k svojoj ćeliji. Petković za njime. Umešao se i ključar, brani Petkoviću ulaz.

— Sutra! Sve sutra! A ja hoću danas, odmah, sad, dok sam još tu —

Na kapiji kroz koju je otišla Jelena čulo se zvono.

— Evo, možda se ipak vratila, zaboravila je štogod — uhvati Pajzl tu priliku da ga se reši, a i ključaru davši mig da ga zaključa, što ovaj iskoristivši čas kad se Petković okrenuo, učini.

— Zašto ste ga zatvorili? — vikne Petković našavši se pred zatvorenim vratima.. Pustite ga, ja mu praštam! — i u isti čas potrči hodnikom spram kapije koja se otvara: — Jelena, Jelena!

No stane ukopan od razočarenja: to nije ona, a ko je to? Svejedno, ona nije!

Sa stražarem jednim vratio se Drob s preslušanja. Uzalud se radi dunkla potužio sucu na tamničara, stražare i Rašulu. Sudac ga je još i sam izgrdio; da, sva ta banda puše u isti rog! Taj Petković, makar kažu da je lud, još je jedini poštenjačina u ovom uzištu, u celom Zagrebu. I upravo mu se to sprema da rekne, a Petković se okrenuo, u strahu. Na uzici su doveli tog čoveka! To je onaj isti koga su jutros vukli na

stratište, a on ga je branio. A ipak ga opet vode! Neće li tako sad i njega?

Zagušenih krikova, uzmaknuo je on s hodnika, sakrio se na stubama, prisluhnuo korake. Izgubili su se ovi u drugom spratu. Sam dakle podje obratno. Na dvorište. Svaki mu se živac gvrči ko spirala i ježi ko trn. Od strave, od mučnog osećanja neke uzaludnosti. .

Otpor Rašulin da još išta raspravlja o Mutavcu i Petkoviću potakao je Jurišića da se u ceo slučaj još više zamisli. Zar uistinu možda Rašuli čini krivo, ili to Rašula hoće da izmakne razgovorima koji ga uvek ponešto izdavaju? No on kao da se i namerno izdaje, eto, jutros je pred svima rekao da hoće Mutavca ubiti hipnozom, zar bi to priznao kad bi to hteo postići ozbiljno? Do detinjarije smešnom bila bi tada ta namera, i najverovatnije je, da to Rašula hoće da uživa u surovoj i pakosnoj šali, tek tako, posredno da mrcvari Mutavca. I samo od ovoga onda zavisi hoće li da se Rašulina želja ispuni, odnosno, što je isto, sve zavisi od toga je li Mutavac toliko smion za smrt kako je kukavan za život. Rašula u to veruje, tek s kolikim pravom? Možda se grdno vara i u tome kako se obzirom na Mutavca prevario i u mnogom ostalom?

Tako se mučeći, i izmučivši se u sebi, Jurišić se napregne još jednom da dodje do neke izvesnosti i, isto tako, da Mutavcu pokuša pomoći do nekih možda potrebnih spoznanja. Mislio je, istina, poći za Petkovićem, to više što sumnja da će za njim poći i Rašula. No neka! napustio je to, videći da se Rašula zaustavio pod razgovornicom. I sam, usprkos loših iskustava, podje do Mutavca.

Nedaleko Mutavca koji još uvek sedi na kozliću ispod prozora stražarnice, šahiraju Likotić i Maček. Kraj njih bez shvatanja bulji u igru Rosenkranz, po drugi puta, prigodom Burmutova odlaska, proteran

iz uzišta. Ne hoteći govoriti pred ovima Jurišić pozove Mutavca na nekoliko važnih reči u stranu.

Mutavac kao da ga i ne čuje. Posle strašnog susreta onog s Petkovićem postalo mu je i samome potpuno jasno da mu Petković ništa ne može reći za Olgu. I sve što je rekao da se, košto je to viknuo i sam, ne tiče ni njega ni Olge. Ili, bar ne Olge. Silno mu je od toga odlaknulo, barem na čas. I šta više, jedna ga je pijana misao, dugo zapretana a zapravo celo to popodne tinjajući u njemu i sad planuvši, obuzela, opila naglo:možda je to Olga od jutrošnja pada pobacila ili morala leći u krevet da pre vremena rodi? Zapleo se u račun bi li i to bilo moguće i već vrlo brzo počeo strahovati da je možda pobacila, pa mu se to boji javiti. No bilo štagod, jelo bi mu bilo po kome poslala; ništa se drugo nije dogodilo nego najgore! A i da se najbolje — da je rodila?

Duboko su mu se usekle u dušu Petkovićeve reči, da ga je Rašula hteo naterati na samoubijstvo. Kako baš pomoću Petkovića to mu nije jasno, no želja mu je Rašulina poznata, on je oseća iz svake njegove reči, svakog pogleda. Kad bi se dakle ubio ne bi li time obradovao samo Rašulu? Verovatno i koga drugog, no to može da bude i sporedno. Važno je nešto drugo, a to je, da se svi toliko nadaju u njegovu smrt, a zašto, nego jer je on toj blizu po samoj svojoj bolesti? I kad već mora da umre nije li bolje da bude pokopan negde blizu gde ga Olga, ako bude na slobodi, može da poseti, a ne negde daleko, sramotno na groblju robijaškom, ili iza plota kako su mu to pevali danas!

Petković je opet govorio o žrtvovanju za ženu! Ono što je najdublje ostalo u Mutavcu, to je baš to, i opet to: žrtvovati se za ženu i dete. Možda pre smrti da napiše pisamce u kojoj će opravdati Olgu od krivnje? Mogao bi to istina i usmeno reći sucu, no ne ostaje li tada sramota radi njegove osude na ženi i detetu, ne ostaje li i mogućnost užasa da Olgu vidi ipak tu

u zatvoru, i ne će li baš time smilostiviti sud da mu ostavi ili pusti ženu na slobodu? U svakom slučaju bolje je da dete njegovo jedamput bude moglo reći te mu je otac umro ubivši se iz očaja radi bolesti, a i nepravde (ipak i nepravde!) negoli osudjen u tamnici!

Tako, da tako, odlučuje on, a misao mu se krade sa strane: ne bi li baš radi Olge i deteta trebao da živi? No kako živeti? Jasno mu je samo kako bi mogao da umre.

Tupo pilji s naruljenim očima u zemlju. Čas mu se ta čini ko kolevka iz koje ga zove život, čas kao grob, i sve više kao grob. I grob je taj ko hladno i crno oko koje ga hipnotiše i privlači bliže, sve bliže.

A sad se trgnuo ipak, pogledao Jurišića mutno ko već onkraj života: šta hoće opet taj? Ah da, neko je nešto govorio da je Jurišić imao posetu. Sastao se dakle sa svetom iz slobode, možda je šta doznao o Olgi? No ako je, kad bi bili dobri glasi sigurno bi mu to rekao glasno, ako pak nije, šta za njega još drugo može biti važna u životu? Ne makne se.

— Zar vam je baš ovde najzgodnije? — zlovoljno sedne Jurišić do njega, primetivši podsmeh Mačekov, — Vas kao da privlači nešto baš medju ljude koji vama žele zlo. Baš ste kao čovek koji bi, kad nesreće ne bi bilo, nesreću izmislio.

— Kakove nesreće? — utone u Mutavcu pitanje teško ko olovo, prenerazi ga na tren, no odmah ga više ni ne oseti.

Maček je vidljivo hteo nešto da prigovori, no kao da je odustao. Misleći čime bi najbolje podišao Mutavca Jurišić se seti sličice. Video ju je u njega, dakle mu ju je Rašula vratio, jeli mu to i ceduljicu?

Ceduljicu? Zašto je Jurišić došao? Mutavac plaho zirne u stražarnicu, nije li to koji stražar čuo, no tamo stražari kartaju. Mogli bi ipak čuti. Rašula o njoj ništa ne govori i bolje je tako, neka ne govori ni Jurišić. Mutavac sad misli na jednu drugu ceduljicu, drugu jednu. Svoju.

— Nnnema ced-ced —

— Ima je, — rekne Jurišić tiho; on ju je video i pročitao. Ispriča mu kako je bilo, i šta je pisano u njoj, naročito istaknuvši da je Olga dobila otpravninu.

— Nešto ste zaboravili — ohrabri se Maček; mislio je da je Rašula otišao u uzište, a ovaj ga čas, ustavši da digne palu figuru zapazio pod prozorima razgovornice. — I meni je ceduljicu pokazao Rašula (a to mu i jeste kad su se dogovarali o novinskom napadu na Pajzla). — Još piše Olga da su joj se jučer detektivi pretili uapšenjem.

— Die Reise Rašulas Frau war auch erwaehnt, haben Sie mir gesagt — popuni ga Rosenkranz, kivan da je Rašula svima pokazao ceduljicu, samo ne njemu. I ipak kao da je rekavši to vrlo zadovoljan.

Dva sasvim suprotna osećaja sukobe se na ruševinama Mutavčeve svesti. Olga je dobila novac, imaće dakle čime da se poskrbi za sebe i za dete. To je olakšanje. Ali Olgi su se već jučer pretili uapšenjem. To je težina koja smlavljuje. A Jurišić mu je to iz samilosti opet hteo zatajiti i utešiti ga varkom. O, onda su možda bolji ti ljudi koji kao Maček govore istinu, makar i surovu, zlobnu.

— Ne mora biti da je uapšena — digne se Jurišić i najedra sam nekom radošću. — Ne samo da je moguće, nego je sigurno jedino to da je vaša gospodja legla u krevet, njoj je već valjda vreme, zato ona, gospodin Mutavac, ne dolazi.

Oblak koji je zavio Mutavčevu dušu nije probila ni ta, sad i od drugih spoznata, svetla mogućnost. Ili ako je i probila, zamrla je u mraku. Pa dakako, i Olga mu je jutros govorila o skorašnjem svom porodu. Skoro, skoro, lanula je ona u zagrljaju i pritisla mu grčevito ruku. Krala se ta uspomena Mutavčevom dušom već pre. No zašto se Olga kad je rekla: Kako ti srce kuca, Pepi!, a on joj se ozvao kao jeka: Hoće li još dugo?, prestravila: Kako dugo, šta ti to pitaš? On je to mislio na porod, a ona se, pre nego ga je

shvatila, prestravila da on nju pita hoće li još dugo kucati njegovo srce! Nehotice se odala, i plastično jasno razume to sad Mutavac: i ona je mislila na njegovu smrt! Znači da je ta ne bi iznenadila, našla bi je već na pola spremnu! O, sigurno, da to ona ne želi, ne želi ni on sam. Ali da i izadje na slobodu, ne bi li joj ovako izmoren i nemoćan za posao bio samo na teret, raspolovljujući njezine brige koje u svojoj celini trebaju da budu posvećene detetu? Smućen tim odricanjem, Mutavac, i ne pogledavši više Jurišića, otkrene se nem za sve ko kamen.

Jurišić klone pred tom nepristupačnom dušom koju je ćutnja zalila ko olovo les. Mislio je da će barem reč izmamiti iz njega, rešku neku naći kroz koju bi zavirio u njegovu tamnu unutarnjost. No ništa. Kamen bi se pre poverio negoli taj čovek. Oseti već poriv da ga pusti. No i drugi jedan poriv, surov i besan, obuzme ga, da skrši taj otpor.

— Zamislite, gospodin Mutavac. Vi sada već možda imate sina ili ćete ga naskoro imati. Zar vas se to baš nimalo ne doima? Barem biste se osmehnuti treba li, reći štagod. Jutros ste znali pokupiti na red Napoleona radi ludorija. Tako treba! Ne smete dopustiti da vam se podsmevaju, da vas sramote. Ostavite se malodušnosti, tako se ne živi, treba se opreti! Čujem da vam je Petković govorio o smrti i žrtvovanju za ženu. To on nije mislio vas, to sam vam već jutros rekao, a valjda ste primetili, što je on sam rekao, da se to vas ne tiče. Ali znate ko vama najviše želi zlo? Rašula. Da, Rašula, eto kažem to glasno, neka svi čuju — i on.

— Nema ga ovde — dignuo se ponovno Maček; i doista ga više nije bilo na dvorištu.

— Ništa to, ako ga nema — nastavlja Jurišić, sluteći da je Rašula, radoznao kako se razvija stvar s Petkovićem, otišao u uzište. — Rekao sam mu ja to sve u lice, pa mu možete reći i vi. Jest, Mutavac, Rašula vam želi zlo, pa čak i smrt. Huckao je Napoleona

da vas udari sekirom. Petkovića je nagovarao da vas hipnotiše i natera na samoubijstvo. To mu je Petković i prebacio, shvativši valjda da to samoubijstvo Rašula od samog njega traži. Sećate li se toga? Onu ceduljicu koju je pridržao, misli upotrebiti protiv vas na sudu. Svime i svačim misli se on poslužiti protiv vas i ima on u tome pomoćnike — eto ovi tu! —

— To je potvora! — skoči Maček, a i Likotić se izdigne iznad figurica žut ko kula koju mu je Maček upravo izbio iz igre.

— Weiss gar nichts darueber! — užagri se Rosenkranz uvredjen, ali i srećan da je čuo nešto čime će Rašulu moći možda da drži u šahu.

— Ne trebate se braniti! Poznam vas! — mahne Jurišić na njih rukom, ogorčen da svi reagiraju, samo ne Mutavac. — Ne govorim vam to, gospodin Mutavac, zato da vas plašim, nego da vam pokažem i upozorim vas šta bi hteli vaši neprijatelji. Ne nasedajte im, klonite ih se, uzmite kao da ih ovde i nema.

— Mutavac je sam sebi najveći neprijatelj — dobaci uz odobravanje Likotićevo Maček i prkosno sedne.

— S is alles nicht so schwarz! — više na sebe misleći nego na Mutavca zevne Rosenkranz; treba naime reći da je on posle svojih muka s Rašulom, doznao o njemu, kad se taj na čas udaljio, od Mačeka jednu tajnu, pa sad zato i gleda hrabrije na Rašuline pretnje izrečene u Pajzlovoj ćeliji.

Jurišić se na nj ni ne obazire. Možda je to istina što je rekao Maček, da je Mutavac sam sebi najveći neprijatelj? Samopodavanje očaju, uporno gledanje u crno, to je šta tog grbavca krši. Zar je ovo beznadje ili blesasti prkos — taj njegov mir i ukočena ćutnja?

— Vi morate živeti radi sebe, radi žene, radi deteta — s time je Jurišić iscrpeo sve čime je Mutavca hteo da ohrabri i suzbije u njemu svako razorno delovanje Rašulino. Da, još nešto, bi li se Mutavac hteo da preseli u ćeliju u kojoj bi bili zajedno i sami?

Sve dosad Mutavac je čupkao bradu, sada je spustio ruke. I sve se u njemu spustilo, leglo na dno. Slušao je Jurišića nenadano vrlo pažljiv, nije mu izmakla nijedna reč. Pa ipak sve se u njemu smešalo u kaos iz kojeg su jasno stršale samo pojedine saznaje, oštre i hladne ko mačevi, svi ubodeni u njegovo srce. Kuca li još to srce? Oseća kako mu bije u prsima, ko da svu krv zove na uzbunu i borbu protiv bacila koji ga grizu, zasevši se u pluća. To su njegovi najveći neprijatelji, ubili su mu i oca i braću, ubiće i njega i srce će mu podleći. I čemu te sve Jurišićeve reči, ti saveti, ta hrabrenja? O, znao je on to već odavna, onda još kad se potucao po komptoarima, uvek zapostavljan, znao je već onda da treba biti odlučan, nepopustljiv, tvrd i hrabar, manje osetljiv, više surov. I postao bi to možda, možda, da je ostao uz Olgu. No život ga je smrvio, omalodušio je čak i nju; najveća ambicija, ambicija da živi, mrtva je u njemu, i splašeno gleda svaki svoj pomak i pokret. Da, ona očajna borba s Napoleonom bila je poslednji grč i pokušaj da se nadvisi nad sama sebe; pokušaj koji je završio s bledom stravom i strahom od ikakovog takovog još pokušaja. Ubiti ga je tada hteo Rašula. I da ga od Rašule zaštiti, Jurišić ga zove k sebi! Šta će mu to? Ne će li Rašula biti s njime još gori u kancelariji, na dvorištu? I kako da ga se kloni, kako da ga se čuva? Zar nije opodne klečao pred njime, a eto, on će ipak da se s Olginim pisamcem posluži protiv nje i njega na sudu. Pa u biti je sasvim to svejedno šta želi i čini Rašula i svi ovi oko njega. I bez obzira na njih on zna šta treba da čini sam. No da se ubije i Olga da plače, a ovi da se smeju i Rašula, glavni njegov krivac, da nad njegovim lešom uživa? Očajan neki prkos, graničeći s mržnjom, mahnita želja za životom, graničeći s besnilom savine Mutavca ko šibu i sav se on žilavo skupi u naporu da ne pukne i ne propane. Strah da učini nešto ludo i po tudjoj volji, strah dubok i dalek od sve netom proživljene sprem-

nosti na smrt, najuri u njega krvav i bled, zagrcne mu u grlu. Besvesno, s nagonom životinje koja na putu u klaonicu ne razlikuje ko je žali, a ko ne, te i samo milovanje uzimajući za udarac bode oko sebe rogovima, tako on u Jurišiću oseti svog goniča. Odbije ga surovo laktom od sebe, ispruži čak ruke spram njega kao da će mu ih zariti u vrat, te zareži, zaropće promuklo, jezovito, bez mucanja, jasno ko da sav život ulaže u te reči.

— Ja ne ću da umrem, hoću živeti!

Živeti! otegne se reč ko jauk, a u stražarnici je neko izgubio keca, pa se ori smeh.

— I morate živeti! To vam je dužnost! — šapće Jurišić, neotkidivo ga gledajući ko sfingu koja je neočekivano oživela da u kriku ispovedi večni nagon i najnesrećnijeg čoveka za životom. Raduje ga taj Mutavčev krik. Sva mu se vlastita borba protiv Rašule pričini besmislenom jer nije li najveći borac za to bio taj Mutavčev nagon za životom i strah od smrti? Postigao je šta je hteo. Položi ruku Mutavcu na rame podsetivši ga na predlog o preselenju. No Mutavac se istrgne, oblizne jezikom krv kojom su mu se zarumenile blede usne i zgrči se opet na kozlićima, nem ko da je opet na njega snišlo staro prokletstvo. Tek pogled je uronio nekud visoko iznad krova, u nebo ko da tamo traži jeku svog krika.

— Mir, gospodo, šta je opet? — prodje mimo stražar, onaj isti koji je vodio Droba s preslušanja. Sad se, popostavši malo, vraća iz uzišta.

— Mutavac se ispoveda — naruga se Maček.

— Vi biste se trebali ispovedati! — trgne se Jurišić — Ili i ne! Bolje bi bilo da vi ovako ćutite ko Mutavac, još bi možda ko poverovao u vas!

— Dakako, biti ko Mutavac, to je smisao života!

— Smisao! A vaš ima smisla! Patrijot i spekulant, pošten za javnost a privatno? Da, da, ukratko, novinar. A vi ste, čini mi se bili i pravnik.

— Pravnik to znači da logično mislim.

— Logično za Pajzla i Rašulu. Vas znajući sve mi je jasnije u ovoj zemlji: upropaštavaju je legioni pravnika vaše vrste!

— Vi ćete je spasiti, ko i njega! — pokaže Maček Mutavca.

— Igrate li ili ne igrate? — ozlovolji se Likotić.

— Opelo mu ne ću pevati živom ko vi! — dobaci Jurišić. A pogled mu se zaustavi na Rosenkranzu. Čim su se Jurišić i Maček počeli rečkati, on se dignuo, i sad upravo hteo zamaći za ćošak. No stao je tamo, i učinio takovu grimasu i takovu kretnju rukom u zraku kao da nekog nevidljivog guti. Još pravo ni ne osetivši kako mu je to bilo čudno, Jurišić protrne sav: dvorištem se rastolegnuo urlik dubok ko ponor. Nebo se od njega Jurišiću pričinilo bledje i dvorište šire.

Stavši pod prozore razgovornice da prisluškuje, Rašula se domala, dočuvši neku muklu kriku iz samog hodnika uzišta, zavukao na stube, pa sve bliže. Tako je bio svedokom scene izmedju Petkovića i Pajzla. Čuvši medjutim da se Petković vraća on je uzmaknuo. No samo na tren.

Jedna nagla misao spopala ga, da tu na stubama, gde ih niko ne čuje i niko ne vidi, dočeka Petkovića. Napao je taj Pajzla, šta da ga na njega podjari još više? Osveta bi mogla biti sjajna, tek hoće li ga Petković posle svega današnjeg još mirno da sluša? Bilo kako bilo, optužbe se ludjaka ne priznaju, a onaj popodnevni slučaj s Mutavcem neki je dokaz da se povodljivog ludjačkog mozga Petkovićevog nešto ipak prilimilo što mu je sugerirao prepodne. Moglo bi se dakle pokušati još jednom! Dok je vruće!

To da je Petković stao na stepenicama samo ga još osokoli. No izašao je još neko. Jasno se čuje glas jednog stražara i onog budalastog Droba. Napustio je već Rašula svoju nameru, no po koracima je

jasno, da ta dvojica idu u drugi sprat. I odmah po tom, Petković se spušta po skalinama, same prilike idu dakle Rašuli na ruku. Tako ga, na zavijutku, još uvek podalje od izlaza, sačeka i izusti poluglasno:

— No je li da sam imao pravo, bila je Jelena? Niko vam to nije hteo reći, samo ja!

Prestrašen Petković je hteo da mune mimo njega, no stane. Svetlo je tu suton i lice se jedno belasa pred njime, oblo i bledo, jedno, pa sve više njih. Šta hoće od njega? Sva ta lica jednim glasom govore o Jeleni! Ima li koje od njih sestru, sestru jedinu, i znade li šta to znači kad se čovek pre dalekog puta, možda pre smrti, hoće da oprosti sa sestrom a ona to ne će ili joj to ne daju?

— Bila je, a gde je sad?

— To zna doktor Pajzl! — lakomo dočeka Rašula to pitanje. — Ona ne bi otišla da joj to, jer vas mrzi, nije rekao Pajzl. On je vrlo nepošten!

— Nije istina! — opre se Petković, a i sam je vrlo tih, ko najednom zamišljen. — Ona ne bi otišla da nije morala radi dece.

— Da, i radi dece. No Pajzl joj je baš izričito zabranio da vas dočeka. Tako on stalno radi! Po njegovom savetu baca sudac sve vaše apele u koš.

— U koš? — zdrhtne se Petković i najednom prigušeno zasmeje. — Sve spada u koš, pa i sama dvorska kancelarija!

— Vi me niste razumeli! Pajzl to zato radi, jer želi vašu smrt! I pravedno bi bilo da on umre, a ne vi. Mesto da mu oprostite, trebali biste vi njega sekirom po glavi, tamo vam je sekira na dvorištu kraj drva!

U isti čas Rašula se odmakne. Ne radi Petkovića, jer taj, kao da ga i nije razumeo, ostade miran. Nego radi koraka koji su se opet čuli odozgo na stepenicama. Naslutivši da se to vraća stražar. Rašula se ostavivši nerado Petkovića, spusti na prstima na izlaz.

Bio je doista stražar, no kao da nije ništa primetio; tužio se samo na Burmutovu odsutnost.

— Doći će on skoro! — promrmlja Rašula i u isti čas čuo je Mutavčev krik, tek nije razumeo o čemu i zašto. Da podje tamo? Zavirio je u ,uzište, tamo polako i oprezno kao da silazi u ponor silazi Petković. Sad ga je spazio i odmah se vidljivo trgao, zastao. Rašula se makne s ulaza. I vidi, došao je na ulaz Petković, ogledava se. Očito je u nekom strahu, sad da ga napastuje dalje? Pokolebao se, a možda mu je ako sve to šta koristi, već rekao dosta.

Petković stoji na ulazu. Nekoliko lica bilo je pred njime, govorila su o Jeleni, a onda najednom o smrti njegovoj i Pajzlovoj. U tren su se sva ta lica raspukla ko mehuri i ostalo je samo jedno ogavno i strašno, ono poznato krvničko. No zašto je taj krvnik najednom pobegao pred njime, a ipak ga opet uhodi i eto sad gleda na njega iz prikrajka? I još se jedan njegov pomoćnik javio, onaj što vodi žrtve; javio se i otišao, možda je i on negde tu? Zaseda, zaseda! — šapće u njemu strava. A pogled mu zapeo o uže kraj vodovoda. Naročito mu se klin čini jako velik. Zar ga tu misle da obese? Sad kad još nije stigao ekspresni odgovor od cara? A možda je već stigao? U tom slučaju to uže znači njegovu smrt. Smrt, šapće sam sebi, je li to pravedno?

Primaknuo se užetu, pipa ga oprezno ko u strahu da mu pod rukama najednom ne oživi. To je ipak samo uže za sušenje rublja, krade mu se misao; osmehne se i s osmehom se odlaknuća obazire oko sebe. A tiho kao u prolazu, prišao mu je iza ledja Rašula. Čuo je rečkanje Mačekovo i Jurišićevo, svadjaju se o Mutavčevom životu! To ga zanima, no pre nego će tamo otići, da svrši odnosno naglasi još jednom jače Petkoviću svoju misao! Osmeh ga je njegov ohrabrio, ali i zabrinuo.

— Sekirom sam vam rekao Pajzla, on je kriv, a sekira je tamo kraj drva!

Zašapće i stukne, jer Petković se, već izgubivši lucidnu misao, okrenuo tako naglo da se izgleda i sam još i od toga prepao.

— Kakovom sekirom? — To mu krvnik govori! To su tamo ipak vešala! A i sekira negde blizu! I kao da već vidi sekiru u krvnikovoj ruci, on u strašnom nagonu samoobrane ispruži ruke. Dotaknuo je nešto mekano, stegnuo, grčevito stegnuo Rašulin vrat. Tišina se pretvorila u urlik. U urlik bez reči.

Prvi je to video Rosenkranz koji se izmičući svadji upravo okrenuo ovamo; o da ga bar hoće da udavi! Podišla ga je zlobna strast kao da sam ima Rašulin vrat pod rukama. Drugi je bio Majdak, koji se okrenuo na drvima, i tako redom svi. Svi su se sletili ovamo, pred svima Likotić. Došao je još u pravi čas da se, još pre nego se Rašula istrgnuo u poslednjem zamahu, i sam odostrag nadvisi nad Petkovićem. Tobože Rašuli pomažući povuče on Petkovića tako te mu je još više razdrljio već i onako u borbi razdrljena prsa: nema pega, nema pega! Briga njegova tog celog dana sad je zadovoljena; još i za tu poslednju moguću sličnost izmedju njega i ludjaka sad se pokazalo da ne postoji! Zadovoljstvo je tako veliko da ga on, makoliko šutljiv, ne može a da ne poveri prvom koji je kraj njega, a to je slučajno Majdak!

— Nema pega, promislite!

Dotle su se strčali i stražari. I sam tamničar, sav usopljen, nepriseban: šta je opet?

Šta je! Svako govori drukčije! Rašula, da je stajao mirno na ulazu, a Petković izašao i napao ga bez svakog razloga. Jurišić, da je Rašula sigurno opet Petkovića razdražio sam! Jer tu se o ubijstvu radi, gospodin tamničar, o podlom, perverznom ubijanju nevinog Mutavca pomoću ludjaka! Majdak potvrdjuje čuo je, kaže, nešto o sekiri. Maček se samo smeška. Rosenkranz neprirodno drhće, uzrujava se. Ne odgovara Jurišiću koji se poziva na njega; samo maše rukama kao da traži neke reči. Smirio se konačno: hier muss

man wahnsinnig werden! reče s grimasom u licu kao da je to već postao. Stražar koji se vraćao iz uzišta dopušta mogućnost da je čuo neki razgovor (o sekiri, nije li baš to čuo? — pomisli) izmedju Petkovića i Rašule na skalinama. Ali je to mogao govoriti i sam Petković jer ga je već pre video uzrujana na hodniku. A posle kad je sašao, našao je Rašulu doista na izlazu sama i mirna.

Da pitaju Petkovića? Zbunjen i prestrašen takovom optužbom koja je eto protiv Rašule pala iz Jurišićevih usta, tamničar bi skoro pitao i njega. No šta će od njega da dozna? Možda od Mutavca? Seća se zlobe koju Rašula pokaza jutros kad je Mutavcu došla žena. Seća se i kako je Rašula pre toga od njega sama zahtevao da ne prijavi ludilo Petkovićevo sudu; nešto će dakle od svega što kaže Jurišić biti na stvari. Gde je taj Mutavac da pita njega! Ogledava se, spazio ga je:

— No, gospodin Mutavac, šta bi to gospodin Rašula mogao imati protiv vas? Recite, ne bojte se! — a sam se tamničar boji da čuje šta strašna.

Mutavac koji bi sad sve mogao reći ćuti. Tupo je dosad, kao da ga se sve okolo njega ništa ne tiče, buljio u nebo. Sad se zdrhtio, i digao čak. Vidi: sve oči pilje u njega, svakojake, stroge, podrugljive, preteće, hrabreće, šta da im kaže? Još možda ono šta bi znao i usudio se da kaže, ne bi mogao izreći! Ćuti.

— Recite, Mutavac! -- sokoli ga Jurišić. Uzalud.

— Kad bi gospodin Jurišić imao pravo, Mutavac bi bio lud da ne potvrdi. Jest, tako je! A on znamo nije baš lud! — naceri se Rašula, spreman već da se ispomogne i otetom ceduljicom.

No to nije bilo potrebno, jer svako zanimanje za Mutavca je i za tamničara, pa i Jurišića naglo prestalo. Pomogao je Rašuli Petković.

Odmah čim se osetio oslobodjen, uveren da se on sam istrgnuo iz krvnikovih ruku, Petković je hteo da beži. Toliko ga je ljudi ipak prikovalo na mestu. Očito

publika na stratištu! Sad je sasvim sigurno da je došao odgovor od cara, i car da ga nije pomilovao; sigurno je čuo kako mu je uvredio dvorsku kancelariju! A eto i sam je došao da vidi smrt svoga sina. Tu je, star i crven u licu, nešto ispituje, govori mu ni ne gledajući ga, da se ne boji! Ne, on se ne boji! Sudjeno je sudjeno, žrtvovaće se, sam car traži od njega žrtvu. Evo je, mirno će dati glavu, secite je!

Kleknuo je, sagnuo glavu.

Polukrug ljudi je oko njega, svi ćute. Pa da, i treba da bude mir na stratištu!

— Gospodin Petković! — izmaklo se tamničaru i Jurišiću istovremeno.

Gospodin Petković? Što sad još ima smisla taj pseudonim? I zašto ga sad ni car, njegov otac, ne će da prepozna? Da ga ponizi? Digao je glavu:

—Ja sam princ Heine Habsburški, hrvatski kralj od reliquiae reliquiarum!

Jurišić se približio da ga digne.

— Princ Heine Habsburški — oglasi se u taj čas Rašula — zar ne vidite? Tamo gore vam je sestra!

Sestra! Ko iz strašne daljine došao mu je taj glas. Gde je? Došla je ipak da se s njime oprosti! Djisnuo je, raskolačio oči. Svi su se okrenuli, vide što i on: gospodja je jedna tamo s jednim crnobradim gospodinom stajala na prozoru susedne kuće; sada se brzo povukla, nestala.

— Jelena! — kriknuo je Petković, potrčao, sudario se o neprobojnu stenu stražara — Jelena! — ispružio je ruke iznad sviju glava.

Jelena, doista! uvideo je i Jurišić, uvredjen, očajan; sigurno je ona tamo stajala duže vremena, i videla sve!

— To nije vaša sestra! — krikne i on, presekavši Rašulu pogledom; nikad nije tako verovao da je Rašula Petkovića malopre izazvao, ko u ovaj čas!

Što se tiče Petkovića, činilo se da će silom pokušati da probije oklop kojim su ga stisnuli stražari. No uzmaknuo je u ropcu, ogledao se, zaustavio se opet

pogledom na prozoru. Bila je tamo, no povukla se, kuda drugud nego da ga poseti ovde, u razgovornici? Zašto bi inače došla i tamo? Verovatno samo zato da vidi da li je još tu, i sad već s druge strane ide njemu u posete! Ta nada blesnula je u njemu ko požar, proplanula ga svega. Sva ostala uobraženja iščezla su ko mrak pred svetlom. Malo još samo kao da se ipak boji da ga ko ne zadrži. A onda se okrene.

— Ona će doći! — šapne, i zakorača u uzište. Sestri ususret.

Srećan da se i tako to svršilo, tamničar bi ipak kojeg stražara poslao za Petkovićem, radi nadzora. Bože moj, gde su taj doktor Kolar i kola tako dugo, da svim tim brigama bude kraj! Zatvori li ga u ćeliju silom, biće krike još veće! Ajdete vi, pripazite šta radi! — obrati se on prvom stražaru, no Jurišić ga zadrži. Petković se boji uniforme, pripaziće na njega on sam. Kako pripaziti, to on ni sam ne razume. Tek sve ga je to potreslo i oseća kako su poslednji časovi Petkovićevog boravka ovde na kraju, sigurno mu je to i dužnost da ih, ma i podalje, podeli zajedno s prijateljem koji propada. Setio se i Mutavca, no valjda će Rašula sada posle svega biti miran. A i onako će, kako upravo govori tamničar, svi u ćelije; bolje je dakle da iskoristi priliku te, nezatvoren bude možda svedokom još tog poslednjeg čina tragedije: kako Petkovića odvode u ludnicu.

Tamničar pristane i Jurišić ode. No odluka tamničareva da pošalje i pisare u ćeliju ostala je samo reč. Burmuta nema, setio se Rašula, da ih zaključa, a doći će on, kako je rekao, brzo. Još malo da ostanu, dok dodje Burmut; od svega ga, tuži se dalje Rašula, boli glava. A i biće mirni, nije i onako na njima krivnja radi tolikih nemira!

S prigovorom i opomenom na usnama gleda ga

tamničar. Mogao bi i ko drugi njih zaključati u ćelije, no popustio je, pognuo se:

— Pa onda, molim, dok dodje Burmut, mirno gospodo! — i zaklopi za sobom kapiju.

Stražari su se već pre povukli. Sami ostaše pisari, tihi i ko pokisli. Maček i Likotić, uz njih Rosenkranz (nekako jako zamišljen), seli su opet da nastave partiju. Uz Mutavca je sad na kozliće seo i Majdak. S rukom u džepu, zviždeći kroz zube, šeće pred kapijom Rašula.

I novi gost se javio na dvorištu: krojač Drob. Stražar koji ga je doveo s preslušanja nije imao ključeva da ga zatvori u ćeliju, tako ga je i ostavio na hodniku, rekavši mu da ga mirno pričeka dok negde iz stražarnice donese ključeve. Medjutim ga nije bilo, zaboravio je valjda, a usto je Drob čuo viku s dvorišta; zašto dakle i sam da ne sadje na dvorište i vidi šta je to i malo da se posle dunkla prozrači? Ovde je i Rašula doduše, no neka! Ili će taj lopov u Lepoglavu i to će mu biti kazna za sve lupeštine, ili protekcijom ne će, onda će već s njime obračunati na slobodi! Tako se on, prezrevši svaki susret s Rašulom, a opet i bojeći se da ga koji stražar ne zapazi, šeće po drugoj strani dvorišta.

Rašula ga je ipak zapazio. Svejedno radi čega je sad taj čovek došao ovamo. No i to je jedan, kome je on kako se to u smešnom rečniku nekih naivnih ljudi kaže, kriv. Kriv, koliko su krivnja nametali na njega ovoga dana! Od svega toga Rašuli je sve samo smešno. Smešno tako, da se ponešto smeje i nad samim sobom. Šta mu je još trebalo huckati Petkovića na Pajzla! Iz svega i onako ne će biti ništa; nahuckao je Petkovića samo na sebe sama! No Petković je otišao u uzište, možda se još tamo šta desi? I opet jedna nada probije iz ogromnog rezervoara Rašulinog optimizma, zapravo još gotovo jedina, jer sve ostalo sad u njega stoji pod oznakom sumnje. Ma koliko on otežavao Rosenkranzu simulaciju, kako je to, bockajući ga, javno

počeo, stvar bi Rosenkranzu Pajzlovom zaštitom ipak mogla uspeti! Malo čas pre, saznao je i od Mačeka, šta je to nedugo tome viknuo Mutavac, ta kvrga od čoveka hoće da živi, i ne će da umre! Zar su tako završile sve njegove spletke i ujedi, da je samo pojačao u njemu volju za životom? Pa neka mu bude taj guravi život, stvar je i onako već postala nekako previše javna, treba se malo suzdržati!

No najveća sumnja koja je sad ponovno obuzela Rašulu jeste sumnja u Zoru. Moguće je, i te kako je moguće, da je ta s kojim kavalirom i s novcem otputovala zavazda! I šta sad? Ne bi bilo novca ni da kupi slobodu ni da slobodu uživa! Lepoglava crna kao konac konca, crno uglevlje, kako u ludjačkom buncanju reče Petković! U toj muci Rašula nestrpljivo čeka Burmuta. Živo predstavlja sebi kako bi, da mu se to dogodi, svi ti ljudi oko njega uživali. I od same te predstave on oseti animalnu mržnju spram sviju, čemu ih štedeti čemu se nešto suzdržavati?

Mutavac bi se, kako je sav zaokupljen svojom nesrećom, sigurno najmanje tome veselio, no to je njegova stvar. Jasno je jedno, da mu je, pogotovo ako ostane bez novaca, taj grbavac naprtio najveće poteškoće pred sudom. Rašula se seti kako se sam zarekao da će nastaviti i bez Petkovića svoje delo protiv Mutavca. Čas pre još odričući se toga, sad je opet osetio napast da ne popusti, usprkos svega ne popusti. Želja Mutavčeva da živi može biti samo želja izrečena u očaju. Na njemu je da je podruje, samo ipak opreznije no dosada! Neka uličnjačka obest i neozbiljnost meša se s tom Rašulinom napašću. Sam on oseća da mu je u toj silnoj nestrpljivosti koju proživljuje potrebno neko odlaknuće. Od premnogog otrova koji ga grize otrovao bi se sam da ga ne štrca oko sebe.

Tako on, zviždeći kroz zube, šiba ispod oka Mutavca, a i sve što sede tamo u kutu. Sad je prišao bliže.

Maček se upravo zakvačio s Likotićem radi kraljice koja da nije stajala na belome polju, i u smehu najednom pitao Likotića kakova je to polja tražio u kralja ludjaka Petkovića, na prsima. Jest, jest, on je video i čuo šta je Likotić rekao Majdaku. Nema pega, haha, prestrašili ste se da se i vama ne smekša mozak! — ostaje pri svome usprkos Likotićeve srdžbe i uveravanja Maček, a Rašula se umešao, prekinuo ih:

— Nemojte gospodo, previše ovde govoriti o smekšavanju mozga. Rosenkranzu bi se od premnoge brige kako će simulirati ludilo mogao mozak doista smekšati.

Svi već ponešto iz Rašulinih popodnevnih zadirkivanja znadu da Rosenkranz, verovatno u sporazumu s Pajzlom, doista snuje nešto takova. Sad su se svi zasmejali — svi, to su Maček i Likotić, — no nijedan ne reče ni reči.

— Fuehle mich nicht tangiert! — mljasne tek Rosenkranz jezikom. — Sagen Sie lieber warum haben Sie Eure heutige Soiree abgesagt!

— Abgesagt? — lecne se Rašula. Nikome to on još nije rekao, otkud to Rosenkranz zna? Ah, od Burmuta valjda! No čini se da zna i nešto više! — Predosadni ste mi svi — zevne izveštačeno — a i čemu da ja vas traktiram? Bolje je da se ispavam u svojoj samici gde nema uši.

— Uši vas baš ne bi trebale smetati! — nekako razočareno primeti Likotić.

— Ne bi, da nisu velike ko vi svi, barem onaj tamo — pokaže Mutavca. — No zbilja, gospodo, vi ste svi čuli šta govori Jurišić za mene, da želim Mutavcu smrt. Verujete li vi u to?

— Ja verujem! — oglasi se jedino Majdak, dignuvši se s kozlića.

— No eto, Mikado veruje! — zakikoće Rašula — Mikado je spiritist, on sve zna!

Majdak ne odgovori. Digao se, udaljio se. Baš sada on najmanje misli na svoj spiritizam. Otreznio se od sviju svojih zanosa, misli baš na to kako će

sutra svakako napisati utok protiv dražbe. Želja vrlo zemaljska splela ga je u svoj vir, da se vrati u svoj dućan, tamo za svoju tezgu, medju svoje pretince, vage i čunjeve od šećera. Možda bi se ipak mogao život okrenuti drukčije, oženio bi se; samo gde je to, i kad će to biti! Tužnome, njemu je sad više nego išta potreban razgovor drukčiji nego što ga vode ti ljudi. Setio se kuda je otišao Jurišić, pošao je do njega. Podrugljivo za njim gleda Rašula.

— Eto, on tako veruje, da je odmah i pobegao! — zasmeje se sednuvši na njegovo mesto do Mutavca — No, a kako vi, gospodo? Vi na primer, Maček?

— Ja verujem ko vi!

— To je odgovor! Pa kad ste tako pametni, šta mislite, je li zgodnije otići u ludnicu ili u kaznionicu ili u grob? Vi dakako kanite sutra na slobodu, pa vas se to pitanje jako malo tiče. No šta mislite ipak?

Maček u neprilici, tek da nešto odgovori, misli da je kaznionica nešto bolja, jer se iz nje može i izaći, a iz ludnice vrlo retko, iz groba pogotovo ne.

— O može se i iz ludnice. Pa još tome direktno na slobodu zdrav! Ako ne verujete, pitajte Rosenkranza, šta on o tome misli!

— Lassen Sie mich in Ruh! — uzvrpolji se Rosenkranz — Sonst! — zakorači.

— Sonst?

— Nur a Wort noch, ich geh — i zbilja ode spram kapije — Ich weiss alles!

— Herr Rosenkranz! — poplaši se odjednom Maček. Samo na časnu reč poverio je on Rosenkranzu tajnu o Rašulinim željama glede žene.

— No šta znate? — digao se Rašula. I promotrivši Mačeka jednim mahom bude mu jasno da ga je Maček pred Burmutovom ćelijom prisluškivao i što je čuo, poverio Rosenkranzu. Stvar dakako neugodna i te kako, kad bi to sad Rosenkranz saopćio tamničaru! — Ein Unsinn! — primiri on Rosenkranza

i sednuvši opet okrene se Mačeku. — Vi dakle više volite kaznionicu? Moglo bi vam se to još dogoditi!

— O, mogu kaznionice biti i bez mene! — potkrvi se Maček, ohrabren mišlju da i on drži Rašulu u šahu. A ne bi li mu se, bude li potrebno, mogao pripretiti i tako da će u javnost izneti sve njegove spletke ovde u uzištu?

— Ali mogu i s vama! — naceri se Rašula, pa se uporno zagleda u Mutavca.

Sunca više na dvorištu nema. Već se sigurno sasvim nisko spustilo tamo negde iza periferije gradske i verovatno se tamo u nizinama čini ko grumen zlata koji će dan ko dobri, štedljivi hrčak zakopati u zemlju, za život i hranu dana sutrašnjeg. Ovde u dvorištu potamnili su zidovi, naslage drva i rešetke na oknima, sve, sve, i ljudi. U zraku lebdi nešto ko uzdah gladi, i dvorište i ljudi kao da su gladni nečega, sigurno slobode. Nahuk se nekakav belušav navukao na nebo ko na jesenje livade večernja slana. Nisu to oblaci, vedro je, i još koje vreme, pa će suton koji se već sigurno gomila daleko na istoku, plinuti ovamo u bezglasnoj plimi i zaogrnuti sve svojim sivim tilom, retkim, pa sve gušćim, priprostim isprva, pa posle napirlitanim zvezdama.

U predvečerje ovo, na razmedji dana i noći, kuca Mutavčevo srce polako ko krijumčar koji se približuje granici s teskobom da li će je preći. I nije to više ni teskoba, poslednja je to borba, da li da je uopće predje ili da radije ostane s ove strane, samo u ovom danu i noć više da ne dočeka. Tu govore o nekoj pijanci, o nekom veselju, a njegovo srce je još samo mošnjica puna suza i ne teče mu to po žilama krv, topla i životodajna, nego nešto slano i hladno, peče ga po celom telu, suze su to. Rekao je, viknuo da hoće živeti i ne će da umre!

No nije li mu radi Olge i deteta umreti upravo dužnost? Bolno će to biti za nju, no mesto sebe ostavlja joj u naknadu dete, i sve se ne može imati u životu. Da, tako, tako, uverava on sebe i gotovo više ni na to ne misli, ne misli ništa. Pretvorio se u ono što smo, kažu, svi mi bili: u zemlju. I zemljan je to samo lik, sličan čoveku koji pogružen sedi ovde u kutu, lik iz kojeg se duša izvija i visi tužno na granici života ko hrek vrbin što se zgrčio u jesenjoj pustoši nad žutom, muljavom rekom, nabujalom ili presušenom, svejedno. Možda tek jedan korenčić drži taj hrek uz obalu, a možda je taj već iščupan, pa mrtvo leži čekajući poplavu da ga trgne dalje, svejedno šta, ali svakako ponese i zamulja negde na dnu. Kakovu to poplavu čeka? Poslednji impuls da učini poslednji korak tamo kuda ga privlači najveći hipnotizer, smrt? Ko žut je list na zgvrčenoj peteljci i čeka prvi ćuh, pa da padne tiho kako je tiho celog svog života živeo. Ukočen je i nestrpljenje se jedno šćućurilo u njemu; u dušu mu se to prikrala misao na ono uže pred kojim je jutros stajao kraj vodovoda. Da, da, već je onda, piljeći u kraj tog užeta, video i kraj svojih muka, mir i spasenje u smrti. Ne treba da se boji, tako je to rekao Petković, no nije li se i taj pobojao, kleknuo je čak? Kleknuo je, pa se istom digao videći ženu. I on bi se digao, no žene nema.. Pa ipak kleknuo bi i sad kad je nema. Pred kime? Bogom? Sličica bistrička viri mu iz džepa, no on je više ne dira, prestalo mu je i to biti utehom. Svaki čas oseti nešto u nogama, nešto teško, nešto ga gurka da se digne i ode odavde, ode, ode. Nožić mu je u džepu, nisu mu ga uzeli, a i uže još tamo, visi na zidu, video ga je malo pre kad ga je tamo privukao Petkovićev krik. Srce njegovo kuca polako ko da mrmlje: skoro, skoro, i mošnjica je to suza i suze mu teku žilama mesto krvi. No i te suze kao da su se zaledile. Hladno mu je. Kašlje. Ukočen je. Čeka. Čeka nešto u sebi samome.

— A doista, zašto da to držim kod sebe? javlja se

Rašula, izvadivši iz džepa i razmatajući Olginu ceduljicu. — Doznaće se kraj mojih prijatelja i onako da je to kod mene. Daću je stražarima, pa neka je oni čuvaju ili je predaju sucu da je priloži istražnim aktima.

— Behalten Sie es lieber — nagiba se i šapće iza njega Rosenkranz; bolje je da s Rašulom živi u miru!

— Meinen Sie? Ah, i onako nam mnogo ne će koristiti na sudu — osmehne se Rašula i počne je derati, no ne dodere je, nego je pruži prema Mutavcu. — Uzmite to, Mutavac! Svi govore da vam ja želim zlo, pa čak i smrt, a evo kako vam ja to želim. Uzmite to.

Jedan se mišić trgne u Mutavcu, ne u ruci, negde u nogama. Da, dići će se, uzeti tu ceduljicu. Ali kad se već digao i pokrenuo, pokrenuće se i dalje, dalje odavde. Samo kuda? Nisu li u uzištu Jurišić i Petković? A Rašula ga sigurno draži, ne će mu je dati. Ne makne se.

— Eto ne će je, pa dobro — Rašula je tušne u džep. — A šta vi mislite, Mutavac, verujete li vi u to da vam ja želim čak i smrt? — Ćutnja u kojoj je samo suton bliži, i Maček je matirao Likotića. — Pa vi ste, eto, sami po sebi mat. Šta bih ja još imao da diram u vas kad sami izlazite iz igre. Eto, kašljete bolestan ste jako. Nisam ja tako zloban i lud da diram u one koji sami odlaze.

— Mat, uistinu mat. — otegne Likotić.

— Da, tako je — nastavlja Rašula, veseo i razigran odjednom i sluša u tišini svoj glas. — Mutavac je sam sebi kriv, nije trebao da sakriva tajnu knjigu, ovako je sama sebe zakopao i osudio na robiju. Robija! — zevne. — I vi ćete, Likotić na robiju i svi ćemo na robiju i Rosenkranz, da. Maček je prije rekao da bi radije na robiju negoli u ludnicu. E da, izrobi se, kaže, no ako se ne izrobi?

— Lassen Sie es lieber, Herr Rašula — gotovo sentimentalno uzdahne Rosenkranz, sednuvši na rt stola.

Zapravo bi on sad najvoleo do Pajzla, no šta će još kod njega? A i boji se da ga ključar ne otera.

— Teško je izdržati — ne da se smesti Rašula i odvrnuo je pogled od Mutavca, te se ležerno naslonio na zid i gleda u okna uzišta. Govori pospano, zevajući ko od silne dosade i kao da sam sebe uspavljuje. No zapravo je neobično pažljiv i kao da upravo meri kojom težinom padaju njegove reči na Mutavca. — U tamnici su ljudi čudno strastveni i razdraženi uvek Osobito stražari. Koga oni zamrze, taj može biti siguran da ne će izaći. A zamrze oni lopova za kakovu god tricu.. Bezrazložno. Prosto, ima takih ljudi koji navlače na sebe mržnju. I onda, neka taj bude i najpokorniji, najvredniji, podrum ga lepoglavski ne će izbeći.

— Kakav podrum? — javi se sa smeškom Maček. Zna on, tim pripovestima obično Rašula plaši Mutavca, a i Rosenkranza katkad, pa mu je to sad u kivnji na Rosenkranza, a pogotovo Mutavca, i samome zabavno.

— Podrum? — naceri se Rašula, samo na tren ko slučajno zirnuvši na Mutavca i opet se zagledavši u okna uzišta. — Bivša fratarska grobnica!. Tu nema svetla. Nema prozora. Hladno je, mokro od vlage. Pod je pun rupa. Štakori trčkaraju, skaču po čoveku. A ljudi tu čuče u lancima. Cele mesece. I dobivaju samo kruh i vodu, katkad niti to. Nije jedan slučaj da su kojeg lopova iz te grobnice izvukli mrtvog.

— Das is aber doch unglaublich, so eine mittelalterliche Tortur — kesi se Rosenkranz. Ne plaši se, zna koga to ide, no ipak mu noge trnu od jeze. U sličnom podrumu i on je držao mrtvaca na ledu. — Das is uebertrieben!

— Osvedočićete se sami kad tamo dodjete.

— Sie waren in so einem Keller und doch sind Sie am Leben geblieben.

— Bio sam samo šest sati. A ima ih koji su tamo i šest meseci. No sve to još nije ništa spram

onoga kad čoveka stežu u ludjačku košulju. Tu pucaju rebra.

— I ne mora čovek biti lud, je li? — dobaci opet Maček.

— Ne mora. I nikad nije. No stežu ga ipak. To bi, uostalom, za Mutavca bilo dobro, izravnali bi mu grbu.

Svi se zasmeju, čak i Likotić, i pogledaju Mutavca. Zgurio se on na kozlićima i kako je god bešćutan prisluhnuo je Rašulinom glasu. Glas mu taj dolazi iz neposredne blizine, i dodiruje ga hladno i oštro ko zupci pile. Sluti mutno da ga to Rašula hoće da plaši. Ne mora to sve biti istina i sigurno nije. No zar nije on baš takav čovek koji privlači na sebe mržnju, svako ga prezire, ismehiva, gurne? Njemu bi se u kaznionici dogodilo samo najgore, samo najgore! Bolje da to ne dočeka! Hteo bi da se makne, ode, nestane. Sve da nestane. No pogledi i smeh koji oseća na sebi, prikovali su ga ovde, o, da se već jedamput otkrenu i puste ga odavde! Svi ti ljudi kao da su ga stisli u prešu. Zar bi mu dali mirno i umreti? Pošli bi za njim, rugali bi mu se, sada mu žele smrt, a onda bi mu za prkos želeli život. Ili ne? Dignuo je glavu i napeto iščekuje da Rašula govori dalje. Ko samoubica je koji leži na tračnicama i boji se da vlak stane upravo pred njime. Ko pijanac koji treba da popije svoju otrovnu čašu i da se ojunači. Nagonski oseća potrebu da bude potpuno prestrašen, pa da postane potpuno hrabar.

Gore iz prvog sprata prvi puta danas posle podne zajeca i zavrišti Ferkovićka. Možda je spavala dosad? Krikovi su joj rastrgani, raščupani, razdiru se, na rešetkama poput povesma na grebenu.

— Da, višeput se dogadja — nastavlja Rašula, osluškujući Ferkovićkin jecaj i još više podstaknut smehom ostalih — dogadja se da se podrum zapuni vodom i lopovi se udave. No sve to još nije ništa spram onoga što se dešava u ženskim kaznionicama.

Znam, posetila je žena moja jednom svoju rodjaku tamo u kaznionici na Savskoj cesti, kod opatica. Tamo je tek strašno. Muče ih opatice, sekantne kako jesu, tuku ih i šaraju im ledja zeleno i plavo. Od popova, svojih dragana, koji uznice ispovedaju, doznavaju njihove grehe, a sve je za njih greh! Tako ih bud zašta teraju polugole na zimu i moraju da golim kolenima pužu oko kaznione, ko oko bistričke crkve! Šišaju ih uvek do kože i čavle moraju jesti, čavle — ne može se suzdržati od smeha — pa baš čavle! Mutavac to ne veruje. Verovao bi kad bi mogao posetiti tamo svoju ženu i svoje dete, jer ima i takovih koje tamo rode i živu s decom! Njih se dvoje ne će videti barem deset do dvadeset godina. Svaki će na svoju stranu. I čudno je to kako se lopovi, bilo muški bilo ženski, u kaznioni moraju nameriti baš na fratre ili opatice. To uvek znači nesreću.

Napoleon se sa službenom jednom knjigom pod pazuhom zaustavio ovde na putu u tamničarevu kancelariju, osluhnuo Rašulu. I upleo se.

— Znate kaj morate napraviti? Prije neg bute otišli v Lepoglavu, plunite na prst i vudrite po peti. Tak se to uvek dela kad se zastanete z opaticom ili fratrom. Vidite! — poviče — Mutavac bu baš i plunul!

Svi se opet zasmeju, pogledaju: Mutavac se naglo spustio s kozlića kao da se nehotice okliznuo s daske. Stoji kao da je na njega sišla magla i zamela mu put. Zamela mu? Ne. Put svoj vidi jasno. No sve predodžbe koje mu u duši ostavljaju Rašuline priče poprimaju stravične oblike, mutne i uvećane. Iz magle izranja sablasno ženska kaznionica na Savskoj cesti. Tamo je odmah blizu železnička pruga i na toj pruzi dogodila se pred godinu dve železnička nesreća. Bio je tamo, video razorene vagone i krvave izmrcvarene leševe. Tupo je buljio u njih, žalio ih je. A iz kaznionice kroz rešetke i preko zidova dopirala je do njega vika i lelek užasan. I cvilenje se jedno čulo, piskutljivo ko cvilenje deteta. Zašto, kako je tamo došlo dete? pitao se

tada, a sad mu je tako verovatno, da je to bilo dete jedne uznice. I njegovo da bude tamo? Ta misao, ma kolikogod podsvesno sumnjao u nju, pregazi ga surovo. I sve što je još sposoban da prosudi, to su još samo poslednji polusvesni trzaji čoveka pregaženog i izmrcvarenog vlakom na pruzi. U svesti mu iskaču uspomene na majske večernje koje je s Olgom pohadjao kod opatica. Tada se uverio da su to žene dobre i blage! No i sva dobrota ne bi mogla da ukine patnje Olgine i deteta, ako to dvoje bude tamo! Ako pak ne budu, ako se sve za njih svrši najbolje, ne ostaje li im patnja koju će im zadavati on svojom bolešću, svojom tamnicom! Ali i svojim samoubijstvom! — zdrhtne se i već učini pokret da sedne natrag.

No Napoleon je upravo, pozvan iz veže, otvorio kapiju i prosti taj fakt da se kapija otvorila privuče Mutavca onamo. Stoji tamo časak, oh, da sad dodje Olga! No nema ni nje ni glasa od nje! Zuri u crnu šupljinu veže, seća se kako je tu jutros Olga izašla i sunce s njome. A sutra će možda ući i opet ovamo, i ostati tu, pa posle na Savsku cestu! Ne, ne, ona je kod kuće u porodu; i za dan dva doneće mu dete na ogled! Čuvaj ga Olga, sačekao bih to, no bolje je da ga ne vidim, lakše ću umreti! Čuvaj ga, — čuvaj se ti! — zuji mu glas u uhu. Koga? Rašule? To je još samo fantom, crn i strašan, očuvati se od njega znači nestati!

Sve se u Mutavcu izgubilo u magli. Praznina se razjapila u njemu i sve misli iščezavaju, beže ko ljudi s ulice kad naglo pljusne ploha. Parcov jedan gvirne u veži iz kuta i pretrči kraj njegovih nogu u uzište. Napoleon izadje iz kancelarije, gurne ga i drekne: Lampar, lampar! — Hoooj! Čekaj! — odaziva se neko iz prizemlja uzišta.

Mutavac se maknuo. Svi osim Likotića, gledaju za njime.

— Ja ipak mislim — gleda on u šah a govori Mačeku — da vi nemate pravo. Ja sam uvek tako igrao

da se rokada može učiniti i ako je kralj bio već jedamput u igri pomaknut.

— Ajte, molim vas, to vi Napoleonu recite, a ne meni! — odbije ga Maček i okrene se od Mutavca k Rašuli. — Ima ljudi koji su u životu došli dotle da ne mogu napraviti nikaku rokadu, niti u kut ne mogu, mat su. Na njihovom mestu ja bih se ubio.

— Vi? Tako ko i Mutavac na vašem. Osim kad bi vas ko prisilio da progutate sve svoje novinske članke.

Započne izmedju njih peckanje. Umešao se i Napoleon, doskora izazvavši Likotića, Francusku Rakiju, tako protiv sebe, da je taj skočio, hteo da ga uhvati. Lavira mali pred njime, ko jegulja, propleo mu se izmedju nogu. Po prvi puta zašao je Drob i na ovu stranu, dirnuo je mali i u njega. No Drob se ko žirafa nadvisio nad njime, gleda ga prezirno, otpljucnuo i okrenuo se.

Dotle se Mutavac dovukao već do ćoška, stao tu čas, prestrašivši se nagle pojave Drobove. Nije očekivao da se tu na ovoj strani dvorišta neko nalazi. No Drob se napadno otkrenuo od njega, ne gleda ga. Niko se uopće ne miče da bi ga sledio. Nešto su istina Rašula ili Maček govorili da bi se on trebao ubiti; ispuniće im se želja, neka im ostane na duši!

Vuče se dalje. Lice mu se otegnulo i retka brada čini se duža. Protegla se kao crvi koji traže da se uhvate nečeg čvrstog. I klonuo mu pogled, ovesio se na zemlju i vuče ga dole ko nevidljiva zauzlana nit. Nešto mu toplo i bljutavo navire u grlo. No ne kašlje. Ide, zapravo tapa, vuče se ko prepodne uz zid, prikuči se do vodovoda, stane tamo, opipa uže.

Likotić se još uvek pregovara s Napoleonom, Stražar se jedan javlja na kapiji, psuje Napoleona što je izbegao da pomete sobu, onaj opet viče lampara i brzo nestaje u veži. Maček umiruje Likotića, Rašula se digao od stola, bajagi da se protegne, a zapravo da proviri iza ugla za Mutavcem.

Tren pre ogledao se Mutavac, vidio tek Droba, koji se iza drva nad nečim zgurio, spazio Napoleonova ledja i nikog više. Izvadio je sad džepni nožić i drhtavo, nespretno odseče konopac i zgužva ga u džep. S krajičkom ovešenim niz hlače dovuče se do ulaza, ogleda se opet, pogleda u nebo. Kroz rešetke kotarskog zatvora jedna ga bludnica moljaka cigaretu. Iza ugla provirio je Rašula, no opet se okreće, smeje se, svi se tamo nešto smeju. Tiha misao da će mu barem umreti dati mirno, takne se ko leden nož Mutavčeva srca. Od bola sfrkne se to srce ali mu se i nešto ko naslada razmilji celim telom. Udje.

Na stepenicama zaviri mu u lice ćoškasta jedna glava, no i ta mune mimo njega ko fantom u magli. Nešto više na zavijutku stepenica, posrne, padne na ruke, uspravi se, turne u džep uže sasvim i s nožićem u zgvrčenoj šaci nestane u zavojima skalina. Izgubi se u zavojima života.

— Digu digu dajca — zapevucka Napoleon, provirivši još jednom kroz kapiju i isplazivši Likotiću jezik. Psujući, Likotić se sagne za kakom kamenicom, Maček mu, smejući se, dodaje jutrošnji stručak.

—Wohin ist der Mutavac weg? — oglasi se Rosenkranz spram Rašule.

— Tuda valjda kuda svi smrtni ljudi kad im je teško! — zaviri Rašula još jedamput iza ćoška i sukobi se s pogledom Drobovim. Drob se upravo javio iza drva. Naglo se odvrne Rašula i zasmeje se čudno, podmuklo, samo njemu samome jasno. Zašto je Mutavac odsekao uže? Mahnito, s bledim ushitom postavilo mu se to pitanje, a odgovor, neočekivan, dovijaran, iskrsnuo je s takovom žestinom te od njega po prvi puta današnjega dana zadrhće. Od bezumne nade, golicave ko sladostrašće. — Glupan, kad bi ga barem sasvim nestalo! — promrmlje.

— Ne udara grom u koprivu! — osmehne se Maček skeptično. — A evo lampara! Lampar, jeste li sreli Mutavca?

— Hooj Napoleon! — prodje mimo ćoškasta glava s mnogo brazgotina u licu. Lampar, zvan tako jer čisti ovde lampe. — Jesam. Kotrlja se na stubama! — odgovori on Mačeku, žureći prema kapiji, iza koje mu se odaziva Napoleon.

— Kako kotrlja? — ne razume ga Maček, no lampar se više ni ne osvrće.

— Valjda je pao? Da ga posetimo gore? — predloži Maček, sam ozbiljno to ne misleći.

— Ajdemo mi, gospodin Maček, radije partiju šaha. Partiju šaha! — naglo, užurbano, zapovedno, stane preda nj Rašula. Nikad on ovde nije igrao šah i jedva je znao kako se koja figura vuče. — No hoćemo li? Šah mat u jednoj sekundi.

— Da, ali za vas! — gleda ga u čudu Maček, no smejući se pristaje. — Sad se javio pravi Napoleon!

Poredaju figurice. Započima igra. Privukao se bliže i sam Rosenkranz. Sve su se glave nagnule nad crne i žute kocke.

— Helfen Sie, Rosenkranz! Šah mat, šah mat! — ponavlja Rašula, smeju se, suzdržava uzbudjenje, I svaki čas povuče koji smešan potez, pravi pogrešku. Smeju se i pisari, hoćoću, to je prilika da malo i njega zadirkivaju. A on kao da dobroćudno uživa u tom svom neznanju. Izgubio je kraljicu, povukao kralja na najopasnije mesto.

— So koennte auch ich spielen! — u šali ali i ozbiljno hvasta se Rosenkranz, i trzne se naglo ko od grča.

— Gospodin Rosenkranz, gore vas zovu na sud! — javio se na dvorištu Jurišić i govori mu iza ledja takovim tonom da je svaka varka isključena.

Probledeo je Rosenkranz, stoji ko bez razumevanja. Vore su mu iskočile na čelu debele ko da su mu pod kožom zamigoljili crvi.

— Verhoer! — protumači mu Rašula, sam nervozan — Na, und was stehen Sie so bloed? Nehmen Sie einen Wachmann und gehen Sie!

— Ja, ja! — ko da mu se kolena lome šepesa Rosenkranz do stražarnice. On se celo to popodne zaricao sebi da će sa simulacijom početi na prvom preslušanju.

I dobio je stražara, slučajno baš onog koji je doveo i Droba. Hteo se Drob da makne, spazio ga stražar ipak:

— A šta vi radite tu? Gle, i zaboravio sam na vas! Hajd, gore, u hodniku pričekajte Burmuta, ne ću ja da se radi vas izdire na mene!

Gundžajući Drob se pokorio, ušao prvi. Rosenranz za njime. I na ulazu se okrznuo o Petkovića. Pogleda ga gotovo zavidno. Uzdahne.

Čuvši taj uzdah, Petković se, stojeći ukočen na ulazu, lecnu o. Odmaknuo se naglo, bez reči pošao do vodovoda. Kaplju tu polako kaplje, a on ih broji, broji ko deca, nepravilno, na preskoke. Kad ta slavina prokaplje jedan bilijon tri milijona devet hiljada i tri i pol puta, onda će sigurno doći Jelena. Da, onda. No ne kaplje li to krv? Pogled mu se zaustavio na užetu. Ne će li se na tom užetu zanjihati njegova glava? Tako, i sve bez suda?

Trznuo se, odmaknuo, otpljucnuo u stranu. Unakrštenih ruku na ledjima, opučio je dvorištem ravno prema drvima. Gleda ukočeno preda se ko u fiksno uobraženu tačku koja mu neprestano izmiče, sad je tu, sad je tamo, uvek dalje, neuhvativa. Ide za njom u cikcaku, no i bez jedne krivulje u hodu. Uvek ravno, ispretrgani pravci. I pljucka. I tek pokatkad vikne:

— Dole smrtna kazna!

Svi ga gledaju kao da ga vide danas prvi put Likotić se smrknuo, takove male koračiće i on često pravi. Mačeku se pričinilo da njega gleda, otkrenuo se. Rašula se igra s figuricama, i misli na Rosenkranzovo preslušavanje, a i na Mutavca: hoće li taj, hoće li

—? Išao bi da pogleda u uzište, no boji se da se ili razočara ili da ne dodje prerano. Potreban je sad, uostalom, ovde; on je ko pas koji pazi da ko ne ode u uzište u drugi sprat. Ako je šta, onda je to samo tamo. —

Jurišić je s Majdakom, koji se vratio s njime, seo na drva, misli o Petkoviću. Zna: našao ga je u razgovornici. Dugo je tamo sedeo Petković tih i nepomičan, s pogledom spram vrata. Trgnuo se najzad kad je počela vapiti Ferkovićka, ovoj je tad čas pre došla babica. Viknuo nešto o okovanoj princezi, koju su zatvorili da ne dodje k njemu. Posle, kad se na kapiji začulo zvonce i pisar sudski došao da pozove Rosenkranza na sud, Petković je izašao na vrata, izobličeno i sumnjičavo gledajući sve oko sebe, no činilo se i s nadom u kapiju. Kapija se medjutim zatvorila i mesto da je došla Jelena, čulo se da neko mora na sud — na sud? Sud traži i Petković, tako je viknuo naglo i odrešito i s tim poklikom izašao s hodnika. Za njim i Jurišić koga je stražar molio da pozove gore Rosenkranza. I tako je sad opet tu, za jednu duboku notu tužniji. Opet mu se, baš na stubama desilo, da se Petković na nj obazreo s nekim strahom u kome kao da je sam pročitao misao kako ga Petković drži špijunom.

— Onda ćete biti tako dobri, — pevuca do njega Majdak — da ćete sutra svojoj gospojici kad vam dodje u posete, dati moj utok da ga otpošalje?

— Hoću, hoću! — ni sam ne zna po koji puta umiruje ga, ohrabruje Jurišić i ogleda se: spazio je da u dvorištu nema Mutavca. Gde je? Pregleda dvorište, nema ga nigde. Nemajući koga drugog da pita, obrati se na Likotića. Čuo je doduše od Majdaka kako je Likotić tražio na Petkovićevim prsima pege; odvratan mu je i taj čovek, no drugog ovde sad nema da pita. Uostalom i uzalud, jer mu Likotić ne zna ili možda i ne će ništa da kaže.

—Doktor Kolar je došao, pozvao ga je k sebi. Valjda će u bolnicu — oglasi se nekako pomirljivo Rašula.

— Kolar? — ponovi Jurišić, u misli da i sam podje do njega. Zakorači. Rašula se iza njega podrugljivo nasmeje.

— Što taj čovek odmah sve poveruje!

I učinio takovu grimasu da se Jurišić s gadjenjem otkrenuo. Ali i smeo na tren. Da podje ipak u uzište? Čemu? Pričini mu se tolika pažnja za Mutavca pred Rašulom smešna. Gore je i onako Drob. Čemu i ta misao na Droba? »Ne ću da umrem, hoću živeti!« gotovo podrugljivo javi mu se Mutavčev krik u svesti.

Sedne i opet do Majdaka. Ovde ga je sad zadržalo još nešto: Na kapiji se, viknuvši njegovo ime, javio lampar s popodnevnim novinama, i Petković je stavši i zagledavši se najpre u tle, a potom u novine, naglo prelomio crtu svoga hoda ravno pošao spram kapije, otvorio ju odlučno i izašao. Šta je to opet s njime — pita se Jurišić, uzimajući od lampara novine.

Bilo je da je Petković u jednom svom oštrom zaokretu nenadano natrapao na sekiru koja još od prepodne leži na zemlji kraj drva. Zašto ta sekira, koga on to ima da s njome ubije? On? Baš taki poriv mu je došao da njome zamahne. Na koga? Baš u taj tren vikao je lampar Jurišićevo ime — Jurišić, nije li to onaj krasan i plemenit mladić koji se žrtvovao za Hrvatsku, sasvim opravdano zanosi se za Srbijance, mrzi cara i osudjen je radi toga, jer je na cara spremao atentat? Sekirom? No onaj papir, mnogo, mnogo odštampanog papira s velikim naslovima, nije li ono smrtna osuda? I šalje je car, car koji tiraniše njegovu domovinu, s Pajzlom se na strani Turska roti protiv Jugoslavena, car koji mu uzima sve, slobodu, ženu, pa i sam život, — car Franjo Pajzl! I na takovog čoveka da ne bi bio opravdan atentat? Da, Dole s njime!

To je još jedini spas za sve, za njega, Jelenu, Jurišića, celu Hrvatsku! Dole!

Sagnuo se da sekiru digne, no trgao se: dole smrtna kazna! On će da muški stane pred cara i zatraži sud, nikako pomilovanje nego sud! Neka se na sudu reši da li je kriv, a ne ovako da bude ubit bez osude, on, princ, s legitimnim pravima na hrvatsko prestolje! Tako kola u njemu ponos. Dignuo je glavu, vladarski je izašao iz dvorišta. Razume se, do tamničara.

Nije tamo bio ni nekoliko časaka, a odande se čulo prestrašeno zapomaganje tamničarevo, žamor stražara. I još čas, a Petković je ispao u dvorište, bled, nakostrušen, razdrljen još više nego što je bio, vičući:

— Dole smrtna kazna! Dole car! Sad me vešajte! Hohoho, celu Hrvatsku ne možete obesiti!

Stražari su se natisnuli na kapiju, dvojica od njih su se odvojila, pošla za njime, stala podalje, nadziru ga. Iz veže čuju se nemoćni tamničarevi uzdasi.

— Šta je to bilo? — pozanima se prvi Rašula, nekako ko u zlovolji oturnuvši nogom sekiru još dalje od drva na vidljivije mesto. A smeška se.

Stražar se samo češe po glavi. Kune. Toga je već ipak svega dosta! Ponovno je tamničar telefonirao po doktora Kolara, a ovaj mu se javio iz bolnice, gde da je zabavljen nekom operacijom. Doći će, reče, skoro, neka samo tamničar poruči bolnička kola! I poručio ih tamničar ponovno, a ipak još ni kola ni doktora! Kao da su oni, stražari, tu namešteni za stenjevačke vertere! I da se biju s ludjacima!

— No, ali šta je bilo u kancelariji?

To još bolje od stražara zna kancelarijski pisar, koji se, smešeći se, javio u dvorištu, takodjer na šetnju.

— Što se prestrašio stari! — započeo je on šapćući da priča, a i sami se stražari zanimaju. Došao je Petković da pita je li već došao odgovor od carske kancelarije. Na nesreću tamničarevu, zapazio je svoj današnji apel, dakako neotposlan, na stolu. Zgranuo se, po-

ćeo zahtevati sud, sud sastavljen od evropskih suverena. Samo ovaj da ne bude medju sudijama — pokazao je ludjački sliku Franje Josipa; tog krvavog očuha treba samoga staviti na optuženičku klupu. I tako je uhvatio sa stola ravnalo, navalio, usprkos tamničarevog otpora na sliku, pocepao je. Činilo se, da će navaliti i na tamničara, nazivao ga carem i kraljevskim poverenikom, hahaha, poverenikom! Pa su dotrčali stražari, i Petković se priznao atentatorom; sjajan atentator, ubio je cara na papiru, lojalni anarhist!

Baš kao da je čuo tu primedbu, što uostalom nije mogao, Petković se, neprestano mrmljajući, oglasio:

— Nema više cara! Ubio ga lojalni anarhist, lojalni, hohoho! A radi koga je Jelačić poludio? Radi koga Kvaternik poginuo? Fuj!

Lice mu je ko maska. Bledo. Relijefno oštro. Pravda se glasno, gestikulira rukama, a nikoga nema pred sobom. Jedini on se miče ovde u dvorištu, jer svi ostali sede ili stoje mirno. Čini se, da je ovo dvorište potpuno njegovo i sam da je ovde vladar. — Sad me vešajte! Ali hrvatski narod ne će dozvoliti da mu obesite kralja; nema kralja koji ne bi mogao biti bolji, a najbolje je kad ga nema nikakog! Živela anarhija!

— Sad barem meni ne može niko prigovoriti — ceri se Rašula, pogledavši Jurišića — da sam ga ja na to nahuckao da se proglasi kraljem, kraljem, hihihi!

Jurišić je, saznavši za Petkovićev napadaj na carevu sliku — a možda i ne sliku, nego uobraženu živu osobu? — uleknuo u sebe sama; prekasno je taj vitez ljubavi i opraštanja počeo da mrzi, prekasno!

Na Rašulu nije se ni obazro. No zašto je Rašula pomaknuo još bliže sekiru u koju se Petković neposredno pre odlaska do tamničara zagledao? Da ga draži? No čini se ipak da ta sekira ne igra u Petkovićevim uobraženjima nikake uloge. Jurišić je ipak sakrije, upitno motreći Rašulu.

Ovaj se odvojio u stranu, seo na skalinice od kuhinje. Čeka tu, podalje od sviju, Burmuta. Teskoba je medjutim sad u njega ušla druga: bojazan da se Mutavac ipak nije obesio. Jer eto, Drob je već dulje vremena gore, i ništa nije primetio! Uostalom ne bi li tako ipak bilo bolje? Čas pre, dok je još Petković bio kod tamničara prebacio je Mačeku da je Rosenkranzu odao ono što je prisluhnuo pred Burmutovom ćelijom; vi ste uostalom krivo čuli, i izgleda da vam još nije sasvim jasno da bih ja mogao sve odati o vama! Osorno mu je odgovorio Maček, da bi on tada mogao i njega naterati u škripac. Čime? Pa tako, mogao bi Jurišić ipak Rašulu prijaviti sudu da je pomoću Napoleona i Petkovića hteo ubiti Mutavca; ne čini li vam se, gospodin Rašula, da bih vam u toj novoj aferi mogao biti na korist, odnosno i ne? Tako Maček, i zna Rašula da stvarnih dokaza protiv njega niko ovde u toj stvari ne može da ima. No ako se sad posle svega Mutavac ipak obesi, ne će li to posle sviju Jurišićevih optužbi doći za njega sama najneugodnije?

Posprdan osmeh oblije ipak Rašulino lice; zar sad da možda nešto žali? On nije naučan da se kaje, i da nešto prigovara samome sebi. Sebi on sve oprašta, s jednom razlikom da je posle toga za druge još surovije. Tako i sada oseti dubok, gotovo sladostrasan poriv da vidi pred sobom Mutavca mrtva. Digao bi se, da ode u uzište i tu neizvesnost preseče sam.

Zgodno su mu medjutim došli na oči Napoleon i lampar, i ni na koga ne misleći nego na sama sebe, da se rastrese, Rašula ih pozove sebi. Ne bi li oni hteli da ponove onu svoju lakrdiju od prošle nedelje? Napoleon se odmah setio što Rašula misli, no nepoverljiv je posle kako je od njega dobio ćušku. A i stražari su tu na dvorištu. Medjutim, za sekser? Dogovaraju se Napoleon i lampar, kolebaju se, i u taj čas munuo je, šušnuo mimo Rašule Burmut. Naheren je već otišao, sad je to još više.

— Papica, papica! — skočio je za njim Rašula,

jer čini mu se da će Burmut, i ako mu noge čudno odmiču u stranu ko da idu po sklizavici, prhnuti ispred njega ko vetar tiho.

— Ruhe! — metne Burmut, već na ulazu, prst na usta. Čuo je već na kapiji od stražara da se tamničar ljuti radi tako dugog njegovog odsustva, pa mu je sad glavni cilj da najpre spremi flašu s vinom koju sakriva pod ogrtačem.

— Šta je? Jeste li je našli? — zaustavi ga Rašula s naglim šaptom.

— Šta bi bilo? Ne sme se papica maknuti ni na čas, već ono spadalo tamničar hura po njemu!

— Jeste li je našli? Jeste li bili tamo?

— Koga? Ah, tvoj kolac! Da, bio sam! — zareži, makne se da će u uzište, no nagne se prema Rašuli. Tas hajst, nisam. Imao je papica lepšeg posla.

Zarumenjen je u licu, jezik mu se plete, noge mu klecaju, vidi se, pijan je.

— Kakog lepšeg posla? — plane muklo Rašula i spazi pod Burmutovim ogrtačem krivulju boce. — Pa dogovorili smo se drukčije. Ništa uveče da ne bude, sve da ostane vama, ako —

— Ako! — već je Burmut glasniji — Vidiš ti njega! To će i ostati meni, hoćeš ili ne ćeš. A ono, ono — opet je tiši — tvom kolcu ću posle službe. Ne može se službu ostaviti tako dugo. — Smejucka se pijano, zadovoljno, već zaboravivši na tamničara. Šta, pa zar papica ne bi smeo napiti se malo u slavu svoje šestdesete, pogotovo ako je to mukte! Imao je on najbolju nameru da potraži Rašulinu ženu, no desilo se da je na prvom ćošku sreo sina detektiva koji se s još jednim kolegom upravo vraćao iz službe, no pa saznavši da mu je danas rodjendan, pozvali su ga obadvojica na čašu vina. A pretvorile su se čaše u boce, pili su naglo, jednu su mu još dali na put, e ti lopovi detektivi uvek uhvate negde novaca! Šta sad taj Rašula brblje, ko da je papici tudja baba važnija negoli da se sam malo okrepi!

— Napili ste se, za to ste imali vremena! — gurnuo bi ga Rašula od sebe, besan je.

— Ko se napio? Jesi li mi jalan? Pa bio je neko drugi kod nje, tas hajst, policija, tako nešto priča moj sin.

— Policija? — Premetačina! mune Rašulom naglo. Morao je da se osmehne. Šta još u njega mogu naći? — Pa šta priča još vaš sin?

— Sin? Vrag ti sina kojega moraš istom na ulici sastati i reći mu da ti je rodjendan! No šta ti hoćeš? Zar on mora sve da zna? Nije on bio kod nje, čuo je da su istom tamo otišli, nisu se još vratili. Ili se jesu. Ništa on ne zna, misli samo. — Petković prodje mimo njih, vičući protiv smrtne kazne; to je taj zbog kojeg ga traži tamničar. — Vrag ti smrtnu kaznu! Sve bi vas trebalo povešati, fakini! — istrgne se on Rašuli koji je posegnuo za bocom. Zarežao je na njega, srće uz skaline.

— A Mutavac vam, papica, pobegao! — ishukne Rašula za njim, sam sebe iznenadivši tim rečima. No on je morao da nečim zagluši u sebi strah od neizvesnosti u koju ga je glede Zore sada još više bacio Burmut. No da podje za njim? Šta mu još može reći ovako pijan i nagao? Još koji tren i sve će se znati o Mutavcu. Još koji tren! — uhvati se rukama iza ledja Rašula čvrsto zida, napet, silno napet.

U dobar čas Napoleon i lampar polakomili su se ipak na sekser i iskoristili čas, kad su stražari i Petković odmaknuli na drugi kraj dvorišta, da na ovom kraju užem, taj sekser zasluže. Spustili su se na zemlju, lampar poledjuške, a Napoleon na njega potrbuške. I nekako su neobično zavukli glavu jedan drugome medju noge, a noge pod trbuh, tako da su im spolja samo ledja. I ta bezglava gomila mesa, ko dve kornjače s uvučenim krakovima i glavama, izdigne se uspravno padne vodoravno, premeće se na zemlji; sad su gore ledja jednoga sad drugoga: bubaju o zemlju, muklo, bezvučno.

Zvučan je samo smeh i grohot sviju koji to vide. A skupili su se svi, i sama dva stražara. Odsev tog smeha odrazio se, morao se odraziti i u licu samog Jurišića.

Samo je Petković ozbiljan. Malopre zapeo mu pogled opet na klin i uže i mnogo se tih pomnožalo pred njime. Puni su ih svi zidovi, za koga toliki? Jedan je kralj hrvatske republike i jednu ima glavu; da to car Pajzl nije posle atentata ostao živ i sad tu iz osvete hoće da obesi celi hrvatski narod? Lice mu je natušteno od te misli, a zacaklene oči gore kao da se u njima sprema prasak munje. Eto, tu se već trže na zemlji jedno bezglavo truplo, no čemu taj smeh? To se carevi stražari smeju smrti naroda, a smejaće se i njegovoj!

Narod taj, gomila bez glave, okreće se dalje. Baš spram njega.

— Brže, brže! — živahnuo je Rašula. — Još sekser za brže! Auto, kikiki!

— Auto, auto! — muklo ko ispod zemlje ili iz trbuha odjekuje i reži Napoleon.

— Kakav auto? To nije auto! Ja ću doktora Kolara tužiti sudu! Laž! — prasnuo je Petković, lupivši šakom u zrak. Uvredjen je, mahnito uvredjen.

— Au-au! —

— Deci! Deci! — rastolegne se u isti hip negde u uzištu, verovatno u kancelariji ili u pisarskoj sobi, krika, izbezumljena, hrapava, reska, svršivši ko pisak. I zašumi udarac ko da će se srušiti celo uzište.

Svi se na dvorištu brecnu, dignu glave, samo Rašula ostaje priseban, te ko u loptu udari nogom u zavaljanu gvalju ljudskog mesa, koja je upravo bubnula pred njim o zemlju. I raspala se gvalja ko rasečena, i ko kukci, prebačeni na ledja, zabatrgali su Napoleon i lampar rukama i nogama, djisnuli u vis i zaglušeni gledali u čudu, uvredjeni: ko ih je to udario? A opet Rašula!

— Sekser ste nam obećali! — viče Napoleon; za sekser će mu oprostiti taj udarac, sekser, ali svakome!

Panično gledaju još svi u uzište. Šta je to bilo? pitaju sva lica. Ali opet je u uzištu mir. Burmut se opio, vino ga je omamilo, razvikao se na nekoga, no zašto je njih zvao? Ili to uopće nije zvao njih?

No još čas, i iz uzišta, ko izbačen kroz vrata, izleti Burmut. Kapa mu se obesila na oči, ruke mu šibaju kroz vazduh ko da se očajno u padu hoće negde uhvatiti.

— Deci, deci! Gde je tamničar? Tamničar! Deci!

— Zašto? Šta se dogodilo? — gorljivo, pa ipak kao ravnodušno, pita Rašula; već mu je sve jasno. — Je li pobegao ko? — I sva lica pitaju isto.

A Burmut ga pogleda čudno, no stao je pred sve njih, zabacio kapu na zatiljak, predahnuo. I zadreči: — Lopovi vi! Tati kristuševi! Kažem ja da se ne smem maknuti od vas! Šta je! Šta je! Gore u kancelariji, lopovi vi, Mutavac se obesio! Ne, nije se obesio — stane, zamukne, u ovaj se tren otreznivši sasvim. — Puklo mu je uže, pa se je zaklao.

— Pak? Je li živ? — kresnu i blešte najednom velike beloočnice Rašuline. — Pa živ je! — vikne prepasno. — Vi ste pijan, čujete li ga da lupa?

I doista se iz uzišta, s istog mesta s kojeg se pre čuo krik i lupa, začuje opet lupa, bučna i nagla. Svi se opet obazru, dignu glave; dole sa smrtnom kaznom! krikne Petković, pomaknuvši se, zanemivši; ko brzica jurne u Jurišiću krv, navru mu suze, ponada se. Papica, papica! čuo se glas kroz prozor, ne Mutavčev — Drobov.

— Živ! To je taj dugi iglić! — zgrane se Burmut. — Ti vrag, mlaka krvi, mlaka krvi! — I ne pazeći kako pisari, na čelu im Rašula, jure u uzište, nagne preko dvorišta. Na kapiji se sukobio s tamničarem koji je upravio ovamo. Potresen Petkovićevim napadajem i ostavši sam u kancelariji zavezao se on u snatrenje kako bi od sve te službe bila već jednom

lepša penzija, lepše popodne kad bi negde seo s kojim znancem i poigrao se duraka i dardla. I baš ga u tom snatrenju prekinula buka iz uzišta. Misleći da se opet radi o Petkoviću dugo je oklevao da izadje, konačno je iz straha pred ukorima izašao, umoran, rastresen.

— Šta je? A gde ste vi —?

Mislio je prigovoriti Burmutu radi odsustva, no Burmut mu to onemogući preduhitrivši ga:

— Gore, gore, gospodin tamničar, jedan se uznik pokušao obesiti i zaklao se!

— Kako? Obesio se i zaklao! Kako je to moguće? A ko je to? Da nije — Petković? — htedne reći no ovoga spazi na dvorištu.

— Mutavac, onaj grbavi!

— Pa kako ste mu to dopustili! Gde ste vi bili? I je li bar ostao živ?

— Mogao je on sebi prerezati vrat i preda mnom! Mrtav je, mlaka krvi oko njega, ti vrag!

— To je strašno! Takav dan, takav dan! A vi velite da je mrtav? — izgubi se tamničar u zbunjenim pokretima, i da još šta pita, i da sam obidje Mutavca, i da telefonski obavesti policiju, i da odjuri na sud. No čulo se zvono, možda je to doktor, možda i kola?

Mračno je u veži i tamo su sad propustili jednu ženu. Stoji ta u sumraku s košarom u ruci i diše teško, predišući da progovori.

— Prosim vas, valda bute dopustili — govori zaduhano stražarima koji su je okružili. — To je košta za gospona Mutavca. Šalje mu njegova gospa — i tura košaru nasumce stražarima u ruke.

— Za Mutavca? — nasmeje se jedan od tih glasno, a smeh je taj čudan ko u mrtvačnici.

— Ti vrag! Šta će mu sad košta! — progura se mimo tamničara Burmut u vežu i u poviku tom ima po prvi puta nekog jadovitog sažalenja za Mutavca — A gde ste dosad bili? Celi dan nije siromak ništa jeo i badava sam ja čekao na obed. Nego sada, sada —

— Prosim vas, gospon — zaplače gotovo žena i videći da joj niko ne će primiti košaru, primakla se do ulaza u dvorište. Zaogrnuta je šalom i kukast je u nje nos, sva je ona zgrbljena. — Gospon Burmut, budite tak dobri.

— A vi ste to, gospa Mikić! — prepozna je on, to je njegova nekadanja suseda i katkada je mesto Olge nosila Mutavcu jelo. Najednom je miran. — Dobar bi ja bio, no sad je kasno, Mutavac je, gospa, mrtav.

— Kak veliju — za pet ran božjih! — odložila je gospa Mikić košaru na zemlju i, preneražena, digla kraj kecelje do nosa, zaboravivši u isti tren zašto ga je digla. — Kaj se tak grdo šalite?

— Vražja šala! — razdraži se opet Burmut. — Mrtav je, kad vam velim! Zaklao se, obesiti se hteo. Gde ste dosad bili!

Po tišini koja vlada u veži, u mraku koji joj slabi vid, po tonu Burmutova glasa, gospa Mikić razabere da je u ovoj kući smrt. I briznule su joj suze, te ih briše keceljom i mučno kroz plač penta, brani se, zašto nije došla pre. Pa zaboga miloga, nije to mogla. Morala je dvoriti svoju milostivu, pa nije mogla pre, kako je obećala gospi Mutavac skuhati jelo i doneti ga ovamo. A zašto ta nije skuhala jelo i došla ovamo sama? Nesreća, nesreća. Jutros idući s trga, pokliznula se na kori narandže, iščašila nogu, pa su je tako u nesvestici odneli u bolnicu, gde leži u trudovima; radi se sigurno o preranom porodu! Popodne se istom o tome saznalo kod njih kod kuće; joj, bože moj, da je ona to znala, ostavila bi milostivu! sutra bi joj rublje gladila! I zakaj je to naredil! I kaj bum ja sad s tim? Kaj bu sad, kak joj bum ja to rekla, a ona ga je tak lepo dala pozdraviti!

— Kako ćete reći! S jezikom! — mršti se Burmut. — Ni sam vrag se ne bi bolje izmislio! Na kori narandže iščašiti nogu, a tu je muž čeka, gladan i očajan!

— A kaj ni niš ostavil — cedulu kakvu — niš baš niš?

To će još pogledati; neka pričeka! obećaje joj Burmut, okrenuvši da ode. Setio se da je u kancelariji s mrtvacem zatvorio Droba. Ogleda se za tamničarem; taj upravo zamiče u svoju kancelariju, te kao da briše i sam suze. Doći će on odmah, javlja se drhtavo, žalostivo. I doista ga se sve to tako dojmilo da mu je mesto da vidi mrtvaca sad milije da se muči na telefonu obaveščujući o svemu policiju.

I zaletio se Burmut na dvorište. Dakako, ti fakini pisari sad su radije gore nego na dvorištu! Samo je još Jurišić tu, gle, i Petković! Zarežao je na Jurišića da se nosi gore. Nekoliko stražara idu za njime.

U veži plače gospa Mikić.

— No šta se sad može? Dogodilo se! — teši je stražar sa kapije. — S plačem ga ne ćete oživeti, a nije vaš muž!

Zatvara dvorišnu kapiju, zove je u stražarnicu da sedne. Veža je tamna ko grob, a dvorište je celo ko mlaka krvi.

Mlaka krvi. Baš takovim se pričinja Jurišiću koji se odmakao od kapije i, ne poslušavši Burmuta, ostao s Petkovićem na dvorištu. Velo se sumraka zgusnulo i okitilo zvezdama. Dan je izgoreo, ostala je ko pepeo večer. Ćelije su se u uzištu rasvetlile i bacaju na dvorište svetle, crnim senama rešetaka iseckane četverokute. Lampar je čas pre napalio veliku lampu, obešenu o zid kraj ulaza u uzište, te se kroz crvena stakla razlevaju po dvorištu široke pruge, crvene kao krv.

Mlaka krvi. Gledajući ovu, Jurišić nije hteo, ni sada ne će da vidi onu gore. Hteo je poći kad su to i drugi, no suzdržao se. Nije pošao onda kad je to najviše trebalo, onda kad je još možda Mutavca mogao spasiti, sad je kasno.

Kasno, a da se uopće to sve dogodilo, ko je tome kriv? U prvi mah krivio je Jurišić samo sebe, očajan od misli kako je slabo proniknuo Mutavca, te se dao obmanuti Mutavčevim poklikom za životom! Ali ovo nije samoubijstvo, ovo je ubijstvo! — zgrčio se i stravično jasno mu se ukazuje lice onog istog koji se još za mrtvog Mutavca pobojao da je živ: lice Rašule. Rašula je ubica! I šta sad? Da traži kaznu? Misli mu u brzini skupljaju sve znakove kojima bi mogao uglaviti Rašulinu krivnju, no čemu to, kome može da ga tuži, od koga da traži kaznu? Od onog istog suda koji je kaznio i njega za jednu pravednu stvar? Gde je instanca koja bi stvorila pravednost? Pred prazninom se oseti Jurišić, prazninom takovom da mu se u njoj i sam Rašula ne čini kriv. Kriva je kora narandže! Jest, pravo reče Burmut, ni sam vrag se ne bi bolje izmislio! Da te kore narandže nije bilo, Mutavčeva bi žena došla, a ovako se Mutavac, verovatno podstaknut time što nije došla, iz očaja ubio! Kora narandže! zdrhtne se Jurišić od te groteskne misli. Ne, ne, stvar je dublja od sićušne te slučajnosti, nad svime se ko demonska maska ceri glavni razlog: satanski Rašulin razum koji je svesno, svaku sitnicu iskorišćujući, potkopavao i potkopao Mutavčev život! I strašno, nije li baš vrhunac svega da je Rašula za to svoje zločinstvo našao glavnog saučesnika baš u čoveku koji je možda i poludio tražeći pravednost — bakcil pravde! — u Petkoviću? I Petković da je dakle, ma i nehotice, nesvesno kriv?

Ta misao porazi Jurišića do nogu: kako se to duboko survao život, da se i čovek koji možda propada samo zato jer je imao previše srca, vitez dobrote, može ma i na sekund smatrati saučesnikom jednog kralja zločinaca kakav je Rašula! A baš tako izgleda, svi oni susreti Petkovićevi s Mutavcem govore za to!

I šta to sve znači? Gde je to on? Vitez koji se u ludilu proglasio kraljem, nemoćan a dobar, raz-

bojnik, koji je razumom svojim doista kralj, silan i podao; kralj ludjaka i kralj mrtvaca, jedan i sam žrtva, drugi krvnik, a obojica u savezu nad jednom žrtvom, nemoćnom i nerazumnom. — O treba samo na mesto jedne te žrtve videti hiljade pa da iz svega iskrsne lik kraljevine u kojoj je car samo na papiru ubit, jer da su ga i u životu ubili, ostao bi još uvek pobednikom car hulja, car ljudomora, Rašula.

A zar ne i s izvesnim pravom koje mu daje upornost volje i energija? Svog vlastitog prava na pobedu Petkovići, Majdaki, Mutavci, Drobi, Tončeki odrekli su se onim časom čim su se zaneli u sne koji sa životom imaju toliko veze koliko magle s pećinama nad koje su se polegle; o sni, ime vam je nemoć i propast! I dokle tako, dokle?

Možda se ne može pobediti zlo, ako se u borbi protiv njega nalazi strah od vlastite propasti, jer možda se tako zlo i pobedjuje da ga povučemo u ponor svojim vlastitim padom?

Petković, svojim strahom od uobražene smrtne kazne to dokazavši, takav tip nije. Je li to on, Jurišić, sam?

To se zapitavši, Jurišić oseti, da je smisao celog svog života metnuo na vagu. I dakako, u ovaj tren, taj mu se pričini teškim, spremnim na žrtvu, spasonosnu žrtvu; tek što koristi i najveća žrtva ako je osamljena i ostaje bez odjeka medju onima za koje je položena?

I opet se seti onih boraca dole na Balkanu i i opet ga podidje sumnja još i u tu borbu. No svejedno kako, tamo je Srbija ipak u borbi, a ovde Hrvatska? S grčem u živcima obidje pogledom uzišno dvorište. Eto je, tu je, i u mraku pokrivenom crvenim pegama robijaškog svetla luta joj kralj, jedan od najboljih njenih sinova, lud! Lud, a zašto?

Netrenimice se zagleda u Petkovića.

Odmah čim je Burmut došao s glasom o Mutavčevoj smrti, Petković se, viknuvši protiv smrtne kazne, smirio. Barem izvana, Unutra, haos se misli samo po-

većao. Zar su to Mutavca hteli odvesti u autu? A Mutavac se radije obesio? Nije hteo u žuti dvor? To su ga tu mučke ubili, eto, krv je tu na stratištu, crveni potoci krvi, potoci.

Oprezno obilazi crvene pege svetla na dvorištu. A kakova je ono žena došla u uzište? Zašto je plakala? Da to nije bila njegova sestra Regina i njegova princeza Jelena? Došle su da se oproste? U krvi će ga naći tu; eto, svaki čas može da neko iz potaje zamahne sekirom, da ga zakolje! O pred sudom narodnim, pred sudom cele Hrvatske boji se car izvesti javno kralja Hrvatske na stratište! No neka izvede! On se ne boji! Samo osudu mu neka najpre pročitaju! Osudu, i on će sam staviti glavu pod sekiru. Staviće je, eto. — doista se prignuo — ja sam lojalni anarhist, lojalan za svaki čovečji život, no cara sam morao ubiti, jer nas je sve davio! Ubio sam ga? To je prevara za pedesetičetiri forinti, hohoho, to je restorater Pajzl lagao, kraljevi nikoga ne kradu!

— Ja sam kralj! Nekada princ, to se samo govori da je on mrtav! Živ je i kralj je u žutom dvoru! Kralj!

Ustobočio se ko okamenjen, uzdignute, malo u stran naherene glave. I stoji tu ko nepomičan kip, zalit crvenim svetlom ko krvlju. Viknuo je, prisluhuje li to svom glasu?

Tiho je bilo uzište, a sad je oživelo ko na dodir čarobnog štapića. Oživelo je i ljulja se, igra u tempu juriša. Ukočen je Petković, trgnuo se Jurišić: kakav je to juriš koji gleda unatrag i teši se da još nismo propali?

> Još Hrvatska nij propala
> dok mi živimo —!

Visoko se hore trube i lim zveči i bombardoni bumbaraju, šume ko zvuk iz podzemlja. A podzemlje je to zrinjevačka promenada i paviljon jedan medju platanama, i sve je to tamo, nasuprot Sudbenog Stola, šarena sad površina, ljudi i žene ko lepiri. I vojnički je promenadni koncerat, venac soldata u paviljonu na

znak jednog štapića udario je, puhnuo u instrumente i karišik se davorija zaletava na juriš, menja, predrugojačuje. Jedva se nekoliko taktova jedne davorije javlja, već umiru u taktovima druge, s prelazom i bez prelaza, u ludjačkom skoku, gipko i oporo. Karišik, sve i ništa, početak bez kraja, kraj bez početka, metež bez ravnovesja, ravnovesje bez uspravnosti, karišik davorija — muzička pratnja karišiku Petkovićevog ludila.

Rastoležu se zvukovi, stišavaju se, vrište, poniru u zemlju, bledi od njih krv, igraju oko Petkovića vrzino kolo — mi smo braćo hrvatskog — glasna jasna — planula zora — s velebita krik se ori —

I ori se klik više očajan nego zanosan:

— Živila Hrvatska!

Prelili su se šumni zvukovi u taktove bože živi i ostali, zanemili naglo, s udarcem u veliki bubanj, s praskom u djinele — sve ko da je prasnulo, slomilo se, i sama jeka pukla je na povratku, nestala naglo ko iščupana iz zraka.

No u Petkoviću su zvukovi ostali. Razrasli se u zvučne misli, svaka je misao arija: ne dolazi li to k njemu u slavlju narod da ga pozdravi? S kraljicom Reginom na čelu? U kolima triumfa će kraljica doći, narod se upregao sam, kliče, peva. To će biti pir i krunisanje, uskrs i oslobodjenje, hohoho, po prvi puta će hrvatski kralj biti narodu brat!

Stao je, gleda uporno u kapiju, zašto najednom opet tolika ćutnja?

U ćutnji toj podnimio se Jurišić na sto. I u njemu jos ječe ugasnuli taktovi karišika, no zalevaju ga tugom ko mrtvački marš. Čuo je poklik Petkovićev: živila Hrvatska.

Hrvatska, šta je to? Šta si? Zašto si bila, koja ti je svrha, koji smisao? Da budeš dvorska budala, ponižena na večnog malodobnika, koji treba tutora? O još te ponajvećma tvoja deca ponižavaju na malodobnika, još i ona, koja ti u najboljoj veri kliču živila!

A kamo li ne ona, koja kad misle na tebe misle samo ovako: živi da živim od tvoje bolesti!

O, iščezni, šuplja reči! Svi smo se rodili i odgajali na karišiku tvojih nada i obmana, trčali smo za tvojim slavama, divili ti se i voleli te. A šta si bila i šta jesi no mali soldački konjić što voza veliki bubanj. Po taktu si išla, poslušna i bez zapovedi, i drugi su bubnjali u tebe svoje marševe napred! Dosta je tako!

Gledam ti u srž i vidim da si u suštini ti, veliki stoletni karišik, uspavanka i budnica našeg detinjstva, bila samo krivozvučna, beskosturna i nervozna pratnja ludilu i naivnosti svìju nas velikih ko narod tvoj! Iščezni sa svim svojim zlom, ludilom i lešinarskim razumom, sa svim zbunjenim karišikom, koji je postao i ostao pulsom celog tvog bitka! Iščezni i prošla i današnja i u veke vekova dokle ćeš ostati ko danas!

Tvoj novi put? Rešenje tvog smisla, tvoj uskrs? Danas još znak tvoje propasti, ovo crveno svetlo, podignuto ko čista zastava, znak je tvog uskrsa!

Pulsira Jurišić, užiže se vatrom prkosa i vere. Horizonti se otkrivaju pred njim, horizonti u kojima kao da je sad našao svoj smisao vlastiti: u prvim konturama javlja mu se i instanca pred kojom će Pajzli i Rašule ostati bez reči, maleni ko zrno gorušičino.

Kakogod je duboka žalost u njemu, poljubio bi svaki onaj crveni trak na zemlji, tako mu odjednom sve postane čisto.

U njemu tako, a mimo prolazi tamničar na putu do Mutavca i suda. Valja se nešto mrmljući, a s druge strane iz uzišta vraćaju se stražari. S njima i Maček, zaboravio je ovde svoj šah. Mutavac je, tiho govori tamničaru, a potom i gospi Mikićki na prozor, ostavio jedno pisamce, pozdravlja Olgu i dete, no Olga ga može videti samo kod istražnog suca. I polako kako je došao odlazi, ne mogavši a da se ne obazre na Petkovića.

Petković, dosad ukočen piljeći u kapiju, pomaknuo se i osmehnuo u beskrajnoj nadi: čas pre je tud prošao stari car, pognut ko prognanik, gle, njegovi ga bivši stražari nisu ni pozdravili! A eto ih, sad dolaze oni koji će njega da pozdrave, dolazi narod tih ko pred buru, buru veselja!

Kapija se doista otvara širom. Uz zid se zgrbljena provlači na ulicu gospa Mikićka. Po sredini veže teku i prokapljuju u dvorište uznici. Jedan za drugim, onako kako su rano popodne i izašli, s drvenim kozlićima oko vrata ko zapregnuti u jaram. Naposletku za njima i kolica, mala, baš ko ona s velikim bubnjem. Vuče ih i opet stari Tonček. Vuče ih na staro njihovo mesto. I kapija se opet zatvara, a on se s uznicima koji su u kut odložili kozliće, sekire i pile, vraća u uzište. Prošao je mimo Petkovića, stao, pozdravio.

Sumnjičavo i razočareno gleda ga Petković. On je čekao narod, a ko su ti sad? Čekao je veselje, a zašto tako tužan ulazak? Čekao je ljubav, a čemu su tu došli sa sekirama? Spremaju li se na bunu? On ne će bune, ljubav i mir treba da vlada medju ljudima! I koja je ona dvorska dama izašla a da mu nije ništa rekla za kraljicu? Nego su kola došla prazna i kraljičin kočijaš sad plašljivo stoji pred njime: da se nije dogodila kakova nesreća?

— Gospon Marke, ja bi vas lepo nekaj prosil.

— Nema tu gospodina Marka! Ima samo Marko kralj Hrvata! — uvredjen stukne, podigne ruku nekako svečano.

— Ajd, ajd, stari, ti kričalo jedno! Ne ideš ti više u grad! — goni Tončeka stražar. Jurišić se primaknuo pita šta se dogodilo.

Stražar se dvolično zasmeje. Tonček se pokunji još više. Na povratku iz grada spazio je pred jednom kavanom trgovca Švarca. Silna želja spopala ga je da ga zamoli za milost, no turao je kolica i nije smeo iz reda. Tako je samo vikao: gospon Švarc, gospon Švarc. I stražar se na to naljutio, ne će ga više voditi u grad.

A baš to je najviše i rastužilo Tončeka, možda bi još koji drugi puta sreo trgovca Švarca! Zato je i hteo da zamoli gospona Marka da se za nj zauzme. A eto, gospon Marke ga ne će ni da sluša. Dober je bil nekad, no a sad je sigurno čisto ponorel, jer kak bi on mogel biti kralj?

Pogružen i tih u svojim opancima uzdahnuo je, nestao u uzištu tiho kako to premočen list tone u vodi.

Setno gleda za njim Jurišić. A s promenade polako i sirenski dvolično dopro je ovamo treperiv,uzljuljuškan talas glazbe. Smrkne se, ogleda za Petkovićem, taj stoji kraj kolica koja je dogurao Tonček. Zuri u zemlju, baš čini se u bivši kanarinčev grob. Stoji tu, primamljen muklom, podsvesnom mišlju,. da se na takovim kolicima ipak nije mogla dovesti kraljica, no zašto su onda tu? To ih je, da se zajedno izvezu u žuti kraljevski dvor, sigurno poslao doktor Kolar! No zar su i za kralja takova kolica?

Hohoho, to istom sada dolazi svečana povorka naroda s kraljicom po kralja! — digao je on glavu, osluhnuo glazbu.

Lolo, Dodo, Joujou.
Cloclo, Margot, Froufrou. —

Žubore, pevucaju, poigravaju klarineti i flaute ariju operetnu. Romone u njegovoj duši, kraljica to dolazi, na talasima se valsa bliži ko sirena na koraljima od pena. Podignuo je još više glavu, pilji u prozor preko zida.

Prozor je tamo ko grob. Ko grob! Zašto ne plamisa u svetlu, sve da bude blistavo i sjajno u takav slavni dan?

Zbunjeno gleda oko sebe: jedini osvetljeni prozori okovani su rešetkama! U njegovoj kraljevini nisu potrebne rešetke na prozorima! I narod ne sme da nosi robijaške haljine! To će on narodu kad dodje ovamo, prvo da proglasi. No ako narod i opet pro-

dje mimo njega ne spazivši ga i ne prepoznavši? Možda on onog drugog plemenitog Marka Petkovića smatra za kralja, i na polasku je sad k njemu?

Kojeg drugog, gde je taj? Bolji ili gori? Kakav god da bio, onaj će umreti, u žuti će dvor, no ne će li u taj dvor i on sam? Ta to upravo čeka, gde je narod da ga tamo odvede s kraljicom?

Ne u grob! — zuri u zemlju, baš u bivši kanarinčev grob — u grob, to bi bilo onda, kad bi ostao sam, neraspoznat od naroda! Ali da bude raspoznat, treba on njemu da se prvi javi, da objavi svima, kako je prestalo njegovo lutanje, njegovo progonstvo, s pravom na tron!

To znači napisati manifest, svečani manifest, i sve će biti rešeno! — zaigra u njemu ushit, svetao, beo. Leprša ko beo golub. — Jutros je poslao kraljici Regini pozdrav privezavši ga o vrat belog goluba, tako će to i sada manifest narodu!

Sa smetišta, koje je blizu belasa se pred njime zgužvan papir, možda kaki pokvaren spis. Digao ga, nije li to beli golub, vesnik njegove slave? Manifest će na tome napisati, hohoho, smeje se, talasi ga glazbe golicaju, Lolo, Dodo — to se kraljica raduje, igra, kao da unapred sluti!

Ide lagano, s hartijicom u ruci, kroz mrak, a sve je oko njega svetlo. Ide u uzište. Nekake ljudske sene su se oko njega pomakle, hohoho, sada još robovi, no čas pomilovanja im je već blizu!

To se Jurišić, ništa ne razumevajući, maknuo za njime, i stražari čuvari takodjer. A iz uzišta ispao je i lampar.

— Kuda ti? — zadene se o njega stražar. Petković je već ušao.

— Šest sati. Da zvonim fajramt. Jeste li videli Mutavca? Ej, da sam ja znao šta će učiniti, ja sam ga mogao spasiti!

— Kako to? — umeša se i Jurišić.

— Pa tako, video sam mu pre toga kad sam ga sreo na skalinama uže u džepu. A otkud to njemu nego odavde? — pokaže spram vodovoda.

Jurišića podidje studen. Setio se kako je baš u ono uže tamo buljio Mutavac jutros. No ako ga je tu odrezao, to je ipak neko morao videti, morao je ili nije?

Udje naglo. Iza njega, tik ulaza, zaječi prgavo zvono, navestivši konac zvaničnog dana.

Potrčavši da vide Mutavca pisari su to mogli samo provirkujući kroz bušu, jer vrata kancelarije su bila zatvorena. Unutra bio je zaključan Drob. Desilo se naime da se Burmut, kako je bio pijan, naljutio na Droba, jer je taj s nekim uznicima razgovarao na hodniku kroz bušu. I navalio je on na njega, a Drob primetivši na uzmaku odškrinuta vrata od kancelarije, zaletio se unutra. Na svoje zaprepaštenje, ali i na zaprepaštenje Burmutovo, jer obadvojica nadjoše tamo Mutavca s užetom oko vrata, u krvi. U naglosti, izgubivši poslednju prisebnost, Burmut je izletio iz kancelarije, lupio vratima, ni ne pomislivši, a već za tren ni ne mareći za Droba kojega je takodjer zatvorio. Kleo je Drob, lupao u vrata, sad se, kad stigoše pisari, još više ražestio, jer mu se neki smeju.

I jer je mračno ponudio mu je Rašula kroz bušu žigice da malo rasvetli mrtvaca; no Rašuli da učini uslugu? S nasladom osvete odbio je to Drob, pozanimao se radije time da se tu opskrbi kojom olovkom i papirom; dobro će mu to doći za razbibrigu u ćeliji. I još uvek mu svi zanovetaju da uzme žigice, Rašula naročito da im proturi papir što leži nedaleko Mutavca na podu. Kivan na tu gospodu, medju koju ubraja i mrtvog Mutavca, on to tvrdokorno odbija, kadli se napokon ipak zaletio ovamo Burmut.

— Deci, deci, sad su mu koštu donesli! — ispretrgano ispripovedi on što se dogodilo u veži. Kora

narandže, kora narandže!

— Imaće na Dušni dan što za desert! — smeška se Rašula. — Baš je najlepše umro, pred Svisvete, imaće svećice!

Opet se iznutra lupom javio Drob, Burmut otvori vrata.

— Ajde, ti obešenjak! Imao si dosta vremena, jesi li pogledao da li je taj ludjak tamo ostavio kakovo pismo?

Još pravo ni ne izreče, a Rašula se zaletio u sobu, dignuo papir ispred Mutavčeve glave i u svetlu zapaljene žigice prepoznavši Mutavčev rukopis turnuo ga u džep.

— To je moj jedan stari račun — izgovori se on na Burmutovu viku. — Izgubio sam ga tu opodne!

— Laže ko opodne! — oglasi se uvredjeno Majdak. No nije to ni trebalo reći, jer Burmut se, osećajući pred prisutnim stražarima povredjenom svoju vlast, okomio na Rašulu, zaletava se na njega šakama.

— Kaži taj račun!

— Pustite da najpre vidimo mrtvaca, možda je pismo u njega.

I stražari su se natisnuli u sobu i doista bi neki prevrnuli mrtvaca. No Burmut ih je sve odrinuo, nagnao iz sobe, zaključao ju, ovesivši svežanj ključeva o ruku.

— Šta biste vi? Znam ja šta mi je dužnost dok ne dodje sud i policija! Onako kako si našao treba da ostaviš! Nije to meni prvi put! Nego ti pismo daj!

Jedan je stražar zapalio u hodniku, tu ravno pred kancelarijom, plinsku lampu i u svetlu tom vidno je bledo Rašulino lice. Ceri se, a koleba se u sebi. Došavši ovamo, protiv očekivanja nije osetio, videći Mutavčev leš, nikaku nasladu. Naprotiv gadjenje neko, kao da je tamo u kutu zgažen žohar. Nego strah ga je neki obuzeo, nije li Mutavac ostavio pismo u kome ga optužuje za današnje muke? Uverio bi se najpre o tome, uništio to pismo ako je tako, no može to i

u poslednji čas. Oseća sad sve protiv sebe, svi se zanimaju, zanima se i sam. Izvadio ga je iz džepa i odmaknuvši se od sviju čita ga za sebe.

— Glasno, glasno!

— Glasno? — obidje Rašula sve podrugljivim pogledom. — Ništa osobito! — Sad je tek osetio slast. I dosadnim tonom pročita pismo, razmočeno u suzama i krvi:

»Draga moja, sve moje Olga sam sam tako hteo niko me nije silio drukčije nisam mogao radi tebe i deteta. Mislite na mene, zbogom! Vaš Pepi. Slavni sud prosim da ne krivi moju ženu radi knjige što se našla pod pećkom. Ja sam je tamo sam sakrio bez njezina znanja, nikad ona nije znala za nju«.

— O tome bih ja znao reći svoju — smeje se Rašula izvadivši Olginu ceduljicu od jutros. — Odavde se vidi kako ona nije znala za tu knjigu! Evo vam i tu, papica! — pruži on Burmutu obadva pisamca.

— Još nešto je na drugoj strani! — oglasi se Majdak, plačljivo, bled je jako; nije li i on sam ponešto kriv tom grešnom Mutavčevom svršetku?

— Na drugoj? — okrene papir Rašula naglo. Doista! No to je divno!

»Mnogo sam okrivio Rašulu i Rosenkranza da sebe spasem. Bog neka mi bude sudac ko i njima!«

— Okrivio, sad sam priznaje! — uživa Rašula Mogao je to i živ priznati, nije se zato trebao ubiti! No što, papica — protivi se on Burmutu koji mu je uzeo obadve ceduljice i tura ih prvom stražaru da ih odnese Mikićki — te stvari treba sudu predati, to je za sud —

— Sudu? Tas hajst, istina! — uvideo je to i Burmut — no recite onda Mikićki da dodje sutra na sud! A ti fakin, — okrene se opet spram Rašule i zuri u Olgino pisamce, za koje je već nešto načuo od Rosenkranza. — I to bi zatajio da ti ne koristi! Ti vrag, kriv si ti njemu više nego on tebi!

— Valjda ste čuli što sam piše! — osmehne se Rašula prezirno.

— Kak je bil švindler u životu, tak je s švindlom otišal i na drugi svet! — promrmlje prilično glasno Drob. Od svega on razume samo toliko da je i Mutavac bio zatvoren radi zadrugaške afere, dosta da bude protiv njega!

— A šta ti brblješ! — zgrane se na njega Burmut, turnuvši cedulje u džep. — Lopov, trebalo bi tebe opet u dunkl!

— Istinu velim! — opre se Drob razdražen. — Kako je mogal za ovoga — Rašulu — napisati da nije kriv kad je mene prevaril?

— Zašto ste se dali! — podsmehne se Rašula. A Burmut zatopta pred Drobom nogama, besan.

— Ghraa! Ti se još usudjuješ nešto govoriti! Na vešala bi tebi trebalo! Ti si i niko drugi kriv da je onaj sad tamo mrtav!

— Kaj ste bedasti?

— Bedast, ti vrag! — mahne Burmut ključevima — Tu si bio i ništa nisi čuo, ništa video! On se zaklao i ni glasa nije dao od sebe kao da je muhi krilo iščupao! Nego razgovarati na bušu! Lopov ti jedan, čuo si ti, pa ti je još sigurno i drago bilo!

To je već sve moralo biti gotovo pre nego se on vratio ovamo, uveren je Drob, sad se ipak stao braniti.

— Ja sam na dvorištu bio!

— A on je baš s dvorišta doneo uže! — uplete se nenadano lampar dosad ćuteći. — Video sam ja, i vi ste morali videti, bili ste tamo —

— Gde tamo? Baš sam ja znal zakaj on seče uže!

— To je sve glupost! — naglo je Rašuli stalo da preseče tu svadju. — Svi znamo kako je Mutavac bio tih, tiho je i umro! Pa i vi ste, papica, uvek govorili ne sme biti sam, jer bi se mogao ubiti. Pa eto, danas je ostao sam, ne možete mu ni vi ni mi biti uvek za petama!

— Šta sam ja govorio! Samo da ne kažeš, da sam ja kriv! — smračio se Burmut, ponešto tako i osećajući — No hajd, dosta je tog brbljanja, nismo mi komisija! U svoje ćelije! Policija će doći, mir mora biti!

Razganja ih naglo i stražare s njima. Povlače se i jedni i drugi. Maček se odjednom setio da je u dvorištu zaboravio šah, a Rašula, još uvek u nadi da će Burmut posle službe naći Zoru, podsećuje Burmuta da će večeras u svoju samicu. Pustivši Mačeka Burmut je, dok se taj vrati, ostavio pisarsku sobu nezaključanu, a sam se uputio da otvori Rašulinu samicu, i i ujedno da zaključa Droba čija je ćelija baš toj samici nasuprot.

Nisu još njih trojica došla ni do te ćelije, a u hodnik dokudeca tamničar.

— Gde je taj nesrećnik? — ogleda se hodnikom, Burmut, ostavivši Rašulu i Droba, priskoči do njega hoće da mu otvori kancelariju. Ne, ne treba! — odvratio ga od toga tamničar usplahiren; zavirio je već kroz bušu, video zgvrčeno truplo. — Samo zapalite unutra lampu da se vidi kad policija dodje i sud. Ja sad idem na sud, i mir treba biti ovde, gospodin Burmut, mir i red!

— Mir i red! — gundža Burmut kad je tamničar izašao. — Vidiš ti njega! Da to ko drugi kaže nego on!

Vraća se da otvori Rašuli samicu, a ovog su, čas pre došuljavši se natrag u hodnik, zaokupili Napoleon i lampar. Traže svoj sekser. Napoleon čak krunu, jer ga je Rašula na dvorištu bubnuo nogom baš u uho tako da mu je valjda puknuo bubnjić. A Rašula se valjda i sam seća, kako ga je huckao na Mutavca; samo ako mu krunu da, ne će to reći nikome. Ucenjuje mali lukavac, i otarasio ga se Rašula davši mu dva seksera. — A šta vi tu trgujete? — spazio je to ni ne opazivši Mačeka koji se vratio u ćeliju, Burmut, pomalo zavidan — Marš ti! — tera Napoleona iz

hodnika, a lamparu naladže da priredi i zapali lampu za kancelariju.

I otvorio je Rašuli samicu. Još je vani samo Drob. A taj ga je na oprezu da ne dobije ključevima, saletio da mu dozvoli te izmeni u ćeliji vodu, hteo bi, kaže, da se opere od dunkla.

Ne bi mu to Burmut dozvolio, no ušla su u hodnik dva uznika, vrativši se upravo s rada u gradu. Jedan je baš iz Drobove ćelije.

— No hajd! — grune on Droba u ledja. — Operi se smrad! I brzo!

Poletio je Drob, a Burmut je zavirio u Rašulinu samicu, odakle ga Rašula baš i zove. — Šta ti opet hoćeš? — udje — Znam, znam, kolac bi ti onaj hteo kraj sebe! Ti vrag, da ti nije priselo videći onog mrtvaca! Smeješ se, drago ti je, ha? To si ti uvek želio!

— Šta vi to, papica? Ni ne mislim na to! — njiše se Rašula u boku po taktovima valsa koji se upravo začuo. — Na to neka njegova vesela udovica misli!

— Ne misliš! A Mutavac, rekao si, pobegao! Pobegao, znao si ti, lukavac, sve unapred! Ako si ti, jesam i ja stari zajac!

— Da ne govorite, papica, više takove gluposti pred drugima! — okosi se Rašula. — I jutros ste Jurišiću nabrbljali koješta, kako ja želim Mutavca videti u samici! Nekog drugog želim ja videti u samici, vi sami znate, zato sam vas i zvao.

Uozbiljio se. On mora da se noćas tu sastane sa ženom. Burmut nije dospeo, a i sad će se radi suda i komisije i Petkovića tu zadržati. Treba neko drugi, koji stražar, da podje Zoru obavestiti. Svaki čas je dragocen. On će da plati i Burmutu i stražaru. Zvecka u džepu srebrom.

Prisluškuje Burmut tu srebrnu pesmicu, prezamamljiva je da s kime podeli njen zvuk. Mogao bi poslati stražara s kojim će se dogovoriti za noćas, no sad ga ne može da traži. Poći će, čim sve svrši, on sam. — Ali biće kasno. Zora može izaći! — Potražiće

je njegov sin detektiv! — izgovara se Burmut, i da ne popusti, skoknuo je iz ćelije. S hodnika ga baš zaziva Napoleon koji je mesto lampara doneo već zapaljenu lampu za kancelariju. Smrknut, nezadovoljan, izadje za njim i Rašula da prenese ovamo neke svoje stvari iz pisarske ćelije. Dole je zazvečalo zvono; šest sati, jeli još Zora kod kuće, ako je uopće još ovde?

Burmut je upravo, razvikavši se pre na Droba što se još uvek nije pobrao u ćeliju sa škafom nego ga tu pere na vodovodu, otvorio kancelariju, a u hodnik dostojanstveno, s nenapisanim još manifestom, udje Petković. Gle, tu na hodniku stoje sa zapaljenim lampama, počasna rasveta! S osmehom upravlja hod spram svoje ćelije.

— No hajd, unesi lampu! — udari Burmut, gledajući za Petkovićem, patuljka. — A ti, Rašula, poredi te papire malo na stolu, razbacano je ko na smetnjaku. Red mora biti!

— Gospodin Burmut! Mi smo vam doveli onog nesrećnika, valjda više nismo potrebni tu? — šapću stražari koji su ušli u hodnik, i sami zavirkuju u kancelariju na Mutavca — Hu, kako se taj skljokao!

— Hajd! — zlovoljan je Burmut, posmatra kako Rašula cereći se gurka Napoleona na Mutavčevo truplo. — Mir tu! — A vi idite! Mogu ja tu i sam napraviti red! A šta ti tu buljiš? Gde si bio dosad?

To se okosio na Jurišića, koji je naglo, još pre stražara došao ovamo i nepomičan ko uledjen pilji kroz širom otvorena vrata u truplo.

U protivnom kutu kancelarije, naslonjen bokom na zid, zgvrčen na kolenima, čelom na podu kao da metaniše i svima se ovde poklonio do zemlje, savilo se klupko obučenih kosti, Mutavac. Grba mu preko kaputa strši oštro, čini kut pregiba u ledjima još oštrijim. A ispod podignutog ovratnika još mu je uvek zamka od užeta i klin privezan na kraju zamočio se

u krv koja se oko Mutavca razlila ko crveni okvir. U tom okviru, u zgvrčenoj ruci tik glave sličica je bistrička, a nešto dalje leži na podu nožić, krvav. Lice je sakriveno, priraslo bradom o pod ko korenjem, to lice kao da se još u smrti htelo sakriti od sveta, od ljudskih očiju.

— Još mu ni umreti nije uspelo! — gledajući rupu u zidu iz koje se, sigurno pod težinom Mutavčevom, izvukao klin, šapne Jurišić; čudno je, pomisli, kako mu je nožić ispao iz ruke, a sličicu je stegnuo čvrsto!

— Mutavac je uvek bio pobožan, još i u smrti kleči! — naruga se Rašula, uprvši odjednom pogled pažljivo u Mutavca i sagnuvši se nad njime. No Burmut ga zajedno s Napoleonom istera iz sobe, priprvši vrata. Sad je tek Rašula spazio Jurišića; suspregnuvši smešak mune mimo spram pisarske sobe.

Burmut se, opet se zadevajući o Droba, koji sad istom puni škaf, uputio da zaključa Petkovića. Najpre njega, ono kričalo! Gde su do djavola ti bolničari!

No zaletio se natrag.

— Jeste li dobro pomirisali krv? — dobacio je Rašuli Jurišić.

— Vama bi, znam, — okrenuo se Rašula — bilo milije da vidite ovako u krvi mene.

— Sudite po sebi! Ali ovako kao on trebali biste vi kleknuti živi i moliti za oproštenje, jer tu krv ste prolili vi!

— I kad bih je prolio, ne bih kleknuo! No svi znamo da se Mutavac zaklao sam!

— Sam! Ali vi ste ga na to naterali, prisilili!

— Prisilio? — zakikoće Rašula — Recite papici da vam pročita Mutavčevo pismo. —

— Napisao je da ga niko nije silio na smrt! — javio se s praga pisarske sobe Maček.

Burmut, došavši s vikom, poslušao je tren, kakove će to dokaze izneti protiv Rašule Jurišić. Baš bi mu bilo milo da neko tom djavolu Rašuli stane na rep.

No ne može li svaki čas doći sud? I ne tvrdi li Jurišić bez dokaza što i sam zna?

— Hajd! Ne brbljite tu, objasnite se vi na raportu, a ne sad! Hajd!

Rašula bi još poslušao, ali Jurišić je stao tvrdoglavo. Da je Mutavac u posmrtnom svom pismu obranio Rašulu? Pa i to je moguće od onog čudaka!

— Ali uže, na koje se pokušao obesiti, odsekao je on dole u dvorištu, i vi ste to, kako ste pratili svaki njegov korak, sigurno videli! I znali ste njegovo raspoloženje, a ipak ste ga pustili ovamo! Zato ste vi mene i hteli zavarati, kad sam vas pitao za Mutavca, da ga je k sebi pozvao doktor Kolar! Sad mi je to jasno! Bojali ste se da ga ovde potražim i možda sprečim samoubijstvo koje ste vi spremali ceo dan! Ubica, ovo je ubica! —

— Ništa ja nisam video! — hoće da ode Rašula i otkud bih ja mogao znati što on kani?

Malo podalje sa škafom u ruci, stao je Drob. Sad je odložio škaf, isprečio se pred Rašulom.

— Videli ste! — vikne on grčeći šake. — Ja sam svedok! Sad je i meni sve jasno! Iza ćoška ste gledali kak je puklavac štrik rezal, još ste se smejali!

— Šta vi buncate? Ako ste to vi videli, onda ste baš vi najviše kriv! To su vam već i drugi rekli!

— Ja kriv? A otkud sam ja mogal znati kaj vi imate medju sobom i kakav je to čovek! Ali ja sam kroz drva kad sam pertle na cipeli vezal videl kak vi gledate kaj dela puklavac. I još ste se naglo obrnuli kad ste najemput videli mene! Tako je, to je istina, i mislite da ja nisam iza ugla poslušal kaj ste vi govorili i kak ste ga plašili s štrafhauzom, sad je to meni sve istom jasno; vi ste hteli njegovu smrt, vi ste ga ubili!

— Vi ste luda! — odrine ga Rašula od sebe, a bes, teskoba i prezir su mu u sazvučju reči.

— Tome se još ima samo dodati — plane iznova

Jurišić — ono kad ste hteli da ga Napoleon udari sekirom i Petković mu sugerira da se obesi ili zakolje!

— Pa šta vi hoćete? — uhvati se Rašula reči — Mutavac se uopće nije obesio! Zar sam ja kriv i za to da je imao nož? Evo, tu vam je Napoleon, kad sam ja od njega hteo. —

— Malo ste i hteli da ga čvrknem sekirom! — uleti mu u reč veselo Napoleon; to ti je za ćušku i udarac, pomisli.

— Ej, Rašula, Rašula! — videći kako ti ljudi sve više Rašulu hvataju u škripac ostao je Burmut dosad tih, i samo od časa na čas stišavao druge. Sad se nasmejao hrapavo. — Lopov si ti veliki! No hajd sad, fakini, rekli ste šta ste imali! A šta ti? — razgoropadio se naglo, zamahnuo ključevima. Na Droba. Jer čim ga je Rašula odrinuo, u njemu je zakuhala mržnja, no ponešto i strah, tek prevrla je prva ipak. Zavijorio je na Rašulu dugim rukama:

— Ti svinja jedna, mene si krivil, da sam te htel nožom gde ga i nisam imal, a ovoga čoveka si vubil! Zver ti švindlerska!

Burmut se bacio medju njih i čini se da će sad tu doći do tuče izdašne, jer svi viču, svi se gomilaju u hrpu. Čak i Ljkotić, Maček i Majdak su se približili, kadli ih sve nadglasa, a i primiri doziv čujan već pre:

— Herr Rašula! — uletio je u hodnik, usopljen kao da je sa šepavom nogom preskakivao po tri stepenice, Rosenkranz. — Ihre Frau, Frau — ne smaže da izrekne — Frau — i kao da ni telesno više ne može dalje, stane, nasloni se baš na Droba; ovaj ga odgurne.

— Meine Frau? — uhvati ga i Rašula za prsa i potrese — Platzen Sie schon einmal aus!

— Hat die Flucht ergriffen mit allem Geld — ishukne Rosenkranz, a kroz masku koju mu je na lice navuklo preneraženje, sigurno neko drugo, prodrlo je neutoljivo uživanje i oduševljenje da Rašulu

porazi s takovom vešću. I čudno mu pogled izmiče u stranu, baš prema vratima kancelarije.

— Woher wissen Sie das? — probledio je Rašula i premda je ko leden kip, izbio mu na čelu ipak znoj.

Rosenkranz je to upravo čuo kod suca istražitelja. Bila je baš reč o Mačeku — tumači to uzrujano — a telefonski je od policije došla vest da je prigodom premetačine stan Rašuline žene policajno otvoren. Na kredencu je nadjeno njeno pismo u kojem javlja mužu da ga voli, no ostavlja ga ipak, jer ga ne može da čeka, dok izadje iz tamnice. Od novca koji joj je ostavio platila mu je tri nedelje koštu unapred, a ostalo on i onako po svojoj nesreći ne treba. Želi mu svaku sreću. Viel Glueck, tome se naročito smejao sudac, a najvoleo bi se nasmejati i Rosenkranz. No biće da i njemu iz drugih razloga nije do smeha.

— Was ist mit Mutavac? — okreće se neodredjeno kome, i kao da je već zaboravio na Rašulu.

— Ti vrag, tu bi babu trebalo tući s kolcem kako je ona sama velika. A i tebe, Rašula, fakin! Hajd, hajd, sad sve znamo! — tera ih opet Burmut. Zadovoljan je, a i srdit. Pravo je to, i onako je taj novac Rašula pokrao sirotinji, ali je time i on sam izgubio najboljeg svog mecenu, dakle i srebrnjake koje je imao dobiti večeras.

— Kako došlo tako prošlo — kikoće piskutljivo i rastapa se od sreće Drob.

— Ghraa! — prasne Burmut, a uzmiče samo Drob. Sad Rašula stoji nepomičan.

Nije ništa novo čuo, a zgromljen je ipak. Sam pred sobom je ko zrno malen. Najpre udarac Droba pa Napoleona, a sada ovo. Kuda je pobegla? K vragu i žena, ali novac, uložne knjižice! Propalo, propalo! Uglevlje, uglevlje! Ko da mu je Petkovićev ludjački smeh odrazio u licu, ščepa za rame Rosenkranza: je li ga zove k sebi sudac?

— Ja, ja, so etwas — preplaši se ovaj, to više što ga je s druge strane zaokupio Maček. A sam on

nisli sad sasvim nešto treće: je li istina, što je javio amničar sucu, da se Mutavac tu u kancelariji zaklao? To bi on hteo da vidi, vrata su priškrinuta, tiska se do njih. Rašula ga je napustio poletivši da će na sud, Burmut je upravo na pisare, a najviše na Mačeka, mahnuo visoko ključevima. Previsoko i tako je pogodio olinsku lampu. Staklo je puklo, rasulo se, mrežica se još više nakrivila, ranjena isplazivši žuti jezičak. Uto je baš Rosenkranz otvorio kancelarijska vrata, stuknuo zaroptavši, pao na Burmuta.

— Pappp — pappp —

— Žiiiv! — glasom ko da je zaplakao odmakne se od vrata Majdak. Život ma kakav bio, treba trpeti! — s tim šaptom upućenim Jurišiću, prišuljao se i on da vidi mrtvaca, svog bivšeg srećnijeg takmaca. Prekrstio se sad, no još nije učinio amen, a Rašula stavši na njegov krik ko ukopan pred hodničkim vratima, zaletio se ovamo, gurnuo Majdaka u lakat, bacio pogled u kancelariju, okrenuo se Burmutu:

— Vi ste pijan bili, stari ludjak! — krikne, sam osetivši prekor, jer još od časa kad je Mutavca pogledao izbliza podmuklo se njime vukla misao, da se Mutavac nije ni zaklao! Još i smrću ga je prevarilo to pseto! Ko bezuman izleti iz hodnika.

Po prvi puta današnjeg dana Burmutu su nestale reči. Čas pre vikao je radi lampe, sada malo da mu ključevi ne padoše iz ruke. Zbunjen ko obeznanjen, bulji u kancelariju.

Vrata su se hodnička za Rašulom zaklopila šumno. A ovde u unakrštaju dvaju svetala, ovog s hodnika, i onog u kancelariji, pobaučke puže prema njima svima Mutavac. Krvav i strašan, a uže mu se vuče podom ko roniocu koji je izranjen iz dubina izašao na obalu. U tišini koja je nastala čuje se samo njegovo teško disanje.

Pošavši u uzište da se obesi, Mutavac nije znao gde će to učiniti. Prepustio je to slučaju. Podsvesno se ipak sećao zgodnog mesta: hodničkog vodovoda kraj zahoda u drugom katu; to je baš u kutu, i mogao bi uže privezati na pipu. No ne će li ga tamo ko prerano naći? Na putu do tog mesta spazio je otvorenu kancelariju, tu će biti sve još najzgodnije. Ušao je.

Ušao i našao klin o kojem je viseo zidni kalendar. Opipao ga, čini mu se čvrst, pa je o nj privezao uže. Toliko je smrt bila nad njegovim životom jača da joj se skoro predao ne napisavši pismo za Olgu. Mučno se dosećujući što da piše, napisao ga je ipak. U poslednji čas je još osetio nagli poriv da se ispovedi. No od sviju greha mogao se setiti samo toga da je tajio tajnu knjigu, pa još i sad lagao sudu. No Bože, oprosti mu, to više nije za njegovo dobro! Ali za dobro je mislio da će mu biti, kaže li o Rašuli i Rosenkranzu sve što je znao; tako je bližnjemu svome, makar i krivome, učinio zlo! Barem da taj greh — no je li to greh? — popravi, dodao je na drugoj strani još jednu rečenicu. Požalio je i to, no bilo je već napisano. Metio je dakle cedulju preda se na pod, da je odmah nadju i niko da je ne ukrade. I nožić je metnuo ovamo, tako da umre s poslednjim pogledom na tu uspomenu od Olge! Sličicu bistričku uzeo je u ruke mesto sveće. Tako se popeo na stolac, turio glavu u zamku — prekrstio se; zbogom Olga, zbogom, za dete i tebe tako je bolje!

Neko viče dole u dvorištu. To je onaj ludjak sigurno; možda je i to ludo što čini sam? Nije to domislio, oturnuo je stolicu, i u isti mah soba se zazibala pred njime, strop je ko nebo postao niži, pritisnuo ga o glavu. Nešto je puklo jako, u njemu ili van njega, zašumelo, pao je nekud s boli i ugodom ko u toplu neku banju, slatku i gorku, gorku. Nesvesno je osetio da nešto iz njega teče. Teče crveni neki potop; da, sva braća, sva braća i otac tako su umrli. Treba klek-

nuti, kleknuti, pomoliti se. No glava je bila preteška, tonula je nekud u dubinu, u dubinu.

Duga, polumrtva besvestica. Bezdna u kojoj je smrt život, a život smrt.

A onda, ko neko da se prislonio na njegov grob, pa glas dolazi kroz zemlju, počeo je neko zvati: Pepi, Pepi! U celom telu, svesno u nesvestici osećao je taj glas i glas taj, boreći se s nečijom hajkaškom krikom: Mutavac, Mutavac! otimao ga je i oteo hajci, izvukao iz dubine, no gde je to sad? U podrumu, onom, onom —? Gle, vlažno je i mračno, zmija mu se okolutala oko vrata, ah da, da, mutno mu je priletio podsećaj da se hteo obesiti i krv da mu je navrla ko svoj braći i ocu. On hoće živeti! Olga, Olga! No to je smrt! Umire! Sveću, sa svećom da umre, brzo, brzo! Čuje glasove ne prepoznaje ih. Zveknulo je nešto, da to opet ne pada on sam? No dohrlili su ljudi, daće mu sveću. Eto je, plamsa, no zašto su je digli tako visoko? Ne daju mu je! Ah, prepoznao ih je, trznuo bi se natrag, no ipak puže prema njima. Draže ga, no neka, samo sveću neka mu daju! To bi im hteo reći. Dopuzao je do praga, hteo se dići, izvrnuo se ovde ko masa bez kosti, no zadržale su ga vratnice i sedi sad tu, ledjima naslonjen na njih, spustivši ruke nemoćno, premda bi ih hteo da sklopi. Strahovita crvena maska: tek jagodice žute, usta otvorena, crna, ostalo sve crveno, zgrušana brada najviše. I diše teško i brzo kako to sisaljke rade na presušenom bunaru.

— Gospodin Mutavac! — prolaktio se i čučnuo do njega Jurišić, a u duši mu blisika ushićenje i strava. Raširio mu na vratu zamku, urez od noža mogao je biti samo još pod njome, no ništa, ni rane, ni sekotine ikake.

— Blutsturz! — snadje se prvi Maček.

— Ja pijan, ti vrag! — razabrao se konačno i Burmut, uvredjen. I gotovo da se više oseća uvredjen od Mutavca nego Rašule. — Nije se zaklao, to vidim, kad je živ. Tas hajst, a uže, obesiti se, ha? — čini se da

će se razvikati i na Mutavca. No, Jurišić ga i nehotice rine.

— Krevet, ponesimo ga na krevet! Doktora, doktora zovite!

— Kakav krevet! Ovako krvav! — zagrcne se Burmut. — Operi ga najpre!

S onim posluhom koji u sličnim zgodama pokazuju i najnepopustljiviji, a i da ne oteže, Jurišić pojuri do vodovoda i druga mu misao padne, odjuri u pisarsku ćeliju koja je najbliže po jastuk. Dotle je Mutavca pridržao Majdak.

Iz nezatvorene Drobove ćelije primakli su se sad i ostali uznici, Burmut ih, šišteći, goni natrag.

— Šta se to govorilo o meni na sudu recite mi već jednom! — okupio je Rosenkranza Maček, pun slutnje i straha. Pilјeći blesasto u Mutavca, Rosenkranz gurne nenadano Mačeka od sebe i izvrne oči, zašapće, uperivši spram Mutavca prst.

— S is er, der Untersuchungsrichter, ja, ja!

I u njemu se nešto svršilo, zapravo započelo. Muke je mučio na preslušanju, svaki spomen tajne knjige bacao ga u veći očaj i podsećivao da počme simulirati. No nije se na to odvažio. Osim toga, vani ga je pred vratima, dobivši već unapred dozvolu za razgovor, čekala Sara; i nju da ustraši, ne saopćivši joj unapred šta je na stvari? Šapnuo joj je to za razgovora, a tada je došla vest o begstvu Rašuline žene i malo potom tamničar s vešću o Mutavčevom samoubijstvu. U očaj se uplelo veselje, to veće, što je sudac naložio tamničaru da pozove k njemu Pajzla jer će taj na slobodu. Rastao se sa Sarom ohrabren za simulaciju, a u hodniku našao se s Pajzlom. Progovorio je i s njime nekoliko reči, i Pajzl ga je hrabrio! — I doista, zar sada nije najpodesniji čas? Krv, mrtvac koji je uskrsnuo, sve je to senzacija koja poremećuje mozgove; ludilo je sad najverovatnije, a osim toga ni Rašule nema sad ovde: čas je!

— Ja, ja, ich kenne Sie Herr Richter, ich bin aber unschuldig! — uzbudio se on doista, podražen vlastitim uverenjem da je našao pravu formu. Petković je u dvorištu kleknuo, učinio je to i on sad pred Mutavcem. — Was, Sie glauben mir nicht, dass ich unschuldig bin? — Ta mrtvačka maska obezumljuje ga uistinu. Pograbio je Mutavca za vrat, no sa svesnim oprezom ne steže ga, nego samo trese, trese, krvavih ruku crven i u licu — Sie krfnik, krfnik!

Majdak je odskočio preneražen. Nisu Mutavcu iskočile oči, ali ih je rastvorio širom, grklja, ropće, glava mu se klati nemoćno.

I svi su preneraženi. Izgubivši vlast nad svima, nad sobom, Burmut ga tuče ključevima, krešti: stražari, stražari! Doletio je Jurišić s jastukom.

— Zadavićete ga! — zabezekne se, baci jastuk, htedne da Rosenkranza odrine, otrgne, no ovaj u prvi mah ne popušta, povukao je i prevalio Mutavca te, osvešten Jurišićevim povikom, djisnuo u vis i ščepao Jurišića za vrat.

— Sie wollen mich ins Dunkl! Naa! Ich bin loyal! Krfniki! Krfniki!

Gužva. Ovde je jedan simulant, ali ovo je ipak ludnica. Svi su se zgužvali u klupko, odmaknuli su se samo Maček i Likotić. Deci! Stražari!

— Herr Doktor, ich lass mich nicht ins Dunkl!

— Poludio je! — smejući se, uveren da ga je na sudu Rosenkranz izdao, dovikne Maček nekome spram vrata. A to se vratio Rašula. Stao je tamo, gleda.

— Simulant! — krikne i zaleti se ovamo. Rosenkranz je medjutim povukao za sobom celu gužvu već i mimo kancelarije, s pokretom kao da će pobeći. Rašula se rinuo prema njemu. — Simulant!

— Krfnik! — ispruži Rosenkranz ruku, a Rašula je prihvati.

— Doktor Pajzl ist tot, Sie Simulant! Schlag hat ihn unten soeben getroffen!

— Mutavac! Mutavac! — iskobeljao se Jurišić iz meteža i srnuo preko praga. Viče tamo, no niko ga ne sluša.

— Hier muss man verrueckt werden! — zaplače gotovo Rosenkranz od jada i blene u Rašulu u užasnom preneraženju: Pajzla da je pogodila kap? Sigurno ga nisu pustili na slobodu! — Aber —

— Bloeder Kerl! Što Petković u ludilu, to on u simulaciji! — odrine ga Rašula od sebe i okrene se sa smehom spram ostalih. Pojurivši da će na sud, saznao je od stražara na kapiji da mora pričekati, jer najpre ide na sud Pajzl. I doista je taj upravo izlazio, s podrugljivim smeškom: kako i ne, već je i stražar znao da će Pajzl za čas na slobodu! Čuvši iz drugog sprata neku viku, vratio se Rašula ovamo; zanima ga šta je s Mutavcem, a eto tu Rosenkranz simulira! U hipu mu je blesnula misao da ga zbuni izmišljotinom o Pajzlovoj smrti. Izrekao ju je, i laže sad, pogledavajući spram Mutavca i Jurišića, dalje svima. — Istina je, dole leži mrtav!

— Ah, duhovito! — zasmeje se i opet Maček; razumevši varku.

— Mir! — zašapće naglo Burmut mahnuvši rukama da se razidju. A sam je upro pogled u vrata od hodnika. Prisluhnuo je poznate glasove, i svi su ih sad čuli. Likotić, za njim i Maček potrčali su u ćeliju, no prekasno. Vrata su se otvorila i ušao je i stoji sad čovečac u crnom odelu, star, sa zlatnim naočarima na crnoj svilenoj niti i zvera kroz staklo po hodniku. Uz njega nešto viši, isto u civilu, inspektor uzišta. I tamničar iza njih.

— Šta je to? Šta to znači? — ciči kroz nos gospodin s naočarima — Ključaru, kakva je to jurnjava, kakav je to red ovde kod vas?

Ustobočio se Burmut, sklopio pete i čudno je videti tog izlapljelog starca u soldačkom pozoru. I zabezeknuo se, ne smaže reči. Ovo je neočekivano do-

šao sam predsednik suda, njega već nekoliko meseci nije bilo ovde.

— Presvetli! —

— Ovo nije način, gospodine većniče! — sekantno se obraća predsednik inspektoru — Ovde treba uvesti red!

— Tamničar! — prenosi inspektor napadaj — Ja sam vam uvek i danas govorio —

— Ja sam, ja sam — zbunjeno se zapliće tamničar — ja sam ključaru strogo naložio da ovde bude red i mir.

— Ovako ko na slobodi, a ne u zatvoru, ko na promenadi — ototanjuje i intači predsednik. — To zakon ne priznaje. Lampa, vidim, razbita, smeh, a jedan je mrtvac tu i ludjak jedan! — Ključaru, šta to znači? Zar ste svi ludjaci? To ne sme da bude!

— Presvetli! — trne Burmut. — Ja činim red koliko mogu, ali lopovi su lopovi, zato su i došli u zatvor, jer su nepopravljivi. A ovo je sada samo slučajno, jer, jer — pokazuje na Mutavca — taj mrtvac je živ, a onaj ludjak, vele, da simulira.

— Kako simulira? Šta to govorite? Vi ovde nemate nikoga nazivati lopovima! Kako živ? Mrtav, pa živ, šta to znači? — polazi on do kancelarije gde na pragu Jurišić podržava Mutavca da ne padne nauznak i šapće mu sve više postavši glasan, malo da ne viče:

— Gospodin Mutavac, žena vam je na slobodi, u porodu, možda već imate dete, dodjite k sebi! — Po rukama mu teče topla krv iz Mutavčevih usta, teče ili je već prestala? Razjapljenim očima bulji u njega Mutavac, nem. A zanemio je i Jurišić. Kraj njega je i Majdak; brisao je dosad maramicom Mutavcu krv, sad je to, sam ko ukipljen prestao.

— No taj baš ne izgleda kao živ! — nagne se i predsednik.

— Blutsturz! Nesvestica! Došao je k sebi, presvetli! — šušnuo je za njim i Burmut, stavši i opet u pozor.

— Blutsturz! Biće doista! — digne se predsednik. — Jeste li telefonirali po doktora? A šta je opet ovome? — trgne se, pokaže Rosenkranza.

Na predsednikove ukore čak se i Rašula povukao prisluškujući sve iz pisarske ćelije. Samo je Rosenkranz ostao na hodniku, ukočio se pred obližnjim prozorom. Objasnilo mu se da ga je Rašula obmanuo Pajzlovom smrću. Da je tako naseo već u početku, pa to da je sad Rašula prisutan, te da se čak i sam Burmut okrenuo protiv njega, sve ga je to omalodušilo da nastavi sa simulacijom. I možda bi, zastrašen, to i prestao, ili bar odložio, da se još od časa kad je prevalio Mutavca, i pogotovo posle kad je Mutavac očigledno pao u novu nesvesticu, nije u njemu javio i do strave se razvio strah: strah od Mutavčeve smrti za koju će, davio li ga on uistinu ili ne, baciti krivnju na njega. U bezumnoj teskobi radi te nove odgovornosti on je video spas samo u tome da nastavi glumiti ludilo Tek kako? Rašula govori da plagira Petkovića! Izmisliće nešto novo: večeras je pred suprotnim prozorom u sudbenoj zgradi video Saru, videće je i sada, zvaće je. Razvukao je obraze, izbuljio oči, tucka prstima o staklo, gvrči ih, vabi nekoga.

— Rosenkranz, ti vrag! — u staru svoju rolu pao je Burmut, besan.

U ovaj isti tren Jurišić je ispustio Mutavca iz ruku, protiv volje prenaglo tako da je Mutavcu glava o pod udarila muklo. Šta je to još držao u rukama? Bile su to oči bez pogleda, usta bez reči i disaja, srce bez kucaja, leš, i sve šta je rekao rekao je mrtvome! Zubi su Jurišiću zazvoncali ko u zimici. Uspravio se, kriknuti htede, no samo je šapnuo.

— Umro je od ponovnog krvoliptanja! Ubili su ga ubiliii!

— Šta je to? — nervozno se opet ovamo okrene predsednik — Mrtav, pa živ, i sad opet mrtav! I šta to taj, ključaru, govori da su ga ubili?

— Presvetli — ! — zapinje Burmut, sebeneznao i sam, jer što ne vidi predsednik vidi u dubini hodnika on; i eto, sad mogu svi i videti i čuti isto: Petkovića kako je izašao iz ćelije: gleda ovamo, smeje se i slavodobitno mašući nekim papirom dovikuje ovamo:

— Narode!

Svi i predsednik, okrenuli su se doista, i upitno se u skrajnjem začudjenju ogleda predsednik na sve oko sebe.

— Ono je ludjak, presvetli, plemeniti Petković — istisne Burmut, besan na svoje bezumlje da Petkovića, ko i sve ostale, nije zaključao u ćelije.

— Ludjak! — skine predsednik naočari i ruke mu drhću. — A ko je onda ovo, pitao sam vas — pokaže Rosenkranza. — Zar vi imate ovde dva ludjaka?

— To je Rosenkranz, iz zadrugarske afere! — protumači mu inspektor. A iz ćelije je izašao Rašula, približio se, ceri se na Rosenkranza u ledja i započima.

— Slavni sude — !

Dalje od naslova nije došao, jer ma da su se svi obazrli na njega, pažnju sviju obratio je sad na se Petković.

Razvivši papir koji je doneo s dvorišta i držeći ga obim rukama pred sobom pustio se on, uzdignute glave, lagan i veseo kao da ide u svatove, niz hodnik ovamo.

Vika, tučnjava, pojedini uzvici o životu i smrti, doprli su odavde i do njega u ćeliju. I svi utisci zbrali su se u njega u jedan općenit: ovo je buna. Buna koju je digao njegov narod za svoju slobodu i svoga kralja, Marka Prvoga. Tu padaju životi, ali i uskrsavaju; besmrtan je svaki ko se bori za pravdu. I poslednja je to borba, jer čim će se on jednom uspeti na presto sinuće pravda svima, besmrtna, večna, beskrvna, božanska. To je glavni motiv njegove proklamacije koju je ispisao sitnim slovima uzduž i popreko i koju će sad, došavši ovamo, svečano pročitati narodu.

Buna doduše još nije dovršena, jer još se vide srdita neka lica i čuju plahi povici. On se, pišući manifest, nije hteo da u nju umeša jer je hteo da se narod u slobodnim izborima slobodno izjavi i neka vide neprijatelji kako se narod njegov i bez njegove prisutnosti izjavio za njega. No sad je već čas. Neko tu spomenu ime Petković, čas je da otkrije svoj inkognito, i bunu da dokrajči, donesavši svima mir.

Stao je pred sve, vidi: ogromne se gomile naroda talasaju pred njime u prestolnoj dvorani i zamrle su u tihom posluhu. Tek neko naziva sud; u pravi čas, jer sudac je eto došao, nikoga da ne kazni, svima da oprosti.

Uzdignuo je manifest k bednome svetlu potrte plinske lampe, no ne čita ga; nanovo ga to stvara i govori iz glave:

— Mi, Marko Prvi, kao plemeniti Petković od Beznje po nevolji gonjen od tirana, princ Rudolf Heine Habsburški, mrtvim proglašen, a uskrisao živ u vašim srcima, i princeza Regina Jelena, živa u mome srcu, hohoho, voljom pravde i slobode narodne uzdignuti na prestolje sviju Hrvata, proglašujemo narodu ljubav i mir —

— Zar vi ovde nemate ključeva — zacičio je predsednik spram Burmuta u jadovitom šaptu — da zatvorite ovake nesretnike dok ih ne otpreme kamo spadaju? To je ne-ču-ve-no!

Promrmljavši, ni sam ne znajući što, Burmut se u dva koraka našao pred Petkovićem, istrgnuo mu papir iz ruku.

— Princ! — zašišti, gušeći krik. — Tamo ti je tvoj tron! — pokaže mu ćeliju i povuče ga hoteći ga odvesti. — Budi pametan, nemoj srditi presvetloga! zašapće naivno ko razumnom čoveku. — Sve ti je to larifari!

Petković mu se, preneražen, oteo. To je carev agent, poslan da u svečani čas proklamacije zavede i odbije narod od njega. No narod ima reč! Tražeći po-

gledom oteti manifest zadržao se na licima ostalih. Larifari, utisnula mu se u dušu reč, zar je ovaj narod larifari?

Poluglasan, zbunjen šapat razlio se po gomilici pred njim. Pustite ga vi, Burmut! — glasno govori inspektor — inspektor!, to u trenu sablasno svetlom raspoznaje i Petković. Stuknuo je s prepašću u licu. Prepoznao ih je sve. No to je ipak sud nepravde i krvi pred njim! Krvi! — zagledao se u krv kraj Mutavčevog leša — i u Mutavca samog. To je taj kojeg su poveli na stratište samo zato jer se usudio govoriti sa svojim kraljem! A šta će tek onda s kraljem da učine! Pustiće ga, rekli su. Kuda, zar opet u progonstvo? Smrt, crvena i krvava, smrt vlastita na stratištu ukazuje mu se u tom netraženom pomilovanju i ko ga je tako strašno pomilovao no njegov vlastiti narod? Zar nema tu nikog koji bi u njega poverovao?

— Gospodin Petković! — primakao mu se tamničar.

— Ja nisam Petković! — zgrozio se on, naslonio se na zid, ispružio ruke kao na obranu. A iz oči su mu potekle suze, iz grla ropac. Zaridao je muklo i duboko, ko da sav s tim plačem propada u dubinu.

U ledenoj tišini koja je nastala ozvao se iz dubine hodnika samo Napoleon. Videći nemoć suda da ukloni odavde Petkovića mirno, on se dosetio varci, poletio dole pred Petkovićevu ćeliju i povikao:

— Vaše Veličanstvo! No dodjite!

Još više negoli na taj doziv Petković se trgnuo zapazivši pred sobom lice koje mu se primaklo izbuljenih oči i šapće mu uprvši u njega prst:

— Eure koenigliche Majestaet, Eurer loyaler Untertan Rosenkranz!

Rosenkranz, to je on, pomaknuo se iz svog ukočenog stava tek sada. Sluhom je pratio sve što se dogadja, čuo je i Rašulu, i baš radi Rašule se sad maknuo. Prišao je taj k njemu i kroz celo ga vreme dok su se ostali bavili Petkovićem gurkao i pretio

mu se. Mutavca je, reče, zadavio, prijaviće i to! Ko da ga je udav stisnuo Rosenkranz je osetio nuždu da se brani. Čuvši Napoleonov doziv, prihvatio ga je kao svoje spasenje, došepesao naglo pred Petkovića; čak će i kleknuti. Rašula ga je stignuo, uhvatio za jaku.

— Simulant!

— Krvnik! — lanuo je Petković, ugledavši pred sobom još i to lice. Plač mu se stišao, no strava je ostala još veća. A i osećaj uvrede prosuo se njime — cela njegova kraljevina da je simulacija? To je laž! Dole tutori! — kriknuo je, stuknuo, ide unatraške — Mi smo svi ravni! Ja sam lojalni anarhist! — okrenuo se prgavo, vičući odmiče se, nestaje u ćeliji koju mu je širom otvorio Napoleon.

I Burmut je poletio za njime, zaključava ga. Krikovi se iz ćelije nastavljaju, a s njima tutnjava o vrata. A ovde se, hoteći da i sam podje za Petkovićem, još uvek uzalud iz Rašulinih ruku čupa Rosenkranz. Da ne pojuri za Petkovićem zadržava ga Rašula po naredjenju samog predsednika i on to iskorišćuje ozbiljno stišćući Rosenkranza ko kleštima. I pri tome se neprestano obazire spram predsednika, dobacujući:

— Ja imam, presvetli, nepobitne dokaze da taj čovek simulira, nepobitne dokaze!

— Hilfe, Hilfe! — grči se Rosenkranz — Er will mich toeten, der krfnik! Den, den — ispružuje slobodnu ruku spram Mutavčevog leša — den hat er auch ermordet, er, nur er!.

— Simulant! hoteći da ga zagluši — trese ga Rašula. — Dogovorio se s doktorom Pajzlom da simulira!

A Rosenkranz mu se istrgnuo i bacio se pred predsednika na kolena, zajecavši od jada — Er, er hat den Herrn Untersuchungsrichter ermordet. Krfnik! Fragen Sie den Jurišić, er weiss alles, der Junge!

Predsednik je, ništa ne shvatajući, uzmaknuo, a inspektor se obratio na Jurišića.

Stoji taj ukipljen i ko uzet tu blizu. Čuo je sad pitanje, razumeo. Da odgovori? Da tuži? Ovaj pred-

sednik predsedavao je senatu koji je osudio njega. I da sad pomogne Rosenkranzu koji je tako reći ispalio poslednje smrtno tane u Mutavca? Osećaj ga pravde guši, no trznuo je samo ramenom.

— Pitajte njega! — pokaže Rašulu. I zanemi.

— Ja ću i odgovoriti! Ovog ovde — Mutavca — ubio je Rosenkranz. Tobože lud on ga je davio i udavio. Svi su to videli, meni je łekao Maček!

— Is nicht wahr! — zakrešti i skoči na noge Rosenkranz, preneražen do skrajnosti i sasvim zaboravivši da glumi ludjaka — Sie, Sie! — i zacene se.

— Istina je, svi su svedoci! Evo, tu je Maček! — Maček se, provirkujući s praga, hteo da sakrije, no prekasno. Morao je da potvrdi. — Eto, čuli ste! — nastavi Rašula. — A da je to simulant ja optužujem ovde pred sudom vladinog konfidenta, doktora Pajzla, koji je na to Rosenkranza nagovorio, njega da tako izvuče na slobodu, posle kako je u zatvor doveo i upropastio svog vlastitog šurjaka!

— Is nicht wahr! — sabrao se Rosenkranz — Herr Jurišić, sagen Sie, Sie wissen alles, er hat ihn in den Tod getrieben!

— Koliko je na tom istine videće se najbolje iz pisma koje je ostavio Mutavac! Gospodin Burmut, pokažite ga presvetlome!

Burmut se vratio, kopka po džepovima. Nestrpljivo se Jurišiću obratio i sam predsednik.

— Jurišić! — zapiskuta — Ovde se po drugi puta vas spominje, govorite!

Kroz celo se to vreme izvana u pojedinim intervalima čula promenadna glazba. Čuje se i sada, odzvanja podrugljivo tu i uvredljivo, o sve je to prenesrećno, preodvratno, preuzaludno, da se tu još šta govori! Taj isti predsednik, seća se Jurišić, čitao mu je jučer potvrdu osude drhćućim rukama, sa suzom u oku. Šta da kaže tom nemoćniku?

— Što ja znam — istisne — znam samo za svoju savest, za drugog nikog.

— Vi morate pred sudom reći što znate! — zatopta predsednik nogama motljajući u ruci pisamce koje mu je predao Burmut.

— Ne, ne moram! Od suda koji pušta Pajzla na slobodu, a Petkovića je radi prevare držao pod istragom ja ne priznajem pravorek nikakav!

— Šta? — histerično se uzvrpoljio predsednik — Ovo je uvreda suda! Gospodine večniče, o tome treba podnesti prijavu! Ovde je mogućnost jednog zločinstva, po zakonu je svaki dužan reći što zna!

— Er hat ihn mit Axt . . . mit Axt — zagrcnjuje se Rosenkranz od straha da radi Jurišićeve šutnje na njemu samome ostane krivnja radi Mutavčeve smrti. Jedva smažući reči razvikao se kako je Rašula Mutavcu ukrao i drugo jedno pismo negoli što ga presvetli, Seine Majestaet, ima u rukama.

— Jesam! — priznaje Rašula, ushićen Jurišićevom šutnjom. — No i to pismo je već u rukama presvetloga, jer i ono spada na sud!

— Hulja! — krikne Jurišić, tek sada osetivši silan ničim neutoljiv poriv da o Rašuli iskaže sve svoje sumnje, sva svoja znanja. No bilo je prekasno. Jer Rosenkranz je opet kleknuo pred predsednika i razbesnio se taj vičući stražare, zapištavši i na tamničara.

— U ovoj kući pravde dogodilo se zločinstvo, sutra sve pod istragu! Ključaru, odmah sve da razmestite!

Tamničar je oteturao na vrata dozivajući stražare. On je i odredio dvojicu da budu uz Petkovića, gde su ti? Burmut je navalio na uznike, terajući ih u ćelije.

I opet svi uzmiču; čini se da će i Rosenkranz. No dignuvši se na glas o novoj istrazi skoljenao se pred Mutavčevim truplom i celiva ga, celiva ga već krvav u krvavo lice.

— Herr Untersuchungsrichter, bin unschuldig! Ich weiss, Sie wollen mich toeten, ich liebe Sie doch!

— Simulira ili ne simulira, to će se videti — gleda ga predsednik jadan — Ali s njime, ključaru, odmah u dunkl!

— Ich liebe Sie doch! — djisnuo je Rosenkranz, i mahnit od straha da ništa nije dovoljno što radi pokuša da obgrli i samog predsednika.

Sam inspektor i Burmut su ga zadržali, a predsednik je uzmaknuo, viče i opet stražare. Verovatno, da ovi već trče ovamo, jer ih je tamničar, teško uzdahnuvši prestao dozivati. No sad je ušao samo jedan, stao je malo žacnut, no sabrao se brzo, salutirao, izviknuo:

— Rašula, Maček, na sud!

Rašula je odmah shvatio, Mačeku je to trebalo ponoviti dvaput. On na sud? A zašto? Ta sutra on ide na slobodu!

— Valjda vam sudac hoće da čestita! — povukao ga je Rašula smešeći se iz sobe, i idu zajedno, Maček pognut, snebušen. Došli su do vrata, stali malo, jer zaletili su se ovamo stražari. Brzo upućeni što imaju da čine, bacili su se na Rosenkranza, vuku ga u dunkl.

— Narrenhaus, nicht Dunkl! — krešti Rosenkranz dižući visoko ruke i łomatajući njima u zraku. — Dort ist kein Licht, Licht will ich, Sonne und Freiheit!

Smejući se izašao je Rašula, i trnući od groze stoji Jurišić pred vratima svoje ćelije. Čeka da mu ih Burmut otvori. Gleda: u nemirnom svetlu potrte lampe svi su ti ljudi sablasni ko velike njihove sene na zidu. Dole u svojoj ćeliji tutnji Petković, preko praga kancelarije strše Mutavčeve noge, i blizu tih nogu smešnu i jadnu svoju ulogu glumi jedan lupež, u svemu doista podražavajući Petkovića! Koliko puta je taj zalutali vitez čeznuo možda za tim da nadje nekog koji bi ga u njegovim dobrim namerama sledio, i eto, lud je dočekao svog sledbenika, jedan glupan pronašao je u njemu svoj uzor!

Stisnula ga je, uklještila ta misao, oblila mu lice bolnim sarkastičnim smeškom. Vani zuji glazba, do njega je ovamo dohitao Burmut, gura ga u ćeliju.

Rosenkranza su upravo svladali, vode ga. Obrnuvši se na tren spazio je Jurišić kako je u hodnik uletio doktor Kolar, s malim kovčežićem u ruci, sigurno za operaciju Ferkovićke! Sada još i to!

Ponovno ga Burmut rine u ćeliju. Zaključa.

Opkolili su ga uznici da im priča šta se to dešava.

— Pa vi ste sav krvav! Jeste li ga vi ubili?

U ćeliji se ogleda. Da, sav je krvav. Ruke, vrat. Ubio je on, dakako! Osmehne se opet sarkastično. Sedne na rub kreveta. Svestan je svega, a opet je ko pijan i ko ništa da ga se više ne tiče. Što da govori? Sve kad bi i hteo i imao kome, o ovome što je doživeo ne može se govoriti rečima.

A uznici, razočareni, napustili su ga s prezirom i natisnuli se na vrata. Sigurno su i pre tako prisluškivali.

Ćelija se Jurišiću čini ko ronilo, negde duboko, i svi glasovi ko da dolaze do njega kroz medij, odbojan, ali ipak prodiran ko voda.

Urlanje Rosenkranzovo.

— Ha, sad su onog židovskog simulanta odvukli u dunkl!

— Čuj, i policija je već tu!

— Mrtav je, kaže doktor. A i po ludjaka će, kaže, doći odmah kola. Već bi morala biti tu.

— Čuj, čuj, sad idu k njemu.

— Ne idu, valjda pišu zapisnik.

— Aha, sad idu!

— Ferković, sad je doktor dao nešto jednom stražaru da odnese do tvoje žene, operiraće je, veli.

— Aha, sad su kod njega! Čuj, čuj! A djavo odnio i tu Ferkovićevu ženu, dreči, pa ne možeš ništa da čuješ!

Uistinu, toga dana Ferkovićka još nije vriskala ko sada. Dosad su to bili isprekidani jaukovi, sada je to potok njih. Verovatno poslednji trudovi. Jedan je čovek umro, drugi poludio, a ovde se dole jedan

čovek radja. Sve je ko ponor u kome su se smrt i život sreli, zagrlili i postali jedno.

— Nisu još kod njega, pred vratima šeću.

— Čuj, čuj, kola idu.

U dvorište su se doista sa štropotom dokotrljala kola. Pojurili su uznici od vrata, skočili na prozore, grošičar preko kreveta na kome Ferković leži apatično, ni za šta se ne zanimajući, samo škripućući od časa na čas zubima. Sad je opsovao grošičara mrsko i opet se smirio apatičan. Po instinktu, kako se pogleda u grob u koji će leći neko drugi, Jurišić se digne i sam popne na prozor.

Kola. Žuta, s prozorima od mlečnog stakla. Iskobeljao se iz njih jedan čovek u plavom, izvukao nešto i prebacio preko ruke ko vreću. Konopci vise. Jurišić zažmiri. Ludjačka košulja! Stegnuće ga, stegnuće!

— A gde ste vi bili tako dugo? Već vas celo popodne čekamo! — prikuči se bliže jedan stražar.

— Čekate nas, vi to možete. A mi ne čekamo nikad, odmah poberemo. Niste vi prvi — hrakne poslužnik, bolničar, šta li je. — Nisam ni ručao pravo, toliko je nesreća bilo u gradu, pravi petak.

— Vi živite od nesreće, hehehe!

— A vi od zla! No zakasnili smo, znam, to ti je kraj mnogo posla činovnik krivo razumio. Mislio, lopov koji na motrenju, pa poslao kola u Stenjevec mesto ovamo. Mi baš odande. A šta, kakova je to konkurencija?

Stari je Ivek kapiju napola već zatvorio, no otvori je opet. Ukažu se kolica na dva točka, sva crna, i crn sanduk na njima s oblim poklopcem. Policajna. Gura ih krupan trhonoša. Sja mu na crvenoj kapi pločica od medi.

— Gde vam je taj mrtvac?

— Što? Da ludjak nije umro? Ne? Šteta! No gde je?

Vodi ih stražar u uzište. Gura trhonoša svoja kolica. Kočijaš okreće kola. Kroz zidove, kroz okna, s

promenade dosluhuje se glazba. Tamo ne znaju i ne slute šta se ovde u neposrednoj njihovoj blizini dogadja. Vals. Tra-rara, tra-rara — I da znadu? Tra-rarā tra-rara —

— Muzika! — besno se prevrne Ferković ko polit ognjem. I opet je cinično miran, ruga se ženi — S muzikom će joj dete ko princ iskočiti iz trbuha!

Ostali se smeju. I opet skaču s prozora k vratima. Ko bez volje, slamčica na talasu jačih dogadjaja, i Jurišić za njima.

— Mogu li ga uzeti? — glas trhonoše. — Čekajte još čas, najprije će onoga odvesti.

Tihi razgovor negde sasvim na drugom kraju hodnika. Zna se gde. I jedan jak korak.

— Dakle ste ipak došli! — glas doktorov. Izvinjavanje. Zvek brave.

— Ja sam kralj! — krik.

— Vaše Veličanstvo — Kako smo se dogovorili, mi ćemo se malo provesti na šetnju. Na šetnju.

— U žuti dvor? Na stratište? — Hohoho! Ne! Ja se ne dam vezati, slobodan hoću da umrem!

— No tako je to u žutom dvoru običaj. Svi su kraljevi tamo tako adjustirani, svi.

— Hohoho! Na šetnju! Tako, u autu svi? Ali biće nam tesno, tesno, gospodo! Ne ćemo moći ni ruke da ispružimo. Da ispružimo proklamaciju, hohoho!

Razleva se po hodniku mnogo koraka. Tiha pogrebna povorka vuče se, čini se, katakombama. I povik bliz, sasvim ko razuman, čudno svetao, jasan ko metal:

— Zbogom, gospodo!

Povik se utisnuo, zasekao u Jurišićevu dušu i razdro je svu, ko u legendarni golgotski čas što se razderala zavesa u hramu. Ovo je realnost.

— Odveli su ga, zbogom moja šuma! — zasmejulji se grošičar i griska hlebac.

Jurišić djisne opet na prozor. I drugi za njime.

Istrčao je prvi tamničar, naredio trhonoši koji se bogzna zašto vratio dole, da se sklone s kolicima nekud, najbolje tamo za drva. Sluša trhonoša no zadenula su mu se, prekasno je sada kuda ih sakriti.

Na pomolu je Petković. S jedne strane doktor, s druge bolničar. Iza njih sud i policija. Svi tihi. Korača Petković žustro. Kralj sviju Hrvata stegnut je u žutu ludjačku košulju, s robijaškim cokulama na nogama. Sad je stao. Oblit je crvenim svetlom. Zagledao se u trhonošina kolica. Štrecnuo sigurno.

— Znam — progovori mirno. — Osudili ste me. Ali ja znam i zašto umirem, ne trebam više videti vašu osudu.

— Ne ćete umreti.

— I ne mogu da umrem. Zar niste čuli da je kralj uskrsnuo? Zaklali su ga, ali je on uskrsnuo, hohoho! Ubijte me, ali ja ću uskrsnuti, svi koji umiru za pravdu besmrtni su!

I opet se pokrene, ogleda po zraku, punom krikova. Dospeo je do kola. Bolničar mu hoće pomoći. Otresa se i vezanih ruku uspinje se u kola sam. Bolničar kao da će za njime. Na nogostupu stojeći zadrži ga na čas.

— Zar ste vi doktor Kolar? A da, da, svejedno. No zašto niste po mene došli s mojim autom? Došli bi brže. U žuti dvor. Pa posetite me, ja ću vas uvek rado primiti u audijenciju.

— Da, doći ću — mrmlje doktor Kolar i šapće nešto bolničaru, a ovaj se uspinje u kola za Petkovićem i zatvara za sobom vrata.

— Džijo!

Polako, oprezno da ne zadenu o zid, kotrljaju se kola iz dvorišta — na slobodu. Lasciate ogni speranza, voi che sortite!

— Dinstman!

— Oj, eto me!

— Dakle će se istraga provesti ovde kod vas?

— glasniji je razgovor izmedju činovnika koji stoje u hrpi; pita jedan policajac.

— Da, već su izdani svi nalozi.

Koji čas, i opet kotrljanje. Trhonoša vozi Mutavca.

— Znate li kuda? — pita doktor, a ogledava se prema prozoru Ferkovićkine ćelije otkud ga neko zove. — Da, da, odmah! — U prosekturu!

— Znam, nije mi prvi put!.

— Još to treće! — uzdahne doktor, no i smeje se kraj toga. Prepodnevna je operacija u bolnici bila odgodjena za popodne, a posle je došla još jedna zanimivija, tako je morao da odgodi operaciju Ferkovićke. Sada je zadovoljan da ipak nije zakasnio. — Jesu li moje stvari gore, tamničar? I babica je gore? Izvrsno. Ja vam se preporučam, gospodo. Vi ste gotovi, a moja dužnost istom počima! — Odbrza. Nije valjda još došao ni na ulaz, a čuje ga opet. — Oho, doktore, čestitam!

— Hvala, hvala!

S ručnim kovčežićem, ukočen, podignutih ramena javlja se doktor Pajzl i klanja se sa smeškom grupi činovnika koja se upravo pokrenula da se razidje.

— O, ovde gospoda kao da većaju, da li da doktora Pajzla puste na slobodu ili ne. — Obavešten od suca da se po rešenju senata istraga nad njim ukida mogao je on sad već da bude na slobodi. I pošao je već, kadli je začuo da mu baš šurjaka otpremaju u ludnicu. Kloneći se tog sastanka s njime pričekao je radije, nestrpljiv silno, jer samo jedno mu je na umu: da se nadje s Jelenom još pre njenog odlaska. Šta još ima da čeka od toga susreta? Ništa, zna; sve, želi. S docentom bi bar hteo da razgovara! Žuri mu se, a sad je još na nesreću našao tu društvo! Dostojanstvo mu nalaže da se malo zaustavi.

— Sud je već svršio sa svojim većem! — pikiran radi Pajzlove ironije odgovori predsednik. Na misli mu je diskretan nalog vlade da rešenje senata ispadne

za Pajzlovo oslobodjenje. Pajzl je dakle vladin čovek, rehabilitiran, uplivniji nego pre, treba stajati s njime na dobroj nozi. — Čestitam, gospodine doktore! Valjda nam ne ćete ništa zameriti, kod nas vam se, uveren sam, išlo u svemu na ruku.

— O, vrlo!

Svi mu čestitaju. Samo tamničar stoji skromno po strani, čestitao bi i on, no smeten, kako jest, samo salutira.

— Ja sam sasvim zaboravio da ste vi još ovde — izvinjava se inspektor. — Sigurno vas nije niko obavestio. A malo pre su vašeg šurjaka odvezli u ludnicu. Nesretnik se možda znate, proglasio kraljem sviju Hrvata!

— Po rodbinskoj vezi sad i gospodin doktor Pajzl ima neko pravo na hrvatski presto — bezazleno primeti jedan policajni činovnik, no odmah požali.

— Nije to šala! — dragi moj amice! — smračio se i navorao Pajzl. Suza mu je u oku. Pajzlova suza. Čekajući u hodniku dok Petkovića otpreme čuo je od Napoleona potanko sve što se dogadjalo u drugome katu, sad se ipak s lažju obratio k inspektoru. — Nisam to znao, bio sam na sudu dok se to sve dogadjalo! Mogli ste me ipak pozvati; uostalom možda i bolje da niste! Bolelo bi me jako da to vidim, možete sebi zamisliti!

— Zato vas ja i nisam zvao, gospodin doktore, mislio sam — javi se tamničar, srećan da je ipak učinio nešto dobro.

— Udarac je to strašan, a kako će istom biti za njegovu sestru!

— Ali ona, na sreću, da to kažem, već zna nešto! — gleda inspektor u zemlju; tamničar mu je maločas pre saopćio dolazak te sestre u razgovornicu i na prozor. — Čuo sam, da je ona danas popodne bila ovde.

— Da, rekao sam joj, pripravljao, znate. Sirotica, plakala je, jedva sam je suzdržao da ne poleti k

njemu na dvorište. Tako ga je, čuo sam i pogledala tu na neki prozor! No laku noć, gospodo, laku noć! Već blizu kapije se zaustavi. — Možda koji od gospode zna kad polazi brzovlak prama Rijeci? Tačno, na minutu tačno!

Jedan policajni činovnik ga izvesti.

— Zar gospodin doktor odmah na more?

— Ne. Valjda ne. No ipak možda. — Ne, rekne u sebi i okrene se naglo. Pozvao ga predsednik, dobrzavši do njega. Stoje obadvojica na kapiji, daleko od sviju.

— Vi ćete oprostiti, gospodine doktore — izvinjava se gotovo plaho predsednik. — Neugodno mi je no ipak —

— Molim, molim, izvolite! — krivo je Pajzlu no osmehnuo se.

— Ovde je jedan uznik, Rosenkranz. Pokazuje simptome ludila, a sve se čini, a neki i tvrde, da simulira. No o tome vas nisam hteo pitati, to je stvar medicine. Ali jedan od uznika, da, kažem unapred, ja u to ne verujem, jer to tvrdi uznik na kojeg je pala velika jedna sumnja radi druge jedne stvari koja se ne tiče vas — taj uznik dakle tvrdi da Rosenkranz simulira u sporazumu s vama.

— Koji je to? — užapne se Pajzl izveštačeno; o svemu je na hodniku Napoleon pripovedao, samo o tome ne da je Rašula javno već okrivio njega radi Rosenkranzove simulacije! — Ah, i nije teško pogoditi! Sigurno Rašula! — izgovori s prezirom.

— Rašula, jest. A otkud to već znate?

— Pa neki poznati vam valjda patuljak, ovde uznik, govorio je o tome u hodniku! Rašula, ko drugi! Taj pokvaren tip, gospodine predsedniče, širio je ovde o meni, kako sam obavešten, a i pred vama na sudu, najpodlije klevete, upozorujem vas na njega! Vi sami sumnjate da je ovde i jednog uznika nagnao u smrt! To je vrlo verovatno, to više što mi je jedan stražar diskretno danas predvečer saopćio kako je i mog šurjaka

huckao da mene udari sekirom; on je to čuo na stubama. A što se tiče Rosenkranzove simulacije i mene, to budite sigurni da je po sredi najordinarnija kleveta. Uostalom ja pridržajem sebi pravo, da celu stvar predam sudu.

— Samo izvolite! No hvala vam na razjašnjenju! I sam sam ja mislio tako — a misli predsednik još uvek drukčije, no Pajzl je vladin čovek! — Pa oprostite! Tek molim vas, biste li mi mogli reći koji vam je to stražar bio tako diskretan?

— Imena mu ne znam, no mogao bih da ga prepoznam. Ali mi ćemo se, gospodine predsedniče, valjda već i onako videti u našoj zajedničkoj poslovnici! — pokaže Pajzl kretnjom da mu se žuri. — Pričaću vam ja toga više. Tek što je pravo, pravo je, taj Rosenkranz se meni još na slobodi, pogotovo ovde, činio luckast. Dakako, vi biste možda mogli pomisliti da ja time branim nekakog svoga klijenta!

— O, molim, molim, nije mi ni na kraj pameti. Što se tiče Rosenkranzovog ludila, o tome, dakako, nemate reči ni vi ni ja, nego pre svega doktor Kolar. No vama se žuri, a ja sam vas zadržao —

— Ništa, ništa, presvetli! I vi ćete svakako imati reč, ja ne.

— Znate, skoro me zagrlio krvavim rukama. No klanjam se, klanjam se!

Zasmeju se obadvojica, rukuju, poklone jedan drugome, Pajzl će da izadje, no pre nego je zaklopio vrata javi se još jedamput:

— Oklevetan sam došao ovamo, oklevetan i izlazim, to je sudbina doktora Pajzla.

I smeje se suhim ko izgorenim smehom, u dunklu zabubnja Rosenkranz, predsednik se prestrašeno okrene, a Pajzl brzo zaklopi vrata: na prozoru iza rešetaka spazio je da ga gleda Jurišić.

— Laž! — otegnuo se odozgo krik. I sam se Jurišić prestravi tog krika. Ne zato jer je na njega odozdo, uzvrpoljivši se, podviknuo predsednik i naložio nešto

tamničaru, nego iz vlastitog prekora. Zar je trebao tek čekati dok Pajzl na svršetku rekne nešto glasno, i nije mu mogao odmah na početku, dok ga još nije pravo čuo, viknuti da laže?

No kakove koristi od toga? Pajzl bi ipak izašao kaošto je izašao upravo sada! Jurišića sekne nešto tupo i povuče se malo natrag.

I policajci su izašli i suci otišli u uzište.

— Tamničar! — čuje se još predsednikov glas — Sutrašnjim danom treba da ovo uzište prestane biti promenadom, ovo je zatvor, a ne sloboda!

— Razumem, presvetli! — stoji još čas tamničar, salutirajući. A potom maše na Jurišića da sadje s prozora i upućuje se sam u uzište. Pre izlaska trebao se Pajzl odjaviti i pri njemu u kancelariji, no to da traži od tako velikog gospodina? Tetura u uzište pognut, sam ko sablast. Dvorište ostaje tiho i pusto.

Tiho i pusto. Mrak ga je obavio ko crna zavesa odar. Crveni se lampa ko veliko krvavo srce, razlevaju se crvene pege svetla ko krvavi potoci. Gromada drva čini se ko nezapaljena lomača. Palucaju visoko zvezde ko zapaljene zublje. Nijedna od njih ne će pasti da to uzište, tu Petkovićevu kraljevinu sa crvenim Likotićevim pegama pretvori u pepeo. Iz te kraljevine, tragom jednog ludjaka, svoje žrtve, i jednog mrtvaca, žrtve svoju, spasio se jedan jedini čovek i taj nesrećna »žrtva« klevete, doktor Pajzl! Ave victor Pajzl! Ko i tvog propalog klijenta, Rašulu, poražava te i kažnjava te danas još jedino žena! Mesto da te osude, suci su ti čestitali, oprostili su ti oni isti koji će nad svima nama ostalima voditi istragu. Nad svima, samo ne nad tobom! Ave victor Pajzl!

O, vodite suci tu besplodnu istragu, vodite je bez glavnog i možda jedinog svedoka optužbe, i neka se dogodi još i ta karikatura pravde, te mesto da tužim, budem osudjen jedino ja! Ali i osudjen već, proveo sam nad vama i celom vašom kraljevinom istragu i znam, krivi ste joj još najviše vi, vlastita njezina deca!

Osudio sam vas, osudite sad i vi mene! Plakali ste, osudjujući me; šta su značile te suze no vlastito priznanje da ste skrivili svojoj savesti i izrekli krivi pravorek? Sudite dakle! Već ste osudjeni! Kaznite, bićete kažnjeni! Savesti vas svojom tužim, bez snage još, jer sam sam, ali javiće se jedamput instanca velike savesti koja će uprti u vas svoje crveno oko i izbledićete pred njom ko noć pred crvenom kuglom što s jutrom dolazi s istoka!

Ali sada je istom večer! I ko zna šta još nosi noć, duga ko godine! Ko godine samo? Zašto živeti u noći toj? — trgne se Jurišić i uhvati mahnito o rešetke, savinuo bi ih kad bi imao snage.

Ali kao da ih je nešto drugo savinulo: dole, jecajući dosad gotovo neprekidno, vrisnula je Ferkovićka iza glasa i stišala se naglo ko da se upokojila za uvek. Tišina. No već za čas zajecala je opet, nekako s olakšanjem, u slatkoj nemoći, i u dvoglasu s njome zacvilio je pisak detinji.

— Bom, bom, bom, u boj, u boj! — šumi i tutnji bubanj promenadnog orkestra marš sigetske tragikomedije. — I-i-i — pišti novorodjenče.

— Ferković, dečko! — čuje se odozdo glas jedne žene, radostan. — Bez operacije!

Zatisnuo je čelo u rešetke. Preko tog uzišta razlio se u crnini grad. Strše iz njega ko kostur žuti tornjevi katedrale, ko rogovi su jedne crne nemani, upereni u još veću neman, nebo. Crne se veliki satovi ko šuplje očnice noćobdije nad gradom koji je noć okružila u crni okvir osmrtnice. Posle svega jedan se čovek i rodio. Ko da mu je igla prošla kroz srce od tog detinjeg piska, Jurišić spuzne s prozora, padne na krevet i zatisne glavu pod slamnati jastuk. Celo mu se uzište pričini utrobom koja radja samo porugu životu.

— Rodio se! Svi se mi još prerano radjamo! — mrmlje on sam sebi.

Kraj njega leži i sad se uvredjen pridrnuo Ferković. Sipuće ko mahnit.

— Što prerano? Muči se celi dan i noć, a vama je još prerano!

Smeh u ćeliji. I nekaka vika, već pre u hodniku, a sada i zvek ključa u bravi. Na vratima, bled u žutilu svome, sa crnim senama u licu ko sa crnim ranama, javio se Likotić.

— Zašto baš ovde, papica? — škrgutne, protegnuvši vrat, i meri sumnjičavo Ferkovića. Gle, i baš će doći na mesto Jurišićevo i baš kraj zarazno bolesnog Ferkovića. — Nemate koju drugu ćeliju?

— Drugu? U hotelu, ti vrag! — utisne ga Burmut u ćeliju i sam udje. — Tako vam je pravo, fakini, išlo vam je previše dobro, sad imate! Ujutro ste papici pravili kacenmuzik, sad možete imati ko i ja, najveći lopov izmedju vas, kacenjamer! A šta ti čekaš, Jurišić? Ti si još najviše kriv! Pokupi svoje stvari i ajd!

— Kuda? — digne se ko pijan s kreveta.

— U Petkovićevu ćeliju, da i ti poludiš, fakin! Sam presvetli je naložio, sve vas treba razmestiti! A tebe u samicu! Što si to vikao na prozoru? Sad će vam ići Filip Jakop!

Jurišić zatumara sobom sa smeškom koji bi mogao značiti i plač, no, ne, to je sarkastičan osmeh. Nastane neka prepirka izmedju Likotića i uznika, Burmut se umešao, Jurišić zaviri preko praga.

Na hodniku sa svežnjem stvari u ruci ko prosjak, stoji pred prozorom jednim Majdak i dignuo je pogled sa crnog, plesnivog dvorišta na zvezde. U kancelariji, širom otvorenoj šum je kao da parcovi glodju pod; to hausarbajter tamo četkom s poda riba krv. Pred vratima gledajući unutra, stoji Rašula s Mačekom. Vratili su se sa suda. Sve je bilo tačno što je Rašula o svojoj ženi čuo od Rosenkranza, tek s tom izmenom da mu je ona platila koštu za tri meseca unapred, a ne za tri nedelje.

— Za tri meseca! — strašno potlačen mrmlje Maček — tako dugo bićete valjda još ovde. A u Lepoglavi

su i onako drugi običaji! — Njega je sudac pozvao preda se da mu saopći kako će ga na osnovu podataka nadjenih u tajnoj knjizi morati da dade uapsiti, i pitao je, ne bi li, kad je već ovde, hteo i da ostane, tako da pred javnošću bude za nj sama sablazan manja? Pažnja vredna zahvale, Maček ju je ipak, strašno indigniran, odbio, i sad mu je to žao.

— Mogli bi ti običaji i bez moje krivnje biti isto tako i vaši! — ceri se Rašula — Što se tiče mene, ja znam umetnost života: izgubiš, pa sve na novo! Nego Rosenkranz, pa vi, kikiki!

— A sutrašnja istraga radi Mutavca?

— To? Priče su za decu a ne za sud! Dokaze stvarne dokaze, moj dragi!

Dokaz ste vi sami! — oseti Jurišić poriv da mu i sad vikne, no ostane nem. Nem u stravi poslednjeg gledanja: taj čovek, na ruševinama svega što je gradio, još je uvek imao volje, još uvek nade, još uvek samopouzdanja! Šta mu je falilo, da u svoj okolini licemera i slabića bude vredan i čistog udivljenja? Ko u lošem računu, kriv mu je bio samo predznak.

— Deci, mir! A ti Jurišić, šta čekaš tamo? Hajd!

— Čoveka čekam! — pokrene se Jurišić s pogledom preda se kao u prazno.

— Bom, bom, bom — tutnji daleko i blizu bubanj. Tra-rara — otežu trube.

U gradu, belom, slobodnom kraljevskom gradu careve kraljevine kao da plaču požarni signali i bugari pogrebni marš.

ISPRAVCI.

Usled tehničkih poteškoća, razumljivih već po tome da boravište autorovo nije istovetno s mestom gde mu se delo štampalo, potkrale su se u štampi pogreške od kojih tu ispravljamo samo krupnije, pa molimo čitaoca da ih, uz ostale manje ispravi i u tekstu.

Strana	7.	red	2.	odozgo:	*Pomilovanje* — *Pomilovao.*
„	12.	„	13.	odozdo:	Posle: *sobe* umetni rečenicu: *i naravno, video je to već uostalom, pisari su se, gospoda, već otšetali na dvorište.*
„	18.	„	1.	„	posle *nasmejao* umetni: *no odmah i stuknuo,*
„	35.	„	17.	odozgo	*samo* — *sama.*
„	37.	„	13.	odozdo	*vodi i* — *vodi, no*
„	43.	„	12.	„	*Rašula* — *Maček*
„	47.	„	16.	odozgo:	*lud* — *prosto lud*
„	47.	„	16.	„	*samo duboki* — *zapravo duboki*
„	51.	„	3.	„	*uskopistio* — *ukopistio*
„	65.	„	3.	„	*uverenjem* — *uveravanjem*
„	71.	„	6.	„	*zemlji* — *zemiju*
„	74.	„	5.	„	Posle: *Vi znate,* umetni: *sami ste mi rekli,*
„	84.	„	1.	odozdo	*kroz* — *kroz sito*
„	144.	„	15.	odozgo	*se razaznaje* — *se ne razaznaje*
„	147.	„	16.	„	*zastora* — *zastava*
„	160.	„	16.	odozdo	pred: *poslao* umetni: *njegov sused Martin*
„	160.	„	13.	„	*Martin* — *Fabijan*
„	160.	„	6.	„	*ja znam* — *kaj ja znam*
„	161.	„	14.	„	mesto: *jena baba vubila* — *car dal vubiti*
„	173.	„	1.	„	Posle: *križ* umetni: *na kome ste se patnjom otkupljavali od svojih greha. Ali ja mislim, da nikad ni žena ne može da bude tako velik križ.* I malo dalje, mesto: *otkupi* — *može otkupiti*
„	176.	„	16.	„	pred: *nije* umetni: *sud kojeg se ne boji gospodin Maček*
„	181.	„	12.	odozgo	*mu time* — *mu time htede*
„	265.	„	13.	odozdo	*poziv* — *poriv*